

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

Milena P. Randelović

**TVORBENA I SEMANTIČKA
ANALIZA GERUNDA
U SAVREMENOM TURSKOM JEZIKU**

Doktorska disertacija

Beograd, 2024.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Milena P. Randelović

**FORMATIVE AND SEMANTIC
ANALYSIS OF GERUNDS
IN MODERN TURKISH LANGUAGE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024.

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Милена П. Ранджелович

**ФОРМАЛЬНО- СЕМАНТИЧЕСКИЙ
АНАЛИЗ ГЕРУНДИЕВ
В СОВРЕМЕННОМ ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ**

Докторская диссертация

Белград, 2024.

Mentor:

Prof. dr Mirjana Teodosijević, redovni profesor, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

Članovi komisije:

Datum odbrane: _____

Neizmernu zahvalnost upućujem svom mentoru, cenjenoj prof. dr Mirjani Teodosijević koja je u mojim očima, tokom svih godina i faza studiranja, bila i ostala primer prave dame, velikog čoveka i posvećenog profesora kome su studenti na prvom mestu. Zahvaljujem profesorki, pre svega, na tome što je pristala da bude moj mentor, ukazavši mi pritom veliku čast i zadovoljstvo, a potom i na beskrajnoj podršci i poverenju.

Beskrajno sam zahvalna i uvaženoj prof. dr Kseniji Aykut, takođe velikom stručnjaku i angažovanoj profesorki koja svojim pristupom i načinom rada uspeva da izvuče najbolje iz svakoga ko hoće i želi da saraduje. Hvala profesorki na vremenu, strpljenju i uloženom trudu, na svim sugestijama i savetima koji su mi bili putokaz do konačnog cilja.

Uopšteno, veliku zahvalnost dugujem svim članovima komisije što su izdvojili svoje dragoceno vreme da budu deo moje odbrane i u ocenjivanju mog rada.

Želim da se zahvalim i Tanji Čerevicki koja je svoj boravak u Turskoj iskoristila da dođe do nekih naslova koji su se našli na listi korišćene literature.

Posebnu zahvalnost upućujem dr Stefani Miljković na tome što mi je tokom celog ovog procesa bila velika podrška, a čije sam savete sa uvažavanjem i radošću prihvatila.

Zahvaljujem se puno svojim najbližima, roditeljima, nani i bratu, ali najveću zahvalnost dugujem suprugu Branislavu i ćerkama Dunji i Minji koji su mi svojom podrškom, strpljenjem, razumevanjem i ljubavlju omogućili da uspešno i sa puno motivacije napišem ovu tezu.

Dunji i Minji.

TVORBENA I SEMANTIČKA ANALIZA GERUNDA U SAVREMENOM TURSKOM JEZIKU

Sažetak

Predmet istraživanja u ovom radu su gerundi u savremenom turskom jeziku i to njihove tvorbene i semantičke karakteristike, što podrazumeva njihove osnovne oblike, ali i njihovo spajanje sa drugim vrstama reči, odnosno nastavaka i prikaz širokog spectra značenja koje nose, sa osvrtom na funkciju i ulogu koju u različitim oblicima imaju u rečenici.

Gerundi imaju široku primenu u savremenom turskom jeziku. Stoga jezik obiluje primerima njihove upotrebe, kako u govornom tako i u književnom jeziku. Poseban njihov deo čine ukalupljeni izrazi, ali i ukalupljene forme koje beleže rečnici turskog jezika.

S obzirom na to da turski spada u aglutinativne jezike, u radu će biti utvrđeni sufixi za građenje gerunda, kao i gerundi koji se od uobičajenih formi izdvajaju svojim karakteristikama, što u tvorbenom što u semantičkom pogledu.

Ova vrsta reči, zbog veoma bogate tvorbene strukture, ali i mnogo različitih značenja, predstavlja značajan prevodilački izazov. Detaljnom tvorbenom i semantičkom analizom potrebno je ukazati na njihove osnovne ali i sastavljene oblike, da pored priloške (koja je najzastupljenija) imaju i drugih funkcija, poput vezničke, kao i da se sreću u velikom broju frazeoloških izraza.

Osnovni cilj ovog rada je da se utvrde sve karakteristike gerunda u savremenom turskom jeziku i da se njihova upotreba potkrepi adekvatnim primerima iz pisanih i usmenih izvora. Jezički korpus na kome će se raditi istraživanje obuhvata građu iz, pre svega, književnih dela savremene turske književnosti, ali i govornog jezika.

Budući da su gerundi u turskom jeziku izuzetno zastupljeni, cilj ovog rada je da ukaže na njihova različita značenja i funkcije. U tom pogledu, njihova vodeća funkcija je priloška a potom i veznička.

Ključne reči: gerundi, turski jezik, tvorba, semantika

Naučna oblast: Lingvistika

Uža naučna oblast: Turkologija

UDK:

FORMATIVE AND SEMANTIC ANALYSIS OF GERUNDS IN MODERN TURKISH LANGUAGE

Abstract

The research subject of this paper are gerunds in the modern Turkish language, namely their formative and semantic characteristics, which implies their basic forms, but also their combination with other types of words, i.e., suffixes, and a presentation of the broad spectrum of meanings they carry, with a focus on the function and role they have in different forms in the sentence.

Gerunds have a wide application in modern Turkish. Therefore, the language abounds with examples of their use, both in the spoken and literary language. A special part of them includes molded expressions, but also molded forms recorded in dictionaries of the Turkish language.

Since Turkish belongs to agglutinative languages, the paper will determine the suffixes for building gerunds, as well as gerunds that stand out from the usual forms due to their characteristics, both in terms of formation and semantics.

This type of word, due to its very rich compositional structure, but also due to many different meanings, represents a significant translation challenge. Through a detailed formative and semantic analysis, it is necessary to point out their basic and compound forms, that in addition to the adverbial (which is the most common) they also have other functions, such as conjunctions, as well as that they are found in a large number of phraseological expressions.

The main goal of this paper is to determine all the characteristics of gerunds in the modern Turkish language and to support their use with adequate examples of both written and oral sources. The linguistic corpus on which the research will be conducted includes material from, above all, literary works of contemporary Turkish literature, but also from the spoken language.

Since gerunds are extremely common in the Turkish language, the aim of this paper is to point out their different meanings and functions. In this regard, their leading function is adverbial and then conjunctive.

Keywords: gerunds, Turkish language, formation, semantics

Scientific field: Linguistics

Narrower scientific field: Turkology

UDC:

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. POJAM I TUMAČENJE TERMINA GERUND.....	3
2.1. Pojam i definicije gerunda u srpskom	3
2.2. Terminologija gerunda sa aspekta turkologa srpskohrvatskog govornog područja	5
3. DEFINICIJE GERUNDA I TERMINOLOŠKI PROBLEMI U TURSKOJ GRAMATIČKOJ LITERATURI	6
3.1. Terminološki problemi u turskoj gramatičkoj literaturi	7
3.2. Pojam gerunda u turskim terminološkim rečnicima.....	8
4. SAVREMENA ISTRAŽIVANJA GERUNDA I NJIHOVE DEFINICIJE NA TURSKOM	10
4.1. Definicije gerunda u turskom	13
4.2. Problem klasifikacije gerunda u turskoj gramatičkoj literaturi	14
4.3. Turski gerundi prema shvatanju beogradske turkologije	25
5. TURSKI GERUNDI, NJIHOVE KARAKTERISTIKE I GRAĐA	29
5.1. Osnovni gerundi	42
5.1.1. Gerund na <i>-(y)a</i> , <i>-(y)e</i>	42
5.1.1.a. Tvorbene karakteristike gerunda na <i>-(y)a/ -(y)e</i>	43
5.1.1.b. Funkcija i značenje.....	46
5.1.1.1. Samostalna upotreba gerunda na <i>-(y)a</i> , <i>-(y)e</i>	54
5.1.1.1.a. Glagolski aspekti	55
5.1.1.1.b. Gerund <i>diye</i>	61
5.1.1.1.c. Ostale ukalupljene forme.....	68
5.1.2. Gerund na <i>-(y)ıp</i> , <i>-(y>iğ</i> , <i>-(y>up</i> , <i>-(y>üğ</i>	69
5.1.2.a. Tvorbene karakteristike.....	70
5.1.2.b. Funkcija i značenje.....	73
5.1.3. Gerund na <i>-(y>arak</i> , <i>-(y>erek</i>	79
5.1.3.a. Tvorbene karakteristike.....	79
5.1.3.b. Funkcija i značenje.....	81
5.1.4. Gerund na <i>-(y>ınca</i> , <i>-(y>iğca</i> , <i>(y>unca</i> , <i>-(y>ünce</i>	86
5.1.4.a. Tvorbene karakteristike.....	86
5.1.4.b. Funkcija i značenje.....	87
5.1.5. Gerund na <i>-(y>alı</i> , <i>-(y>eli</i>	92
5.1.5.a. Tvorbene karakteristike.....	93
5.1.5.b. Funkcija i značenje.....	94
5.1.6. Gerund na <i>-madan</i> , <i>-meden</i>	96
5.1.6.a. Tvorbene karakteristike.....	96

5.1.6.b. Funkcija i značenje.....	98
5.1.7. Gerund na <i>-ken</i>	100
5.1.7.a. Tvorbene karakteristike.....	101
5.1.7.a.1. Gerund <i>iken</i> od imenskih reči.....	102
5.1.7.b.1. Funkcija i značenje gerunda na <i>-(i)ken</i> sa imenskim rečima.....	104
5.1.7.a.2. Gerund na <i>-(i)ken</i> od glagolskih reči.....	106
5.1.7.b.2. Funkcija i značenje gerunda na <i>-(i)ken</i> sa glagolskim rečima.....	107
5.1.8. Gerund na <i>-dikça, -dikçe, -tikça, -tikçe</i>	110
5.1.8.a. Tvorbene karakteristike.....	111
5.1.8.b. Funkcija i značenje.....	111
5.2. Sastavljeni gerundi.....	113
5.2.1. Sastavljeni gerund na <i>-(y)asıya, -(y)esiye</i>	115
5.2.1.a. Funkcija i značenje.....	116
5.2.2. Sastavljeni gerund na <i>-ana (kadar), -ene (kadar/ değın/ dek)</i>	117
5.2.2.a. Funkcija i značenje.....	118
5.2.3. Sastavljeni gerund na <i>-makla, -mekle</i>	119
5.2.3.a. Funkcija i značenje.....	120
5.2.4. Sastavljeni gerund na <i>-maktansa, -mektense</i>	121
5.2.4.a. Funkcija i značenje.....	122
5.2.5. Sastavljeni gerund na <i>-maksızın, -meksizin</i>	122
5.2.5.a. Funkcija i značenje.....	123
5.2.6. Sastavljeni gerund na <i>-casına, -cesine</i>	123
5.2.6.a. Funkcija i značenje.....	126
5.2.7. Sastavljeni gerund na <i>-r... -maz, -r... -mez</i>	127
5.2.7.a. Funkcija i značenje.....	128
5.2.8. Sastavljeni gerund na <i>-dikta, -dikte, -dukta, -dükte</i>	129
5.2.8.a. Funkcija i značenje.....	129
5.2.9. Sastavljeni gerund na <i>-diktan sonra, -dikten sonra</i>	130
5.2.9.a. Funkcija i značenje.....	130
5.2.11. Sastavljeni gerund na <i>-(y)acağına, -(y)eceğine</i>	131
5.2.11.a. Funkcija i značenje.....	131
5.2.12. Sastavljeni gerund na <i>-diğınca, -diğince, -duğunca, -düğünce</i>	132
5.2.12.a. Funkcija i značenje.....	132
6. ZAKLJUČAK.....	134
LITERATURA.....	135
IZVORI.....	139

SPISAK SKRAĆENICA	141
PRILOG A	143
BIOGRAFIJA	144

1. UVOD

Predmet istraživanja ove doktorske teze su gerundi u savremenom turskom jeziku. Gerundi, kao specifična vrsta reči u turskom, kako zbog svojih tvorbenih karakteristika tako i zbog širokog spektra značenja, predstavljaju važan gramatički segment koji treba posebno izučiti. Lingvističko istraživanje gerunda u savremenom turskom jeziku izvedeno je sa dva aspekta: tvorbenog i semantičkog, kroz opis i analizu karakteristika i upotrebe ove gramatičke parcije i njenih kombinacija sa drugim vrstama reči.

Turski jezik, koji pripada aglutinativnim jezicima, po svojoj prirodi se u potpunosti razlikuje od srpskog, iz grupe flektivnih jezika. Ove osobenosti ogledaju se u sledećem: 1) sufiksacija, što podrazumeva tvorbu reči različitim sufiksima koji se nadovezuju jedan na drugi utvrđenim redosledom i na taj način stvaraju nove reči; 2) višeznačnost reči, što znači da jedna reč može imati više različitih značenja u zavisnosti od konteksta i 3) sposobnost različitih vrsta reči da privremeno odbace svoje primarne osobine i preuzmu neke druge funkcije u rečenici.

Ove osobenosti, naročito izražene kod gerunda, čine ih inspirativnim, ali i izazovnim za istraživanje. Osim toga, gerundi, koji su veoma prisutni u savremenom turskom jeziku, kako govornom tako i književnom, u velikoj meri doprinose jezičkoj ekonomičnosti.

Primetno je da gramatičke kategorije poput ove nisu dovoljno obrađene u domaćoj turkološkoj literaturi, budući da o gerundima, u najvećoj meri, saznajemo iz gramatičkih poglavlja, te se oseća potreba za detaljnijim i naučnim prilazom datoj problematici, kako bi se omogućilo njeno kvalitetnije i lakše usvajanje. Upravo to je jedan od razloga za odabir ove gramatičke tematike. Pored toga, nužno je naglasiti da srpski jezik ne poznaje gerund kakav postoji u turskom jeziku, odnosno da nema prave ekvivalente, što iz didaktičkog ugla predstavlja problem u vidu usvajanja i razumevanja gerunda, a samim tim predstavlja i prevodilački izazov.

Primarni cilj ove teze je da pruži detaljne informacije o svakom obliku gerunda u savremenom turskom jeziku, što podrazumeva njegove tvorbene karakteristike, odnosno strukturu i vrstu nastavaka, posebne i leksikalizovane oblike i ukalupljene forme, zatim, da pokaže i značenja koja jedan gerund može imati, funkcije koje vrši u rečenici, kao i da ponudi najadekvatnije prevodne ekvivalente na srpskom jeziku za svaki od njih.

Jezički korpus na kome je vršeno istraživanje prvenstveno obuhvata gramatike, različite rečnike turskog jezika, naučne radove o gerundima, poput naučnih i master radova, doktorskih teza i drugo. Literatura je prvenstveno zasnovana na turskim, srpsko-hrvatskim i engleskim izvorima, dok je ostala strana literatura korišćena za potrebe uvodnih poglavlja. Korpus na kome je izvršeno istraživanje podrazumeva i primere gerunda u vidu reči, sintagmi ili rečenica koji su preuzeti iz savremene turske književnosti, govornog jezika, različitih izvora sa interneta i iz postojećih gramatika i rečnika turskog jezika. Primeri na turskom jeziku označeni su kurzivom, dok su prevodi dati ispod primera na turskom. Prevodi svih primera i gramatičkih objašnjenja sa turskog na srpski predstavljaju naš doprinos.

Pri izradi ove teze korišćena je, pre svega, komparativna metoda koja se zasniva na upoređivanju jezičkog korpusa, kao i metod kontrastivne analize koji će ukazati na sličnosti i razlike u okviru gerunda u turskom i njihovih ekvivalenata u srpskom jeziku. Kontrastivna analiza se do sada pokazala kao jedan od izuzetno praktičnih metodoloških pristupa u izučavanju i razumevanju jezika, posebno ukoliko je u pitanju kontrastiranje dva jezika koji ne pripadaju istoj jezičkoj porodici, što je slučaj sa turskim i srpskim jezikom.

Teza je podeljena na pet osnovnih poglavlja koja imaju svoj hronološki i logički sled. Svako poglavlje, dalje podeljeno na potpoglavlja, pruža informacije o jednom segmentu gerunda u savremenom turskom jeziku.

Prva tri poglavlja bave se, na različite načine i sa različitih aspekata, pojmom, terminologijom i definicijom gerunda. Na početku se pruža uvid u problematiku upotrebe termina

gerund i njegovog tumačenja u drugim jezicima, zatim u srpskom, i na kraju najveća pažnja posvećuje se lingvističkoj analizi gerunda u turskom jeziku.

Prvo poglavlje pod nazivom „Pojam i tumačenje gerunda u lingvistici“ sastoji se iz dva dela. Uvodni deo ovog poglavlja daje odgovor na pitanje o tome šta je gerund, kojim se sve terminima označava, da li se i kako definiše u različitim jezicima, ukazujući na sličnosti i razlike koje su uočene prilikom istraživanja. Drugi deo ovog poglavlja bavi se tematikom gerunda isključivo u turskom jeziku i pokušava da odgovori na pitanje šta se može smatrati njegovim ekvivalentom u srpskom. Posebna pažnja posvećena je problematici neutvrđene terminologije kojom se ova vrsta reči označava u srpskom jeziku.

Drugo poglavlje „Definicije gerunda i terminološki problemi u turskoj gramatičkoj literaturi“ daje osvrt na problem gramatičke terminologije koja je prisutna u svim segmentima turske gramatike, sa ciljem da se pojasni nedoslednost prisutna i kod terminologije gerunda. U ovom poglavlju pruža se i kratak istorijat prvih terminoloških istraživanja u Turskoj.

Sledeće poglavlje „Savremena istraživanja gerunda i njihove definicije na turskom“ sastoji se iz nekoliko etapa. Na samom početku dat je prikaz savremenih istraživanja gerunda u turskom koji podrazumeva savremene gramatike i neke naučne radove novijeg datuma. Nastavak ovog poglavlja čine definicije gerunda iz pomenutih gramatika kako bi se ukazalo na sličnosti i razlike među njima. Osim toga, bavi se temom problematike klasifikacije gerunda u turskom jeziku koje je jedno od bitnih, još uvek, nerešenih pitanja vezanih za ovu gramatičku kategoriju. Poslednji deo ovog poglavlja posvećen je isključivo analizi gerunda sa aspekta beogradske turkologije.

Detaljna analiza morfoloških karakteristika gerunda data u poglavlju „Turski gerundi, njihove karakteristike i građa“ sastoji se od više potpoglavlja u kojima ćemo se potruditi da što je detaljnije moguće obradimo i analiziramo gerunde, što uključuje način na koji se grade, šta označavaju u rečenici i koju funkciju vrše. Za svako pojašnjenje trudićemo se da pružimo odgovarajući primere i prevode kako bismo na što verniji način približili i pojasnili ovu gramatičku jedinicu. Ovo poglavlje ujedno predstavlja glavni deo ove teze i naš doprinos proučavanju gerunda.

Zaključno poglavlje predstavlja analizu urađenog istraživanja i rezultata do kojih se došlo. Daje se osvrt na značaj i ulogu gerunda u savremenom turskom jeziku. U ovom poglavlju izdvojićemo one najfrekventnije i one koji se manje koriste. Ukazaćemo na gerunde u savremenom jeziku, ali i na one arhaičnije.

2. POJAM I TUMAČENJE TERMINA GERUND

Gerundi predstavljaju poseban tip neličnih glagolskih oblika čija definicija u lingvistici još uvek nije precizno utvrđena i o kojoj se i dalje polemise u lingvističkim krugovima i literaturi. Ova glagolska reč vezuje se za veliki broj indoevropskih jezika poput: engleskog, nemačkog, španskog, italijanskog i drugih. Njegovo postojanje javlja se i u turskom, koji pripada altajskoj podgrupi turkijskih jezika, zbog čega se, naizgled, može smatrati univerzalnom jezičkom pojavom.

Međutim, iako ista gramatička kategorija, ona se u pogledu terminologije, tumačenja, pa samim tim i značenja, razlikuje od jezika do jezika.

Uvidom u relevantnu lingvističku literaturu poput rečnika i gramatika, fokusirajući se na termin uočeno je sledeće:

Mnogi jezici se, kada je u pitanju terminologija gerunda, oslanjaju na izvorni termin *gerundium* koji potiče iz latinske gramatike.

Uzećemo za primer nemački jezik koji je u potpunosti preuzeo originalnu formu ovog termina *Gerundium* koji se može sresti u različitim rečnicima nemačkog jezika. U elektronskim rečnicima romanskih jezika (španskog, portugalskog, italijanskog i dr.) zabeležen je termin *gerundio*. Kao što se može primetiti, gramatike ovih jezika koriste zajednički termin. Sa druge strane, francuski gramatičari koriste termin *Le gérondif*. Budući da se ovaj termin na francuskom čita kao *gerundiv*, u gramatikama francuskog jezika na srpskom upotrebljen je termin *gerundiv*. Isti termin uočen je i u gramatikama portugalskog jezika na hrvatskom, dok se u gramatikama na engleskom jeziku susrećemo sa terminom *gerund*, koji je svojstven adaptaciji prema prirodi engleskog jezika.

Na osnovu ovog kraćeg pregleda situacije na polju terminologije gerunda u lingvistici uopšte, može se videti da je u upotrebi više različitih opcija u zavisnosti od prirode jezika. Nužno je naglasiti činjenicu da jezici koriste različite varijacije latinskog termina *gerundium* što ustvari predstavlja jezičku adaptaciju prema fonološkom sistemu jezika primaoca, ali to su samo ustaljeni lingvistički termini koje dele različite gramatike, ali ne i iste gramatičke jedinice. Naime, isti termin ne imenuje istu jezičku pojavu u nemačkom, engleskom, španskom i drugim jezicima, već je ona različita za svaki od pomenutih jezika te tako na primer gerund u engleskom jeziku se odnosi na glagolsku imenicu i sadašnji particip dok u francuskom jeziku ova gramatička jedinica ima pretežno priloški karakter.

S ovim u vezi može se zaključiti da se u indoevropskim jezicima gerund javlja u vidu pretežno dve različite gramatičke kategorije.

Istovremeno, evidentno je da se jedna grupa jezika u koju spadaju latinski, nemački, engleski i dr. slaže u pogledu toga da gerund ima svojstva imenice, dok prema drugoj grupi koju čini većina romanskih jezika poput španskog, portugalskog, francuskog i sl. gerund pretežno ima priloški karakter.

2.1. Pojam i definicije gerunda u srpskom

Srpski jezik spada u one jezike koji nemaju prave ekvivalente za gerunde. Zato je važno objasniti šta je gerund u srpskom jeziku i kojim se terminima označava.

U relevantnim izvorima na srpskom jeziku poput rečnika, leksikona, enciklopedija, gramatika i lingvističke literature, naisli smo na nekoliko termina koji se u srpskom jeziku koriste za označavanje gerunda. Ovi termini uglavnom su preuzeti iz ranije spomenutih stranih jezika, što nije neuobičajena pojava u jeziku.

Stanojčić i Popović (1992) su to objasnili na sledeći način: "Terminologije pojedinih nauka i struka sadrže internacionalne reči, zasnovane najčešće na osnovama grčkog i latinskog jezika [...] Međutim, vrlo velik broj termina je odomaćeni internacionalizam [...] na grčko-latinskim

osnovama, ali i na osnovama drugih jezika, u drugoj polovini XX veka, posebno na osnovama engleskog jezika" (Stanojčić i Popović 1992: 174).

Termin koji se često javlja u izvorima na srpskom jeziku je termin *gerundijum*. Odrednica *gerundijum* preuzeta je iz nemačkog, odnosno latinskog jezika (*gerundium*). Jedan od izvora u kojem se javlja ovaj termin je *Veliki leksikon stranih reči i izraza* Radomira Jovanovića (VLSRI 2006: 458).

Varijanta ovog termina je *gerundij*. Termin *gerundij* prisutan je, između ostalog, u *Kembričkoj Enciklopediji jezika* Dejvida Kristala (KEJ 1995: 419), a svojstven je i velikom lingvisti srpskog jezika Aleksandru Beliću.

Ipak, postoje i primeri gde su zastupljene obe ove varijante. Uzećemo za primer *Leksikon stranih reči i izraza* Milana Vujaklije (LSRI 2011: 220) u kojem je upotrebljena odrednica *gerundij(um)*. Slična slituacija primećena je i u *Gramatici srpskog jezika* Ivana Klajna u kojoj je zabeležena odrednica *gerund(ij)*. Kako se može primetiti, i sami srpski lingvisti nude različita rešenja kada je izbor termina u pitanju.

To se može objasniti činjenicom da *gerund* kao gramatička pojava nije prisutna u srpskom te se njegovo imenovanje ne može lako kategorisati. Stoga su leksikografi, vodeći se već ustaljenom terminologijom iz stranih jezika, preneli istu terminologiju iz jezika davaoca u srpski. Na ovaj način može se razumeti postojanje varijacija istog termina.

Pored termina *gerundijum* i *gerundij*, termin koji se takođe može smatrati adekvatnim je termin *gerund*, prezet iz engleskog jezika. Termin *gerund* pominje se u nekim gramatikama srpskog jezika, poput *Gramatike srpskoga jezika*¹ Stanojčića i Popovića, jedne od najdetaljnijih gramatika srpskog jezika. Termin *gerund* zabeležen je i u *Srpskom gramatičkom rečniku* srpskog lingviste Danka Šipke (SGR 2016: 136). Osim toga, *Enciklopedijski rečnik srpsko-engleski* Borisa Hlebeca (ERSE 2010: 168) takođe daje ovaj termin, ali beleži i odrednicu *gerundijum* sa naznakom da je to termin u latinskom jeziku.

Baveći se problematikom u celini a ne samo terminološkom, potrebno je pojasniti i kako se u srpskom jeziku definiše ova jezička pojava. Premda gerundi nisu prisutni u većem broju gramatika, a svakako ne u gramatikama koje se bave izučavanjem srpskog jezika, tamo gde se ipak javljaju primetna su dva načina definisanja: kao *glagolska imenica* i kao *glagolski prilog*.

Navodimo primere:

Prema definiciji datoj u *Srpskom gramatičkom rečniku* lingviste Danka Šipke (SGR 2016: 136) gerundi su vrsta reči koja se „izvodi od nesvršenih glagola“² kao što je to u primerima poput: *pričanje*, *željenje* i drugo, i koja se u srpskom jeziku prevode glagolskom imenicom.

Sličnu definiciju daje i *Veliki leksikon stranih reči i izraza* Radomira Jovanovića (VLSRI 2006: 458) i *Leksikon stranih reči i izraza* (LSRI 2011: 220). Gerund, prema latinskoj gramatici, definiše kao „glagolski oblik koji glasi kao zavisni; padežni oblici participa futura pasivnog (na srpskohrvatski se prevodi imenicom, na primer *venia legendi*, *dozvola čitanja*“.

Pored ovih dela, postoji još nekoliko radova eminentnih lingvista koji gerund izjednačuju sa glagolskom imenicom.

U *Enciklopedijskom rečniku srpsko-engleskom* Borisa Hlebeca (ERSE 2010: 168) pored odrednice *gerund* stoji *glagolska imenica*.

Ovde treba spomenuti da i istaknuti svetski lingvista Dejvid Kristal (*David Crystal*) (1995) u svom radu *Kembrička Enciklopedija jezika* gerund definiše kao „imenicu izvedenu od glagola („glagolsku imenicu“), nar. u latinskoj gramatici ili u gramatikama zasnovanim na latinskom jeziku (čitanje)“ (KEJ 1995: 419).

Nasuprot tome, pojedini lingvisti identifikuju gerunde drugačije, približavajući ih glagolima umesto imenicama. Prema gramatikama srpskog jezika gerundi nose odlike glagolskog priloga.

¹ Gramatika srpskoga jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole.

² Neke se glagolske imenice izvode poput gerunda, tu postoji i dodatni nastavak (u)-će, kao u *uskrnuće*. Ovo međutim nije automatsko izvođenje leksemskog oblika, nego izvođenje nove lekseme, što je pojava u oblasti tvorbe a ne morfologije. Gerundi se menjaju po obrascu srednjeg roda" (Šipka 2016: 137).

Tako na primer, u *Gramatici srpskog jezika* Ivana Klajna zabeleženo je da „oblik analogan onome što se u nekim jezicima zove *gerund* (*gerundij*), glagolski prilog sadašnji postoji samo od nesvršenih glagola. Gradi se dodavanjem nastavka *-ći* na treće lice množine prezenta, npr. *-čitaju-ći* (od *čitati*), *-skaču-ći* (od *skakati*), *-vuku-ći* (od *vući*), *-govore-ći* (od *govore*), *-idu-ći* (od *idu*) itd.“ (Klajn, 2005 :130). Primetno je da se u kontekstu gerunda pominje isključivo glagolski prilog sadašnji, ne i glagolski prilog prošli koji se s druge strane gradi od svršenih glagola kao na primer: *ugledavši*, *primetivši* i slično.

Nešto potpunije objašnjenje dato je u poglavlju gramatike srpskog jezika Ž. Stanojčića i Lj. Popovića (1992) pod nazivom „Glagolske jedinice s glagolom u obliku glagolskog priloga“ gde stoji da se „glagolski prilog naziva i *gerundom*, pa se ovakve jedinice mogu nazivati i *gerundskim jedinicama*“ (Stanojčić, Popović 1992: 329).

Prema rečima pomenutih autora ove *gerundske jedinice* „označavaju neku sporednu situaciju povezanu s realizacijom glavne situacije i to takvu koja može da posluži kao odredba glavne situacije. Ovakve jedinice imaju prilošku (adverbijalnu) konstituentnu vrednost, a upotrebljavaju se za određivanje okolnosti (vremena, uzroka i sl.) ili načina realizacije glavne situacije“ (Stanojčić, Popović 2005: 336).

Nužno je spomenuti da *Veliki rečnik stranih reči i izraza* Ivana Klajna i Milana Šipke (2006) daje dva značenja gerunda i to: „glagolska imenica u latinskom i nekim drugim jezicima“ i „glagolski prilog prošli i sadašnji“ (VRSRI 2006: 290).

Koautori ovog rečnika odlučili su se za ovakav dualni pristup što je sasvim razumljivo s obzirom na to da su ova dva tumačenja u različitim rečnicima i leksikonima podjednako zastupljena.

Postoji i teorija A. Belića da su gerundi, ili kako ih on naziva, *gerundiji*, nastali od participija³. Ovu pojavu nastanka gerunda Belić je objasnio na sledeći način: „Ako nestane veza sa subjektom ili imenicom, onda se gubi imenska priroda participa, i on ostaje samo kao odredba predikata, ono što se u nauci naziva gerundijem ili kako ga mi, ne sasvim ispravno, nazivamo glagolskim prilogom“ (Belić, 1998: 275)

Svakako se ne može utvrditi koji je od datih termina i tumačenja najispravniji, već se svaki pojedinačno smatra relevantnim, jednako u domenu proučavanja dijahronijskog istraživanja ove tematike na našim prostorima kao i njihovom razumevanju u zavisnosti od toga kojem jeziku pripadaju.

2.2. Terminologija gerunda sa aspekta turkologa srpsko-hrvatskog govornog područja

Kako se prisutni problem varijacije istog termina i imenovanja ove specifične jezičke parcije donekle opravdava jer predstavlja adaptirani oblik terminologije jednog jezika, odnosno jezika posrednika sa latinskog u srpski, razumljiva je i pojava da se među eminentnim turkolozima sa srpsko-hrvatskog jezičkog područja javljaju podeljena mišljenja o izboru termina.

Tako na primer, jedna od najpoznatijih srpskih turkološkinja sa višedecenijskim lingvističkim iskustvom, prof. M. Teodosijević u svojoj knjizi *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji* (2004) koristi termin *gerund* koji ujedno predstavlja i naslov jednog od poglavlja u pomenutoj knjizi.

Isti termin se nalazi i u *Gramatici suvremenoga turskoga jezika* (1996) jednako eminentnog stručnjaka Ekrema Čauševića.

Pored toga, u turskoj gramatici *Vrijeme je za turski* (*Şimdi Türkçe Zamanı*) (2011), štampanoj u Bosni i Hercegovini, takođe se nailazi na isti termin. Istini za volju, autori su u uvodnoj

³ Participi se dodaju imenicama kao atributi u rečenici, i to: atributi naročite vrste. Oni znače da se kakva radnja pripisuje imenici kao osobina u sadašnjem vremenu, prošlom ili budućem (Belić 1998: 274)

reči napomenuli da su se oslanjali na gramatiku prof. Čauševića, te se može zaključiti da je njihov odabir termina *gerund* u suštini privatanje Čauševićeve terminološke lekseme.

S druge strane, prof. Ksenija Ajkut u svojim knjigama koje nose nazive *Proparticipi- Ključ turske sintakse* (2007) i *Postpozicije- reči bez značenja* (2007), vodeći se analogijom adaptacije reči iz latinskog jezika⁴ u srpski, radije koristi termin *gerundijum*, dok treću varijaciju nalazimo u *Udžbeniku turskog jezika* (1989) Slavoljuba Đinđića, koji se opredelio za termin *gerundij*.

Svakako je vidno da su se turkolozi vodili već postojećim terminima i prihvaćenim terminima drugih lingvista, te otud i varijacije i razlike među turkolozima srpsko-hrvatskog govornog područja.

Na osnovu svega gore navedenog može se zaključiti da među srpskim lingvistima ne postoji jedinstveni termin, već su prisutne sve jezičke varijacije latinskog termina *gerundijum* koji se javlja u formama *gerundij* ili *gerund* i koji lingvisti upotrebljavaju prema svom osećanju i iskustvu.

Iako bi termin *gerundijum*, prema pravopisu turskog jezika, bio najispravniji oblik, mi smo se ipak opredelili za termin *gerund* zbog njegove šire upotrebne vrednosti, odnosno zato što je ovaj oblik upotrebljavan u većoj meri i u dužem vremenskom intervalu među turkolozima, lingvistima i studentima u odnosu na *gerundijum* ili *gerundij*.

3. DEFINICIJE GERUNDA I TERMINOLOŠKI PROBLEMI U TURSKOJ GRAMATIČKOJ LITERATURI

Terminologija⁵ je lingvistička disciplina zastupljena u svim jezicima. Predmet proučavanja terminologije su termini. Prema jednoj od definicija „termini su reči koje označavaju sa najvećom tačnošću određene pojmove u nauci, tehnici, umetnosti i uopšte pojmove u raznim strukama. U svakoj struci govornici raspolažu mnogim posebnim rečima za predmete, materije, radnje, odn. pojave kojima se oni, precizno, bez nejasnoće označavaju“ (Stanojčić, Popović 1992: 173).

Činjenica da je osnovna funkcija termina, ili bi to trebalo da bude po definiciji, da “precizno i bez nejasnoće“ označe neku pojavu, može nas dovesti do idealizovanja ideje o terminima kao takvim rečima.

Da bi se jedan termin smatrao idealnim, prema *Leksikologiji srpskog jezika* Rajne Dragičević „trebalo bi da poseduje sledeće osobine: *transparentnost* (osobina termina da se već na osnovu samog naziva nazire njegovo značenje); *internacionalnost* (osobina da je termin internacionalno prepoznatljiv); *ustaljenost* (da je osobina da je termin opšteprihvaćen u datoj disciplini); *kratkoća* (najbolji su termini koji se sastoje od jedne reči); *sistemnost* (uklopljenost u terminološki sistem); *nedvosmislenost*; *preciznost*, *nesinonimnost* (osobina da se ostvaruje veza svakog pojma samo s jednim terminom unutar predmetnog polja)“ (Dragičević: 2010: 21).

Iako bi idealno bilo da jedan termin označava jedan pojam, u praksi nailazimo na mnoštvo primera na osnovu kojih zaključujemo da jedan termin može označavati više pojmova, kao što se više termina može koristiti za označavanje jednog pojma.

⁴ Pozajmljenice iz latinskog jezika u srpskom preuzete su transkripcijom, odnosno pišu se kako se izgovaraju: helium- helijum, silicium- silicijum i drugi.

⁵ Skup svih posebnih (specifičnih) reči jedne struke naziva se terminologijom dotične struke, a rečnik u kome se navode takve reči- terminološki rečnik dotične struke“ (Stanojčić, Popović 1992: 173-174).

3.1. Terminološki problemi u turskoj gramatičkoj literaturi

Terminološki problemi prisutni su u svim aspektima savremenog turskog jezika, a naročito u gramatičkoj terminologiji. Situacija u Turskoj, kako po pitanju jezika, tako i po pitanju rečnika, pa i radova na temu lingvističke terminologije, menja se nakon osnivanja Republike Turske 1923. godine, kada na njeno čelo dolazi Mustafa Kemal Atatürk⁶ (*Mustafa Kemal Atatürk*).

Ovo je period velikih promena čiji će uticaj kasnije biti vidljiv i na polju jezika⁷. Jezička reforma, u turskom jeziku poznata kao *dil devrimi* (jezička revolucija) koja je počela odmah nakon stvaranja Republike, jedna je od radikalnijih reformi koje su se dogodile, a koja je doprinela bogaćenju književne i naučne literature na turskom jeziku, što se u velikoj meri odrazilo i na stručnu lingvističku literaturu, poput rečnika i gramatika⁸.

O konkretnim promenama u lingvistici tog perioda saznaje se iz mnogih turskih izvora, najčešće iz različitih, pre svega, terminoloških rečnika i radova na temu terminologije.

Na osnovu jednog takvog rada pod nazivom *Upoređivanje terminoloških rečnika koji se koriste u nastavi turskog (Türkçe Öğretiminde Kullanılan Terim Sözlüklerinin Karşılaştırılması)* (Bican, Sinan 2018: 759-770) moguće je doći do onih, za ovu temu, najvažnijih činjenica koje ukazuju na to da je u ovoj jezičkoj revoluciji ukinuto osmanlijsko, odnosno arapsko pismo i da je po uzoru na evropske države uvedena latinica koja je mnogo više odgovarala turskom fonetskom sistemu nego arabica. Težnja ka evropeizaciji primenjivala se u više domena lingvistike, pa i u domenu terminologije. Naime, svoje prve terminološke radove i rečnike turski lingvisti bazirali su na evropskim uzorima, sa jednom velikom razlikom, a to je da nisu preuzimali evropske /latinske termine ili pojašnjenja, već su težili da uvrste što više termina na turskom jeziku vodeći se turskom misaonom logikom.

Jezička reforma sastojala se od nekoliko etapa. Najvažniji korak bilo je ukidanje arapskog pisma koje je zamenjeno latiničnim, 1928. godine. Sledeći korak, kao rezultat jezičke reforme bilo je osnivanje Turskog lingvističkog društva⁹ (*Türk Dil Kurumu*)¹⁰. Osnivanje ovog Društva¹¹, rezultiralo je pokretom jezičkog purizma. Jezički purizam predstavlja težnju turskih lingvista da se jezik, koji je do osnivanja Republike obilovao stranim rečima i izrazima (naročito arapskim i persijskim) očisti od pozajmljenica i da se za svaki pojam nađe adekvatna turska reč koja će ga zameniti, što se odnosilo na sve aspekte jezika, pa tako i na gramatičku terminologiju. Ova inicijativa koja se i danas aktivno sprovodi u okviru Turskog lingvističkog društva, znatno je doprinela unapređenju jezika i time mu vratila izgubljeni identitet.

Da su gramatički termini zauzimali posebno mesto u tom periodu i radu, govori i Zeynep Korkmaz (*Zeynep Korkmaz*) koja u uvodnom delu svog *Rečnika gramatičkih termina (Gramer Terimleri Sözlüğü)* ukazuje na činjenicu da su „radovi na temu terminologije u republikanskom

⁶ Mustafa Kemal Atatürk bio je veliki turski vojskovođa, osnivač i prvi predsednik Republike Turske i jedan od najvećih reformatora koji je unazađeno Osmanlijsko carstvo sačuvao od aneksije evropskih sila i umesto nje oformio snažnu i nezavisnu savremenu državu pod nazivom Republika Turska.

⁷ Ova tema detaljno je obrađena u knjizi Mirjane Teodosijević⁷ pod nazivom „Jezik Fazlija Husnija Daglardže s osvrtom na pokret jezičkog purizma“.

⁸ Neki od poznatijih lingvističkih i terminoloških rečnika su:

- Vardar, Berke: *Dilbilim ve Dilbilgisi Sözlüğü* (1980);
- Kocaman, Ahmet: *Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (1990);
- Korkmaz, Zeynep: *Gramer Terimleri Sözlüğü* (1992);
- Vardar, Berke: *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (2002).

⁹ Tursko lingvističko društvo osnovano je 12. jula 1932. godine pod nazivom Društvo za proučavanje turskog jezika (*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*). Dve godine kasnije, 1934. menja naziv u Institut za proučavanje turskog jezika (*Türk Dili Araştırma Kurumu*), da bi opet dve godine kasnije, 1936. konačno bilo preimenovano u Tursko lingvističko društvo (*Türk Dil Kurumu*) koje je ostalo do danas.

¹⁰ Dalje u tekstu TDK

¹¹ Društvo je imalo nekoliko ogranaka koji su povremeno menjali svoje nazive, ali su nastavljali da rade iste poslove. To su:

1) Ogranak za prikupljanje dijalektološke građe i arhaične leksike iz pisanih dela (*Derleme ve Tarama Kolu*); 2) Ogranak za rad na gramatici i pravopisu (*Dilbilgisi Kolu*); 3) Rečnički ogranak (*Sözlük Kolu*); 4) Ogranak za rad na naučnoj terminologiji (*Terim Kolu*); 5) Izdavački i informativni ogranak (*Yayın ve Tanıtma Kolu*) (Teodosijević 1995: 42).

periodu obrađivani kao posebna tema sa ciljem da turski jezik postane jezik nauke i kulture na visokom nivou [...]“ (Korkmaz 1992)

Iako se nesumnjivo u tome uspelo, ipak u preambicioznoj želji za purizmom u naletu patriotskog duha, ne samo kod lingvista već i kod drugih učenjaka, došlo je do neslaganja i neusaglašenosti u pogledu gramatičke terminologije. Naime, uočena je pojava različitih termina koji se odnose na isti pojam. Pored novih, turskih ekvivalenata, u upotrebi su ostali i stari nazivi koji se i pored prevelike želje za novim rešenjima nisu mogli iskoreniti. Navešćemo jedno od zapažanja na ovu temu:

„Kao rezultat takvog procesa, bilo je moguće doći do turskih, ustaljenih i opšteprihvaćenih gramatičkih pojmova koji se danas koriste. U različitim periodima ovog dugog procesa nastajali su različiti termini koji su odgovarali istom pojmu, a lingvisti su uložili velike napore da obezbede da se ovi pojmovi, koje su sami stvorili, mogu uvesti u jezik i sačuvati dugi niz godina. Iako su termini lingvistike i gramatike uglavnom turski i ustaljeni, još uvek ne postoji potpuno slaganje u pogledu definicija lingvističkih i gramatičkih pojmova. Ovo pokazuje da postoji mnogo pitanja koje treba proučiti u ovoj oblasti“ (Özköse 2017:3).

Turski jezik, kakav danas poznajemo, razvio se i oblikovao u veoma kratkom roku, što je u jednu ruku imalo pozitivan uticaj ne samo na naučne krugove, već i na obično stanovništvo. Ipak, ne može se poreći i negativni efekat ovakvog ekstremno brzog razvoja koji se odrazio na korišćenje više različitih primera za isti termin, a samim tim je izazvao i neslaganja među lingvistima oko terminologije, što je aktuelno i danas.

Neusaglašenost pri izboru gramatičkih termina može se uočiti u svim segmentima gramatike, pa tako i kod gerunda.

3.2. Pojam gerunda u turskim terminološkim rečnicima

Već prve godine rada TDK posvećene su bavljenju terminološkom problematikom koja je predstavljala izuzetno važnu temu prvih i ozbiljnijih radova iz oblasti lingvistike. Kako Korkmaz ističe:

„Prvi radovi Turskog lingvističkog društva, nakon 1932. godine javljaju se u vidu predloga i ispitivanja, a prve publikacije u vidu rečnika, čiji je broj vrlo ograničen, javljaju se u kasnijim godinama. TDK 1942. godine objavio je rečnik Filozofski i gramatički pojmovi (Felsefe ve Gramer Terimleri) koji sadrži do dve stotine gramatičkih termina, a 1949. godine izdaje Rečnik lingvističkih pojmova (Dilbilim Terimleri Sözlüğü), kombinujući gramatičke sa lingvističkim pojmovima, a baziran je na delu Lexique de la Terminologie Linguistique, J. Marouzeau-a¹²[...] (Korkmaz, 1992)

U kasnijem periodu, broj lingvističkih rečnika se znatno povećava. Međutim, tri su značajnija rečnika koje treba posebno spomenuti. To su: *Rečnik lingvističkih termina (Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü 1972)* koji je sastavila poznata turska lingvistkinja Vedžihe Hatiboglu (*Vecihe Hatiboğlu*), *Rečnik gramatičkih termina (Gramer Terimleri Sözlüğü 1992)* jednako istaknute lingvistkinje Zejnep Korkmaz i lingvistički terminološki rečnik pod nazivom *Anotirani rečnik lingvističkih termina (Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü 2002)* autora Berke Vardara (*Berke Vardar*) koji predstavlja proširenu i izmenjenu verziju *Rečnika lingvističkih i gramatičkih pojmova*

¹² Žil Maruzo (*Jules Marouzeau*) bio je francuski lingvista i filolog, tvorac značajnog dela pod nazivom *Rečnik lingvističke terminologije (Lexique de la Terminologie Linguistique)*, 1933.

(*Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*) sastavljenog 1980. godine od strane Vardara i grupe autora, a izdatog od strane TDK.

Gramatička konstrukcija koju danas poznajemo kao gerund, na samom početku nije doživljavana kao zasebna jezička parcija. U prilog tome govori činjenica da je prvo njegovo postojanje zabeleženo u *Rečniku lingvističkih pojmova (Dilbilim Terimleri Sözlüğü)* 1949. godine sa odrednicom *gerundium*, čuvajući latinsku transkripciju, što je na samom početku impliciralo da se radi o netipičnom turskom, već stranom jezičkom elementu: „Vrsta glagolske imenice u pojedinim indoevropskim jezicima“ (TDK 1949).

Tek nekoliko decenija kasnije ovaj stav počinje da se menja. Gramatičari posvećuju sve veću pažnju ovoj jezičkoj pojavi i nastaju novi termini, definicije i poimanja iste. U postojećim gramatikama i terminološkim rečnicima zastupljena su dva termina: *zarf-fiil* i *ulaç*.

Termin *zarf-fill* predstavlja složenicu dve reči: *zarf* (prilog) i *fiil* (glagol). Samim tim, njeno značenje fokusirano je na priloške aspekte glagola. Navodimo primere definicija termina *zarf-fiil* (gerund):

Prema *Rečniku gramatičkih termina (Gramer Terimleri Sözlüğü)* termin *zarf-fiil* definisan je na sledeći način: „(nem. *Konverbum, Konverb, Gerundif, Gerundium*; fr. *gerondif, converbe*; eng. *gerund*). Reč u priloškoj funkciji koja na razne načine utiče na značenje predikata u rečenici, koja se sastoji od glagola i različitih nastavaka, a koja ne kazuje lice ni vreme [...]“ (Korkmaz 1992: 199).

Elektronski *Rečnik gramatičkih termina (Gramer Terimleri Sözlüğü)* daje malo detaljnije objašnjenje: *zarf-fiil* (eng. *gerund*, fr. *gerondif, converbe*, nem. *Konverbum, Konverb, Gerundif, Gerundium*). Reč koja na razne načine utiče na značenje predikata u rečenici, formirana od glagola i određenih nastavaka poput: *-(y)a, -(y)ı, -(y)arak, -dikta, -ken, -ma, -dan, -maksızın, -(y)ınca, -(y)ıp, -dikça*, opisuje pojam apstraktne akcije ne precizirajući lice ni vreme, reč koja dolazi posle glavnog glagola i sa pomoćnim glagolima formira sastavljene glagole. Poput priloga, dopunjuje značenje glagola u pogledu vremena i mesta [...] (TDK 2003).

Termin *ulaç* javlja se u terminološkim rečnicima kao što su: elektronski *Rečnik gramatičkih pojmova (Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü)* i *Anotirani rečnik lingvističkih termina (Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü)*.

U ovim rečnicima analiziran je termin *ulaç*, a pored toga date su i druge odrednice radi što kvalitetnijeg pojašnjenja date gramatičke jedinice. Pored terminološke odrednice na turskom dati su i ekvivalenti u evropskim jezicima što, između ostalog, svakako ukazuje na predano istraživanje autora. Nužno je spomenuti da autori pružaju i iscrpne primere gerunda kako bi se čitaocu što kvalitetnije približila gramatička jedinica. Navešćemo primere definicija iz ovih rečnika:

Elektronski rečnik *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*: „*ulaç* (eng. *gerund*, fr. *gérondif, converbe*, nem. *Konverbum, Konverb, Gerundium*). Glagolska reč upotrebljena u svojstvu priloga (složenica.. *bağ-fiil, zarf fiil*): *Koşa koşa gitmek, gelip gitmek, gülerек gitmek, gelince görmek, giderken görmek, geldikçe konuşmak, geldiğinde konuşmak, görmeden gitmek, görmeksizin geçmek, görmeyeli değişmek* i dr.” (Hatiboğlu 1972)

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü: „*ulaç* (nem. *Gerundium*, fr. *gerondif*, eng. *gerund*). Glagolska reč, izvedena od glagola, koja je uglavnom u funkciji priloga. (nazivaju se još i *Bağ-eylem*). Gerundi u turskom jeziku nikada ne prenose lice i određeno vreme, njegovi članovi povezuju. Nastavci za gerund su: *-ip (-ıp, -üp, -up), -erek (-arak), -e (-a), -ince (-ınca, -ünce, -unca), -meden (-madan), -maksızın (-maksızın), -dikçe (-dikça, -dükçe, -dukça; -tikçe, -tıkça, -tükçe, -*

tukça), -eli (-alı), -ken (-iken), -diğinde (-diğında, -diğünde, -duğunda; -tiğinde, -tiğında, -lüğünde, -tuğunda) i dr.“ (Vardar 2002: 202).

Kao što se može primetiti, rečnik *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, pored priloške, ukazuje i na vezničku funkciju gerunda. Ovoj funkciji odgovara termin *bağ-eylem*, koji se sve ređe koristi. Vezničkim gerundima smatraju se gerundi koji se koriste u službi veznika u rečenici i koji, samim tim, imaju za cilj da povežu dve glagolske radnje. Najfrekventniju upotrebu u ovom smislu ima gerund na *-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp*.

Nasuprot gore pomenutih i sličnih rečnika, postoje i oni u kojima pojam gerunda uopšte nije definisan. U tom pogledu, izdvojili bismo *Rečnik gramatičkih pojmova turskog sveta (Türk Dünyası Gramer Terimleri Kilavuzu)* (1997: 86) koji je priredila Emine Gursoj- Naskali (*Emine Gürsoy-Naskali*). U ovom rečniku, za sve gramatičke pojmove, uključujući i gerunde, dati su samo nazivi gramatičkih termina na svim turkijskim¹³ jezicima, dok se kao odrednica za savremeni turski jezik javlja samo termin *zarf fiil*.

Svakako se ne može tvrditi da ovakve vrste radova nemaju vrednost jer ne prate standarde eminentnih rečnika, kao što je rečnik TDK, već se njihov kvalitet zasniva na drugim merilima.

Iako se javljaju različita imenovanja iste odrednice, ono što je potrebno naglasiti jeste da u samom poimanju i definiciji gerunda gotovo da nema razlike. Prema svakom od njih, gerund, uz manju ili veću varijaciju, predstavlja gramatičku jedinicu koja se javlja kao prilog glagolu, o čemu će u kasnijim poglavljima detaljnije biti reči.

Terminološka problematika nije izolovan primer samo u srpskom i turskom jeziku, već predstavlja univerzalni problem, ali u isto vreme i bogatstvo i slobodu jezičkog izražavanja. Ono što možemo konstatovati je da se turski, kao i svi ostali jezici menja i razvija svakodnevno što ostavlja prostor sledećim generacijama lingvista da nađu jedinstveno rešenje za terminološki problem gerunda.

4. SAVREMENA ISTRAŽIVANJA GERUNDA I NJIHOVE DEFINICIJE NA TURSKOM

Turski gerundi zauzimaju važno mesto kako u govornom tako i u pisanom jeziku. Od prvih istraživanja do danas, gerundi su u turskim gramatikama zastupljeni u različitoj meri. Gramatička istraživanja uopšte, pa i na temu gerunda svoj uspon doživljavaju u periodu posle osnivanja Republike. Z. Korkmaz navodi sledeće:

„Sa stavom republičke vlasti po pitanju maternjeg jezika, državnom filozofijom koju je usvojila i horizontom koji su otvorili pionirski radovi, radovi na temu gramatike u našoj zemlji su uznapredovali. U periodu od 1940. godine do danas, gramatike koje su napisali Muharem Ergin (Muharrem Ergin), Tahir Nedžat Gendžan (Tahir Necat Gencan), Kaja Bilgegil (Kaya Bilgegil), Hajdar Ediskun (Haydar Ediskun), Hikmet Dizdaroglu (Hikmet Dizdaroglu), Nuretin Koč (Nurettin Koç), Rasim Šišmek (Rasim Şişmek), Juksel Goknel (Yuksel Göknel), Sezai Guneš (Sezai Güneş), Ahmet Bidžan Erdžilasun (Ahmet Bican Ercilasun), Leyla Karahan (Leyla Karahan), Metin Karaors (Metin Karaörs) i drugi, naročito Tahsin Banguoglu (Tahsin Banguoğlu), su sve dela utemeljena na ovim osnovama. Među njima ima onih koja su naučno dominantnija, poput Türk Grameri I, Ses Bilgisi (u izdanju TDK, Ankara 1959), Türkçenin Grameri (u izdanju TDK, Ankara 1974, 1986, 1990, 1995) T. Banguoglua i Türk Dil Bilgisi (U izdanju Fakulteta za književnost, Istanbul 1958, 1962, dr.) M. Ergina” (Korkmaz 2002: 44, 45).

¹³ Termin *turkijski* obuhvata sve jezike srodne savremenom turskom, poput: azerbejdžanskog turskog, turkmenskog turskog, tatarskog turskog, ujugurskog turskog i drugih.

Na osnovu ovog sažetog pregleda evidentno je da je 20. vek bio izuzetno značajno razdoblje za nastanak velikog broja gramatika od kojih se neke posebno ističu i imaju svoja novija izdanja koja se i danas u velikoj meri koriste.

Ovim gramatikama pridružuje se i *Gramatika turskog jezika- morfologija (Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi)* (2009; prvo izdanje 2003) Z. Korkmaz.

Većina pomenutih gramatika na različite načine se bavi problematikom gerunda u savremenom turskom jeziku. Gerundi su posebna vrsta reči koja se u turskoj gramatici, sa više aspekata, proučava u okviru morfologije (*şekil bilgisi*).

Jedna od prvih i značajnijih gramatika koje se bave pitanjem gerunda je *Gramatika turskog jezika (Türk Dil Bilgisi)* (2009; prvo izdanje 1958) M. Ergina. Gerundi su u ovoj gramatici analizirani sa tvorbenog aspekta u poglavlju pod nazivom *Gerundi (Gerundiumlar)*¹⁴. U okviru ovog poglavlja autor analizira sufikse za građenje gerunda (*gerundium ekleri*), osvrćući se i na njihove arhaične forme. Među ovim sufiksima ima i onih koji su odavno izašli iz upotrebe ili je njihova upotreba ograničena. Pored toga, autor izdvaja neke oblike participa¹⁵ u funkciji gerunda (*gerundium gibi kullanılan partisipler*).

Sledeća gramatika koja na sličan način pristupa problematici gerunda je *Gramatika (Dilbilgisi)* (1971; prvo izdanje 1966) T. N. Gendžana. Najvažnije poglavlje ove gramatike posvećeno gerundima nosi naziv *Gerundi (Ulaçlar = Bağ-Eylemler)*¹⁶. Ova gramatika takođe daje prikaz sufiksa koji se, prema strukturi, dele u dve grupe: 1) sufiksi sačinjeni od glagolske osnove i specifičnih nastavaka (*Özel eklerle eylem kök ve gövdelerinden türeyenler*) i 2) sufiksi nastali od participa i glagolskih imenica sa drugim sufiksima i postpozicijama¹⁷ (*Başka ek ve ilgeçlerle ad-eylemlerden ve belirtme ortaçlarından ulaç görevine girenler*). Gendžan gerunde analizira sa tvorbenog i semantičkog aspekta, ukazujući ne samo na tvorbene karakteristike nastavaka, već i na njihovu funkciju i značenje koje potkrepljuje adekvatnim primerima u vidu rečenice.

H. Ediskun u gramatici koja se zove *Turska gramatika- fonologija-morfologija-sintaksa (Türk Dilbilgisi- Sesbilgisi-Biçimbilgisi Cümlebilgisi)* (1999; prvo izdanje 1984), u poglavlju *Gerundi (Bağ-Fiiler; Ulaçlar)*¹⁸ pruža analizu nastavaka za gerunde sa osvrtom na njihove arhaične varijante, navodeći primere i za jedne i za druge oblike.

Za razliku od ostalih gramatika, delo H. Dizdaroglua (*Dizdaroğlu* 1976) pod nazivom *Sintaksa (Tümcebilgisi)* pristupa gerundima kroz sintaksičku analizu, odnosno kroz analizu rečenice, osvrćući se na službu gerunda u rečenici, što smatramo veoma značajnim za istraživanje.

Još jedna u nizu gramatika koja se bavi problematikom gerunda je *Nova Gramatika (Yeni Dil Bilgisi)* (1998) N. Koča. Celo jedno poglavlje pomenute gramatike pod nazivom *Gerundi (Ulaçlar)*¹⁹ posvećeno je ovoj vrsti reči. N. Koč, koji se fokusira na njihove tvorbene karakteristike, daje i tabelarni prikaz nastavaka sa njihovim funkcijama i različitim varijantama. Osim toga, svaki od njih analizira i njihovu praktičnu primenu koju prikazuje kroz primere u vidu rečenica. Takođe, posebno izdvaja postpozicije u funkciji gerunda, tabelarno kao i gerunde, ali bez dalje analize.

Delo *Osnovi turske gramatike (Türkçe Temel Dilbilgisi)* (2006; prvo izdanje 2000) M. Hengirmena nabraja nastavke za gerund na osnovu funkcije koje određeni gerund vrši u rečenici.

¹⁴ Poglavlje obuhvata str. 338-348.

¹⁵ Participi u turskom jeziku po svojoj strukturi ne čine posebne morfološke oblike; oni su samo jedna od sintaksičkih funkcija indikativnih vremenskih osnova (aorista, prošlog neodređenog vremena i futura). Izuzetak je particip prezenta -an koji je morfologisan (Đinđić 1989: 212).

¹⁶ Poglavlje obuhvata str. 321-359.

¹⁷ Postpozicije onako kako ih shvataju zapadni lingvisti u značenju posebnih reči koje stoje iza imena koja bliže određuju i predstavljaju ekvivalente srpskih predloga, u turskom jeziku spadaju u vrstu reči pod nazivom edatlar (Aykut 2007: 17).

¹⁸ Poglavlje obuhvata str. 252-272.

¹⁹ Poglavlje obuhvata str. 397- 418.

Dajući uopšteno kratko objašnjenje o toj vrsti gerunda, autor nabraja nastavke i daje primere i kratki rezime na kraju poglavlja sa istim nazivom *Gerundi (Ulaçlar)*²⁰.

Jedna od novijih gramatika koja se, zbog svoje jednostavnosti, na fakultetima najviše koristi je gramatika *Sintaksa u turskom (Türkçede Söz Dizimi)* (2014; prvo izdanje 2000) L. Karahan. Ova gramatika specifična je po tome što proučava gerunde na potpuno drugačiji način u odnosu na prethodne. U okviru poglavlja *Grupe reči (Kelime Grupları)*, petu grupu pod nazivom *Gerundska grupa (Zarf Fiil Grubu)*²¹ čine gerundi. Prednost ove gramatike ogleda se u pristupu koji podrazumeva vrlo kratka objašnjenja, a mnoštvo primera, u kojima su delovi rečenice sa gerundima označeni i na osnovu njih se može zaključiti koji su sve gerundi zastupljeni.

Gramatika turskog jezika (Türkçenin Grameri) (2011; prvo izdanje 1974) T. Banguoglua specifična je po tome što je, prema pristupu, najbližnja gramatikama evropskih jezika. U ovoj gramatici on analizira nastavke za gerund, kako sa tvorbenog tako i semantičkog aspekta, dajući kratka uvodna objašnjenja, a potom i primere u vidu reči, sintagme ili rečenice. Gerundi su objašnjeni u istoimenom poglavlju čiji naziv na turskom glasi *Zarffüiler*²². Gramatika T. Banguogla jedna je od retkih koja bi se, po stilu i formi, mogla uporediti sa gramatikama evropskih jezika što je jedna od prednosti ove gramatike. Još jedna od njenih prednosti je i ta što je za svaki turski termin dat i francuski ekvivalent jer na taj način u velikoj meri olakšava razumevanje same terminologije, pa samim tim i gramatičke partije, ako se uzme u obzir da se većina lingvističkih termina koji postoje u francuskom koriste i u drugim evropskim jezicima.

Gramatika turskog jezika- morfologija (Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi) (2009; prvo izdanje 2003) Z. Korkmaz, ujedno je i najobimnija gramatika turskog jezika do danas napisana i dotiče se gerunda kroz različita poglavlja. Najopširnije informacije o gerundima, pre svega sa aspekta njihovih tvorbenih karakteristika, a potom i semantičkih, date su u okviru poglavlja *Nelični glagolski oblici (Çekimsiz Fiiler)* u delu o gerundima (*Zarf-Fiil*)²³. Kada je njihova tvorbeno struktura u pitanju, autorka daje svojevrsnu klasifikaciju gerunda prema kojoj obrađuje svaki od gerunda, najpre dajući informacije o određenom nastavku, zatim o strukturi gerunda koji formira, a potom i njegovim značenjima i upotrebi u rečenici. Svaki gerund potkrepljen je velikim brojem primera. Nakon ovog poglavlja koje pruža uvid u detaljnu tvorbeno analizu gerunda, sledi poglavlje *Klasifikacija gerunda prema njihovim funkcijama (Zarf-Fiilerin İşlevlerine Göre Sınıflandırılması)*²⁴ u okviru kog se gerundima prilazi sa aspekta semantike kroz dve osnovne kategorije: 1. gerundi za način (*Tarz Bildiren Zarf-Fiiller*) i 2. gerundi u vremenskoj funkciji (*Zaman Bildiren Zarf-Fiiller*).

Zbog toga što obuhvata sve aspekte turskog jezika koji uključuju prvenstveno etape razvoja jezika kroz istoriju, tokove terminoloških istraživanja, a potom i analizu svih gramatičkih segmenata turskog jezika koji su do detalja opisani i obrađeni na preko hiljadu stranica, gramatika Z. Korkmaz nije namenjena onima koji tek počinju sa učenjem jezika, već studentima sa određenim predznanjem.

Ono što karakteriše sve gore navedene gramatike jeste njihov iscrpan i posvećen rad na pojašnjenju i klasifikaciji gerunda u odnosu na prve decenije početka rada lingvističkih istraživanja u savremenoj Republici Turskoj. Neke gramatike su iscrpnije i kompleksnije u pogledu objašnjenja poput gramatike T. Banguogla, dok su druge pak svedenije u pogledu pojašnjenja, ali bogatije primerima, kao što je to gramatika H. Dizdaroglua ili L. Karahan. Zajednički nedostatak svih gramatika ogleda se u njihovoj međusobnoj neujednačenosti po pitanju izbora termina, a naročito u pogledu klasifikacije gerunda o čemu će kasnije biti reči.

Osim u gramatikama i udžbenicima turskog jezika, gerundi su predmet analize različitih naučnih radova poput doktorskih i master teza, ali i u nekim naučnim radovima.

²⁰ Poglavlje obuhvata str. 254- 265.

²¹ Poglavlje obuhvata str. 57-59

²² Poglavlje obuhvata str. 427-440

²³ Poglavlje obuhvata str. 983-1038

²⁴ Poglavlje obuhvata str. 1039-1046

Master teza pod nazivom *Proučavanje gerunda po nivoima u nastavi turskog jezika za strance (Türkçenin Yabancılara Öğretiminde Ulaçların Düzeylere Göre İncelenmesi)* (2007), koju je sastavila Fatma Zeynep Koşudžu (*Fatma Zeynep Koşucu*) gerundima pristupa sa aspekta proćavanja turskog jezika kao stranog u cilju što boljeg razumevanja i njihovog prihvatanja, kao i rešavanja problema na koje se nailazi prilikom njihovog usvajanja, na primeru udžbenika *Hitit* koji je najzastupljeniji kada je ućenje turskog jezika kao stranog u pitanju.

Ovoj tezi pridružili bismo i master tezu *Shvatanje razlika u znaćenjima gerunda (Zarf-füilerin Anlam Farklılıklarının Kavratılması)* (2006) lingvistkinje Pinar Kurt (*Pinar Kurt*) u kojoj autorka kroz analizu sufikasa ukazuje prvenstveno na funkcije gerunda.

Posebno treba istaći rad *Sastavljeni gerundi u turskom Turske (Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-füiler)* Gurera Gulsevina (*Gürer Gülsevin*) (2000). Za razliku od većine radova koji se prvenstveno bave proućavanjem takozvanih *osnovnih gerunda (gerçek zarffüiler)*, pod kojim se na osnovu gramatićkih definicija i objašnjenja, nazivaju gerundi koji se grade isključivo jednim određenim nastavkom, ovaj rad jedan je od retkih čije se istraživanje isključivo bazira na analizi ostalih oblika, poznatih pod nazivom *sastavljeni gerundi (birleşik zarffüiller)*. Sastavljenim gerundima nazivaju se različiti oblici takozvanih gerunda koji se sastoje od dva ili više nastavaka. Drugi naziv za ove oblike je *kvazigerundi*, koji se, prema autorovom mišljenju, takođe mogu svrstati u gerunde. Ovim oblicima pristupa se isključivo sa tvorbenog aspekta ovih oblika koji su rezimirani i klasifikovani u okviru tabele na kraju rada.

Na osnovu svih ovih savremenih istraživanja, možemo zaključiti da su noviji radovi na temu lingvistike znatno bogatiji u odnosu na početna istraživanja. Budući da se većina radova oslanja na postojećę gramatike i rećnike, dostupan je veći broj izvora i više razlićitih mišljenja što doprinosi njihovom kvalitetu i obimu.

4.1. Definicije gerunda u turskom

U turskom jeziku ne postoji jedinstvena definicija gerunda jer se oni definišu na različite načine u zavisnosti od stava i tumaćenja lingvista. Prvi i najćešći način definisanja gerunda bazira se na njihovim priloškim osobinama. Navešćemo neke od primera:

Z. Korkmaz (*Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*) gerunde definiše na sledeći način: „Budući da su gerundi gramatićka kategorija koja s jedne strane nosi osobine glagola, a s druge priloga, svojim glagolskim delom iskazuju samo pojam kretanja i vremena dok svojim priloškim delom saopštavaju način i stanje nekog procesa i radnje. Zbog toga u rećenici ne saopštavaju lice i vreme, već stoje uz glagole koji poseduju ove karakteristike. Ukratko, gerundi su pomoćni elementi glagola koji vrše prilošku funkciju i ne mogu se transformisati u finitne glagole (*çekimli fiil*)“ (Korkmaz 2009: 983).

Korkmaz u svojoj definiciji ističe najvaćnije osobine gerunda, a to je da se gerundi u najvećoj meri koriste u službi priloga i da po prirodi ne mogu biti finitni glagoli u rećenici.

Sledeća definicija takođe ukazuje na priloške osobine gerunda, ali ističe još jednu od njihovih karakteristika. U pitanju je definicija N. Koća (*Yeni Dil Bilgisi*) koji za gerunde kaže da “poput masdara²⁵ (*eylemlikler*) i participa (*ortaçlar*), služe za formiranje složenih rećenica (*girişik tümce*). Osim toga, u svojstvu priloga, ukazuju na to kako se radnja odigrala, njeno stanje, mesto i vreme. U skladu sa tim gerundi imaju dve glavne funkcije, a to su: da formiranjem klauze formiraju složenu rećenicu i da u svojstvu priloga upotpune znaćenje glagola u pogledu vremena, mesta i stanja“ (Koć: 1996: 397, 398).

²⁵ Masdar (termin preuzet iz arapskog jezika) je glagolska imenica ili infinitiv.

F. Bozkurt (*Türklerin Dili*) pruža nove informacije o tvorbenim karakteristikama gerunda. Njegova definicija glasi: „Gerund čine nastavci i reči koje opisuju apstraktnu precesiju (*soyut devinimi*). Nije vezan za određeno vreme i javlja se u priloškoj funkciji. Pokazuju glagolske osobine u pogledu toga što primaju sufikse za glagolski lik i negaciju. Međutim, uvek se koriste nepromenljivi, kao priloški oblici glagola“ (Bozkurt 2012: 259).

Sličnu definiciju daje i M. Hengirmen (*Türkçe Temel Dilbilgisi*): “Reči izvedene od glagola a u funkciji priloga nazivaju se gerundi (*ulaçlar*). Gerundi ne podležu konjugaciji i ne kazuju lice. Gerundi u rečenici imaju funkciju dopune, poput priloga. Primaju sufikse za negaciju i obično stvaraju sponu između reči“ (2006: 254, 255).

Sledeće dve definicije daju drugačija viđenja gerunda, koja se, pre svega, odnose na poimanje gerunda. Navodimo primere:

M. Ozkan i V. Sevinçli (*Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*) gerund vide kao deo gerundske grupe koju definišu na sledeći način: „gerundska grupa (*zarf fiil grubu*) je grupa reči koju čine gerund i jedan ili više elemenata koji se za njega vezuju. Gerundi se obično nalaze na kraju i spadaju u grupu reči u turskom poznatih kao *filimsiler*²⁶. Pošto su gerundi jedni od statičnih glagola, u grupi se mogu naći i drugi elementi potrebni glagolu“ (Özkan ve Sevinçli 2009: 77).

Identičnu definiciju nalazimo i kod L. Karahan (*Türkçede Söz Dizimi*): “Gerundska grupa (*zarf fiil grubu*) je grupa reči koju čine gerund i jedan ili više elemenata koji se za njega vezuju“ (Karahan 2014: 57).

Za razliku od prethodnih primera, jedan od rektih koji se osvrnuo i na vezničke osobine gerunda je H. Ediskun (*Türk Dilbilgisi*) što se može videti iz sledeće definicije: “Gerundi (*bağ-fiiler*) su vrste reči koje s jedne strane vrše funkciju veznika jer povezuju dve rečenice u složenoj, a sa druge strane glagolsku jer može zahtevati subjekat, objekat ili dopunu“ (Ediskun 1999: 252).

Na osnovu prikazanih definicija i tumačenja, da se приметiti da turski gramatičari ističu dve osnovne osobine gerunda, a to su: 1) priloška i 2) veznička funkcija.

Premda su ovo dve osnovne funkcije koje se za gerunde vezuju, pored njih će, u daljoj analizi biti prikazane i sporedne uloge svakog od njih koje se i te kako sreću kako u književnom tako i u govornom jeziku.

4.2. Problem klasifikacije gerunda u turskoj gramatičkoj literaturi

Problem klasifikacije gerunda u savremenom turskom jeziku proističe iz toga što u turskoj literaturi nije navedena potpuna distinkcija između gerunda i nekih oblika koji se po funkciji poklapaju sa gerundima, kao ni jasan stav o tome koji su to sve oblici. Njihov osnovni kriterijum za svrstavanje glagolskih formi u gerunde prema zapažanju M. Teodosijević, jeste da oblik sadrži odlike i glagola i priloga (Teodosijević 2004: 261).

Na osnovu pregleda relevantne turkološke literature, uočeno je da se gerundi u turskoj lingvističkoj literaturi, pre svega u gramatikama turskog jezika, a potom i u naučnim radovima najčešće klasifikuju na osnovu tri kriterijuma i to prema:

1. strukturi
2. funkciji

²⁶ *Fiilimsiler* ili *eylemsiler* u turskom jeziku predstavljaju reči koje se sastoje od glagola, ali gube glagolske osobine. U ovu vrstu reči spadaju: infinitiv, particip i gerund. Nazivaju se još i *çekimsiz fiiler*.

3. značenju

Na osnovu ovoga možemo zaključiti da se proučavanju gerunda pristupa iz različitih uglova i korišćenjem različitih metoda. Između prva dva tipa klasifikacija- prema strukturi i prema funkciji, postoji jasna razlika u vidu odabranog metoda. Prvi metod klasifikacije zasnovan je na analizi nastavaka koji ulaze u sastav gerunda, dok se drugi metod oslanja na funkciju koju gerund vrši u rečenici, pa samim tim delom i na njegova značenja. Zbog toga se druga dva tipa klasifikacija međusobno prožimaju.

Svoja zapažanja na ovu temu dala je Pinar Kurt (*Pinar Kurt*) rekavši da se „gerundi u savremenom turskom jeziku klasifikuju prema njihovim značenjima i funkcijama. Jedan deo onih koji se bave jezikom klasifikovali su nastavke za gerunde, a neki su ih proučavali a da ih nisu klasifikovali. Prilikom proučavanja klasifikacija, očigledno je da je svaki lingvista imao neki svoj način klasifikacije. Pritom, mnogi od njih ne daju objašnjenje za kriterijum na osnovu kog su napravili klasifikaciju“ (Kurt 2006:14).

Mnogi turski lingvisti (Ergin 2009; Koç 1996; Özkan ve Sevinçli 2009; i drugi) opredeljuju se za klasifikaciju gerunda prema strukturi. Zahvaljujući ovakvom pristupu, može se doći do odgovora na sledeća pitanja: koji su to sve nastavci i oblici koji bi se mogli smatrati gerundima, koji od njih se koriste u većoj a koji u manjoj meri, ima li među njima arhaičnih nastavaka i koje su strukturalne razlike između njih.

U ovom radu izdvojili smo neke od klasifikacija, na osnovu kojih se mogu uočiti sličnosti, ali i razlike zbog kojih je teško napraviti jedinstvenu podelu gerunda:

Ergin (2009) u gerunde ubraja sledeće nastavke:

-*(y)a*, -*(y)e*
-*(y)ı*, -*(y)i*, -*(y)u*, -*(y)ü*
-*(y)ıp*, -*(y)ip*, -*(y)up*, -*(y)üp*
-*(y)arak*, -*(y)erek*
-*(y)ınca*, -*(y)ince*, -*(y)unca*, -*(y)ünce*
-*(y)alı*, -*(y)eli*
-*madan*, *meden*
-*ken*
-*ana*, -*ene* (Ergin 2009: 339- 347)

Međutim, ono što privlači pažnju kod ove klasifikacije je to da pored navedenih, ovaj turkolog izdvaja i neke ahaične nastavke poput:

-*ıcaık*, -*ıcek*
-*ıcağız*, -*ıceğiz*
-*gaç*, -*geç*
-*işin*, -*işin*
-*uşun*, -*üşün* (Ergin 2009: 344- 346).

Ovi i slični nastavci igraju značajnu ulogu u dijahronijskom jezičkom razvoju i razumevanju razvoja jezika kroz etape te ih autori poput Ergina s razlogom spominju. Iako su odavno izašli iz upotrebe i svoje mesto ustupili novim varijantama, upravo ovi nastavci čine segment koji razlikuje ovu klasifikaciju od ostalih, jer poznato je da savremene gramatike u većoj meri isključuju arhaične nastavke. Ipak, treba uzeti u obzir da je u pitanju jedna od prvih gramatika savremenog turskog jezika, što doprinosu njenom kvalitetnijem sadržaju.

Pored navedenih nastavaka, Ergin (2009) ukazuje i na dva oblika (pro)participa²⁷ koji se koriste u funkciji gerunda. To su prema njegovom mišljenju sledeći oblici:

-anda, -ende
-dikça, -dikçe, -dukça, -diükçe, -tikça, -tikçe, -tukça, -tüükçe
-diğinan, -diğinen

Nastavak *-diğinan, -diğinen*, prema rečima autora, “koristi se samo u dijalektima” (Ergin 2009: 339-347).

Na osnovu datog primera primećujemo da je ovo jedna jednostavna podela koja, opet pravi razliku između gerunda i ostalih gramatičkih elemenata koji se koriste u funkciji gerunda. Uzevši u obzir i nastavke koje ova podela uključuje, može se zaključiti da je ovo jedna sažeta i jasna klasifikacija.

S druge strane, Koç (1996) u gerunde ubraja značajno veći broj nastavaka:

-(y)a
-(y)a -(y)a
-(y)acağna
-(y)acağı yerde
-(y)acağından
-(y)alı
-(y)alı beri
-anda
-(y)arak
-(y)asıya
-casına
-dı...-alı
-diğina / -acağına
-diği biçimde (şekilde)
-diği halde
-diği sırada
-diği zaman
-diğında
-diğınca
-diğinden
-dı...mı
-dikça
-diktan sonra
-ınca
-ken
-madan
-madan önce, sonra
-maksızın
-maktan/ -maktansa
-p;
-r...-maz (Koç 1996: 398-400).

²⁷ Pod terminom *proparticipi* podrazumevamo supstantivirane oblike na *-dik* i *-(y)acak*, kao dva participa koja se po svojim osobinama izdvajaju od ostalih turskih participa kojima turski jezik obiluje. Turski turkolozi ne prave razliku između participa i proparticipa, već ih svrstavaju u istu grupu reči (Aykut 2007: 11)

Ipak, treba istaći da veći broj nastavaka ne znači i bolju podelu jer, kao što se da primetiti, ova klasifikacija uključuje veliki broj proparticipa poput: *-diği biçimde (şekilde), -diği halde, -diği sırada, -diği zaman, -diğında, -diğınca, -diğindan* i drugi. Razlog zbog kojeg su ovi proparticipi svrstani među gerunde je taj što vrše funkciju priloških odredaba u rečenici, to jest, odgovaraju im po funkciji, a ne morfologiji.

Ako bismo za polaznu osnovu kontrastivne analize ove dve gramatike izdvojili ono što je zajedničko, to bi onda bili nastavci koji se javljaju i u jednoj i u drugoj gramatici, poput: *-(y)a, -(y)e; -(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp; -(y)arak, -(y)erek; -(y)ınca, -(y)ince, -(y)unca, -(y)ünce; -(y)alı, -(y)eli; -madan, meden, -ken, -dikça i -anda, -ende*.

Međutim, mnogo je važnije ukazati na razlike između njih kako bi se opravdala činjenica da jedinstvena klasifikacija gerunda ne postoji.

Prvo što primećujemo je to da, za razliku od Ergina koji odvaja gerunde od (pro)participa u funkciji gerunda, Koč ne nudi nikakvu vrstu podele. Ova situacija doprinela je različitom tumačenju istog nastavka, što je slučaj sa nastavcima *-dikça i -anda, -ende*. Ovi nastavci kod Ergina su kategorisani kao (pro)participi u funkciji gerunda dok kod Koča pripadaju nastavcima za gerund.

Sledeća neujednačenost ogleda se u broju i izboru nastavaka. Ako izuzmemo arhaične sufikse svojstvene Erginovoј klasifikaciji, izdvojili bismo sufiks *-(y)ı, -(y)i, -(y)u, -(y)ü* koji je kod Koča izostao. Uprkos tome, evidentno je da je klasifikacija Koča, kako je ranije ukazano, bogatija za veliki broj proparticipa koje ubraja u svojstvu gerundskih nastavaka.

Da se gerundi mogu i drugačije posmatrati pokazuju M. Ozkan i V. Sevinçli (2009) koji nastavke za gerunde dele u nekoliko grupa s time da prvu grupu čine sledeći nastavci:

-(y)ınca, -(y)ince, -(y)unca, -(y)ünce
-(y)arak, -(y)erek
-dikça, -dikçe, -dukça, -dükçe, -tikça, -tikçe, -tukça, -tükçe
-madan, meden
-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp
-(y)alı, -(y)eli
-ken
-(y)a, -(y)e
-(y)ı, -(y)i
-(y)u -(y)ü (Özkan ve Sevinçli 2009: 77)

Na osnovu ove prve grupe nastavaka možemo zaključiti da u većoj ili manjoj meri dolazi do poklapanja sa prethodne dve klasifikacije. Svi oni, Ergin (2009), Koč (1996), Ozkan i Sevinçli (2009) uvrstili su ove nastavke u nastavke za gradjenje gerunda. Ipak, ono što ovu klasifikaciju čini drugačijom je, pre svega, način na koji su nastavci raspoređeni. Premda Koč, kako je ranije navedeno, ne objašnjava razliku između nastavaka, napravićemo paralelu između načina na koji to čini Ergin i načina na koji to čine Ozkan i Sevinçli.

Pored navedenih nastavaka, Ozkan i Sevinçli izdvajaju još tri posebne grupe u okviru kojih razlikuju sledeće:

1. gerundi nastali od proparticipa koji zajedno sa padežnim nastavcima vrše funkciju gerunda:

Iako ih taksativno ne nabroja, na osnovu primera koje navodi, uočeno je prisustvo sledećih oblika:

-diğince
-diğinde

-dikçe
-diğinden

2. gerundi nastali od glagolskih formi:

-r ...-maz/ -mez
...dı mi, ...di mi
...dı...alı, ...di...eli
...dı...ası, ...di...esi

3. gerundi koji se javljaju kao posebne konstrukcije:

-dı madı, -dı medi
-dı acak, -dı ecek (Özkan ve Sevinçli 2009: 77- 80)

Na osnovu prikazanog, primećujemo da Ozkan i Sevinçli daju širu podelu u odnosu na Ergina, opet značenjski, raščlanjujući nastavke prema njihovoj prirodi, na više grupa. Daljom analizom nastavaka, primećujemo ponavljanje ranije spomenutih nastavaka, kao što su: : *-r ...-maz/ -mez; ...dı mi, ...di mi; ...dı...alı, ...di...eli, -dığında; -dığınca*. Ipak, ima i onih koji u prethodno spomenutim gramatikama nisu obrađeni.. To su: *...dı...ası, ...di...esi..., -dı madı, -dı medi; -dı acak, -dı ecek*, dok neki opet izostaju poput: *-(y)alı beri; -anda; -dıği biçimde (şekilde); -dıği halde; -dıği sırada; -dıği zaman;; -diktan sonra; -madan önce, sonra; -maksızın; -maktan/ -maktansa* i drugi.

Primetno je da u u Erginovoju gramatici, gerundi od proparticipa nisu zastupljeni kao kod druga dva autora. Razlog tome može biti vremenska distanca između ovih izdanja, ako uzmemo u obzir da je prvo izdanje Erginove gramatike izdato 1958. godine, što je čini jednim od prvih izvora informacija o gerundima. Kako će se pokazati kroz dalju analizu pokazati, novije gramatike uvršćuju sve veći broj proparticipa u gerunde.

Budući da su date klasifikacije birane i nabrajane počev od najjednostavnije, za poslednju pa samim tim i najkompleksniju podelu ovog tipa, navešćemo klasifikaciju Z. Korkmaz (2009), koja za razliku od svih do sada navedenih, nudi potpuno nova rešenja na ovu temu, što se može zaključiti na osnovu sledećeg:

Korkmaz razlikuje tri vrste gerunda prema strukturi. To su:

1. osnovni gerundi (*gerçek zarf-fiiler*) na:

-(y)a, -(y)ı/ -(y)u
-(y)arak
-(y)ıp/ -(y)up
-(y)ınca/ -(y)unca
-(y)alı/ -(y)eli
-madan/ -meden
-ken

2. gerundi koji se sastoje od glagolskih imenica i (pro)participa (*ad-fiil ve sıfat-fiil kurulan zarf-fiiller*), u okviru koje gerunde deli u sledeće četiri grupe:

a. sa nastavkom *-ile*:
-maksızın

-makla
-masıyla

b. sa nastavkom *-ça*:

-dikça, -dukça
-casına
-ırcasına
-mişcasına
-ıyormuşcasına
-(y)acakcasına
-(y)acakmışcasına
-macasına
-mamacasına

c. sa nastavkom *-dan, -den, -tan, -ten*:

-diktan, diğindan
-masından
-maktansa

d. sa nastavkom *-da, -de, -ta, -te*:

-dikta, -dukta, -diğında, -duğunda
-acağında
-ısında
-acağına
-asıya

3. gerundi različitih struktura (*değişik yapıdaki zarf-füller*), u koje ubraja:

-r (-ar, -ır/-ur)... -maz
-dı... ~ -madı
-dı mı
-sa (Korkmaz 2009: 983- 1038)

Ono što se da primetiti je da ova lingvistkinja još detaljnije razlaže gerunde prema vrsti nastavaka. Tako na primer, u okviru jedne grupe nastavaka ona nudi još nekoliko podgrupa, što u prethodnim primerima nije zabeleženo.

Što se tiče samih nastavaka, kao zajedničko, istakli bismo prvu grupu nastavaka koja se u potpunosti podudara sa stavovima ostalih autora.

Međutim, u svakoj od navedenih podgrupa izdvaja se po jedan novi nastavak. Iz podgrupe nastavaka sa *-ile* to su nastavci: *-makla* i *-masıyla*. Pored ovih, u prethodnim klasifikacijama izostali su i prošireni oblici nastavka *-çasına*, poput: *-ırcasına*, *-mişcasına* i ostali. Isto tako, prvi put je ukazano na nesufigirane oblike proparticipa *-diktan*, skraćeni infinitiv u ablativu *-masından* i drugi.

Iako je ovakvih primera u turskoj gramatičkoj literaturi mnogo, date klasifikacije prikazane su sa namerom da se ukaže, pre svega, na nedoslednost koja postoji u klasifikaciji gerunda prema vrsti nastavaka.

Jednak broj lingvista (Bozkurt 2012; Ediskun 1999; Banguoğlu 2011 i dr.) opredeljuje se za klasifikaciju gerunda prema značenjima i funkcijama. Ovakav način klasifikacije omogućuje nam

da odmah vidimo kakvu ulogu određeni nastavak može imati u rečenici, kao i koji su to nastavci koji vrše istu funkciju.

Bozkurt (2012) gerunde, prema funkciji, deli na sledeći način:

1. veznički (*bağlama*): *-ip*
2. načinski (*durum*): *-arak; -a; -madan; -meksizin; -ken*
3. vremenski (*zaman ulaçları*): *-ınca; -alı, eli; -madan*
4. uzročni (*neden*): *-diğinden* (Bozkurt 2012: 259)

Ono što privlači pažnju u njegovoj klasifikaciji, sem činjenice da ima četiri grupe, jeste to da se sastoji od osnovnih nastavaka za građenje gerunda. Izuzetak su nastavci *-meksizin* i *-diğinden*.

Da ni ovakav način klasifikacije nije ujednačen i da se razlikuje od lingviste do lingviste pokazaćemo na primeru Ediskuna (1999) koji opet ima drugačiji pristup. Prema njegovom mišljenju u turskom jeziku se mogu razlikovati sledeći gerundi:

1. Gerundi u funkciji veznika (*bağlama ulaçları*): *-ip*; u nekim slučajevima i gerund na *-erek*.
2. Gerundi za izražavanje načina (*durum ulaçları*): *-erek; -e -e; iken (-ken); -meden; -diği halde; -diği takdirde; -olmak üzere; -meksizin*.
3. Gerundi u funkciji vremena (*zaman ulaçları*): *-ince; -r, -mez; -mez mi?; -miyor mu?; -di mi?; -dimi -di?; -inciye kadar (dek, değin); -eli, -eli beri; -eliden beri; -di -eli; -dikçe; -dikte; -diği i -eceği (zaman); dikten sonra* i mnogi drugi.
4. Gerundi u funkciji poređenja (*kıyaslama ulaçları*): *-diği gibi; -eceği gibi; -eçekmiş gibi; -diği kadar; -eceği kadar; -cesine; -r, -yor, -miş, -ecek (gibi); -ecek kadar, -miş kadar; -mekten; -eceğine; -ecek yerde; -dikten başka*
5. Gerundi u funkciji uzroka (*sebep ulaçları*): *-mekle; -diğinden i eceğinden (dolayı, ötürü); -mekten; -mek için (üzere) i -mesi için; -diği ili -eceği (için)* (Ediskun 1999: 252-272).

Već na prvi pogled primećujemo da Ediskun (1999) ima kategoriju više na osnovu koje dobijamo informaciju o postojanju još jedne funkcije gerunda i samim tim o nastavcima koji formiranjem gerunda dobijaju tu funkciju. U pitanju je kategorija *Gerundi u funkciji poređenja*.

Ono što bismo mogli izdvojiti kao zajedničko jesu preostale četiri kategorije. Uprkos tome, opet imamo mimoilaženja po pitanju nastavaka koji u njihov sastav ulaze, sem osnovnih, a to su: *-ip, -arak; -a; -madan; -ken, -ınca; -alı, eli; -madan* i nastavci *-meksizin* i *-diğinden*.

Banguoglu (2011) daje još opširniju podelu, te razlikuje šest grupa gerunda. To su:

1. Gerundi u funkciji veznika (*ulama zarffiiler*): *-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp*
2. Gerundi za izražavanje načina (*hal zarffiileri*): *-(y)a, -(y)e; -(y)arak, -(y)erek; -ken*

3. Adversativni gerundi (*karşıtlama zarffüileri*): *-madan, -meden; -maksızın, -meksizin; -maktansa, -mektense; -(y)acağına, -(y)eceğine*
4. Gerundi za izražavanje vremena (*zaman zarffüileri*): *-(y)unca, -(y)ince, -(y)unca, -(y)ünce; -(y)ıncaya kadar, -(y)ıncaya dek; -anda, -ende; -...dı mı, -...dı mi; -r...-maz, -r...-mez; -dikça, -dikçe, -dukça, -dükçe, -tikça, -tikçe, -tukça, -tüğçe; -dikta, -dikte, -dukta, dükte; -dığında, -diğinde, -duğunda, -düğünde; -dıği zaman/ sırada, -diği zaman/ sırada, -duğu zaman/ sırada, -düğü zaman/ sırada; -(y)alı, -(y)eli; -(y)alıdan beri, -(y)eliden beri; -dı...-(y)alı, -di...-(y)eli; -diktan beri, -dikten beri; -dığından beri, -diğinden beri; -ıncaya kadar/dek/değın, -ınceye kadar/dek/değın; -ana kadar/dek/değın, -ene kadar/dek/değın; -asıya kadar/dek/değın, -esiye kadar/dek/değın; -madan önce/ evvel, -meden önce/ evvel, -mazdan önce/evvel, -mezden önce/ evvel; -diktan sonra, -dikten sonra, -tiktan sonra, -tikten sonar*
5. Gerundi za izražavanje uzroka (*sebeup zarffüileri*): *-makla, -mekle, -mayla, -meyle; -dığından, -diğinden; -acağından, -eceğinden; -dıği için, -diği için; -(y)acağı için, -(y)eceği için; -dığından/ -diğinden dolayı (ötürü); -(y)acağından dolayı, -(y)eceğinden dolayı; -masından/ -mesinden dolayı (ötürü/ dolayısıyla/ sebebiyle)*
6. Gerundi za izražavanje poređenja (*karşılaştırma zarffüileri*): *-dıği gibi; -dıği kadar; -(y)acağı gibi; -(y)eceği kadar; -casına, -cesine; -(y)asıya, -(y)esiye (Banguođlu 2011: 427-440).*

Ovde imamo potpuno novu kategoriju. To su *Adversativni gerundi (karşıtlama zarffüileri)*. Ukoliko obratimo pažnju videćemo da to nije jedina razlika jer se i unutar kategorija koje nose isti naziv mogu uočiti odstupanja. Tako je, na primer, u sastavu *gerunda za izražavanje vremena* Ediskuna (1999) izostao nastavak *-ana kadar/dek/değın, -ene kadar/dek/değın* i dr. Ovo je samo još jedan primer neslaganja.

Sledeća klasifikacija pokazaće potpuno drugačiji način i mogućnosti kategorizacije gerunda. Ranije smo ukazali na kompleksnost gramatičkih analiza koju pruža Korkmaz. Isto je i u pogledu podele gerunda prema značenju.

Prema značenju, Korkmaz (2009: 1039-1046) gerunde svrstava u dve osnovne grupe. To su:

1. Gerundi za izražavanje načina (*tarz bildiren zarf-füiler*)
2. Gerundi za izražavanje vremena (*zaman bildiren zarf-füiler*)

Iako na prvi pogled, mnoge kategorije izostaju, ipak u okviru ovih grupa postoji mnogo podgrupa koje obuhvataju sve, do sada navedene kategorije, ali na potpuno drugačiji način, te se tako u okviru gerunda za izražavanje načina (*tarz bildiren zarf-füiler*) uključuju sledeće kategorije:

- 1) gerundi koji označavaju istovremenu ili uzastopnu gl. radnju: *-a, -(y)a; -(y)arak; -(y)araktan; -makla; (y)ıp/ -(y)up*
- 2) gerundi u sastavu sastavljenih glagola koji opisuju glavni glagol: *-(y)a, -(y)ı/ -(y)u+ bil-, -dur, -kal, -ver, -yaz* i dr.; *-(y)ıp/ -(y)up dur-, -(y)ıp/ -(y)up git-, -(y)ıp/ -(y)up kal-* i sl.
- 3) gerundi koji prikazuju ponavljanje dve odvojene gl. radnje: *-(y)ıp/ -(y)up ..., -(y)arak; -(y)arak..., -(y)ıp/ -(y)up*
- 4) gerundi koji su sa glavnim glagolom povezani uzročnom vezom: *-(y)arak, -mayınca*
- 5) gerundi kojima se u načinu iskazuje negacija: *-mayarak*

- 6) gerundi kojima se iskazuje sumnja, neodlučnost (ili pitanje), a koji su zasnovani na ponavljanju pozitivnih i negativnih oblika istog korena: *-(y)ip /-(y)up -ma-*
- 7) ukalupljena forma gerunda kada ispred nje stoji reč u dativu: *gelince*
- 8) gerundi koji pokazuju da se radnja dogodila nezavisno od radnje u samom glagolu: *-madan*
- 9) gerundi koji su u suprotnosti sa radnjom glavnog glagola: *iken, -ken*
- 10) gerundi koji označavaju radnju ostvarenu nezavisno od glavne gl. radnje: *-maksızın, -madan*
- 11) gerundi koji pojačavaju značenje gl. radnje: *-dikça, -dukça*
- 12) gerundi koji označavaju količinu i stepen: *...-diğınca*
- 13) gerundi koji se javljaju istovremeno sa glavnim glagolom i na osnovu poređenja opisuju način glavne gl. radnje: *-ircasına, -urcasına; -mişcasına, -muşcasına; -yorcasına, -acakcasına*
- 14) potvrdni ili negativni oblici gerunda koji ukazuju na okolnosti vršenja glavne gl. radnje: *-macasına, -mamacasına*
- 15) gerundi koji su prirodni rezultat sopstvene i glavne glagolske radnje: *-diktan, -duktan sonra, -madiktan sonra*
- 16) gerundi koji ukazuju na uzrok vršenja glavne gl. radnje: *-masından; -diğinden, -madiğinden*
- 17) gerundi koji povezuju ostvarenje glavne gl. radnje sa svojim izborom radnje: *-maktansa*
- 18) gerundi koji uslovljavaju radnju u glavnom glagolu: *-sa*

S druge strane, autorka daje sledeće podkategorije gerunda za izražavanje vremena (*zaman bildiren zarf-fiiler*):

- 1) gerundi koji označavaju radnju koja se vrši istovremeno sa glavnom. gl. radnjom: *-(y)arak; iken, -ken*
- 2) gerundi koji označavaju radnju koja se vrši neposredno nakon glavne gl. radnje: *-(y)arak; -(y)ip, -(y)up*
- 3) gerundi koji pokazuju da je radnja na koju se odnose obavljena i završena pre glavne glagolske radnje: *-(y)ınca, -(y)unca*
- 4) gerundi koji povezuju vreme realizacije glagolske radnje s vremenom realizacije glavne glagolske radnje: *-(y)ınca, -(y)unca; -dı mı, -du mu*
- 5) gerundi koji, vremenski, preuzimaju negativno značenje umesto finitnog glagola: *-(y)ınca, -(y)unca*
- 6) gerundi koji, vremenski, označavaju glagolsku radnju bez čije realizacije se neće ostvariti ni glavna glagolska radnja: *-mayınca; -madıkça*
- 7) ukalupljene forme gerunda: *-(y)ince: deyinçe*
- 8) gerundi koji označavaju kontinuitet: *-(y)alı; -(y)alı beri; -(y)alıdan beri; -dı . . . -(y)alı*
- 9) gerundi koji se realizuju pre glavnog glagola i koji ukazuju na negaciju: *-madan*
- 10) gerundi čija se radnja odvija istovremeno sa radnjom glavne glagolske radnje: *iken, -ken*
- 11) gerundi koji označava radnju koja još nije izvršena, ali je u stanju namere: *-mişken*
- 12) gerundi koji označavaju mogućnost i korišćenje prilike na vreme: *-miş iken, -mişken*
- 13) gerundi koji imaju za cilj da spreče realizaciju glavne glagolske radnje: *-acak iken, -acakken*
- 14) gerundi koji ukazuju na brzinu i označavaju radnju koja sledi odmah nakon glavne glagolske radnje: *-masıyla; -r ... -maz; -dı, -du -madı*

- 15) gerundi koji izjednačavaju trajanje glagolske radnje na koju se odnose i trajanje glavne glagolske radnje i pokazuju kontinuitet u vremenu, često ili povremeno ponavljanje: *-dikça, -dukça*
- 16) gerundi koji ukazuju na to da će se glavna glagolska radnja realizovati nakon glagolske radnje na koju se odnose: *-diktan sonra, -duktan sonra*
- 17) gerundi koji određuju vreme kretanja u glavnom glagolu: *-dikta, -dukta; -acağında*
- 18) gerundi koji realizaciju glavne glagolske radnje povezuju sa ometanjem druge glagolske radnje suprotne prirode: *-acağına*
- 19) gerundi koji određuju vremensku granicu glavne glagolske radnje: *-asıya*

Upravo ova klasifikacija pokazuje da gerundi u okviru jedne funkcije mogu imati mnoštvo značenja i da se ona međusobno, po nijansama razlikuju. To znači da dva ili više gerunda mogu imati istu funkciju, ali ne i nužno isto značenje. Uzećemo za primer gerund na *-ince* i gerund *iken*. Oba ova gerunda imaju vremensku funkciju, ali ukazuju na različite vremenske intervale. Gerund na *-ince* ukazuje na radnju koja se desila neposredno pre radnje iskazane finitnim glagolom. Gerund na *iken* se, iako takođe ima vremensko značenje, prvenstveno ukazuje na radnju koja se dešava istovremeno sa nekom drugom radnjom, odnosno ukazuje da se radnja odigrala u određenom vremenskom periodu.

Takođe, jedan gerund može imati više različitih značenja u okviru jedne funkcije u zavisnosti od konteksta i načina upotrebe. Na primer, gerund *-(y)arak*. U okviru vremenske funkcije, s jedne strane može ukazivati na radnju koja se vrši istovremeno sa glavnom glagolskom radnjom, a sa druge može ukazivati na radnju koja se dešava neposredno nakon glavne glagolske radnje.

Isto tako, postoje gerundi koju mogu vršiti više od jedne funkcije u rečenici. Na primer gerund na *-(y)ip* se prema Korkmaz može upotrebiti vremenski i načinski, dok se kod ostalih autora javlja isključivo u vezničkoj funkciji.

Ono što se takođe dá primetiti na osnovu svega navedenog, jeste da se turski lingvisti uglavnom opredelju za jedan vid klasifikacije, ali da postoje i oni, poput Korkmaz koji se bave proučavanjem gerunda sa oba aspeka.

Uzevši u obzir ovaj kraći prikaz klasifikacija iz gramatika turskog jezika različitih turskih autora i opsežnu analizu relevantnih radova na temu gerunda u koje smo imali uvid, a koji obuhvataju različite naučne radove, magistarske i doktorske teze, možemo zaključiti da se u turskoj lingvističkoj literaturi prvenstveno nailazi na osnovnu podelu gerunda na, kako je ranije pomenuto u radu G. Gulsevina²⁸ (2000) *osnovne (gerçek zarf fiiler)* i *sastavljene gerunde (birleşik zarf fiiler)*, o kojima će detaljnije biti reči u nastavku rada.

Kako se može videti, usaglašenost turskih lingvista po pitanju osnovnih gerunda prisutna je u velikoj meri. Tako, većina njih (Ergin 2009; Özkan 2009; Bozkurt 2012; Banguoğlu 2011; Korkmaz 2009 i dr.) u osnovne nastavke za gerunde ubraja sledeće:

1. *-(y)a, -(y)e*
2. *-(y)arak, -(y)erek*
3. *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp*
4. *-(y)unca, -(y)inca, (y)unca, -(y)ünce*
5. *-(y)alı, -(y)eli*
6. *-madan, -meden*
7. *-ken*

²⁸ Usled velikog broja nastavaka, pomenuta klasifikacija data je u vidu priloga na kraju rada.

S druge strane, sastavljeni gerundi podrazumevaju nastavke različitih vrsta i strukture na osnovu kojih se mogu svrstati u različite kategorije, zbog čega dolazi do neujednačenosti u klasifikaciji prema strukturi. Takođe, primetne su razlike u stavovima o tome koji se sve oblici mogu okarakterisati kao gerundi jer su se među nastavcima za gerund našli i neki oblici proparticipa, neke postpozicije, ali i mnogi drugi nastavci. Navešćemo neke od primera, na osnovu dosadašnje analize:

Oblik *-anda*, *-ende* koji se javlja kod Ergina (2009) Koča (1996) Banguogla (2011) i drugih, sastoji se od participia sadašnjeg vremena *-an*, *-en* i nastavka za lokativ *-da*, *-de*. Ovde je važno spomenuti da particip prezenta, zahvaljujući opštoj karakteristici turskog jezika, a to je fleksibilnost, pored osnovnih dobija i nove karakteristike i značenje, a suprotno svojoj primarnoj preuzima funkciju gerunda. Među turskim lingvistima postoje razna mišljenja po pitanju upotrebe svojstva ovog takozvanog gerunda, te ga tako, na primer, Banguoglu svrstava u vremenske gerunde.

Na sličan način se ponašaju i oblici proparticipa upotrebljeni u funkciji gerunda. Nužno je napomenuti da se u turskoj lingvistici proparticipi i participi ne javljaju kao dve zasebne kategorije već se tretiraju kao jedna celina. Proparticipi se sastoje od dva osnovna sufiksa: četvorovarijantnog sufiksa na *-dik*, *-dik*, *-duk*, *-diik*, odnosno *-tik*, *-tik*, *-tuk*, *-tiik* i dvovarijantnog sufiksa *-(y)acak/-(y)ecek*. Mogu biti sufigirani i nesufigirani, odnosno kao i svaka imenska reč mogu primati prisvojne sufikse i padežne nastavke. Nihova upotreba je izuzetno kompleksna samim tim što u srpskom jeziku ne postoje kao gramatička kategorija već se u zavisnosti od njihove upotrebe njima mogu prevoditi razne vrste srpskih zavisnih rečenica kao što su: odnosna, izrična, uzročna, vremenska i druge.

Međutim, često se desi da se, kao što je to u prethodnom primeru sa participom, i proparticip prilagođava novim značenjima, zbog čega se i svrstava u gerunde. Tako pojedini lingvisti (Koč 1996; Ozkan 2009) gerund *-dikça* koji se sastoji od proparticipa na *-dik* i sufiksa *-ça*, *-çe* svrstavaju u gerunde. Proparticipi koji mogu vršiti funkciju gerunda mogu biti nesufigirani poput *-dikta* ili *-diktan sonra* ili sufigirani poput: *-diğinden beri* *-diğinde*.

Ovi oblici koji se sastoje od proparticipa na *-dik* i *-(y)acak* i postpozicije turkolozi srpsko-hrvatskog govornog područja nazivaju „proparticipi u funkciji proširenih priloških oznaka“²⁹. Pored gore navedenih lingvističkih formi i neke druge morfološke konstrukcije mogu biti u službi gerunda. Navodimo neke od njih:

Gerund na *-maksızın*, *-meksizin* sastoji se od nastavka za infinitiv *-mak*, *-mek*, nastavka *-sız*, *-siz* (bez) i genitivnog nastavka *-ın*, *-in*. Ovaj oblik gerunda ukazuje na način na koji se odvija radnja.

Još jedan od mnogih primera je i nastavak *-casına*, *-cesine*, formiran od nastavka *-ça*, *-çe*, kojim se izražava poređenje. Ovaj nastavak se kao gerund, osim u svom osnovnom, javlja i u proširenim oblicima, tako što se dodaje na osnove različitog oblika narativa (*-mişcasına*), osnove aorista (*-ircasına*), budućeg vremena (*-(y)acakçasına*) i drugo, što se iz klasifikacije Korkmaz može videti.

Ono što posebno privlači pažnju je činjenica da i cele rečenice mogu biti upotrebljene kao gerundi, kao što je slučaj sa sledećim primerima: *--mez mi?*; *-miyor mu?*; *-di mi?*

Talat Dinar (*Talat Dinar*) ovu situaciju objasnio je na sledeći način: „Vidljivo je da su se neki nastavci za građenje gerunda iz prošlosti zadržali i u savremenom turskom jeziku, preuzimajući različite funkcije, dok su neki nastavci izašli iz upotrebe i svoje mesto ustupili novim strukturama formiranim od različitih sufikasa“ (Dinar 2015: 64).

Razlog za to je sposobnost različitih vrsta reči u turskom jeziku da menjaju svoju funkciju pa samim tim i svoju primarnu ulogu u rečenici. Upravo su te glagolske forme, koje drugačije nazivamo sastavljenim gerundima ili kvazigerundima, razlog izostanka jedinstvene klasifikacije gerunda, kako sa aspekta strukture tako i sa aspekta funkcije i značenja.

Cilj ove analize je da se predstavi ova problematika koja je još uvek aktuelna u turskim lingvističkim krugovima. Sledeći cilj je da se rasvetli trenutna situacija, mišljenja i stavovi po

²⁹ Ovoj temi posvećena je posebna pažnja u knjizi „Proparticipi- ključ turske sintakse“ Ksenije Aykut (2007).

pitanju gerunda s obzirom na to da ovaj deo rada predstavlja polaznu osnovu za dalju analizu, kao i da se pokaže da gerundi nemaju samo jednu funkciju i samo jedan oblik.

4.3. Turski gerundi prema shvatanju beogradske turkologije

Gerundi se, prema shvatanju beogradske turkologije definišu na slične načine, ali se različito klasifikuju. O turskim gerundima i njihovim potencijalnim ekvivalentima u srpskom jeziku, najviše saznajemo iz gramatika i udžbenika.

Fehim Bajraktarević, osnivač katedre za orijentalistiku na Filološkom fakultetu u Beogradu autor je prve i najstarije gramatike turskog jezika pod nazivom *Osnovi turske gramatike* (1962). Ovo delo pruža osnovne informacije o gerundima što podrazumeva definiciju, način građenja, funkciju i značenja, uz upotrebu adekvatnih primera. Ono što je specifično kod ove gramatike, a odnosi se kako na gerunde tako i na kompletan sadržaj, jeste način na koji su ističani primeri, najpre na osmanlijskom a potom i na turskom jeziku.

Što se tiče samih gerunda, pomenuti autor gerunde posmatra kao: „glagolske priloge (adverbe), koji ostaju uvek nepromenljivi, a vreme, lice i broj na koje se odnose vidi se tek iz sledećeg glagola. Ono što se u evropskim jezicima obično izražava svezama, to je u turskom izraženo gerundom“ (Bajraktarević 1962: 90).

Od gerunda izdvaja sledeće, prema njegovim rečima, najobičnije gerunde. To su:

1. Gerund na *-(y)ip*
2. Gerund u vidu ponovljene iste ili različite optativne osnove
3. Gerund na *-(y)erek*
4. Gerund na *-(y)eli*
5. Gerund na *-(y)ince* (*inceye kadar/dek* (*değın*))
6. Gerund na *-dikçe*
7. Gerund na *-(y)ıcek*³⁰
8. Gerund na *-meğın,- mağın*³¹
9. Gerund *iken* (Bajraktarević 1962: 90-92)

Iz ovoga se vidi da su u pitanju osnovni nastavci koji su vrlo zastupljeni u savremenom turskom jeziku. Izuzetak su dva gerunda koja se više ne koriste. To su: gerund *-(y)ıcek* i gerund na *-meğın,- mağın*.

Sledeći je *Udžbenik turskog jezika* (1989) Slavoljuba Đinđića, koji je u dugom periodu korišćen u nastavi turskog jezika na Filološkom fakultetu u Beogradu kao primarni udžbenik za učenje turskog. Ovaj udžbenik koncipiran je tako da svaka lekcija počinje tekstom koji prate adekvatne gramatičke partije i vežbanja na kraju, što doprinosi bržem savladavanju gradiva. Gerundi su obrađivani u okviru različitih lekcija u kraćim crtama. Definisani su kao „grupe glagolskih formi koje imaju osobine glagolskih priloga. Kako nemaju samostalno vremensko značenje, gerundi ne obrazuju finitne oblike glagola, ne menjaju se a njihovo lice, broj i vreme određuju se finitnim glagolom“ (Đinđić 1989: 214).

Navodimo gerunde iz ove knjige. To su gerundi na:

1. *-(y)ip*
2. *-(y)arak*

³⁰ savremeni oblik ovog nastavka za gerund je *-(y)acak, -(y)ecek*.

³¹ savremeni oblik ovog nastavka za gerund je *-madan, meden*.

3. -(y)*ince*
4. -*madan*, -*meden*
5. -(y)*a*, -(y)*e*
6. -*dıkça*
7. -(y)*alı*
8. -*casına*
9. gerund *iken*
10. gerund *diye*
11. gerund *maksızın* (Đinđić, 1989: 217- 282)

Još jedna gramatika koju naročito treba pomenuti je *Gramatika suvremenoga turskog jezika* (1996) eminentnog turkologa sa srpsko-hrvatskog govornog područja, tačnije sa zagrebačke turkologije, *Ekrema Čauševića*. Razlozi zbog kojih ova knjiga zaslužuje da joj se posveti pažnja su pre svega obimna i detaljna objašnjenja, mnoštvo različitih primera kao i isticanje izuzetaka. Gerundi su u ovoj gramatici proučavani sa tvorbenog, semantičkog i sintaksičkog aspekta. Prema ovoj gramatici „gerundi (gl. prilozi ili gerundiji) su glagolske forme koje imaju izvesna obeležja glagolske imenice i glagola (gl. lik, negaciju, forme perifrastične konjugacije, dopune i dodatke itd.). U rečenici vrše funkciju adverbijala za način i vreme. Budući da se uz njih može naznačiti i subjekt i da su semantički ekvivalenti zavisnih rečenica u evropskim jezicima, neki ih turkolozi svrstavaju u *infinitne predikatne* (ili *kvazipredikatne*) forme.“ (Čaušević 1996: 372)

Premda treba uzeti u obzir i vremenske okvire između kojih su nastale spomenute gramatike, evidentno je da Čaušević (1996) u odnosu na dvojicu autora daje širu sliku, pritom praveći razliku između dve osnovne vrste nastavaka na osnovu kojih se formiraju:

1. Gerundi

- 1) Gerundi načina: -(y)*a*; -(y)*arak*; -*madan*
- 2) Gerundi vremena: -(y)*alı*; -(y)*ınca*; *iken*
- 3) Gerund na -(y)*ıp*

2. Kvazigerundi:

- 1) -*madan*, -*meden önce* (*evvel*); -*mazdan*, -*mezden önce* (*evvel*)
- 2) -*maksızın*, -*meksizin*
- 3) -*casına*, -*cesine*
- 4) kvazigerund -*r... -maz*
- 5) -*dıkta*, -*dikte*
- 6) -*dıktan sonra*, *dikten sonra*
- 7) -*dıkça*, -*dikçe*
- 8) -*dıktan başka*, -*dikten başka* (Čaušević, 1996: 373-399)

Kada uporedimo ova dela, primećujemo da se osnovni nastavci za gerunde ponavljaju i da se nazivaju istim imenom, *gerundi*. Ono što čini razliku su *kvazigerundi* kao posebna kategorija, koja u Bajraktarevićevoj (1962) i Đinđićevoj (1989) gramatici nije navedena. Dakle razlika je ne samo u načinu na koji ih klasifikuju, već i u vrsti gerunda. Na osnovu uporedne analize ovih dela vidno je da se javljaju slični problemi kao i u turskim gramatikama.

Što se same analize gerunda tiče i pristupa temi, evidentne su razlike između autora u pristupu analizi. Čaušević (1996) način rada u ovom konkretnom slučaju je mnogo temeljniji i studiozniji. Za razliku od njega, Đinđić (1989) to čini sažeto, kratko, ali sa vrlo aktivnim

gerundima. Zbog problematike koja je primetna i u turkološkoj literaturi na srpskom/hrvatskom jeziku potrebno je naročito iskazati razlike kako bi se razumela gramatička partija.

Nužno je takođe naglasiti da je izraziti problem beogradske turkologije predstavlja nedostatak adekvatne turkološke literature, a naročito gramatike turskog jezika na srpskom. Srećom, postoje autori koji ulažu svoje decenijsko didaktičko i prevodilačko iskustvo kako bi studentima što preciznije objasnili ovu gramatičku parciju, radeći na novim izdanjima i naslovima. Navešćemo one najbitnije:

Jedna od knjiga na srpskom jeziku koja se bavi temom gerunda je *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji* (2004) Mirjane Teodosijević. Dva poglavlja ove knjige pod nazivom *Gerundi* i *Diye* posvećena su upravo gerundima, što je do ove knjige bilo svojstveno isključivo gramatikama i udžbenicima. Vrednost ove knjige u didaktičkom smislu je značajna jer jasno i precizno daje objašnjenja gramatičkih celina koje kroz praktične i u svakodnevnom životu zastupljene primere s lakoćom približava svima onima koji žele da se upoznaju sa turskim jezikom i kulturom. U samom uvodu jednog od poglavlja autorka daje sledeću definiciju gerunda u turskom: „Gerundi su glagolske forme kojima se određuju okolnosti (vreme, uzrok i sl.) ili način realizacije glavne radnje“ (Teodosijević 2004: 161). Gerundi su u ovoj knjizi obrađeni na jasan i razumljiv način sa velikim brojem primera. Zbog svoje kompleksnosti gerund *diye* obrađen je u posebnom poglavlju. Što se tiče klasifikacije gerunda, Teodosijević (2004) ih, po ugledu na T. Banguoglua, deli u šest grupa. To su:

1. Gerund u funkciji veznika: gerund na *-(y)ıp*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp*
2. Gerundi za izražavanje načina: gerundi na *-(y)a*, *-(y)e*; *-(y)arak*, *-(y)erek*; *iken*, *-yken*, *-ken*
3. Adversativni gerundi: *-madan* (*önce*, *evvel*), *-meden* (*önce*, *evvel*); *-maksızın*, *-meksizin*; *-maktansa*, *-mektense*; *-(y)acağına*, *-(y)eceğine*
4. Gerundi za izražavanje vremena: *-(y)alı*, *-(y)eli*; *-(y)alıdan beri*; *-dim...-(y)alı* (i sva ostala lica perfekta); *-ana kadar*, *-anadek*, *-ana değin*, *-ene kadar*, *enedek*, *ene değin*; *-asıya*, *-esiye kadar*; *-diğında*, *-diğinde*, *-diği zaman*; *-dikça*, *-dikçe*, *tıkça*, *-tikçe*; *-dikta*, *-dikte*, *-tikta*, *tikte*; *-diktan sonra*, *-dikten sonra*, *-tiktan sonra*, *-tikten sonra*; *-(y)ınca*, *-(y)ince*; *-(y)ıncaya kadar*, *-(y)ıncaya dek*, *-(y)ıncaya değin*; *-r...-maz*;
5. Gerundi za izražavanje uzroka: *-diğından*, *-acağından*; *-diği için/ ötürü*; *-diğından dolayı*; *-makla*, *-mekle*, *-mayla*, *-meyle*; *-maktan*, *-mekten*;
6. Gerundi za izražavanje poređenja: *-(y)asıya*, *-(y)esiye*; *-casına*, *-cesine*; *-diği gibi*; *-(y)acak derecede* (Teodosijević 2004: 262-271)

Starija izdanja beogradske turkologije poput ranije navedenih gramatika (Bajraktarević 1962; Đinđić 1989) ne razvrstavaju gerunde po vrstama jer se svode na osnovne oblike. Izuzetak su Čauševićeva gramatika po kojoj se turski gerundi mogu kategorizovati na *gerunde* i *kvazigerunde*, odnosno na vremenske, načinske i gerund na *-(y)ıp* i pomenuta knjiga M. Teodosijević (2004).

Još jedna knjiga novijeg datuma ukazuje nam na bitnu razliku u stavovima turskih i srpskih turkologa o nekim formama iz grupe kvazigerunda. To je knjiga koja nosi naziv *Proparticipi- ključ turske sintakse* (2007) Ksenije Ajkut, u kojoj autorka iznosi svoja zapažanja na ovu temu i ujedno odgovara na pitanje šta nisu gerundi: „Neki turski autori sufigirane oblike na *-dik* i *-(y)acak* u kombinaciji sa postpozicijama i postpozicionalnim izrazima, za koje je u jugoslovenskoj turkologiji

usvojen termin *proparticipi u funkciji priloških oznaka* svrastavaju u kategoriju gerunda“ (Aykut 2007: 11).

Na osnovu ove definicije, onima koji nisu govornici turskog jezika olakšano je učenje, posebno u didaktičkom smislu. Zahvaljujući ovakvoj literaturi dostupne su informacije o konkretnoj gramatičkoj temi na srpskom jeziku, detaljno obrađene, razjašnjene, sa mnogo pažljivo odabranih i različitih primera.

Na osnovu svega navedenog, gerunde bismo u užem smislu mogli definisati kao glagolske reči u funkciji priloga, dok u širem smislu predstavljaju glagolske reči koje imaju mnogo širu sintaksičku funkciju, pa samim tim i bogatu semantiku.

Na osnovu analize raznih gramatika, turskih i srpskih, na osnovu njihovih komentara, u gerunde možemo ubrojati sledeće:

1. gerund na *-(y)a, -(y)e*
2. gerund na *-(y)ıp, -(y)ıp, -(y)up, -(y)üp*
3. gerund na *-(y)arak, -(y)erek*
4. gerund na *-(y)ınca, -(y)ınca, (y)unca, -(y)ünce*
5. gerund na *-(y)alı, -(y)eli*
6. gerund na *-madan, -meden; -mazdan, -mezden*
7. gerund na *-ken*
8. gerund na *-dikça, -dikçe, -tikça, -tikçe*
9. gerund na *-asıya, -esiye*
10. gerund na *-ana kadar, ene kadar (değın/ dek)*
11. gerund na *-makla, -mekle*
12. gerund na *-maktansa, -mektense*
13. gerund na *-maksızın, -meksizin*
14. gerund na *-casına, -cesine*
15. gerund na *-r... -maz, -r... -mez*
16. gerund na *-dikta, -dikte*
17. gerund na *-diktan sonra, -dikten sonra*
18. gerund na *-acağına, -eceğine*
19. gerund na *-diğince*

U okviru ovih gerunda, izdvajaju se posebni oblici među kojima razlikujemo sledeće: 1) proširene oblike ovih reči koji uključuju padežne nastavke i postpozicije, kao i prisvojne sufikse; 2) neke arhaične oblike današnjih nastavaka koji su se kao takvi zadržali i veoma su zastupljeni u savremenom jeziku; 3) ukalupljene forme i izraze kojih ima u velikom broju.

Ne bi li se što bolje sagledala slika svakog od gerunda ali i gerunda u celini, neophodno je dati detaljnu analizu svih njihovih aspekata, koji pre svega uključuju tvorbene i semantičke karakteristike, upotrebu i funkciju.

5. TURSKI GERUNDI, NJIHOVE KARAKTERISTIKE I GRAĐA

Gerundi u turskom jeziku se po svojoj prirodi, prema tvorbenim i semantičkim karakteristikama ne mogu posmatrati kroz gerunde u drugim jezicima. Premda su razlike vidljive i kod drugog jezika, kako je ukazano na samom početku, kroz ovo poglavlje pokazaće se koliko su turski gerundi drugačiji u odnosu na one koje poznajemo u indoevropskim jezicima. Osnovni cilj ovog poglavlja je upravo da u kraćim crtama iznese osnovne karakteristike turskih gerunda u celini sa osvrtom na razlike i izuzetke koji postoje.

Gerundi su posebna vrsta reči koja se u turskoj gramatici proučava u okviru morfologije (*şekil bilgisi*). Morfologija je, prema Z. Korkmaz „grana gramatike koja proučava korenske reči nekog jezika, njegove sufikse, načine spajanja sufiksa sa korenom, značenja i funkcije sufiksa, njihova derivaciona i flektivna svojstva, kao i druge teme vezane za oblik“ (Korkmaz 2009: 5).

Tvorbene i semantičke karakteristike ove gramatičke parcije, zajedno sa njihovim funkcijama predstavljaju, kako je na samom početku ovog rada naznačeno, pravi izazov za proučavanje s jedne i bogatsvo turskog jezika s druge strane. Ovo posebno predstavlja izazov za govornike srpskog jezika koji ne poznaju ovakvu konstrukciju u svom maternjem jeziku, te je njihovo razumevanje otežano, kao i pronalaženje odgovarajućih lingvističkih ekvivalenata.

Budući da turski jezik spada u aglutinativne jezike (*bitişkin diller*), njegova osnovna osobina je sufiksacija, to jest građenje reči i rečenica dodavanjem različitih sufikasa na glagolski koren/osnovu i na imenske reči, odnosno ređanjem nastavaka jedan za drugim, utvrđenim redosledom. Ovo opšte pravilo koje se bez izuzetka odnosi na sve segmente turske gramatike i turskog jezika, zastupljeno je i u gerundima.

S obzirom na to da se radi o gramatičkoj parciji koja se izdvaja izuzetno složenom tvorbenom strukturom, neophodno je ukratko dati pregled njenih opštih karakteristika i izdvojiti one najvažnije.

Na osnovu relevantnih izvora koji osim gramatika i naučnih radova uključuju i veliki opus iz savremene turske književnosti, članke i svakodnevnu upotrebu, može se uočiti da se gerundi grade na dva osnovna načina, tako što se nastavci za gerunde dodaju na: 1) glagolske i ređe na ; 2) imenske reči.

Prva grupa gerunda je ujedno i najzastupljenija, te se tako može uzeti za pravilo po kome se gerundi formiraju. Na osnovu analize velikog broja primera u koje smo imali uvid, a što potvrđuje, između ostalog, i M. Teodosijević (2004: 261), uočeno je da se među gerundima koji se formiraju od glagola, u zavisnosti od njihove prirode, javljaju sledeća tri tipa gerunda koja podrazumevaju dodavanje nastavaka na: a) glagolski koren ili osnovu; b) osnove glagolskih vremena; c) od glagolskih aspekata.

Prvi i najčešći vid građenja gerunda je dodavanjem gerundskog nastavka na glagolski koren ili osnovu. Koren reči podrazumeva osnovni deo reči koji je zajednički svim ostalim rečima koje se od njega izvode. S tim u vezi, glagolski koren (*fiil kök*) takođe predstavlja nepromenljiv i stalan deo glagola. U slučaju glagola poput: *yapmak* „raditi“, *yaptırmak* „napraviti“, *yapabilmek* „moći uraditi“ i drugih, yap- predstavlja glagolski koren. S druge strane, glagolska osnova (*fiil gövdesi*) na koju se dodaje nastavak, može biti prosta i proširena. Prosta glagolska osnova može se nazivati i glagolskim korenom iz razloga što prosta glagolska osnova podrazumeva glagolsku osnovu u potvrdnom obliku (*olumlu*). To znači da se glagolska osnova sastoji samo od glagolskog korena, to jest, da ne sadrži nikakve dodatne sufikse ili nastavke.

Gerundi koji se grade od proste glagolske osnove u potvrdnom obliku predstavljaju jednostavniju formu gerunda u pogledu strukture, kao što je to u narednom primeru:

Evlendiğimizin ilk senesi beni İstanbul'da birakarak Yemen'e gitti.

(P. Safa GD, s. 10)

Prve godine kada smo se venčali, otišao je u Jemen ostavivši me u Istanbulu.

S druge strane, glagolska osnova na koju se dodaju nastavci za gerund može se proširiti različitim sufiksima. Uzevši u obzir dostupne primere, proširena glagolska osnova podrazumeva, pre svega, ostale glagolske oblike koji uključuju: 1) negaciju; 2) posibilitiv; 3) imposibilitiv.

Negacija (*olumsuz*), odnosno negativni glagolski oblik dobija se dodavanjem dvovarijantnog sufiksa za negaciju *-ma*, *-me* koji se dodaje na glagolsku osnovu, na primer: *gelmemek* „ne doći“, *almamak* „ne uzeti“, *görmemek* „ne videti“.

Negativna glagolska osnova prisutna je u turskim gerundima u velikoj meri kao i potvrдна. Prema redosledu nastavaka, nastavak za gerund dolazi na sufiks za negaciju. Kako bi se što jasnije ukazalo na razliku u strukturi između potvrdnog i odričnog oblika, za primer negacije uzet je isti nastavak za gerund kao i u prethodnom primeru:

Kâhya istemeyerek odadan çıktı.

(N. Cumali DH, s. 26)

Upravnik imanja je teška srca izašao iz sobe. (dosl. ne želeći)

Upotrebljeni negativno, mnogi gerundi su, poput navedenog, skloni modifikaciji izvornog značenja. Gerund *istemeyerek* (ne želeći), u kontekstu ove rečenice takođe može imati izmenjeno i dopunjeno značenje, kao što je prikazano. U ovom primeru je zahvalnije kristiti sintagmu, odnosno priloški izraz “teška srca” umesto negativnog gerunda jer više odgovara duhu srpskog jezika, ali i kontekstu rečenice.

Pored potvrdne i negativne glagolske forme, u upotrebi je i nešto složeniji glagolski oblik, a to je posibilitiv (*yeterlik fiili*)³². Glagolska forma posibilitiv gradi se od dvovarijantnog sufiksa *-(y)a*, *-(y)e* koji se dodaje na glagolsku osnovu i glagola *bilmek* „znati“. Na primer: *söyleyebilmek* „moći reći“, *fark edebilmek* „moći приметiti“, *isteyebilmek* „moći tražiti“ i dr. Ovaj oblik u sastavu gerunda zastupljen je u nešto manjoj meri u odnosu na prethodna dva, to jest, njena upotreba je ograničena, što se može zaključiti analizom različitih izvora, naročito književnog korpusa, ali i iz drugih, poput novinskih članaka, naučnih radova i drugo. Ovaj glagolski oblik ukazuje na to da postoji mogućnost da se radnja izvrši. Navodimo neke od primera njegove upotrebe u svakodnevnom govoru:

Bunu yapabilince her şeyi yapabilirsin.

Kada možeš to da uradiš, možeš sve.

Gözlerime bakabilip doğru söyleyebilir misin?

Možeš li me pogledati u oči i reći istinu?

Kao što se na osnovu primera može videti, glagol *bilmek* u ovoj konstrukciji u potpunosti gubi svoje osnovno i dobija sasvim novo značenje.

Sledeća glagolska forma imposibilitiv takođe se može sresti u kombinaciji sa gerundima. Suprotno od posibilitiva, imposibilitiv ukazuje na to da radnju nije moguće izvršiti. Gradi se dodavanjem nastavaka *-(y)a* i *-(y)e* na glagolsku osnovu iza kojih sledi sufiks za negaciju *-ma*, *-me*: *görememek* (ne moći videti), *duyamamak* (ne moći čuti), *yardım edememek* (ne moći pomoći). U rečenici sa gerundom to izgleda ovako:

Genç kızlar kendilerini tutamayarak gülüşmeye başladılar.

(Z. Korkmaz TTGŞB s.994)

Ne mogavši da se suzdrže, mlade devojkе su počele da se smeju.

³² Ovaj termin preuzet je iz gramatičkog terminološkog rečnika *Gramer Terimleri Sözlüğü* Z. Korkmaz (1992). Neke gramatike, međutim, nude slične ili drugačije mogućnosti, pa tako na primer gramatika F. Bozkurta *Türklerin Dili* (2012) koristi termin *yeterlik eylemi*, dok je u gramatici *Türk Dilbilgisi* A. Dž. Emrea (1945) zastupljen termin *başarma örünüşü*.

Ono što privlači pažnju kod ove glagolske forme je sasvim novo tumačenje Fuata Bozkurta (*Fuat Bozkurt*) prema čijem shvatanju su obe ove forme posibilitiv i imposibilitiv, kako je poznato u našoj turkologiji, zapravo gerundi, a da su samim tim sufiksi *-(y)a*, *-(y)e* gerundski sufiksi i to se najbolje vidi iz pojašnjenja konstrukcije imposibilitiva gde navodi da “negativni sufiks *-ma*, *-me*, dolazi nakon gerunda, a pre nastavka za vreme i lice” (Bozkurt 2012: 260). U pogledu toga, treba samo naglasiti da je ovo još jedna od razlika u tumačenjima koja se javlja kao posledica neujednačenih stavova. Osim toga, većina turskih lingvista među kojima i F. Bozkurt (2012), Z. Korkmaz (1992), A. Dž. Emre (1945) i drugi ove glagolske forme svrstavaju u red glagolskih aspekata.

S tim u vezi treba istaći da lingvisti beogradske turkološke škole (Teodosijević 2004; Đinđić 1989 i dr.) posibilitiv i imposibilitiv svrstavaju u osnovne glagolske forme, a ne u gerund ili glagolski aspekt budući da se sva četiri glagolska oblika mogu upotrebiti u svim ostalim glagolskim formama i oblicima.

Da bi se izbegla svaka nedoumica vezana za ovu, ali i sve ostale gramatičke kategorije u kojima se nazire isti problem nepostojanja tačne razlike među pojmovima, neophodno je skrenuti pažnju na to da ne postoji tačna distinkcija i definicija gerunda čak i među turskim lingvistima. Tako, na primer, neki lingvisti uzimaju čak i glagolski aspekt kao vid gerunda, što svakako utiče na savremeno definisanje gerunda, dok beogradska turkologija, zbog lakšeg usvajanja pojedinih turskih gramatičkih segmenata, posibilitiv i imposibilitiv svrstava u posebnu kategoriju odvajajući ih od gerunda.

Neke od glagolskih formi koje imaju jednaku zastupljenost u strukturi gerunda, kao i osnovni glagolski oblici su forme glagolskog lika (*fil çatı*).³³ Glagolski lik je po opštoj definiciji „glagolska kategorija kojom se izražava sintaksički odnos između subjekta i objekta u glagolskom procesu. Odnos subjekta prema radnji izražava se ličnim nastavcima, a odnos radnje prema objektu iskazuje se padežnom rekcijom. U pogledu padežnog oblika objekta, glagoli se dele na prelazne i neprelazne (Đinđić 1989: 165).

U turskom jeziku postoji ukupno pet kategorija glagolskog lika. S obzirom na to da gerundima pogoduje svaka od njih, oni se samim tim mogu javiti u sledećim oblicima:

a) aktivnom (*etken çatı*):

Aktivni lik predstavlja rečenicu u kojoj je subjekat vršilac glagolske radnje izražene predikatom. Aktivni lik u turskom jeziku ne zahteva nikakve nastavke. Ovaj glagolski lik je najzastupljeniji, kako na svim poljima morfologije, tako i kod gerunda. Navodimo primer gerunda u aktivnom liku:

Örneğin kadınları "zayıf kabul ettikçe erkeklerin "güçlü" olduğuna daha kolay inanıyoruz.

(E. Şafak SS s. 46)

Na primer, što više žene smatramo slabima lakše verujemo u to da su muškarci “jaki”.

b) refleksivnom (*dönüşlü çatı*):

Budući da spada u formu glagolskog lika, osim što se koristi u svim glagolskim oblicima, refleksiv se može uočiti i u strukturi glagolske osnove od koje se formira gerund. Gradi se tako što se na glagolsku osnovu doda nastavak *-(i)n*. Refleksiv ukazuje na to da se glagolska radnja odnosi na sam subjekat. Prevodi se povratnom zamenicom *sebe/se*. Jedan od primera gerunda u refleksivnom glagolskom liku je sledeća rečenica:

³³ Svi turski termini za označavanje glagolskog lika preuzeti su iz gramatike Z. Korkmaz *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (2009)

Ben ise otuz yaşındaydım ve bana herkesin çok yakıştırdığı Sibel ile nişanlanıp evlenmek üzereydim.

(O. Pamuk MM s. 8)

A ja sam imao trideset godina i upravo je trebalo da se verim i oženim sa Sibel koju su mi svi veoma pripisivali.

Glagol *nişanlamak* „veriti“ proširen je refleksivnim nastavkom *-n* i time su njegova forma i značenje promenjeni u *nişanlanmak* „veriti se“. Međutim, dodavanjem gerundskog sufiksa *-ıp*, dobijen je gerund čiji je glagol u potpunosti zadržao svoje osnovno refleksivno značenje, a čija se uloga promenila u skladu sa prirodom formiranog gerunda.

c) pasivnom (*edilgen çatı*):

Pasivom se izražava stanje u kom se radnja odvija nezavisno od subjekta, odnosno subjekat nije aktivni vršilac radnje. Objekat na koji se odnosi radnja uvek je u nominativu. Pasiv se u turskom jeziku gradi od nastavaka: *-(i)n*, *-(i)l ili* u zavisnosti od toga da li se glagolska osnova na koju se dodaje nastavak završava na vokal ili konsonant. Ponekad se, ne bi li se izbeglo mešanje sa refleksivom, umesto nastavka *-(i)n* koristi nastavak *-(n)il*. U pasivnim rečenicama objekat je uvek u nominativu. S obzirom na to da se gerundi mogu formirati i od proširene glagolske osnove koja uključuje sufikse glagolskog lika, nastavak za gerund neretko može doći i iza sufiksa kojim se izražava pasiv, što je slučaj u sledećem primeru:

Vazo kırılıp atılmıştır.

Vaza je razbijena i bačena.

U ovom slučaju osnova glagola aktivnog značenja *kırmak* „razbiti“ proširena je sufiksom *-il* kojim se aktivno menja u pasivno značenje *kırılmak* „biti razbijena“. Radi lakšeg poređenja, upotrebljen je isti gerundski sufiks kao u prethodnom primeru, koji, međutim, nije uticao na značenje samog glagola.

d) recipročnom (*işteş çatı*):

Pored aktivnog, refleksivnog i pasivnog oblika, glagolska osnova na koju se dodaje gerundski nastavak može biti i u recipročnom obliku. Reciprok je glagolski lik koji ukazuje na glagolsku radnju koju više subjekata vrši istovremeno ili se pak odnosi na uzajamnu glagolsku radnju. Gradi se od četvorovarijantnog sufiksa *-(i)ş* koji se dodaje na glagolsku osnovu. U svakodnevnoj komunikaciji, gerund u recipročnom liku bi se mogao iskazati na sledeći način:

Onlarla tanışmadan gititik.

Otišli smo, a da se nismo upoznali sa njima.

U ovom slučaju imamo glagol *tanımak* „upoznati“. Samim tim što mu je dodat nastavak za reciprok *-ş*, njegovo značenje se izmenilo u *tanışmak* „upoznati se“. Ipak, i u ovom slučaju je, formiranjem gerunda, semantička vrednost glagola ostala ista, što nas dovodi do sledećeg zaključka: Gerundi prate sve glagolske likove bez ikakve interferencije u semantičko / sintaksičko značenje, odnosno gerundski nastavci ni na koji način ne utiču na promenu glagola i obrnutno.

e) kauzativnom (*ettirgen çatı*):

Kauzativ je specifičan glagolski lik izuzetno široke upotrebe koji u srpskom jeziku ne postoji. Za razliku od srpskog jezika gde se podrazumeva da subjekat nije vršilac radnje iako se to

ne naglašava, kao u rečenici „*Oşışala sam se*“, u turskom jeziku, s druge strane je to potrebno naglasiti što je glavna uloga kauzativnog lika. Njime se, dakle, izražava to da subjekat nije vršilac radnje već da neko drugi vrši radnju umesto njega. Gradi se dodavanjem različitih dvovarijantnih ili četvorovarijantnih nastavaka na glagolsku osnovu u zavisnosti od toga da li je osnova jednosložna ili višesložna, odnosno da li se završava na vokal ili konsonant, poput: *-dır, -ır, -ar* i *-it*. Kao deo proširene glagolske osnove javlja se kod svih gerunda. Daćemo primer:

"Kırmızı soğan da getir," dedi Zaim başını menüden kaldırmadan, "içecekler" yazan son sayfayı açtı.

(O. Pamuk MM s. 456)

Zaim je, ne podižući glavu sa menija rekao „Donesi i crveni luk“ i okrenuo poslednju stranu na kojoj je pisalo „pića“.

S obzirom na to da je često u upotrebi i udvostručeni kauzativni sufiks, normalna je pojava da se kao takav neretko se može sresti i u gerundima:

Muzaffer Bey gibi becerikli bir rejisörün Füsün'ü öne çıkartarak çekeceği ticari bir melodramın, onu Edirne'den Diyarbakır'a bütün Türkiye'de hemen meşhur edeceğini çok kolay hayal edebiliyordum.

(O.Pamuk MM s. 369)

Mogao sam lako da zamislim da će je komercijalna melodrama koju će snimati sposobni režiser poput gospodina Muzafera, izbacujući Fusun u prvi plan, odmah učiniti poznatom u celoj Turskoj, od Jedrena do Diyarbakira.

U navedenom primeru mogu se uočiti dva kauzativa. Prvi je kauzativ glagola *çıkılmak* (izaći) koji glasi *çıkılmak* (izvući), a drugi je kauzativ glagola *çıkılmak* koji glasi *çıkılmak* (izbaciti).

Slično ovom, postoje primeri u kojima nastavak za gerund može doći na glagolsku osnovu koja može biti proširena sa dva sufiksa različite kategorije glagolskog lika. Navešćemo primer iz svakodnevnog života:

Tanıdık bir konuşma başlatılınca herkes sustu.

Kada je razgovor na poznatu temu tapočet, svi su začutali.

Iz ovog primera se vidi da nastavak za gerund može doći na osnovu koja istovremeno ima nastavak za kauzativ (*başlat-*) i nastavak za pasiv (*başlatıl-*).

Dosadašnji primeri ukazuju na različitost i mogućnost transformacije glagolske osnove iza koje sledi gerundski nastavak. Iz ovoga se može zaključiti da se nastavci za gerund, čuvajući gramatička pravila nizanja nastavaka i prateći sve glagolske varijacije, ponašaju u skladu sa utvrđenom morfologijom turskog jezika.

Još jedna od osnovnih karakteristika koja se odnosi na većinu gerunda i koja ih čini drugačijim u odnosu na druge vrste reči je nemogućnost primanja različitih sufikasa, kao što su: prisvojni sufiksi (*iyelik ekler*), padežni nastavci (*durumu ekleri*) i postpozicije (*edatlar*) iza njih. Svi dosadašnji primeri ovo dokazuju. Ipak, u ovom delu rada valja ukazati i na izuzetke od ovog pravila.

Premda gerundima nije svojstveno da primaju prisvojne sufikse, ipak jedan od lingvista koji ukazuju na ovu pojavu, T. Banguoğlu ističe da „postoje gerundi koji ne primaju i oni koji primaju prisvojne sufikse“ (Banguoğlu 2011: 428).

U gerunde koji primaju sufikse pripadnosti ubrajaju se neki oblici proparticipa koji se, kako je prikazano u prethodnom poglavlju o klasifikacijama, u turskoj turkološkoj literaturi često nalaze na listi gerunda. Na primer:

Geldiğinizde haber verin!

Javite se kad stignete!

Ovde je neohodno ukazati na to da se u vezi sa ovim pitanjem javljaju oprečni stavovi, što će biti prikazano kroz poglavlja o njihovim tvorbenim osobinama.

Osim izuzetaka ovog tipa, mogu se sresti i primeri proširenih oblika osnovnih gerunda koji uključuju padežne nastavke. U pitanju su sufiksi nekih prostornih padeža poput ablativa i dativa i to u ograničenom broju gerunda, na koje upućuju sledeći primeri:

Yirmi senedir, çoluğa çocuğa kavuşalıdan beri hep böyle bir yuva tahayyül ederdi.

(K. Aykut TPRBZ, str. 75)

Otkako je stvorio porodicu, vei dvadeset godina, maštao je o jednom ovakvom domu³⁴.

Ono što treba naglasiti je da ovaj oblik gerunda sa ablativom uvek dolazi sa postpozicijom *beri*³⁵ iza sebe. Na srpski jezik se prevodi sa „otkako“.

Još jedan od gerunda koji ima ovu osobinu je gerund na- (y)*ınca*/ -(y)*ince*, koji može primiti nastavak za dativ³⁶ (*yönelme durumu eki*):

O dakikada alnımda titreyen baba öpücüğünün lezzetini ölinceye kadar unutmayacağım.

(R.N. Güntekin ÇK s. 266)

Dok ne umrem neću zaboraviti trag očinskog poljupca koji je u tom trenutku treperio na mom čelu.

Ovaj gerund se uvek koristi u kombinaci sa postpozicijom *kadar*³⁷ i ima značenje “dok ne”.

Kao prevodni ekvivalent gerunda na - *inceye kadar* u upotrebi je i oblik na -*ana*/ -*ene kadar*:
Melek Hanım'la Hasip Bey Birinci Dünya Savaşı patlak verene kadar Yeşilköy'deki konaklarında yaşadılar.

(A. Kulin AA s. 13)

Dok nije izbio Prvi svetski rat, gospođa Melek i gospodin Hasip živeli su u konacima na Ješilkoju.

Uprkos tome što su primili padežne nastavke, svi ovi oblici gerunda ne mogu preuzeti funkciju imenskih reči, jer prethodeći postpoziciji formiraju prilošku konstrukciju. Ipak, navedeni izuzeci jedni su od pokazatelja fleksibilnosti turskog jezika kada je struktura u pitanju. Ovo se upravo odnosi na padežne nastavke koji se, kao osnovni pokazatelji i asocijacija na imensku reč, mogu naći i kao dodatak nekim drugim rečima, kao što su gerundi i time pokazati da je morfologija turskog jezika prožeta i podložna različitim varijantama.

Još jedan od primera gerunda koji uključuje postpoziciju je gerund na -*madan*, -*meden* koji se osim u svom osnovnom obliku može javiti i sa postpozicijom *önce*³⁸/*evvel*. Postpozicija *evvel* je arapska varijanta postpozicije *önce*, i sve je manje u upotrebi u savremenom jeziku:

³⁴ Prev. K. Aykut

³⁵ Više u govornom jeziku, postpozicija *beri* može stajati i iza gerundija na -(y)*alı*/ -(y)*eli* u ablativu i tada ima funkciju pojačavanja vremenskog značenja gerundija „otkako, otkada“ (Aykut 2007: 75).

³⁶ Dativ je prostorni padež koji ukazuje na kretanje.

³⁷ Postpozicija *kadar* iza gerundijuma na -(y)*ınca*, -(y)*ince* i participa prezenta na -*an*, -*en*, obrazuje specifične vrste zavisnih vremenskih rečenica. Ove rečenice se na srpski prevode zavisnom rečenicom “dok ne”, s tim što treba napomenuti da u njima particip prezenta gubi svoje osnovno značenje i dobija značenje gerundijuma (Aykut 2007: 49).

³⁸ Osim što može biti upotrebljena u priloškom značenju „pre“, leksema *önce* je i postpozicija koja stoji iza imena u ablativu i takođe ima značenje „pre“ (Aykut 2007: 67).

„... *E peki mademki ezkaza geldik bu diinyaya, çekip gitmeden evvel kalıcı eserler bırakmayı istemek kadar doğal ne olabilir?*”

(E. Şafak SS s. 23)

“... Pa, pošto smo na ovaj svet došli slučajno, šta bi bilo prirodno koliko želja (prirodnije od želje) da pre nego što odemo ostavimo trajna dela?”

Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da se gerundi, bilo osnovni ili sastavljeni, u većoj meri, formiraju od glagolske osnove koja može biti različita, tj. formirana od različitih sufikasa, a da u pogledu dodavanja nastavaka postoje izuzeci na koje treba obratiti posebnu pažnju. To su gerundi koji se umesto od glagolske osnove, formiraju od velikog broja osnova glagolskih vremena poput: aorista (*geniş zaman*), sadašnjeg vremena (*şimdiki zaman*), budućeg vremena (*gelecek zaman*) i drugih. Broj ovih gerunda je ograničen, te se stoga mogu smatrati izuzecima. Ipak, zbog učestale upotrebe, neophodno ih je spomenuti. Mogućnost građenja od osnova glagolskih vremena imaju dva turska gerunda. To su: 1) gerund na *-ken* i 2) gerund na *-casına/ -cesine*.

O tome koliko se mnogo koriste u savremenom turskom jeziku govori veliki broj primera kako iz pisanih tako i usmenih izvora. Uzećemo primere iz književnosti:

Boşnak kökenli bu zavallı kızcağızın (yani Füsunun anneannesinin annesinin) Balkan Harbi sırasında, Edirne boşaltılırken öldüğünü söyledi.

(O. Pamuk MM s. 12)

Rekla je da je ova jedna devojka bošnjačkog porekla (dakle majka Fusunine bake po majci) umrla usred Balkanskog rata, dok se Jedrene evakuisalo.

Bütün gece sanrıya tutulmuşcasına titredim.

(D. Özlü BBD s. 58)

Cele noći sam drhtao kao da haluciniram

Primetna je izuzetno velika zastupljenost ovih oblika i u uobičajenoj komunikaciji u situacijama koje se dešavaju svakodnevno. Navodimo primere:

İşe hazırlanıyorken biri kapıyı çaldı.

Dok sam se spremala za posao, neko je zazvonio.

Alışverişe gitmişken, hesaplarını öde.

Kad si već otišla u kupovinu, plati račune.

Svi ovi primeri dati su s namerom da se pokaže tvorbena struktura i da se ukaže na široki spektar mogućnosti koje ovi gerundi imaju prilikom tvorbe. Analizom svih nastavaka može se zaključiti da osnove glagolskih vremena od kojih se formira gerund takođe mogu biti u svim glagolskim aspektima i formama glagolskog lika.

Međutim, ono što je, pored navedenog, još nužno spomenuti, jeste da postoje primeri koji pokazuju da, neki gerundski nastavci poput nastavka *-casına/-cesine*, osim na osnove glagolskih vremena, mogu doći i na neke druge forme kao što je skraćeni infinitiv. Navodimo primer:

Gelen bluzlar o kadar güzeldi ki bir tane kalmamacasına kapışıldı.

(Z. Korkmaz TTGŞB s. 1042)

Bluze koje su stigle su toliko bile lepe da su razgrabljene tako da neće ostati nijedna.

Govoreći o izuzecima, naročito treba spomenuti i to da, pored navedenog, postoje posebni oblici gerunda koji su formirani u kombinaciji sa nekim glagolima, a kojima se iskazuje glagolski

aspekt ili vid. S obzirom na to da će ova tema biti predmet posebnog poglavlja, u ovom delu je neophodno samo se osvrnuti na nju, s ciljem da se pokaže još jedna od tvorbenih karakteristika turskih gerunda.

Pošto u turskom jeziku ne postoji određena forma glagolskog vida ili aspekta, on se iskazuje kombinacijom gerundskih nastavaka poput: *-a/ -e, -ip*, ili ređe *-i* sa nekim glagolima kao što su *kalmak* (ostati), *durmak* (stajati), *vermek* (dati) i drugi koji u tom slučaju gube svoja osnovna značenja i dobijaju nova kojima iskazuju svršenost i nesvršenost glagola, kao i intenzitet, trajanje i drugo. Daćemo nekoliko primera:

Nefesimi tutup, kalakaldım.

(E. Şafak A s. 42)

Skamenila sam se ostavši bez daha.

Kafasında, Ayşe'nin dün gece söylediği bir söz dönüp duruyordu: "- Bugün babamdan mektup aldım".

(A. Kulin AA)

U glavi joj se vrtela reč koju joj je Ajša sinoć rekla: "- Danas sam dobila pismo od oca".

Ölüp gidiverecek...

(S. Ali YD s. 135)

Umreće i otići iznenada.

U vezi sa ovim, treba istaći još jedan primer, a to je mogućnost gerunda da se, na poseban način, formiraju i od nekih glagola poput glagola *var olmak* (postojati; biti) i *yok olmak* (ne postojati). Ovo je važno zbog toga što na ovaj način, izvesni oblici gerunda mogu biti važan deo i imenske rečenice, a ne samo glagolske. Uzećemo za primer "Svakodnevu pesmu" („Her Günkü Şarkı“) Dž. S. Tarandžija (C. S. Tarancı):

*Şehirde bir kasvet,
Rüzgâr bu dâvet,
Enginde hürriyet,
Serde gençlik varken,...*

(S. T. Tarancı, OBY s. 25)

Dok je u gradu neka seta,
A ovaj poziv na vetru,
Na pučini sloboda,
A u glavi mladost,...

Iako se gerundi, budući da su delom glagolske reči, po pravilu sastoje od glagolskih formi, jedan gerund predstavlja izuzetak od ovog pravila. To je gerund *iken*, koji se sastoji od osnove glagola *imek* „biti“. Kao što se može videti na osnovu prethodne analize, isti gerund javlja se u skraćenoj formi koja ide na glagolske oblike. Gerund *iken* je jedini gerund koji se u gramatikama turskog jezika javlja u sklopu imenskih reči (*isimler*). Premda će ovom gerundu, zbog njegovih specifičnosti, biti posvećeno celo poglavlje, potrebno je, ipak, dati nekoliko primera iz različitih izvora, s namerom da se pokaže struktura i ovih netipičnih oblika:

Halbuki çocukken ben o kızı çok severdim.

(O. Pamuk MM s. 12)

Međutim, ja sam tu devojkju mnogo voleo dok sam bio klinac (još kao dete).

Imenice na koje se dodaje gerund *iken* mogu biti i u lokativu (*bulunma durumu eki*). Pored pravih, na mestu imenica mogu se naći i kvazipostpozicije³⁹ kao što je slučaj u sledećem primeru:

*Senin yanındayken⁴⁰, avuçlarımda,
Suda sabun gibi eriyor zaman...*

(Z. Ö. Defne SN, *En Güzel...*, s. 20)

Dok sam pored tebe, na mojim dlanovima,
Kao sapun u vodi, vreme se topi...

Na osnovu ovih primera možemo zaključiti da gerund *iken* u kombinaciji sa imenskim rečima ima veoma raširenu upotrebu uzevši u obzir različite varijante koje se mogu javiti.

Osim na imenske reči, gerund *iken* može doći i na prideve. Primeri ove upotrebe gerunda *iken* često se mogu sresti kako u govornom tako i književnom jeziku. To mogu biti prisvojni ili pravi pridevi. Navodimo sledeće:

Her şey şu ya da bu ansiklopedide yazılıyken, yazılmışı yinelemeyi bir savurganlık olarak görmekteydi.

(T. Yücel Y s. 7)

Kad je već sve zapisano u ovoj ili onoj enciklopediji, ponavljanje napisanog je smatrao nepotrebnim.

Pored imenica i prideva, neretko se i brojevi se mogu sresti u konstrukcijama sa ovim gerundom. Navodimo jedan primer iz svakodnevnog života:

Borcumuz birken beş oldu.

Dug nam se upetostručio. (dosl. Dok je bio jedan, dug nam je postao pet)

Mimo navedenih, postoji još mnogo primera specifičnih upotreba gerunda koji će biti prikazani u nastavku ovog istraživanja. Svrha ovog sažetog prikaza je pokušaj da se na jednom mestu objedine osnovne tvorbene karakteristike gerunda do kojih se došlo istaživanjem i analizom različitih korpusa kako bi olakšalo razumevanje složenosti ove gramatičke parcije te kako bi se, u nastavku istraživanja, izbegla ponavljanja u pogledu strukture prilikom tvorbene analize. Primer za to je glagolska osnova koja u sklopu bilo kog gerunda može biti i prosta i proširena sa svim aspektima i likovima.

Pored ovih osnovnih tvorbenih karakteristika turskih gerunda, treba spomenuti još neke njihove opšte karakteristike.

Jedna od karakteristika turkog jezika jeste ekonomičnost jezika koja se ogleda u skraćivanju turske rečenice na način da se izbegava ponavljanje istih nastavaka u svakoj reči već se konkretan nastavak javlja samo u poslednjoj reči, usko vezanoj za sintaksičku skupinu. Ova osobina turskog jezika naročito se zapaža u gerundima.

Kako Karaman (2014: 58) i Ozkan (Özkan ve Sevinçli 2009: 82) napominju, "u nekim gerundskim grupama koje slede jedna za drugom, nastavak ili reč koja je formira, nalazi se na kraju".

Şimşek çakar(ken), gök gürleri(ken), yağmur yağarken kutsal kitaplar okunmaz.

(M. Özkan; V. Sevinçli TTSD s. 82)

³⁹ Za razliku od pravih postpozicija koje čine posebnu i nepromenljivu vrstu reči, kvazipostpozicije su nepravne postpozicije u formi imenica i prideva koje sa drugim imenicama i zamenicama stupaju u genitivnu vezu (izafet), primaju prisvojne sufikse i sufikse prostornih padeža (dativa, lokativa i ablativa) (Aykut 2007: 83).

⁴⁰ *Yan* u lokativu na srpski se prevodi predlozima i prilozima „pored, kraj, uz, do, pred“ (Aykut 2007: 99).

Svete knjige se ne čitaju (dok) sevaju munje, (dok) grmi i (dok) kiša pada.

Ovaj uticaj gerunda na ekonomičnost turskog jezika naglašava i M. Ergin govoreći da „gerundi, kojima turski jezik obiluje, zajedno sa participima, turskoj rečenici daju široku mogućnost izražavanja i jednu veliku jednostavnost tako što, izražavajući pomoćnu radnju glavnoj radnji i saopštavajući nekoliko radnji jednom prostom rečenicom, oslobađaju turski jezik prenatrpavanja“ (Ergin 2009: 339). Uzmimo za primer sledeće rečenice:

„*Buradan on iki adım sayıp kazacaksın,*“ dedim.

(O. Pamuk BAK s. 14)

„Izbrojaćeš odavde dvanaest koraka i kopaćeš“, rekao sam.

Gerund na *-(y)ıp* u ovom slučaju skraćuje tursku rečenicu tako što vrši funkciju veznika „i“ i upotrebljen je umesto određenog ličnog ili nekog bezličnog glagolskog oblika, u ovom konkretnom slučaju budućeg vremena.

“*Ama gittikçe kötüleşiyor*“ dedi Paskin'in kadın arkadaşı.

(D. Özlü BBD s. 19)

“Ali što više odmiče, pogoršava se”, reče Paskinova prijateljica.

Na osnovu ova dva primera možemo videti koliko gerundi skraćuju tursku rečenicu. Zbog toga su neki turski lingvisti, poput P. Kurt stava da „najvažnije mesto među infinitnim glagolima zauzimaju upravo gerundi“ (Kurt 2006: 1).

Sledeća važna funkcija gerunda na koju je ukazao i Čaušević (1997) u svom radu pod nazivom *Adverbijalizacija u turskome jeziku* je adverbijalizacija. Prema jednoj od opštih definicija „adverbijalizacija⁴¹ je proces pretvaranja drugih vrsta reči u priloge, odnosno priloške reči“ (Aykut 2011: 195).

U konkretnom slučaju gerunda Čaušević adverbijalizacijom ukratko naziva „proces pretvaranja finitnog predikata u neki od gerunda“ (1997: 13).

Poznato je da gerundi, prema turskim lingvistima, spadaju u treću grupu infinitnih glagola (*çekimsiz fiiller*) pored glagolskih imenica (*adfiiller*) i participa (*sıfatfiiller*).

Čaušević je ove oblike objasnio na sledeći način: „U infinitne glagolske forme spadaju one koje, kako im ime kazuje, ne mogu biti upotrebljene u funkciji predikata glavne rečenice, tj. kao *verbum finitum* (Čaušević, 1996: 319).

To znači da po prirodi, nemaju osobine finitnog glagola (*çekimli fiiler*), što između ostalog, znači da se njima ne iskazuju glavna glagolska radnja, vreme ili vršilac radnje. Uzevši u obzir sve dosadašnje primere evidentno je da se vršilac radnje u rečenicama sa gerundima, određuje na različite načine. Navešćemo još neke primere:

Annem, Metin'i yatak odasından alıp yüzünü yıkamaya götürdü.

(A. Nesin ŞÇH s. 72)

Majka je uzela Metina iz spavaće sobe i odvela ga na umivanje

Osnovni način na koji bi se mogao iskazati vršilac radnje u gerundskoj rečenici je postojanje subjekta. U konkretnom primeru subjekat je iskazan imenicom “*Annem*” (majka) koja je na poziciji subjekta rečenice.

O geçerken hademeler ayağa kalkıyor, kapılar adeta kendiliklerinden açılıyordu.

(R.N. Güntekin ÇK s. 89)

⁴¹ Ova tematika, kao posebna gramatička parcija, nije uočena u turskoj lingvističkoj literaturi.

Dok je on prolazio, domari su ustajali a vrata su se, takoreći, otvarala sama od sebe.

U navedenom primeru subjekat rečenice iskazan je ličnom zamenicom „O⁴²” kazujući da je (*On/Ona/Ono*) vršilac glagolske radnje.

Sledeći primer nudi drugačije rešenje:

İzin alarak eve götürmek istediler.

(R.N. Güntekin ÇK s. 19)

Dobivši dozvolu, poželeti su da (je) povedu kući.

U primeru koji smo naveli subjekat je izostavljen. Međutim, vršilac radnje iskazan je kroz finitni glagol „*istediler*“ (poželeti su).

Navedeni primeri još jednom pokazuju da se gerundi ne nalaze na poziciji predikata glavne rečenice. Prema rečima turkološkinje Jagmur Çelik (*Yağmur Çelik*) “gerundi su predikati zavisnih rečenica (*yan cümle*) koje obrazuju“ (Çelik, 2019: 21). Daćemo primer:

Hiçbir şey konuşmadan bir saat kadar yürüdük.

(S. Ali YD s. 141)

Hodali smo oko sat vremena, a da ništa nismo progovorili.

Ipak, mimo utvrđenih pravila o redosledu nastavaka i pozicije gerunda u rečenici, pojedini autori (Kahraman 2014: 58 ; Özkan, Sevinçli 2012: 80) skreću pažnju na to da “članovi gerundske grupe mogu zameniti mesta u govoru i poeziji”. Ovakav vid zamene nije usko vezan samo za ovu gramatičku parciju. Metateza je specifična unutar književnog i kolokvijalnog jezika za sve gramatičke vrste, kao izraz kreativnog stvaranja a nekad i namernog iznalaženja informativnog kalupa kao vid ekspresije. Primeri:

“*Sen hiç adam vurdun mu, askerdeyken?”*

(A. Kulin K s. 23)

“*Da li si ikada nekoga ubio dok si bio u vojsci?”*

“*Bütün sevgileri atıp içimden,
varlığını yalnız ona verdim ben*”.

(M.Özkan; V. Sevinçli TTSD s. 80)

“*Sve svoje ljubavi izbacila sam i/ izbacivši iz srca
celo svoje biće samo njemu dala*“.

Jedan od retkih lingvista koji se dotakao retke pojave kad gerund može biti upotrebljen u svojstvu predikata glavne rečenice je H. Dizdaroglu koji navodi jedan ovakav slučaj i to u vidu imenske rečenice. Pomenuti autor pojasnio je to na sledeći način: „Gerundi mogu postati predikati gubeći svoje glagolske osobine. Samo jedan deo gerunda se može koristiti u funkciji predikata. Gerundi funkciju predikata vrše sa ili bez kopule. Gerundi-predikati su nominalizovani (*adlanmıştır*). Rečenice koje se oslanjaju na gerunde-predikate su imenske rečenice” (Dizdaroglu 1976: 34). U turskom jeziku postoji jedna izreka koja bi mogla poslužiti kao primer ovako upotrebljenog gerunda:

Birini kırdıysam bilerektir, yanlışlıkla kırılan anca bardaktır.

⁴² Turki jezik ne poznaje rod već se on utvrđuje kontekstom.

Ako sam nekoga uvredio namerno je, samo je čaša ona koja se slučajno razbije.

Na osnovu ovog primera, vidi se da je gerund koji se našao u funkciji predikata prve imenske rečenice zapravo ukalupljena forma gerunda na *-arak, -erek (bilerek)* u značenju “svesno; namerno”.

Ovo nije jedini slučaj kada gerundi odbacuju svoje osobine i poprimaju osobine, bilo tvorbene ili semantičke, drugih vrsta reči. Z. Korkmaz jedna je od mnogih turskih lingvista koja ukazuje na to da gerundi „imaju sposobnost da se, odbacujući svoje osnovne osobine, transformišu, iako to po prirodi nisu, u neke prideve, prave priloge i postpozicije, a neki od njih i u prave imenice” (Korkmaz 1996: 173).

U najvećem broju slučajeva, supstantivirane oblike gerunda pronalazimo u vidu ukalupljenih formi koje se tretiraju kao prave imenske reči. Primer:

Evet, ama buraya gazeteci olarak gelmedim.

(T. Yücel Y s. 62)

Da, ali ja nisam došao ovamo u svojstvu novinara.

Jedan od primera nepromenljive forme gerunda koji je potpuno promenio svoje značenje i funkciju je gerund *olarak*, sačinjen od pomoćnog glagola *olmak* “postati” i gerunda na *-(y)arak*. U srpskoj turkologiji neki lingvisti poput K. Aykut (2007: 34) kategorisali su ovaj ukalupljeni gerund kao kvazipostpoziciju koja predstavlja vrlo produktivnu postpoziciju koja se na srpski jezik može prevesti kao: „kao, u svojstvu, za, na”.

Sledeći primer pokazuje gerund u funkciji frazeologizma. U pitanju je ukalupljena forma gerunda na *-(y)ip* čije je osnovno značenje „iz čista mira“ ili „iznenada”.

Kimileyin uçakta, takside, toplantıda, kimileyin evimde durup dururken böyle oluyorum.

(A. Nesin SMEYM, s. 11)

Nekad u avionu, taksiju, na sastanku, a nekad kod kuće postajem takav ,iz čista mira.

Važno je u ovom slučaju naglasiti da se radi o ukalupljenoj formi koja se kao takva javlja i koristi isključivo sa glagolom *durmak* „stajati”. Ono što je evidentno kod ovog primera, a tipično za sve ostale nepromenljive forme ovog tipa je da glagoli u njihovom sastavu u potpunosti gube svoje osnovno i dobijaju sasvim novo značenje.

Na osnovu ovih primera jasno je da gerundi imaju različite uloge u rečenici. Ono što se iz ranije prikazanih klasifikacija vidi, jeste da se gerundi sa aspekta semantike međusobno razlikuju i po funkcijama koje vrše u rečenici. Prema dosadašnjem zapažanju, to su sledeće funkcije:

a) načinska funkcija:

Ukoliko se osvrnemo na većinu definicija gerunda, prema kojima su gerundi priloške forme glagola, što potvrđuje i sam termin *zarf fiil*, ranije objašnjen, onda je potpuno jasno da je ova funkcija najzastupljenija među gerundima. Navodimo primer koji pokazuje jedan od gerunda u ovoj funkciji:

Çocuk ağlayarak bana geldi.

Dete je plačući došlo kod mene.

Kasnijom analizom utvrdiće se koliko je ova funkcija među gerundima zastupljena kao i koji sve gerundi mogu imati ulogu priloga za način u rečenici.

b) vremenska funkcija:

Prema ranije prikazanim klasifikacijama sačinjenim na osnovu funkcija koje imaju u rečenici, poput Bozkurtove (2012), Banguoglove (2011), Korkmaz (2009) i ostalih, možemo zaključiti da veliki broj gerunda može vršiti funkciju kazivanja vremena u rečenici. Naravno, ova funkcija uključuje nijanse značenja po kojima se gerundi međusobno razlikuju:

Okuldan dönünce bana haber ver.
Obavesti me kada se vratiš iz škole.

c) veznička funkcija:

Iako postoji nekoliko gerunda koji mogu preuzeti funkciju veznika u rečenici, ona je ipak najzastupljenija kod gerunda na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp*. Na primer:

Kalkıp selam verdi kıza.
Ustao je i pozdravio devojku.

d) uzročna funkcija:

Uzročna funkcija, iako čini neizostavnu kategoriju u klasifikacijama gerunda, prema turskim lingvistima, nije tipična za gerunde. Ipak, izdvojili smo primer Z. Korkmaz (2009: 986) koji pokazuje da postoje i takvi slučajevi:

Ihtiyar adam eğıle eğıle iki kat olmuştü;...
Starac se već bio pogrbio, zbog toga što se stalno savijao;...

Ova funkcija rezervisana je za neke oblike proparticipa koje turski lingvisti (Ediskun 1999; Banguoglu 2011 i dr.) svrstavaju u gerunde za kazivanje uzroka. Primer za to je sledeća rečenica:

Derse geç kaldığım için özür dilerim.
İzvinjavam se što kasnim na čas.

S druge strane turkolozi beogradske turkologije ne smatraju ovo ispravnim, već ovakav oblik smatraju proparticipom, tačnije proparticipom u funkciji proširenih priloških odredaba.⁴³ Razlog za ovo neslaganje objašnjavamo činjenicom da u turskom jeziku ne postoji ova veoma važna gramatička kategorija koja bi napravila distinkciju između ovih semantički sličnih gramatičkih celina. To je zbog toga što Turci ne izražavaju posebno zavisne rečenice.

e) funkcija poređenja:

Slično kao i kod uzročne funkcije, funkcija poređenja je zastupljenija među proparticipima. Uprkos tome, može se sresti i među gerundima. Jedan od primera koji pokazuje da postoje poredbeni gerundi je gerund ma *-casına*, *-cesine*:

Bütün gece sanrıya tutulmuşcasına titredim.

(D. Özlü, BBD s. 58)

⁴³ Proparticipi mogu imati funkciju proširenih priloških odredaba u rečenici, i to onda kada su upotrebljeni samostalno u sufigiranom obliku ali sa padežnim nastavkom za lokativ, ablativ i dativ; zatim sa različitim postpozicijama, ili onda kada su u atributskoj funkciji sa odgovarajućim imenicama koje određuju. Na taj način obrazuju proširene priloške odredbe za uzrok, vreme, mesto, uslov, poređenje, dopuštanje, način i dr. pa se rečenice u čiji sastav ulaze, na srpski prevode odgovarajućim zavisnosloženim rečenicama (Aykut 2007: 59).

Cele noći sam drhtao kao da haluciniram.

Uzevši u obzir sve do sada navedeno, a naročito pitanje klasifikacije i uopštene osobine svih gerunda, opredelili smo se za ranije spomenutu klasifikaciju G. Gulsevina (2000), prema kojem se gerundi dele na osnovne i sastavljene.

Za ovu klasifikaciju opredelili smo se iz nekoliko razloga. Jedan od glavnih razloga je taj što, ukoliko se obrati pažnja na sastavljene oblike gerunda, to jest one čiji su sufiksi formirani od više različitih nastavaka, zapaža se da lingvisti uopšteno, nude različita rešenja po pitanju njihovog razvrstavanja, dok ih Gülsevin, pre svoje sopstvene kategorizacije prema vrsti nastavaka, objedinjuje pod nazivom *sastavljeni gerundi (birleşik zarffiiler)* i na taj način daje, po našem mišljenju, najšire ali i najtačnije rešenje.

Sledeći razlog zbog kojeg je prednost data podeli prema tvorbenim karakteristikama umesto prema funkciji i značenju je taj što se svaki od gerunda, što će biti utvrđeno daljim istraživanjem, ima više od jedne funkcije i značenja, pa se samim tim ne mogu ograničiti na samo jednu od njih.

5.1. Osnovni gerundi

Gerundima ili osnovnim gerundima, kako je ranije pojašnjeno, smatraju se oni morfološki oblici koji su sačinjeni od takozvanih primarnih nastavaka (*başlıca ekleri*), kako ih naziva Z. Korkmaz. Shodno tome, u primarne nastavke, prema ovoj autorki, spadaju nastavci koji služe za građenje osnovnih gerunda (2009: 984). Za ove nastavke, G. Gulsevin (2000) u svom radu upotrebljava naziv *aslî zarf-fiil eki* što opet ukazuje na to da se radi o primarnim, to jest osnovnim gerundima. Ono što karakteriše ove nastavke je njihova struktura i upotreba u smislu da se radi o jedinstvenim i nekombinovanim sufiksima, koji se upotrebljavaju isključivo kao sufiksi ove specifične gramatičke grupacije. Izuzetak od ovog pravila je gerund na *-dikça*, koji se u savremenom turskom asimilovao kao jedinstveni sufiks, te se ne tretira kao nastavak u čiji sastav ulaze dva sufiksa: nastavak za participij *-dik* i nastavak *-ça*.

Osim toga, iz prethodnog poglavlja o osnovnim odlikama zapaža se da se osnovni gerundi, izuzev gerunda na *-ken*, sastoje isključivo od glagolske osnove, ne primaju padežne nastavke kao ni prisvojne sufikse.

Kako se na osnovu ranije prikazanih mišljenja prvenstveno turskih lingvista, a potom i turkologa srpsko-hrvatskog govornog područja moglo zapaziti, u osnovne gerunde mogu se ubrojati sledeći:

- 1) gerund na *-(y)a*, *-(y)e*
- 2) gerund na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üip*
- 3) gerund na *-(y)arak*, *-(y)erek*
- 4) gerund na *-(y)ınca*, *-(y)ınca*, *(y)unca*, *-(y)ünce*
- 5) gerund na *-(y)alı*, *-(y)eli*
- 6) gerund na *-madan*, *-meden*; *-mazdan*, *-mezden*
- 7) gerund na *-ken*
- 8) gerund na *-dikça*, *-dikçe*, *-dukça*, *dükçe*; *-tikça*, *-tikçe*, *-tukça*, *-tükkçe*

5.1.1. Gerund na *-(y)a*, *-(y)e*

Ovaj oblik gerunda se kao što se, između ostalog, može primetiti u poglavlju koje se bavi problemom klasifikacije, nalazi na samom vrhu osnovnih gerunda i to najverovatnije zahvaljujući dijahronijskom aspektu nastavka *-(y)a*, *-(y)e*. Gerund na *-(y)a*, *-(y)e* predstavlja jedan od

najproduktivnijih gerunda u turskom jeziku. Njegova upotreba zastupljena je u svim sferama jezika, od svakodnevnog govora do frazeoloških izraza. Prema većini turskih lingvista, poput Z. Korkmaz (2009), M. Ergina (2009) i drugih, ovaj nastavak smatra se jednim od najstarijih nastavaka za građenje gerunda i jedini koji je, pored savremenih, u nekim segmentima, zadržao i svoje arhaične varijante *-(y)ı*, *-(y)i*, *-(y)u*, *-(y)ü*. Kao što se na osnovu nastavaka može zaključiti, nastavci za gerunde podležu vokalnoj harmoniji⁴⁴.

Ovaj gerund smatra se jednim od jednostavnijih i lakših za usvajanje budući da je zastupljen u velikom broju turskih izreka, izraza i pozdrava koji predstavljaju neizostavan deo turske tradicije, kulture i iskazivanja poštovanja. Samim tim, jedna od uvodnih lekcija u okviru ove gramatičke celine, pripada upravo gerundima na *-(y)a*, *-(y)e*. Sve navedeno ukazuje na to da se ovaj gerund u savremenom turskom jeziku od davnina koristi i da je u turskom njegova upotreba izrazito zastupljena.

5.1.1.a. Tvorbene karakteristike gerunda na *-(y)a/-(y)e*

Gerund na *-(y)a/-(y)e* kao i većina gerunda u savremenom turskom jeziku, gradi se od glagolske osnove i to dodavanjem dvovarijantnog nastavka *-(y)a/-(y)e* na glagolsku osnovu. Ukoliko se ovaj nastavak dodaje na osnovu koja završava vokalom, između osnove i nastavka umeće se konsonant /y/, radi izbegavanja zeva⁴⁵:

Arkadaşlarımızın, alaylarından, gülmelerinden çok utanan Murat, ağlaya ağlaya kalktı, - Ama öğretmenim, ben onları kitaptan, kitaba bakarak yazdım, dedi.

(A. Nesin ŞÇH s. 306)

Murat koji se postideo od podsmeha i ismevanja naših drugova ustao je plačući i rekao: „Ali nastavniče, ja sam ih iz knjige, gledajući u knjigu, prepisao“.

Iako se po pravilu turske reči izgovaraju onako kako se pišu, u slučaju ovog gerunda, može doći do eventualnih promena u govoru upravo pod uticajem konsonanta /y/. Prema zapažanjima Korkmaz „koliko god da se u pisanoj formi gerund na *-(y)a*, *-(y)e*, sačuvao, u govoru se, podlegavši promenama /a/ u /ı/ pod uticajem polukonsonanta /y/ često izgovara kao *-(y)ı* (Korkmaz 2009: 986).

U govoru podležu promenama, odnosno nastaju posebni alofoni u slučaju foneme /a/ koja se javlja u svojoj alofonskoj formi /ı/ posebno ukoliko ga prati protetički vocal /y/. Premda se ove fonemske alternacije javljaju prvenstveno u govornom – svakodnevnom jeziku, one nimalo ne utiču na bilo kakvu sadržinsku promenu iskaza. Navodimo primer:

Araya araya yolunu buldum sonunda.

Na kraju sam, tražeći, pronašao put.

Arayı arayı yolunu buldum sonunda.

Na kraju sam, tražeći, pronašao put.

⁴⁴ Vokalna harmonija podrazumeva slaganje vokala unutar reči ili rečenice. To znači da ukoliko reč ili poslednji nastavak u reči sadrži vokal zadnjeg reda: *a, ı, u, o*, iza njega će slediti vokal zadnjeg reda i obratno, ukoliko reč ili poslednji nastavak u reči završava na vokal prednjeg reda: *e, i, ü, ö*, iza njega mora da sledi nastavak sa vokalom prednjeg reda. Sufiksi koji se dodaju na reč mogu biti dvovarijantni: *a, e* ili četvorovarijantni: *ı, i, u, ü* u zavisnosti od toga koje je prirode vokal ispred. Izuzetke čine strane reči koje u većini slučajeva ne podležu vokalnoj harmoniji.

⁴⁵ U turskom jeziku, osim ukoliko nisu u pitanju pozajmljenice iz drugih jezika, dva vokala nikada ne mogu stajati jedan do drugog, već se prema prirodi turskog jezika naizmenično ređaju vokal pa konsonant i obratno.

Ovu pojavu potvrđuje i Ediskun pojašnjavajući da „ako je na kraju glagolskog korena ili osnove širok- ravan vokal /a/ ili /e/, kada se doda nastavak -a, -e oni u govoru prelaze u svoje fonetske zatvorene varijante /ı/, /i/, dok u pisanju nema nikakvih promena (1999: 255).

S druge strane, ovo bi se moglo pripisati i uticaju rasporeda dugih vokala u pozajmljenicama na izgovor istih, te se često mogu sresti primeri umekšavanja konsonanata, kao recimo u reči *lale* (lala) gde se konsonant /l/ pod uticajem vokala /a/ umekšava te je pri izgovoru najpribližniji srpskoj fonemi /lj/, ili kao u navedenom primeru, dolazi do promene vokala radi lakšeg izgovora.

Između ostalog, turski jezik poznat je po melodičnosti čemu doprinosi pravilan raspored fonema po principu vokal-konsonant i obratno, što upravo razlikuje turske reči od pozajmljenica, te se i u slučaju gerunda, ukoliko se osnova završava na konsonant, /y/ izostavlja:

„*Dolaşmayacağı́m! Yata yata yanlarımı çürüteceğim!*“ *diyorum.*

(F. Baykurt DD, Izbor iz... s. 145)

Govorim: “Neću šetati! Istruliću ležeci!” (dosl. Učiniću da sve moje strane istrule)

Ipak, ono što naročito treba istaći kao posebnu karakteristiku ovog gerunda, a tiče se tvorbenog aspekta, jeste mogućnost udvojene i samostalne upotrebe. Kao što se vidi iz navedenih primera, ali i na osnovu relevantne gramatičke literature, naučnih radova i različitih izvora (Gencan 1971:326; Ergin 339; Korkmaz 984; Ediskun 255; Özkan 2009: 82 i dr.), gerund na -(y)a/ -(y)e najčešće se sreće u udvojenoj ili ponovljenoj varijanti. Međutim, navedena turkološka literatura beleži nekoliko različitih oblika ovih udvajanja koja podrazumevaju sledeće:

- a) ista udvajanja (*aynen ikilemeler*⁴⁶),
- b) udvajanja istog (ili približnog) značenja (*eş anlamlı ikilemeler*)
- c) udvajanja suprotnog značenja (*zıt anlamlı ikilemeler*)

Prvu kategoriju čine gerundi na -(y)a/ -(y)e u kojima se jedan za drugim ponavlja isti gerund. Morfološki gledano, ovaj oblik “osnovni” oblik, kako ga Korkmaz (2009) naziva, sastoji se od dve identične glagolske osnove na koje se dodaje nastavak. Daćemo primere:

Zehire alışa alışa sürüngenleşenler, örümcekleşenler, artık insan sayılmazlar.

(A. Nesin MB s. 58)

Oni koji, navikavajući se na otrov, postaju gmizavci i pauci, više se ne smatraju ljudima.

Çivi batmasın diye ben seke seke yürüyordum.

(A. Nesin ŞÇH s. 58)

Ja sam hodao poskakujući da se ekser ne zabije.

Ove glagolske osnove, kako se može i uočiti, pripadaju osnovnim⁴⁷ glagolima. Međutim, ovo nije uslov za stvaranje ovog oblika, već se može formirati od bilo kog glagola, pa i od sastavljenih. U tom slučaju, nastavak -(y)a, -(y)e, prema isticanju turskih i jugoslovenskih lingvista (Gencan 1971: 326; Kurt 2006: 25; Teodosijević, 2004: 263) „dolazi na pomoćni glagol koji se reduplicira“, kao što je prikazano u sledećem primeru:

Hesap yapa yapa sonucu bozuk olduğunu anladı.

⁴⁶ Navedeni termini preuzeti su od Pelin Kodžapınar (*Pelin Kocapınar*) (2008: 152-153).

⁴⁷ Termin preuzet iz *Gramatike suvremenoga turskoga jezika* E. Čauševića (1996: 189). Osnovne glagole čini samo jedan glagol (*yatmak* „leći“) što znači da nemaju dopunu u vidu neke druge reči poput glagola *fark etmek* „primetiti“ koji se sastoji od imenice *fark* „razlika“ i pomoćnog glagola *etmek* „činiti“.

Uporno računajući, shvatio je da je rezultat netačan.

S druge strane, treba naglasiti da, ukoliko je drugi glagol pomoćni glagol *etmek* „činiti“, čija se osnova završava na bezvučni konsonant /t/, onda on prelazi u /d/ ⁴⁸, kao što je slučaj u sledećem primeru:

Vali yardımcısı nefes almaya, çit çıkarmaya korkarak, ağaçları kendine siper ede ede, geri geri gitti, çıktı bahçeden.

(A. Kulin K s. 84)

Zamenik guvernera, plašeći se da udahne i napravi buku, vratio se nazad i izašao iz bašte, koristeći drveće kao zaklon više puta.

Za razliku od ovog oblika, u osnovi gerunda koji se javlja u vidu reduplikacija istog (ili sličnog) značenja, kako sam naziv opisuje, nalaze se dva različita glagola istog ili sličnog značenja. Još jedna od značajnih razlika u odnosu na prethodnu kategoriju je ta da ove forme imaju ograničene mogućnosti u pogledu tvorbe, te se ne mogu izvoditi od bilo kojih glagola, samo dodajući nastavak, već je njihova upotreba ograničena određenim formama. Navešćemo primer:

Araba, arnavutkaldırımı yollardan hoplaya zıplaya ilerledi, sağında Ahmet Ratip Paşa Konağı'ni bıraktı ve çok geçmeden görkemli tip mektebinin kapısında durdu.

(O. Balcıgil NTOKAJ s. 16)

Automobil se kretao poskakujući kaldırımisanim putevima, napustio konak Ahmeta Ratipa-paše i ubrzo se zaustavio na vratima velelepne medicinske škole.

Ovo je jedan od primera gerunda koje, osim nastavka, karakteriše spoj dva etimološki različita glagola: *hoplamak* „skakutati” i *zıplamak* „skakutati” sinonimnog značenja.

Ne bi li se potrepile sve morfološke pojave u okviru ove grupe, treba obratiti pažnju i na sledeći par koji je prikazan kroz realan primer iz svakodnevnog života:

Çocuklar gülle oynaya okularından dönüyorlardı.

Deca su se vraćala iz škole zabavljajući se (radosno).

Ovde takođe imamo slučaj spoja dva potpuno različita glagola: *gülmek* „smejati se”, *oynamak* „igrati se“. Kao što se iz priloženog može primetiti, iako po prirodi sličnih značenja, ovi glagoli nisu sinonimi, kao što je slučaj sa prethodnim primerom. Ovo je takođe jedan od leksikalizovanih parova koje beleže rečnici.

U cilju prikaza što više različitih morfoloških varijanti, navodimo sledeću rečenicu:

Ben ağlaya sızlaya direnirken diğer yolcuların hiçbiri yardımına koşmadı.

(E. Şafak A s. 112)

Niko od ostalih putnika mi nije pritekao u pomoć dok sam se ja kukajući protivio.

Poput gerundskog para iz prethodne rečenice, i gerundski par u ovom rečenici karakterišu dva morfološki različita glagola približnog značenja, a to su glagoli *ağlamak* „plakati” i *sızlamak* „boleti”.

Poslednja kategorija ovog gerunda sa ponavljanjem pokazuje da postoje primeri u kojima nastavci za gerund mogu doći na osnovu dva različita glagola koji ujedno imaju različita, odnosno

⁴⁸ Ukoliko se na reč koja završava bezvučnim konsonantom doda vokalni nastavak, onda on prelazi u svoj zvučni parnjak.

suprotna značenja. Ovi oblici koji uključuju dve različite glagolske osnove uglavnom su leksikalizovani parovi (Göksel ve Kerslake, 2005: 411). Navodimo one najfrekventnije:

İki haftada gide gele, sokaklarda amaçsızca yürüye yürüye Öngören'in bütün sokaklarından geçmiş olduğumu, hâlâ açık bakkalları, berberlerin vitrinlerini, abbene telefon ettiğim postaneyi gördükçe anlıyorum.

(O. Pamuk KSK s. 23)

Kako sve više opažam još uvek otvorene bakalnice, izloge berberina i poštu u kojoj sam telefonirao, shvatam da sam za dve nedelje šetajući i besciljno koračajući ulicama prošao sve ulice Ongorena.

Kako se može primetiti, osnovu ovog gerunda čine glagoli *gitmek* „otići“ i *gelmek* „doći“. Ova dva glagola, apsolutni su antonimi, što znači da imaju dva potpuno suprotna značenja.

Sledeći primer pokazuje još jedan veoma zastupljen gerund ovog tipa:

Perdede iki adam yumrukla, tekmeyle, düşe kalka dövüşüyordu.

(Y. Atılğan AO s. 91)

Na ekranu su se dva čoveka tukla s mukom, pesnicama i udarcima nogom. (dosl. padajući i ustajući)

Tvorbenom analizom ovog gerunda, dolazi se do zapažanja da je i ovaj primer jedan od onih koji se sastoje od dva suprotna glagola: *düşmek* „pasti“ *kalkmak* „ustati“.

U okviru ovih oblika sa ponavljanjem dve različite glagolske osnove, postoji još jedna, manje poznata i znatno manje zastupljena kategorija, na koju ukazuje Z. Korkmaz u svojoj gramatici, a to je u kombinaciji sa nastavkom *-(y)ip*. Prema rečima autorke, ovaj nastavak, podležući zakonu vokalne harmonije dolazi na osnovu prvog glagola, dok se nastavak *-(y)a*, *-(y)e* dodaje na osnovu drugog glagola. (Korkmaz, 2009: 68)

Iako se po pitanju ovih oblika sa ponavljanjem većina lingvista slaže u pogledu toga koji su to oblici, ipak je uočeno neslaganje u pogledu kategorizacije istih, te tako neki od autora (Kocapınar 2008: 153; Hatiboğlu 1981:32; Ediskun 1999: 255 i dr.) ponovljene gerunde istog i suprotnog značenja stavljaju u istu kategoriju. To je zbog toga što poslednje dve forme udvajanja imaju znatno manju upotrebnost samim tim što se, kako će dalja analiza pokazati, ne uvek ali u velikom broju slučajeva javljaju u vidu ukalupljenih oblika.

5.1.1.b. Funkcija i značenje

Gerund na *-(y)a*, *-(y)e* klasifikuje se kao gerund za način (*durum zarf fiili*). Osnovna funkcija ovog gerunda, kako se može, između ostalog zaključiti i iz poglavlja koje govori o problemu klasifikacije, je priloška funkcija, te je glavni zadatak ovog gerunda da saopšti način na koji je izvršena glagolska radnja. Na srpski jezik se najčešće prevodi kao glagolski prilog sadašnji i ovo je jedna od njegovih osnovnih semantičkih karakteristika na koje se ukazuje prilikom izučavanja ove naizgled jednostavne i lako usvojive gramatičke forme. Navešćemo primere:

Cevap: Çünkü o becerikli yönetmen, kendisi de, kendi türdeşlerini yok ede ede sağ kalan en güçlü fare idi, kendi arkadaşlarını yiye yiye, yok ede ede, o büyüüüük ambarın başyönetmeni olmuştü.

(A. Nesin MB s. 215)

Odgovor: Jer je taj umešan upravnik i sam bio najjači pacov koji je preživio uništavajući sopstvene istovrsnike, gutajući i uništavajući sopstvene prijatelje postao glavni upravnik te velike štale.

Gece yarısı araya araya bir çalının içinde buldum.

(Y. Kemal IM1 s. 27)

Tražeći u ponoć, našao sam (ga) u nekom žbunu.

Kapı on oyluk, yüz oyluk, bin oyluk aralana aralana, gün gelmiş, ardına kadar açılmış.

(A. Nesin MB s. 62,63)

Došao je dan kada su se, otvarajući se postepeno, vrata širom otvorila.

Osnovna karakteristika ovog gerunda u odnosu na druge, kako je naznačeno na samom početku, je ta da se javlja u vidu reduplikacije. U turskoj lingvistici posebno mesto zauzima reduplikacija pridevskih i priloških reči, koje u manjoj ili većoj meri, modifikuju svoje primarno značenje. Tako se reduplikacijom prigola i prideva dobija njihov komparativni oblik ili se povećava njihovo ekspresivno značenje. Daćemo jedan običan, uopšten primer:

Yavaş konuşuyor.

Priča polako.

Yavaş Yavaş konuşuyor.

Priča prilično sporo.

Kao što se dâ primetiti ponavljanje je evidentno uticalo na to da druga rečenica dobije novo, jače značenje. Samim tim, vodeći se istom jezičkom analogijom i ovaj gerund se javlja u svom osnovnom ponovljenom obliku. Mnogi lingvisti (Korkmaz 2009: 985; Hatiboğlu 1981: 32; Kocapınar 2008: 153; i mnogi drugi) ukazuju upravo na to da je osnovna funkcija ovog gerunda pojačavanje značenja. Pod pojačavanjem značenja misli se na slikovitiji opis načina na koji se odvija glagolska radnja u cilju što preciznijeg i živopisnijeg objašnjenja ili dužeg trajanja i ponavljanja radnje. Tipičan primer je sledeća rečenica:

Bağıra bağıra ağladı.

Plakao je ridajući.

Ovaj gerund u čijoj osnovi je glagol *bağırmaq* „vikati“ bi se, ovako upotrebljen, u najbukvalnijem smislu mogao opisno prevesti sa „na sav glas“. Međutim, kako bi fokus istovremeno bio na trajanju i značenju ponovljene reči u osnovi gerunda, glagol „ridati“ čini se kao adekvatnije rešenje za konkretni primer.

Na osnovu gerunda u gore spomenutom iskazu, jasno se vidi razlika između gerunda koji jednom rečju, sažeto i u opštem smislu saopštava način na koji se vrši radnja i gerunda koji, kako kaže Jasemin Taşçı (*Yasemin Taşçı*) „pojačava i opis glagola“ (2003: 88). Iako u pogledu forme razlika ne postoji, itekako je vidljiva u funkciji i značenju.

Postoje i primeri u kojima gerund zadržava osnovno značenje glagola, ali sa dodatnim opisom i u tom slučaju je akcenat na sam kontekst rečenice. Upravo zbog ove osobine da uz dodatni opis u vidu priloga koji stoji ispred osnovnog značenja gerunda detaljnije objasni način vršenja glagolske radnje, sledeći primer semantički možda više podseća na glagolski aspekt:

Sonunda gide gide işin ucu, hilesiz hurdasız, halis uşağa kadar gitmiş.

(A. Nesin MB s. 171)

Na kraju je čitava stvar postepeno dovela do poštenog, neuprljanog i čistog batlera.

Ova rečenica pokazuje da se gerund “*gide gide*” koji bi se inače, to jest u najvećem broju slučajeva, preveo glagolskim prilogom sadašnjim “*odlazeći*”, može prevesti i pomoću nekih dodataka u nameri da se što tačnije prikaže način vršenja glagolske radnje. U vezi s tim treba uzeti u obzir kontekst rečenice i u odnosu na to prilikom prevođenja gerund na srpski jezik ponekad potrebno opisno prevoditi kako bi se prenelo ekspresivno značenje gerunda.

U ovom konkretnom slučaju u pitanju je prilog “postepeno”. U ovakvim situacijama, dakle kada ima sopstvene dopune i dodatke, prema Čauševiću “u rečenici ima funkciju proširenog priloga za način” (Čaušević, 1996: 380).

Vraćajući se na ponovljeni gerund, treba dodati da u okviru svoje primarne funkcije, ovi priloški oblici pružaju i neke dodatne informacije poput te, kako lingvistkinja Košudžu (Koşucu 2007: 41) ističe, da se ponavljanjem radnje postiže rezultat (Koşucu 2007: 41). Odličan primer koji ovo i dokazuje je jedna od narodnih poslovice koja ima svoj pravi ekvivalent i u srpskom jeziku. Ona glasi:

Sora sora Bağdat bulunur.

Ko pita ne skita. / (dosl. Stalno, uporno pitajući se pronalazi Bagdad.)

Sagledavanjem doslovnog prevoda ove poslovice do izražaja dolazi upravo ova uloga ponovljenog gerunda. Zaključak ili rezultat koji rezultuje ponavljanjem radnje u konkretnom slučaju, u cilju jasnijeg pojašnjenja, mogao bi se preformulisati na sledeći način:

Pita, pita i (na kraju) pronađe (Bagdad).

Slična je situacija i u sledećem primeru:

Bilek kalınlığında, araya araya, bir dut ağacı buldular büklükte. (Y. Kemal IM1 s. 155)

Pronašli su, uporno tražeći, jedan iskrivljeni dud debljine ručnog zgloba.

Data rečenica, iako izvučena iz konteksta, posmatrana samostalno, pruža istu poruku:

Tražili su, tražili i (najzad) pronašli.

Još jedna specifična upotreba ovog gerunda koja u potpunosti menja pogled na isti, barem u domenu semantike, pominje se kod Košudžu (Koşucu 2007: 42), a to je “da postoje primeri u kojima ovaj gerund nosi drugačije značenje”. Kada se glagol javi kao gerund na *-(y)a* *-(y)e*, on gubi svoje glagolsko značenje i u srpskom se može prevoditi drugim rečima poput priloga ili slično. Drugačije značenje u ovom slučaju ne podrazumeva modifikovano ili dopunjeno, već jedno sasvim novo. Primeri za to su sledeći:

Gele gele küçük bir paket geldi. (dosl. dolazeći)

Stigao je samo mali paket.

Günümüz toplumundaki yabancılaşmadan kurtulmak için, bir yol kaldı kala kala: ileriye doğru kaçış: her eski dil kuşku uyandırıcı bir niteliğe bürünüyor hemen ve her dil yinelenir, yinelenmez eskiyor.

(T. Yücel YS s. 77)

Da bi se spasili od otuđenja u savremenom društvu ostao je samo jedan put, to je beg pravo napred: svaki stari jezik odmah postaje sumnjiv, a isto tako svaki jezik se obnovi, a u suprotnom stari. (dosl. ostajući)

Čaušević (1997: 18), s druge strane, jedan je od retkih turkologa koji je, navodeći sledeće primere, ukazao na specifične upotrebe udvojenog oblika gerund na *-(y)a* kojima se iskazuje:

a) čuđenje i neverica:

Bula bula bunu bu buldun?

Od svih stvari našao si samo /baš ovu? (dosl. tražeći)

b) neka procena ili pretpostavka:

Bunu bile bile Ayşe bilir.

Ako to bilo ko zna, onda je to Ajša⁴⁹. (dosl. znajući)

Prema rečima autora, gerund u poslednjem primeru može se iskazati i irealnim sadašnjim kondicionalom:

Bunu bilse bilse Ayşe bilir.

Ako to bilo ko zna, onda je to Ajša.

Kao što se iz primera može videti, u pitanju je gerund istog korena kao i finitni glagol (*çekimli fiil*). Iako nema puno ovakvih primera, svakako je potrebno spomenuti ih, kako bi se stekla šira slika o ovom gerundu.

Nužno je takođe naglasiti da, pored toga što ukazuju na način vršenja glavne glagolske radnje u rečenici, ovi gerundi se mogu naći i ispred glagolske imenice, infinitivne grupe (*ad fiil grubu*), proparticipa, proparticipske grupe ili gerunda ukazujući na način vršenja glagolske radnje (Korkmaz 2009: 987). Primeri za to su sledeći:

İki günlük yolculukta sarsıla sarsıla, denk haline gelmiş yolcuların hepsinde bu bakışlar tesirini derhal yapmıştı.

(A. H. Tanpınar BTY, Izbor iz... s.14)

Ovi pogledi su uticali na svakog od putnika koji su, truckajući se na ovom dvodnevnom putovanju postali slični jedni drugima.

Çok yapraklı ağaçların arasındaki harap toprak ev, bir su arki başında boğula boğula öksürürken tikanarak çömelen kır sakallı... kupkuru bir kadın, kuvvetli güneşin altında sarı mısır tarlaları, gıcırtili sesleriyle kara kargalar..

(O. Kemal ÇKK s. 12)

Oronula zemljana kuća među višelisnim drvećem, sedobradi koji grecajući čući na kraju jednog rečnog korita i gušeći se od kašlja... jedna žena suva ko grana, žuta kukuruzna polja pod žarkim suncem, crne vrane sa svojim škripavim glasovima...

Bu genç kızın göz göre göre mahvolmasına vicdanı razı olamaz...

(R. N. Güntekin YD, s. 19)

Njegova savest ne može da prihvati to da ova mlada devojka propada naočigled...

Na osnovu prvog primera može se uočiti veza između gerunda i participa. Naime, gerund nalazeći se na poziciji ispred, u ovom slučaju, prošlog participa (*denk haline gelmiş* (dosl. koji je došao u stanje ravnoteže) koji označava radnju koja ponavljajući se prelazi u svojstvo onoga na koga ili šta se odnosi, te na neki način preuzima ulogu atributa, pokazuje uslove koji su doprineli

⁴⁹ Prev. E. Čaušević

tome da se ta radnja ponavlja te pređe u svojstvo: *sarsıla sarsıla* (truckajući se), od glagola *sarsılmak* "tresti se".

Sledeća rečenica, opet, pokazuje da se gerund može naći i ispred nekog drugog gerunda, što je u konkretnom primeru gerund na *-ken*: *öksürürken* (kašljući), ukazujući na način na koji se u njemu odvija glagolska radnja: *boğula boğula* (gušeći se), od glagola *boğulmak* "gušiti se".

Poslednji primer, pak, sadrži gerund *göz göre göre* (naočigled, javno) koji predstavlja ukalupljenu formu gerunda glagola *görmek* „videti“ i koristi se u vidu pravog priloga. Ovaj gerund se u datoj rečenici odnosi na skraćeni infinitiv *mahvolması* „činjenica da propada“ ukazujući ponovo na koji način.

Korkmaz, (2009: 986), navodi primere u kojima ovi gerundi imaju značenje „iako“. Jedan od njih je sledeći:

Okunacak şeyler o kadar çoktu ki okuya okuya bitiremedi gibi.

Toliko toga je imalo da se pročita, da, iako uporno čitajući, opet nije mogao da završi.

Jedan od predašnjih primera pokazuje i to da gerund na *-(y)a*, *-(y)e*, prema svim turkološkim izvorima (Gencan 1971:326; Ergin 2009: 339; Özkan 2009: 82) veoma često može biti upotrebljen u funkciji pravog priloga i to u sve tri morfološke varijante: u obliku sa potpunom reduplikacijom, sa reduplikacijom dva različita glagola istog ili sličnog značenja i sa reduplikacijom dva glagola potpuno suprotnog značenja.

Upoređivanjem i uporednim istraživanjem sva tri udvojena oblika, kao i na osnovu njihove zastupljenosti u mnogobrojnim tekstovima i kroz svakodnevnu upotrebu, došlo se do zaključka da oblik sa istim udvajanjem (*aynen ikilemeler*) koje podrazumeva uzastupno ponavljanje dva ista gerunda ima najširu upotrebnu vrednost.

Kao takav koristi se u govornom i pisanom jeziku, književnosti, u svakodnevnim pozdravima i izrazima⁵⁰, ali kako Koç napominje i „u frazeologizmima i poslovicama“ (Koç 1998: 402).

Jedan od najfrekventnijih svakodnevnih izraza ove vrste je *Güle güle!* (dosl. smejući se). Izraz *Güle güle!* koji prilikom pozdrava u potpunosti menja svoje značenje:

- *Hoşça kalın!*

- *Güle güle!*

- Doviđenja! (Ostajte zdravo!)

- Doviđenja! (Idi u veselju!)

Ovaj izraz, prilikom pozdrava koristi se kao pravo „Doviđenja“ i to najčešće u vidu odgovora na - *Hoşça kalın!* (Ostajte zdravo! dosl. Ostajte prijatno!). Upotrebljava ga osoba koja ostaje sa željom da osobi koja odlazi poželi sreću (Srećno! Idi u veselju/ radosti! dosl. smejući se). Može se upotrebiti i samostalno, ili ređe, u upravnom govoru zbog čega je njegovo značenje podložno modifikacijama, kao što je slučaj u sledećem primeru:

Annem de, -Gözlerimden yaş boşandı güle güle, az kalsın bayılacaktım... dedi.

(A. Nesin ŞÇH s. 58)

A moja majka je rekla: „Zbogom, briznula sam u plač, umalo da se onesvestim...“

Ovaj gerund je vrlo produktivan u savremenom, pre svega govornom, jeziku i to u svakoj životnoj situaciji u kojoj se želi nekome poželeti sreća. Navešćemo primer:

Bizim bildiğimiz bir kiracı bir eve taşındı mı, konu komşu "güle güle oturun"a gelirlir.

⁵⁰ *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji* M. Teodosijević (2004).

(A. Nesin SMEYM s. 132)

Čim se neki podstanar kojeg poznajemo useli u neku kuću, dolaze komšije da mu poželevaju “srećno stanovanje”.

Izraz “*Güle güle oturun*“ može se prevesti na različite načine poput: “Srećno da stanujete”; “Da stanujete u veselju” “Nek vam je sa srećom stanovanje” i slično.

Postoji još mnogo sličnih primera, u kojima se javlja, poput:

“*Güle güle büyütün*”, dedi Bayram.

(A. Kulin K. s. 16)

„Da je podižete u veselju“ reče Bajram. (dosl. smejući se)

Još jedno značenje u kojem se često upotrebljava je „U zdravlju“. Daćemo primer:

Güle güle kullan.

U zdravlju da koristiš.

Još jedan od izraza koji se u turskom jeziku učestalo koristi u svakodnevnoj komunikaciji je izraz *Seve seve* (rado, sa zadovoljstvom), od glagola *sevme* „voleti“ koji se u turskom jeziku rado koristi kao odgovor na neku molbu. Daćemo primer:

- *Benimle bu akşam sinemaya gidecek mişin?*

- *Seve seve!*

- Hoćeš li ići sa mnom u bioskop veceras?

- Sa zadovoljstvom! (dosl. voleći)

Naravno, isti izraz može se upotrebiti i u drugačijem kontekstu, kao pravi prilog u istom ili sličnom značenju:

Her şeye açık, her zaman özgür ve hazır bir biçimde, kendi “anamalı”nı yiyerek yaşar gerçek insan, benimsediği amaç doğrultusunda, seve seve yakıp tüketir kendini, çünkü, her iki yazar için de, gerçek yaşam sürekli bir özveri, sürekli bir iletişimdir.

(T. Yücel YS s. 99)

Pravi čovek, otvoren za sve, slobodan i spreman koji živi trošeći svoj “kapital”, u smeru cilja koji je odredio, rado sebe žrtvuje i troši jer je pravi život za svakog pisca konstantno samopožrtvovanje i komunikacija.

Veliki je broj ovih ukalupljenih formi. Ukalupljene forme su neizostavni deo turskog jezičkog identiteta i kao takve javljaju se u svim sverama turskog jezika. Mnoge od njih, u skladu sa semantikom turskog jezika mogu biti upotrebljene u različitim značenjima i situacijama. Jedan od njih je i sledeći izraz:

Bile bile (svesno, namerno, dosl. znajući) je ukalupljena forma glagola *bilmek* (znati) koja se javlja u više sličnih značenja, uglavnom pravog priloga:

Bunu bile bile yaptın.

To si namerno uradila.

Bu aptallığı nasıl yaptım? Göz göre göre, bile bile.

(E. Şafak A s. 285)

Kako sam učinila ovu glupost? Javno i svesno.

Ukoliko, pak, kontekst rečenice zahteva drugačije, može ostati i u svom izvornom značenju. Daćemo primere:

Saçma olduğunu bile bile buna inanyordu.

(A. Kulin K s. 116)

Poverovao je u ovo znajući da je glupost.

“Bir insanı vuracağımı bile bile nasıl ateş ediyorsun?” diye sormuştu Elmas.

(A. Kulin K s. 24)

“Kako otvaraš vatru znajući da da ćeš ubiti čoveka?” upitao je Elmas.

S druge strane, kako je ranije ukazano, ovi gerundi mogu se javiti i u skraćenoj formi poput gerunda *gitgide* (postepeno, sve više i više). Daćemo primer:

Uzaklardaki hayvan sesleri gitgide yaklaşıyor gibiydi.

(S. Ali A, İzbor iz... s. 39)

Činilo se kao da se glasovi životinja u daljini sve više približavaju.

Ovaj skraćeni oblik zapravo je udvojena forma ponovljenog glagola *gitmek* (otići): *gide gide*. Glagol je, evidentno, izgubivši svoje osnovno, poprimio sasvim novo značenje.

Sledeći primeri pokazuju prisutnost ovog gerunda u različitim frazama poput:

Çekişe çekişe pazarlık- Pregovarati, cenkati se

Neyse efendim, çekişe çekişe pazarlıktan sonra iki bin beş yüz liraya uyuştuk.

(A. Nesin SMEYM s. 110-111)

U svakom slučaju, gospodine, nakon cenkanja smo se nagodili za dve hiljade i petsto lira.

Köprü'den eğlene güle döneriz.

(F. PY, İzbor iz... s. 183)

Vratićemo se radosno sa mosta. (dosl. zabavljajući se i smejući)

Oba ova primera pokazuju da su glagoli, postavši deo gerunda, mdifikovali i prilagodili svoja značenja kontekstu ili trenutnoj situaciji. Tako je u prvom primeru glagol *çekişmek* „prepirati se“ preinačen u „cenkati se“, dok je gerund u drugom primeru svoje značenje prilagodio i jednom i drugom glagolu, inače semantički bliskim oblicima, te je preveden sa „radosno“.

Sledeća izreka, pokazatelj je potpuno promenjenog značenja, može se reći i cele sintagme, što je slučaj u situacijama u kojima postoji pravi prevodni ekvivalent u jeziku primaocu. To nije slučaj samo sa gerundima već je metoda kojoj se često pribegava u kontrastiranju ukoliko uslovi za to postoje. Navodimo primer:

Dağ (doğura doğura bir) fare doğurdu- Tresla se gora, rodio se miš. (dosl. Gora je rađajući (toliko dugo- snažno) na kraju rodila miša.)

Ukoliko se koriste kao deo frazeoloških izraza, što je slučaj sa prethodnim primerom, smatraju se ukalupljenim formama koje ne podležu promenama i upotrebljavaju se isključivo u svom jedinstvenom obliku.

Osim toga, Hatiboglu ističe da reduplikacija u kojoj se jedan za drugim koriste infinitni glagoli u formi gerunda koji može biti u refleksivu, pasivu, kauzativu, reciproku i negaciji mogu da stvaraju priloge (Hatiboglu 1981: 32):

Ders ücretimi her seferinde sıkıla sıkıla alıyordu.

(O. Pamuk BK, İzbor iz.. s. 250)

Honorar za časove je svaki put postideno uzimao. (dosl. stideći se)

Kadın sürüne sürüne karşı köşeye geçti.

(A. Kulin AA s. 141)

Žena je, puzeći, prešla u suprotni ćošak.

Upotrebljen negativno, u zavisnosti od konteksta, može se prevesti i pravim prilogom kao što je slučaj u sledećem primeru:

Otele tekrar girip çantamı açmak, sıcak su isteyip tıraş olmak, sonra takımları yıkayıp yerleştirmek bana o kadar güç geldi ki, istemeye istemeye bu dükkana yöneldim.

(A. Ali YD, s. 75)

Toliko mi je teško palo da ponovo uđem u hotel, otvorim svoju torbu, zatražim toplu vodu i obrijem se, a potom operem i smestim odeću da sam nerado krenuo u ovu radnju. (dosl. ne želeći)

Prema mnogim lingvistima (Korkmaz 2009: 986; Benhür 1993: 71; Tiken 1999: 284; Koşucu 2007: 41) ovako upotrebljen gerund u nekim situacijama može imati imati uzorčno značenje i prevodi se sa “zbog”, “jer” i slično:

Yemek yemeye yemeye 50 kilo olmuş.

Spala je na 50 kg jer nije jela. (dosl. tako što uporno nije jela)

Ovaj oblik ukazuje na proces koji se javlja kao posledica radnje koja dugo vremena nije izvršena (Koşucu, 2007: 42):

Konuşmaya konuşmaya Türkçeyi unutmuş.

Zaboravila je turski zato što ga nije govorila.

Ovaj gerund ukazuje na radnju koja se vrši u različitim vremenskim intervalima. U zavisnosti od konteksta, a često i upotrebom nekih vremenskih odrednica, vidljiva je razlika u trajanju i ponavljanju radnje izražene gerandom. Neki lingvisti, poput Ediskuna ukazuju na ovu njihovu osobinu ističući da se kod upotrebe gerunda na $-(y)a$, $-(y)e$ „oseća kontinuitet sa blagim pauzama“ (Ediskun 1999: 255). Ova pojava može se uočiti u sledećem primeru:

İnce genç kız omuzları sarsıla sarsıla, hıçkıra hıçkıra ağlıyor, fırtınaya tutulmuş gibi, gittikçe artan bir hıçkırıkla ağlıyordu.

(O. Kemal C, İzbor iz..., s. 50)

Nežna mlada devojka plakala je jecajući i tresući ramenima, plakala je sa sve većim jecajem kao da je uhvaćena u oluji.

Način na koji se odvija radnja u datom primeru, dakle značenje samog gerunda jasno pokazuje da je reč o radnji koja se dešava u dužem, ali isprekidanom vremenskom intervalu, tačnije ukazuje na radnju koja se više puta ponavlja. To se, kao što ovde slučaj, može videti i na osnovu finitnog glagola koji se ponavlja u rečenici.

Ipak, u zavisnosti od konstrukcije same rečenice, njenih članova i dopuna, uočeno je da ovo nije jedini vid trajanja glagolske radnje koji se može iskazati udvojenim oblikom ovog gerunda. Jedna od retkih koja se dotakla ovih aspekata njegove funkcije je M. Teodosijević prema kojoj ovaj gerund “označava višekratnu, učestalu ili trajnu radnju“ (Teodosijević 2004: 263).

Da bismo lakše odredili šta je od navedenog u pitanju, pomoći će nam samo značenje glagola u osnovi gerunda, ali i mnoge druge pomoćne reči, poput vremenskih priloga. Pređašnji primer pokazatelj je višekratne glagolske radnje.

Sledeća po redu je učestala glagolska radnja. Premda učestalu glagolsku radnju, poput višekratne, karakteriše ponavljanje, značenjski se i vremeski razlikuje od nje. Naime, dok se višekratna glagolska radnja ponavlja u istom, učestala glagolska radnja se ponavlja u različitom vremenskom intervalu i to po navici ili utvrđenom pravilu. Osim toga, često je praćena različitim vremenskim dopunama, poput priloga i priloških konstrukcija. Daćemo primer:

Ders ucetimi her seferinde sıkıla sıkıla alıyordu. (O. Pamuk BK, *Izbor iz...*, s. 250)
Svaki put je, stidljivo, uzimao svoju naknadu za časove.

Kao što se može zapaziti, na početku rečenice stoji priloška odrednica za vreme „svaki put“. Zahvaljujući ovoj i sličnim priloškim odredbama za vreme može se prepoznati da se radi o radnji koja se redovno ponavlja, odnosno učestaloj glagolskoj radnji.

Osnovna odlika koja upućuje na trajnu glagolsku radnju je upravo trajanje. Trajanje glagolske radnje može se iskazati na više načina. To može biti na osnovu glagolskog aspekta u finitnom glagolu. Pored toga, treba obratiti pažnju i na samo značenje gerunda u rečenici koje je najčešće pojačano. Navodimo primer:

Çocuk, ağlaya ağlaya köşeden köşeye kaçıyor, elleriyle yüzünü, gözünü, boynunu saklamaya çalışıyordu.

(R. N. Güntekin Ç, str. 123)

Dete je, neprestano plaćući bežalo od ugla do ugla i pokušavalo da rukama sakrije svoje lice, oči i vrat.

Budući da se u glagolu radi o nesvršenom glagolskom vidu što ukazuje na trajnu glagolsku radnju, uzevši u obzir kontekst rečenice, i gerund dobija opisno, to jest pojačano značenje: umesto “plaćući”- “neprestano plaćući”. Uzevši, stoga, u obzir sve ove pojave i činjenice može se napraviti distinkcija između sva tri tipa rečenica.

Ovi vremenski obrisi u još većoj meri prikazuju široki spektar mogućnosti koje u celini pruža udvojena upotreba gerunda na $-(y)a$, $-(y)e$. Na osnovu svih informacija do kojih se došlo u toku istraživanja, a na koje se kroz prikaz različitih primera ukazalo, može se zaključiti da ova gramatička konstrukcija u svom udvojenom obliku obiluje morfološkim rešenjima sa tvorbenog, a naročito semantičkog aspekta.

5.1.1.1. Samostalna upotreba gerunda na $-(y)a$, $-(y)e$

Govoreći o gerundu na $-(y)a$, $-(y)e$, M. Ergin (2009) izdvaja da se ovaj nastavak koji se odavno koristi u turskom jeziku može sresti u reduplikacijama vršeći funkciju priloga, kao i to da se nekada ovaj gerund koristio samostalno, ali da se, međutim, ta upotreba izgubila te da je ostao samo oblik sa ponavljanjem. Retki su primeri u kojima se može sresti samostalna upotreba ovog gerunda, s tim što u tom slučaju, kako kaže, ne vrše funkciju priloga već su u formi sastavljenog glagola (*birleşik fiil*) ili su pod njegovim uticajem. (Ergin 2009: 339).

Pod sastavljenim glagolima, autor misli na, kako će dalje u radu biti pojašnjeno, neke oblike glagolskih aspekata, to jest glagolskog vida. Osim u vidu glagolskih aspekata, samostalni oblici

gerunda na *-(y)a*, *-(y)e* javljaju se u vidu ukalupljenih formi, od kojih neke zauzimaju posebno mesto u morfologiji i semantici turskog jezika. Shodno tome, samostalna upotreba gerunda *-(y)a*, *-(y)e* može se svesti na tri osnovne grupacije koje čine:

- a) Glagolski aspekti (*tasvir filleri*)
- b) Gerund *diye*
- c) Ostale ukalupljene forme

5.1.1.1.a. Glagolski aspekti

Kako je ranije spomenuto, u turskom jeziku ne postoji određena i ustaljena sinteza za izražavanje glagolskih aspekata te se samim tim način na koji se izražava na turskom znatno razlikuje od onog u srpskom⁵¹. Dok se u srpskom glagolski vid izražava kroz svršenost ili nesvršenost glagola, u turskom jeziku se vidiska značenja izražavaju kroz posebne konstrukcije, budući da ovakva podela glagola ne postoji.

Glagolski aspekti ili kako ih neki turski lingvisti poput A. Dž. Emrea (1945: 389) nazivaju *eylem görünüşleri* zauzimaju posebno mesto u okviru morfologije i semantike turskog jezika i kao takvi zavređuju posebnu pažnju. Slično ponovljenom gerundu na *-(y)a*, *-(y)e*, glagolski aspekti imaju opisni karakter. Zbog svoje osnovne funkcije, a to je da bliže opišu način odvijanja određene situacije, veliki broj lingvista (Korkmaz 1992: 146; Banguoğlu 2011: 488; Ediskun 1999: 228, Okçu 2012: 4) naziva ih opisnim glagolima (*tasvir fiilleri*). S druge strane, oslanjajući se na njihovu strukturu neki od lingvista (Ergin 2009: 340; Gencan 1971: 260 i dr.) za njihovo označavanje pak koriste termine poput *sastavljeni glagoli (birleşik fiiller/ bileşik eylemler)* i tome slično. Ediskun (1999) ih svrstava u prvu od četiri osnovne grupe⁵² sastavljenih glagola (*bileşik fiiler*) koja podrazumeva sastavljene glagole formirane od više od dva glagola (228).

Prema jednoj od definicija turskih rečnika gramatičke terminologije glagolski aspekti su "sastavljeni glagoli nastali spajanjem glavnog glagola u vidu priloga i pomoćnog glagola čiji je zadatak da opiše pojavu i izvođenje ovog glavnog glagola stvarajući potpuno novo značenje" (Korkmaz 1992: 146).

U turskoj literaturi je, osim u radovima koji se bave ovom tematikom, proučavanje glagolskih aspekata zastupljeno i u gramatičkoj literaturi. Što se tiče turkologa beogradske turkološke škole, najveću pažnju ovom gramatičkom segmentu posvetio je S. Đinđić (1975) kroz svoj rad pod nazivom *Glagolski vid u savremenom turskom jeziku*. U pomenutom radu autor navodi tri osnovna načina za izražavanje glagolskog vida u turskom, izdvajajući sledeće:

1. Analitičke forme glagola⁵³ koje čine kombinaciju gerunda sa okasio-pomoćnim glagolom i to:

- a) gerund na *-(y)a*, *-(y)e* i *-(y)ı* i okazionalno - pomoćnog glagola⁵⁴

⁵¹ Glagolski vid je oznaka (klasifikaciona) razlike u trajanju radnje, stanja ili zbivanja koje glagoli kao leksičke reči označavaju. Srpski glagoli uglavnom se dele na tri velike grupe: na imperfektivne (nesvršene), perfektivne (svršene) i dvovidske glagole (Popović i Stanojčić 1992: 97)

⁵² Druga grupa su sastavljeni glagoli od participa i pomoćnog glagola *olmak* „postati“, treća grupa su sastavljeni glagoli od korena ili osnove neke imenske reči i jednog od pomoćnih glagola: *etmek* „činiti“ *eylemek* „činiti, raditi“, *kılmak* „vršiti, činiti“, *buyurnak* „zapovedati“, *olmak* „postati“ i četvrta grupa su semantički spojeni sastavljeni glagoli (Ediskun 1999: 228).

⁵³ Analitičke forme glagola su glagolske forme koje pomoću gerunda na *-(y)a*, *-(y)e* i *-(y)ı* i *-(y)ip* i određenog broja glagola izražavaju glagolski vid u turskom jeziku.

⁵⁴ Prema Čauševićovoj definiciji „okazionalni-pomoćni glagoli jesu oni koji samo u posebnim prilikama mogu imati i funkciju pomoćnog glagola“ (1996: 306)

b) gerund na *-(y)ip* i okazionalno-pomoćnog glagola

2. Perifrastrične forme glagola⁵⁵
3. Vremenske forme indikativne deklinacije⁵⁶: određeni imperfekat, neodređeni imperfekat i imperfekat na *-maktaydı* (Đinđić 1975: 54).

Za potrebe ovog dela našeg istraživanja naročito je važna prva grupa, to jest analitički oblici glagola koji podrazumevaju izražavanje glagolskog lika pomoću gerunda na *-(y)a*, *-(y)e* i arhaičnog oblika ovog gerunda na *-(y)ı*, *-(y)i*, *-(y)u*, *-(y)ü*. Ovi gerundi se u svojstvu glagolskog vida javljaju u kombinaciji sa određenim brojem glagola u koje spadaju sledeći: *durmak* „stajati”, *gelmek* „doći”, *yazmak* „pisati”, *vermek* „dati” i drugi glagoli ovog tipa koji u funkciji glagolskih aspekata formiraju svojevrsne složenice čiji je prvi član gerund na *-(y)a*, *-(y)e* ili *-(y)ı*, *-(y)i*, *-(y)u*, *-(y)ü*, a drugi član jedan od navedenih glagola koji glagolu u gerundu menja značenje, bliže opisujući trajanje, odnosno vremenski interval u kom se glagolska radnja odvija. Zbog uloge koje ovi takozvani pomoćni glagoli imaju u ovim konstrukcijama, a to je to da daju dodatni opis situacije, Korkmaz (1992: 147) ih naziva opisnim pomoćnim glagolima (*tasvirici yardımcı filler*). U poređenju sa ranije objašnjenim glagolskim likom gde glagol zadržava svoje značenje u svakom liku, pomoćni glagoli u sastavu ovih formi umnogome utiču na značenje glagola u gerundu.

Ukoliko se izuzme glagolska forma na *-abil* u srpskoj turkologiji poznatija kao posibilitiv, onda bi se u kategoriju glagolskih aspekata u turskom jeziku, uzevši u obzir celokupnu, ranije nabrojanu literaturu (Korkmaz 1992: 146; Hengirmen 2006: 270-272; Lewis 2000: 191-192; Đinđić 1975: 55-56 i dr.) mogle uvrstiti sledeće konstrukcije:

a) *-edurmak*:

Ovaj glagolski aspekt sastoji se od samostalno upotrebljenog gerunda na *-(y)a*, *-(y)e* iza kojeg sledi pomoćni glagol *durmak* „stajati“. Glagol *durmak* dobija funkciju opisnog glagola promenjenog značenja koji prema velikom broju izvora (Korkmaz 2009: 821; Gencan 1971: 263; Lewis 2000: 191; i mnogi drugi) ukazuje na trajanje glagolske radnje (*süreklilik*). Daćemo primere:

O düşünedursun, ben biraz dolaşayım.

(A. Ağaoğlu BDG, s. 87)

On neka (sve vreme) razmišlja, a ja da malo prošetam.

İşte bu aralarında yükseleduran tansiyon, geçen hafta sonu birden patlayıveriyor ve Aylin'in Valerie'ye tepkisi yanlış hedefi vuruyor.

(A. Kulin AA, s. 169)

Evo ta tenzija koja (stalno) raste među njima, iznenada kulminira prošlog vikenda i Ajlinina reakcija na Valeriju pogađa pogrešnog.

Ukoliko se obrati pažnja na značenje ove forme, uočava se to da se njeno značenje izjednačava sa glagolom nesvršenog vida u srpskom jeziku, a to su u konkretnim slučajevima glagoli *düşünmek* „razmišljati“ i *yükselmek* „rasti“. Međutim, ne bi li se preciznije odredilo trajanje,

⁵⁵ Perifrastrične forme glagola, jedan od najvažnijih načina za izražavanje kategorije glagolskog vida u turskom jeziku, jesu kombinacija osnova prostih indikativnih vremenskih formi (izuzev osnove određenog, kategoričnog perfekta) i pomoćnog glagola *olmak* „biti“ koji se u savremenom jeziku sve češće zamenjuje glagolom *bulunmak* (pasivni lik od *bulmak* - „nalaziti se“) (Đinđić 1975: 56)

⁵⁶ U početnom vidu celovitost radnje realizuje se u konkretnoj varijanti u kojoj u prvi plan izbija ograničenost radnje granicom u njenoj početnoj fazi (Đinđić 1975: 57).

ovaj aspekt se može dopuniti različitim prilozima za vreme poput „sve vreme“, „stalno“ i drugim. Ova forma na turskom nedvosmisleno upućuje na to da se radi o trajnoj ili prema Đinđiću (1975: 55) radnji koja se često ponavlja. Ono što se takođe uočava iz datih primera je da ova forma može biti u svim ličnim i neličnim glagolskim oblicima i načinima, poput imperativa i participa koji su prikazani kroz gore navedene primere.

b) *-egelmek*:

Sledeći oblik takođe ukazuje na trajanje. Sastoji se od samostalnog oblika gerunda na *-(y)a*, *-(y)e* i glagola *gelmek* „doći“, čije se osnovno značenje, opet, prilagođava vidskom značenju. Navodimo jedan od primera:

Onun öniüne, alışageldiği olanakları, kapamamak üzere açıyordu Joe.

(A. Kulin AA, s. 143)

Džoi joj je otvarao beskrajne mogućnosti na koje je navikla.

Ovaj primer specifičan je po tome što glagol *alışmak* „navići se“ sam po sebi nosi značenje na koje jednim delom upućuje i ovaj oblik. Radi se o radnjama koje su postale navika, ili rutina. Izuzetak je ukalupljena forma ovog gerunda koju čini pomenuti gerund glagola *çıkılmak* „izaći“ u kombinaciji sa glagolom *gelmek* „doći“ koja glasi *çıkılgelmek* u opisnom značenju kojim se ukazuje na iznenadnu i neočekivanu situaciju. Ovo potvrđuju i mnogi lingvisti (Ediskun 1999: 233; Korkmaz 2009: 826; İ. N. Uysal 2012: 350 i dr.), prema čijem isticanju se „ovaj oblik od ostalih razlikuje i po tome što drugi, pomoćni glagol, u ovom slučaju glagol *gelmek* „doći“ nosi glavno značenje umesto, kako je uobičajeno kod glagolskih aspekata, da to čini prvi“. Ova ukalupljena forma koja se može smatrati frazemom ima izuzetno raširenu upotrebu u savremenom turskom. Ima značenje „pojavit se, iskrsnuti“. Daćemo primer njegove upotrebe:

İçeri düştüğünün üçüncü günüydü ki anası çıkıgeldi.

(Y. Kemal İM1, s. 79)

Bio je treći dan njegovog zatočeništva kada mu se iznenada pojavila majka.

Aile Aylin'in kolunda çıkıgelen Doğulu adamlara alışmış gibiydi.

(A. Kulin AA, s. 78)

Činilo se da je porodica navikla na ljude sa Istoka koji se pojavljuju u Ajlinom društvu.

Na osnovu dostupnih izvora može se reći da se ovaj leksikalizovani oblik *çıkılgelmek* sreće u znatno većoj meri u odnosu na bilo koji drugi na *-e gelmek*.

c) *-ekalmak*

Još jedan oblik koji bi se po zajedničim semantičkim vrednostima mogao pridodati gore navedenim oblicima je konstrukcija ovog gerunda sa glagolom *kalmak* „ostati“. Poput ostalih glagola koji se pripajanjem gerundu prilagođavaju novoj funkciji, i glagol *kalmak* „ostati“ menja svoje značenje i prema S. Đinđiću (1975: 55) „karakteriše radnju koja ima trajni intenzivni karakter i prelazi često u stanje“. Daćemo primere:

Bazı o kadar dalıyorduk ki, paraşol arabanın içinde uyuyakalmış arabacıyı uyandırdığımız zaman ortalık ağarmaya başlamış bulunuyordu.

(R. N. Güntekin GE, s. 28)

Ponekad bismo se toliko zaneli da bi već počelo da sviće kada bismo probudili vozača koji bi ostao da spava u pokrivenoj kočiji bez vrata.

Frazem *uyuyakalmak* sastoji se od osnove glagola gerunda na *-(y)a* glagola *uyumak* „spavati“ i opisnog pomoćnog glagola *kalmak* „ostati“. Osnovno značenje ovog frazeološkog izraza je „uspavati se, zaspati“. Označava stanje spavanja.

İçkinin beni ilk devirişi, bacağı kırıp, alçı içinde kışüstü oturakaldım.

(A. Ağaoğlu BDG, s. 24)

Prvi put kada me je piće zateturalo, slomio sam nogu i ostao da sedim u gipsu.

Sledeći frazem *oturakalmak* sastoji se od gerunda na *-a* glagola *oturmak* „sedeti“ i glagola *kalmak*, koji opet ukazuje na stanje radnje glagola u gerundu. Samim tim, njegovo bukvalno značenje je „ostati sedeti“.

Ben, oturduğum yerde hayretten donakalmışım.

(R. N. Güntekin G, s. 369)

Ja sam se, na svom sedištu, zaprepastila od čuda.

Donakalmak predstavlja iznenadnu i neočekivanu reakciju iznenađenja, u značenju „zaprepastiti se, zapanjiti se, ostati u čudu“. Sastoji se od glagola u gerundu *donmak* „zalediti se, smrznuti se“ i glagola *kalmak*. Kao sinonim ovog izraza u upotrebi je i oblik *şaşakalmak* u istom značenju.

Navedeni primeri predstavljaju jedne od produktivnijih primera ustaljenih izraza koji su poprimili karakter ukalupljenih formi i kao takvi su zabeleženi u rečnicima turskog jezika. Uglavnom se pišu spojeno.

d) *-egörmek*

Kombinacija gerunda na *-(y)a*, *-(y)e* i glagola *görmek* „videti“ nije najzastupljenija u savremenom jeziku. Uprkos tome, neki od autora (Korkmaz 2009: 829; Lewis 2000: 191, Okçu 2012: 7; Ediskun 1999: 231; Banguoğlu 2011: 492) dali su kraći osvrt na ovu temu.

Prema rečima Korkmaz (2009: 829) i M. Okču (2012: 7) „upotreba ovog oblika u afirmativnoj formi, čiji pomoćni glagol ima osnovnu funkciju da ukaže na „konstantni trud“ je skoro isčezla iz upotebe, ali se može naići na neke primere njegove upotrebe“. Jedan od primera koji izdvajaju je sledeći:

Sen şimdi sabah keyfini süregör, öbür işi daha sonra konuşuruz.

Pokušaj ti sada da uživaš u jutru a o drugom poslu ćemo malo kasnije razgovarati.

Ukazujući na istu semantičku vrednost, ali i na značenja kao što su: značaj i važnost H. Ediskun (1999: 233) međutim, navodi isključivo primere sa varijantom gerunda na *-(y)ı*. Daćemo jedan od njih:

Bunlara musahip olıgörmek gerektir.

Neophodno je ovima postati prijatelj.

Ovi primeri su vrsni pokazatelji da se ovaj oblik u afirmativnoj varijanti javlja istovetno u oba slučaja, kako sa savremenom varijantom gerunda na *-(y)a*, *-(y)e*, tako i sa oblikom gerunda na *-(y)ı*. Međutim, sa gerundom na *-(y)a*, *-(y)e* sreće se i u formi *-mayagör-*, *-meyegör-* oko koje

nailazimo na dva oprečna mišljenja. Većina autora (Korkmaz 2009: 829; Lewis 2000: 191, Okçu 2012: 7, Banguoğlu 2011: 492 i drugi) stava su da se radi o negativnoj osnovi glagola u gerundu koji prethodi glagolu *görmek*. Ova struktura ima mnogo širu upotrebnu i semantičku vrednost koja se u potpunosti razlikuje od one u afirmativnom obliku. Navodimo neka od njenih značenja:

Jedno od specifičnih značenja ove konstrukcije, prema isticanju Korkmaz (2009: 829) je da ukaže na „neprijatan i neočekivan ishod“. Prema mišljenju autorke, radi se o sufiksu za negaciju -*ma*, -*me* čija je osnovna uloga da ovoj formi da pomenuti smisao. Daćemo primer:

Büyük patronlardan biri kafasına koymayagörsün, Karacaahmet mezarlığının orta yerinde görkemli bir alışveriş merkezi yükselebilir.

(T. Yücel YVS, s. 34)

Ma samo da neko od velikih gazda odluči, pa će se usred groblja Karadža-Ahmet uzdići pompezni tržni centar.

U ovom slučaju radi se o negativnoj formi gerunda sastavljenog glagola *kafasına koymak* frazeološkog značenja “doneti odluku, odlučiti” iza kojeg sledi pomoćni glagol *görmek*. Kao što se na osnovu konteksta same rečenice može zaključiti, ova konstrukcija upućuje na to da će uslediti neočekani rezultat radnje na koju se odnosi.

Slično objašnjenje strukture i semantike, pruža i T. Banguoğlu (2011: 492) prema čijem navođenju se ukazuje na negativan ishod. Daćemo jedan primer:

Hani bir kez öğrenince bir daha unutulmayan türden. Yoksa Çince ya da Arapça öğrenmek gibi bir şey mi? Bir müddet uzak kalmayagör, anında seni terk eden.

(E. Şafak SS, s. 86)

A možda je to od onog što se nikad ne zaboravlja kada se jednom nauči. Ili je to nešto poput učenja kineskog ili arapskog? Ono što te u trenu napusti, udaljiš li se neko vreme..

Ovde takođe imamo primer negacije gerunda sastavljenog glagola *uzak kalmak* u značenju „udaljiti se, distancirati se“. Kako se može videti i iz ovog primera, prevedena rečenica je u afirmativnom obliku, jer prema pojašnjenju od ranije, ukoliko se -*ma*, -*me* posmatra kao sufiks za negaciju, on se u prevodu izostavlja pružajući novo značenje ovoj celoj formi koje u ovom slučaju ukazuje na to šta sledi ukoliko se ostvari radnja na koju se odnosi.

Jedan od lingvista koji ima drugačije mišljenje o samoj strukturi ovog oblika je E. Čaušević (1996: 312) koji smatra da se zapravo radi o „skraćenom infinitivu na -*ma* u dativu s trećim licem imperativa glagola „*görmek*“.

Sve navedene forme spadaju u grupu *glagola trajanja (süreklilik fiilleri)*.

e) -*eyazmak*

Za razliku od dosadašnjih primera analitičkih formi glagola čija je osnovna karakteristika da, kroz nijanse značenja, označe trajnu glagolsku radnju, oblik gerunda na -(y)a, -(y)e sa glagolom *yazmak* (pogrešiti, zbuniti se)⁵⁷ pokazuje da se radnja umalo nije desila, to jest, da se, kako Đinđić objašnjava „približila do kritične tačke“ (1975: 56). Zbog toga se u turskoj literaturi ova forma opisuje terminom *yaklaşma*⁵⁸ (primicanje). Dajemo primer:

O kadar korktum ki öleyazdım.

⁵⁷ Okazionalno-pomoćni glagol *yazmak* nema veze sa istim glagolom u značenju “pisati”, nego je u pitanju stari glagol *yazmak* “pogrešiti, zbuniti se”, faktitiv *yazgunmak* “okriviti. U savremenom jeziku sačuvala se samo reč *yazık* “šteta” (Čaušević 1996: 309).

⁵⁸ Termin Z. Korkmaz

Toliko sam se uplašila da umalo nisam umrla.

S obzirom na to da je reč o radnji koja je za malo izbegnuta, adekvatan prevodni ekvivalent ovih formi je “umalo da, zamalo da”. Ono što je potrebno naglasiti za ove forme, a što je zabeleženo i u gramatici Z. Korkmaz je da “mogu biti samo u prošlom vremenu i nikako u negaciji. Autorka takođe upućuje na to da se u savremenom jeziku često mogu naći sa priložima *az kalsın* (umalo) i *neredeysel* (samo što nije)” (2009: 831). Na primer:

Oğlum orduda asker, eşkiyaya karşı savaşırken az kaldı öleyazdı.

(A. Kulin K, s. 30)

Moj sin je bio vojnik u vojsci, umalo nije poginuo dok se borio sa pobunjenicima.

Ovi dopunski izrazi u vidu priloga pojačavaju značenje, s obzirom na to da sama konstrukcija nosi ista ova značenja. Međutim, pored navedenih primera, treba napomenuti da i u ovom slučaju postoje oni izrazi koji su laksikalizovani oblici, a jedan od najpoznatijih i najfrekventnijih ove vrste je *düşeyazmak* u značenju „umalo ne pasti“:

Bunu görünce merdivenden düşeyazdım.

Umalo nisam pala sa stepenica kada sam to videla.

Pomenuti frazem sastoji se od gerunda glagola *düşmek* “pasti” i glagola *yazmak*. Piše se spojeno.

f) *-egitmek*

Gerund na *-(y)a*, *-(y)e* sa glagolom *gitmek* „otići“, nosi značenje „odmicanja“ (*uzaklaşma*⁵⁹). Ediskun (1999: 233) ga svrstava u red glagola kojima se iskazuje istrajnost (*suretlik fiiler*) u smislu kontinuiteta. Shodno tome, ukazuje na radnju koja traje ili ima trajni karakter.

Şayet süregiden bir sohbet canını sıkarsa veya biri akalsızca bir laf ederse, anında kalkıp gidiyordu.

(E. Şafak A, s. 48)

Ako bi joj zasmetao razgovor koji je u toku ili ako bi neko nešto neumesno prokomentarisao, istog trena bi ustajala i odlazila.

g) *-(y)ıvermek*

O nastavku *-(y)ı* koji čini osnovu gerunda ove forme glagolskog vida, N. Bajraktar (Bayraktar 2004) navodi sledeće: „Jedan je od češće korišćenih nastavaka. Njegova upotreba datira još iz davnina, u varijantama *-(y)ı*, *-(y)i*, *-(y)u*, *-(y)ü*, u zavisnosti od toga da li je samoglasnik glagola kome se dodaje otvoren ili zatvoren. Povezuje dva glagola s tim da glagol kojem se dodaje ovaj sufiks određuje drugi glagol” (145, 146).

Osnovna značenja ovog oblika prema tvrdnjama većine turskih lingvista (T. N. Gendžan 1971: 262; M. Hengirmen 2006: 271; Ediskun 1999: 232 i drugi) su hitrost i brzina (*tezlik*). Daćemo primer:

Azıcık uzaklaşiverdim, çelenkler uçtu.

⁵⁹ Termin Z. Korkmaz

(T. Yücel ÖÖ, Izbor iz..., s. 173)

Samo sam se nabrzaka malčice udaljila i venci su odleteli.

Kadın, bunları işittikçe yıkılıp yıkılıp diriliyor, kendini bir inançsızlığın içine bırakıveriyordu.

(S. Çokum YBO, Izbor iz..., s. 209)

Slušajući sve više ovo žena je u više navrata gubila svest i ustajala, i brzo se prepuštala neverici.

Altı aylık olunca ağızımda geviş yapıp „ Al gülüm yutuver, al gülüm, al gülüm...“ deyip ağızına veremez miydim?

(F. Baykurt DD, Izbor iz..., s. 146)

Zar ja ne bih mogla da joj, kada napuni šest meseci, sažvaćem i dam govoreći: „Uzmi dušice progutaj časkom, uzmi dušice, uzmi dušice...“?

Pomenuti autori pored ovog navode i značenja kao što su značenje ljubazne naredbe na šta M. Hengirmen (2006: 271) i dodaje i molbe u vidu pitanja. Navešćemo jednostavan primer iz svakodnevnog života:

Bunu düzelteverir misiniz?

Možete li da ovo časkom sredite?

Mimo navedenih, Ediskun (1999: 231) upućuje na još jedno značenje koje glagol *vermek* na mestu pomoćnog glagola može dati glavnom glagolu, a to je značenje iznenadnosti i neočekivanosti. Primer za to je sledeći:

Nizami Öney, iki kıldan adamı oluşturmuş, kadını mutluluğa boğmuştu.

(N. Eray EİR, Izbor iz..., s. 212)

Nizami Onej je za kratko vreme formirao čoveka ni iz čega i usrećio ženu.

Većina ovih oblika javlja se u spojenoj varijanti. Ono što je takođe evidentno je to da se glavni glagol kroz sve aspekte može naći u osnovnim formama koje podrazumevaju afirmaciju i negaciju, kao i u svim formama glagolskog lika. Dakle, glavni glagol, kao osnovna komponenta gerunda na *-(y)a*, *-(y)e*, i prvi član ovih konstrukcija, ponaša se u skladu sa pravilima o građenju ovog gerunda. Drugi, pomoćni glagoli se pak mogu naći u svim glagolskim oblicima- ličnim i neličnim poput: participa, skraćenog infinitiva ili infinitiva, izuzev pomoćnog glagola *görmek* koji se javlja isključivo u trećem licu (jednine i množine) imperativa.

Uzevši u obzir sve navedene oblike, nesumnjivo je da je gerund na *-(y)a* *-(y)e* znatno zastupljeniji u formama glagolskog vida od gerunda na *-(y)ı*. Ovu situaciju Ergin (2009: 340) je pojasnio navodeći činjenicu da je nastavak *-(y)ı* *-(y)i*, *-(y)u*, *-(y)ü* zamenjem novom varijantom nastavka *-(y)a* *-(y)e* koja je, prirodno, prevazišla upotrebu starog nastavka čija je upotreba ostala zabeležena samo u pomenutoj formi glagolskog vida.

5.1.1.1.b. Gerund *diye*

Gerund *diye* je vrlo specifičan tip gerunda koji je često predmet posebnih istraživanja, ali neretko zauzima i posebno mesto u gramatikama i udžbenicima turskog jezika. O njegovim specifičnostima svedoče mnogi turkolozi i gramatičari. O morfološkim karakteristikama ovog gerunda u turskoj literaturi zabeleženo je da je reč o ukalupljenoj formi gerunda na *-(y)a* *-(y)e*

glagola demek “reći, kazati” savremenog oblika *diye*, čija arhaična morfološka varijanta glasi *diyü/ deyü*.

Slično tumačenje daju i turkolozi sa srpsko-hrvatskog govornog područja. Izdvojícemo neka od njih:

M. Teodosijević za gerund *diye* kaže da je *diye* “govoreći”, gerund glagola *demek*. Na Orhonskim natpisima⁶⁰ javlja se kao *diyim, tiyin*, a u kasnijoj fazi razvoja jezika javljaju se i oblici *deyu* i *diyü* (Teodosijević 2004: 273).

E. Čaušević o gerundu *diye* kaže da ovaj *kvazi-veznik/ transformant* predstavlja leksikalizovani gerund na $-y(a)$ od glagola demek „reći, kazati” (Čaušević 1989: 42). Kao posledicu njegove leksikalizacije navodi otpadanje udvojene forme *diye diye* koja je inače obavezna za sve ostale glagole (Čaušević 1989: 43).

Udvojena forma ovog gerunda, iako je velikim delom ustupila svoje mesto samostalnoj formi, ipak nije sasvim iščezla iz upotrebe, te je važno ukazati i na to da se kad kad u savremenoj književnosti može naići i na ovu ponovljenu varijantu specifičnu po tome što je zadržala odlike gerunda za način, što je inače opšta karakteristika ostalih udvojenih oblika gerunda na $-(y)a$ $-(y)e$. Stoga ćemo, u cilju sadržajnijih informacija, navesti jedan od primera koji ovo dokazuju:

“*Kusura bakma hemşerim, bir tebliğ var, ” diye diye yol açmasıyla ön saflarda yer almayı başardılar.*

(O. Pamuk KBT, s. 132)

Oslobađajući put ponavljajući: “Oprosti zemljače, imamo poruku”, uspeli su da zauzmu mesto u prvim redovima. (dosl. govoreći)

Nalik na ranije navođene primere iz udvojene upotrebe gerund na $-(y)a$ $-(y)e$, ponovljeni gerund glagola *demek* „reći, kazati“ ukazuje na pojačano značenje gerunda *diye* „govoreći“, te se oblik sa ponavljanjem može prevesti u značenjima: „govoreći“ ili „uporno govoreći“, to jest „ponavljajući“.

S druge strane, leksikalizovani oblik gerunda *diye* zahteva posebnu analizu i detaljniji prikaz širokog spektra funkcija i značenja sadržanim u ovom jednom obliku.

5.1.1.1.b.1. Funkcija i značenje gerunda *diye*

Gerund *diye* se osim svojim morfološkim, mnogo više ističe svojim semantičkim osobinama. Ono što karakteriše ovaj gerund je činjenica da u slučaju samostalne upotrebe on u potpunosti gubi svoja svojstva i dobija novu ulogu u rečenici, što ga svrstava u posebne oblike kojima se u mnogim gramatikama i udžbenicima turskog jezika poklanja posebna pažnja.

Ono što je naročito upadljivo kod ove gramatičke jedinice je da se u velikom broju bibliografskih jedinica proučava sa sintaksičkog umesto morfološkog aspekta, što je jednako opravdano s obzirom na to da se pomenuti gerund naročito ističe svojom primenom u upravnom i neupravnom govoru, u svojstvu najvažnije dodirne tačke između ove dve sintaksičke celine. Tom prilikom gerund *diye* dobija nova semnatička svojstva i funkcije, atipična za ovu vrstu reči.

Prva i osnovna funkcija samostalno upotrebljenog gerunda *diye* je da prenese nečije reči tačno onako kako su izrečene, dakle u formi upravnog govora. U pogledu morfologije se, ovako upotrebljen gerund može javiti u kombinaciji sa različitim glagolima govorenja, poput glagola: *bağırnak* „povikati, vikati” (*diye bağırdı* “povikao je”) *mirıldanmak* „mrljati, gundati” (*diye mirıldandı* „pomislio je“), *cevap vermek* „odgovoriti” (*diye cevap verdi* „odgovorio je“) i sl. Navodimo primere:

⁶⁰ Najstariji pisani spomenici na turkom jeziku koji potiču iz XIX veka. Kako se navodi u različitim izvorima „pronađeni su u slivu reke Orhon, 1889. godine i dešifrovani od strane danskog lingviste V. Tomsena (*W. Thomsen*), dok je prvu publikaciju objavio nemačko-ruski turkolog Radlova (*W. Radloff*) (*Turk Dili-I* 2015: 36)

Ya paranı, ya canını!.. diye bağırdı.

(A. Nesin MB, s. 70)

Povikao je: “Pare ili život!”...

Yarın, yarın, diye mirıldandı. Yarın, erken...

(O. Seyfettin SH, s. 144)

Promrmljao je: “Sutra, sutra. Sutra, rano”...

Praveći sponu između reči govornika i glagola koji te reči uvodi, gerund *diye* se vrlo često izostavlja u prevodu. Shodno tome, posmatrajući gore navedene primere, može se reći da gerund *diye* u ovom kontekstu na neki način zamenjuje znake navoda, to jest ukazuje na to da je rečenica prenesena u bukvalnom smislu. M. Teodosijević (2004: 273) skreće pažnju na to da se “u rečenicama ovog tipa u turskom često izostavljaju navodnici”.

Kao što se iz primera može zapaziti, pokazatelj ove upotrebe gerunda *diye* može biti bilo koji interpunkcijski znak kojim se upravna rečenica odvaja od gerunda, ili je pak, kao što je to slučaj u prvom primeru, rečenica ispred *diye* u formi nezavisne celine.

Premda se mnogi glagoli, kao što je ranije navedeno, mogu naći u ulozi predikata glavne rečenice čiji se sadržaj iskazuje gerundom *diye*, ovaj gerund se u ovoj upotrebi najčešće javlja u pratnji glagola *söylemek* “reći, kazati“ (*diye söyledi* “rekao je). Navešćemo primer iz svakodnevnog života:

“Yarın sana uğrayacağım” diye söyledi.

Rekao je: “Svратиću sutra do tebe”.

Kao i u prethodnim rečenicama, i ovde je uloga gerunda *diye* da prenese nečije reči u bukvalnom smislu. Iako postoji više načina da se iskaže upravni govor, na osnovu relevantnih izvora primetno je da je iskazivanje upravnog govora sa *diye* jedan od najproduktivnijih.

Zbog svoje sposobnosti da na različite načine spaja dve rečenice u jednoj u potpunosti gubeći svoje osnovno i dobijajući potpuno nova značenja, mnoga turkološka građa koja obuhvata pre svega gramatike turskog jezika a potom i lingvističke istraživačke radove (Ediskun 1999: 307; Gündoğdu 2017: 27; Dautović 2019: 178 i mnogi drugi) gerund *diye* drugim imenom naziva veznikom ili subordinatorom.

Kako ističu, može imati funkciju i značenje pravog veznika. Ovo se, pre svega, odnosi na neupravni govor koji podrazumeva da se reči govornika ne prenose doslovno, već prepričavanjem. Na ovaj način *diye*, postavši pravi veznik, i bukvalno povezuje dve rečenice tako da se njime iskazuje sadržaj prve rečenice na koju se odnosi glagol iza *diye*. Najčešće se koristi u značenju veznika „da“ i „kako“ (Teodosijević 2004: 275). Na primer:

Çıldıracak diye korkuyorum.

(P. Safa Y, s. 119)

Bojim se da će poludeti.

Gidecek diye konuşuyor.

Priča kako će otići.

Iako po formi ima oblik upravnog govora, transformacijom gerunda *diye* u veznik „da“ rečenica prelazi u neupravni govor. Na taj način saopštava određenu situaciju ili stanje.

S tim u vezi treba napomenuti da se gerund *diye* u istoj funkciji, dakle funkciji sveze u turskoj rečenici, može ponašati na drugačiji način kada se u rečenici koja mu prethodi nađe neka od upitnih zamenica. Na primer:

[...] *Şeküre'nin velisi kimdir diye sordu.*

(O. Pamuk BAK, s. 111)

[...] Pitaó je ko je (taj) Šekurin staratelj.

Ovakav tip rečenice poseban je po svojoj upitnoj formi koja prethodi gerundu *diye* u neupravnom govoru. Ove rečenice, kako ističe M. Teodosijević (2004) „imaju oblik, ali ne i funkciju upitnih rečenica. Njima se dopunjavaju glagoli traženja informacije (*sormak* „pitati“, *merak etmek* „interesovati se“, *düşünmek* „razmišljati, misliti“ i drugi)” (2004: 275).

Dati primer ističe se po još jednoj važnoj karakteristici, a to je kopula *dir* „je“ koja stoji uz upitnu zamenicu *kim* „ko“ u formi *kimdir* „ko je (taj)“ i na taj način naglašava njeno značenje, što i jeste opšta karakteristika ove kopule. Prema isticanju N. Koča (1998: 401) „gerund *diye* se često koristi iza kopule *-dir* i tada ukazuje na kategoričnost.”

Noseći istu semantičku vrednost „da“ i „kako“ ovim gerundom se može izraziti i želja, naredba i slično, kao što je prikazano u sledećem primeru:

Hatta çok zaman namaz kılarken Allah'a, beni başkaları yerine ebediyen yaksın da onları kurtarsın diye yalvarmıştım.

(H. E. Adıvar H, s. 88)

Čak sam, dok sam se molio Bogu, mnogo puta preklinjao da mene umesto drugih uništi zauvek, a da njih spasi.

Poznato je da se sve vrste zahteva, naredbi ili predloga u turskom jeziku izražavaju glagolskim načinom imperativom ili optativom te je to slučaj i sa gerundom *diye*. S obzirom na to da je reč o neupravnom govoru te da, kako je prethodno naglašeno, gerund *diye* preuzima značenje veznika „da“, navedeni oblici se neće prevoditi bukvalno *yaksın* „neka uništi“ i *kurtarsın* „neka spasi“, već u izričnoj formi izražavanja želje u smislu *yaksın diye* „da uništi“ i *kurtarsın diye* „da spasi“ i tome slično.

U zavisnosti od konteksta i glavnog glagola, gerundom *diye* se na isti način iskazuje i neka namera. Navodimo primere:

Harp olursa bir işe yarayayım diye kursa yazıldım.

(A. H. Tanpınar H, s. 11)

Upisao sam se na kurs da budem od neke koristi ako bude rata. (dosl. da poslužim nečemu/kako bih poslužila nečemu)

Tam bu esnada belki de geçirdiği fenalığın farkına varan köylü kız düşmesin diye onu tutmuştu.

(A. H. Tanpınar H, s. 19)

Baš u tom trenutku ju je seljanka, koja je bila svesna zla koje je prošla, zadržala kako ne bi pala.

Evidentno je da u oba slučaja, prilikom iskazivanja želje i prilikom iskazivanja namere gerundu *diye* prethode ranije pomenuti glagolski načini. S obzirom na to da *diye* u navedenim rečenicama iskazuje nameru, takođe može zadržati prvobitna „da“ i „kako“ što navedeni primeri i dokazuju.

Osim toga što može biti u ulozi pravog veznika, kao što je prikazano u prethodnim primerima, gerund *diye* se vrlo često ponaša kao prava postpozicija na šta ukazuju mnogi turkolozi (Korkmaz 2009: 990; Ergin 2009: 339; Ediskun 1999: 290; Aykut 2007: 48 i mnogi drugi). Upotreba gerunda *diye* u funkciji postpozicije veoma je frekventna i sa sobom nosi veliki broj značenja.

Neka od značenja koja se vezuju za gerund *diye* na ovoj poziciji, na koja upućuje ranije pomenuta turkološka literatura su: “kao, u svojstvu, radi, za”. Daćemo primere:

Adamlar bir sürü filmde bizi kullanıyorlar dekor diye.

(E. Şafak SS, s. 79)

Ljudi nas često u mnogim filmovima koriste u svojstvu dekora.

Adam onu çocuk diye kucağına aliverirdi.

(O. Kemal VV, s. 71)

Čovek bi ga uzeo u naručje kao dete.

U pogledu morfologije, gerund *diye* se nalazi na poziciji kojoj prethodi imenica u nominativu. Ove odlike karakteristične su za postpozicije, jer kao što je poznato postpozicije prate imenice i zamenice u određenim padežima. K. Aykut (2007) gerund *diye* svrstava među postpozicije sa nominativom imenice i genitivom zamenice. Uzevši u obzir i značenje u prve dve rečenice koje upućuje na neku vrstu poređenja, to jest osobine, gerund *diye* bi se mogao uporediti sa ukalupljenom formom gerunda *olarak* koja vrši istu funkciju. O ovom gerundu biće reči kasnije.

Za razliku od prva dva primera, *diye* u poslednjoj rečenici ukazuje na uzrok. Međutim, pored ovog, *diye* može imati još mnoga uzročna značenja koja su takođe veoma zastupljena u savremenom jeziku i na koje se skreće pažnja (Ediskun 1999: 290; Koç 1998: 402; Teodosijević 2004: 274 i mnogi drugi), kao što su: “zato što, zbog, jer, pošto” i slična. Daćemo primere:

Hâlbuki sırf sen genç yaşta evlenip, benim yaşımdayken çocuk doğurdun diye, ben de aynı hataları yapacak değilim!

(E. Şafak A, s. 8)

Ali ja neću napraviti iste greške samo zato što si se ti udala i rodila dete u mojim godinama!

Geçen sefer şeker hastalığından diye bol yemek vermedilerdi.

(O. Kemal ÇKK, s. 39)

Prošli put mu nisu davali mnogo hrane zbog dijabetesa.

S tim u vezi treba napomenuti da ga neki lingvisti, poput Z. Korkmaz (2009: 990) smatraju semantičkim ekvivalentom postpoziciji *için*. Postpozicija *için* prati imenice u nominativu i zamenice u genitivu. Može imati značenje „za“ ili se poput gerunda *diye* u uzročnoj funkciji, može prevoditi uzročnim veznikom „zbog“. Na primer:

Benim için yaptım.

Uradila sam to za sebe.

Senin için yaptım.

Uradila sam to zbog tebe.

U ponekim slučajevima, kako autorka napominje, prilog *diye* ima značenje “umesto“ i vrši funkciju postpozicije koja saopštava neku grešku ili nesporazum (Korkmaz 2009:991). Primer za to je sledeća rečenica:

Kahve diye çay ismarladı.

Poručila je čaj umesto kafe.

Semantički ekvivalent ovoj upotrebi je kvazipostpozicija *yerine* sa istim značenjem.

Još jedna od karakteristika ovog gerunda je da može biti u formi i značenju upitne zamenice. Zajedno sa zamenicom *ne* „šta“, *diye* vrši funkciju upitne zamenice “zašto, zbog čega?”:

Ne diye bugüne dek vasiyetimi yazmadım?

(A. Nesin SMEYM, s. 14)

Zašto do danas nisam napisao testament?

Upotrebljen na ovaj način gerund *diye* nalazi se na poziciji iza upitne zamenice *ne*, ali odvojeno od nje. Uprkos tome što u turskom jeziku postoji izvestan broj zamenica sinonimnog značenja poput *niçin* ili *neden*, varijanta sa gerundom *diye* izuzetno je produktivna. Upitna zamenica *ne diye* “zašto” spada u osnovne upitne reči ovog tipa.

Morfološki gledano rečenica je iskazana u upravnom govoru. Za upravni govor karakteristično je to da zamenica ispred *diye* ostaje u svom osnovnom obliku, poput zamenice *ne* „šta” u ovom primeru. Stoga se može zaključiti da gerund *diye* u ovoj konstrukciji zamenjuje navodnike, dok istovremeno konstrukcija *ne diye* predstavlja ukalupljenu formu.

Nadovezujući se na to, važno je naglasiti i to da se *diye* od ostalih gerunda razlikuje i po tome što može biti upotrebljen u funkciji odnosne zamenice. Navodimo primer:

Ne faydası var diye de düşünüyorum.

(P. Safa Y, s. 119)

Razmišljam i koja je korist od toga.

Ova rečenica je takođe primer upravnog govora, kako u morfološkom tako i u semantičkom smislu. Upravni govor izražen gerundom *diye* prepoznaje se, takođe, po glagolu koji stoji iza njega. To može biti bilo koji glagol mišljenja i govorenja, poput glagola *düşünmek* „misliti, razmišljati“, izuzev glagola *demek* „reći“.

Sledeća značenja još jednom potvrđuju značaj i upotrebnu vrednost ovog gerunda. Naime, prema tvdnjama poznatih turkologa (Korkmaz 2009: 991; Koç 1998: 402; Teodosijević 2004: 274; Đinđić 1989: 237) ukoliko se nađe iza nekog važnog imena ili titule, ima značenje “pod imenom, pod nazivom, sa titulom, koji se zove“ i tome slično. Primeri za to su sledeći:

Benim Aylin diye bir arkadaşım var.

(A. Kulin AA, s. 53)

Imam jednu drugaricu koja se zove / po imenu Ajlin.

Çok güzel bir Arap kızı «Handau'm Cennetu diye hazırladıkları parçayı şaşılacak kadar güzellikte oynadı.

(H. E. Adivar MSE, s. 110)

Jedna prelepa Arapkinja je na čudesan način odigrala komad koji su pripremili pod nazivom “Handanin raj”.

Funkcija gerunda *diye* u primerima poput ovih, jeste da bliže odredi osobu, mesto ili pojam na koji se odnosi. S obzirom na to da u turskom jeziku postoji pravi ekvivalent u semantičkom smislu koji glasi *isimli, adlı* „sa imenom“, upotreba sa *diye* se manje koristi. Konkretizovanjem određenog pojma koji mu prethodi, gerund *diye* često ukazuje na vrstu nečega, što je izraženije u drugoj rečenici dajući do znanja koja je tačno vrsta predstave, odnosno koji je komad tačno u pitanju. Zbog toga S. Đinđić (1989: 237) smatra da ovaj gerund “zamenjuje genitivnu vezu”⁶¹ (*isim*

⁶¹ Pod genitivnom vezom u ovom kontekstu misli se, pre svega, na neodređenu genitivnu vezu (*belirtisiz isim tamlaması*) kojom se ukazuje na vrstu nečega. Ova genitivna veza sastoji se od dva člana. Prvi član je imenica ili sintagma bez sufiksa koja određuje drugi član, a drugi član je imenica sa prisvojnim sufiksom trećeg lica jednine. Primer: *İş odası* „radna soba”.

tamlaması). Tako bi se, recimo, rečenica *Handan'ın Cenneti diye parça* (Komad pod nazivom "Handanin raj") mogla iskazati kao *Handan'ın Cenneti parçası* (Komad "Handanin raj"). Prvi član genitivne veze je sintagma u određenoj genitivnoj vezi⁶² (*belirli isim tamlaması*) "*Handan'ın Cenneti*" dok je drugi član imenica sa sufiksom trećeg lica jednine *parçası*. Konstrukcija u kojoj su povezane dve genitivne veze naziva se "lančana genitivna veza".

Upotrebljen na sličan način, gerund *diye* može imati nešto drugačije značenje. Navodimo primer:

Düzen diye bir kavram yoktu.

(H. E. Adıvar MSE, s. 102)

Nije postojala forma koja bi se mogla nazvati redom.

Za razliku od prethodnih primera u kojima gerund *diye* sa preciznošću označava pojam, ovde to čini sa aspekta mogućeg. Da bi se napravila razlika između ove dve semantičke opcije, potrebno je obratiti pažnju na kontekst rečenice ili teksta.

Još jedno u nizu značenja kojima se ističu atributske osobine ovog gerunda je značenje „na kojoj piše“, „na čemu stoji“ zabeleženo kod M. Teodosijević (2004: 274). Važno je napomenuti da se ne mora odnositi samo na jednu reč ili sintagmu već i na celu rečenicu. Daćemo primer:

“Burada sigara içilmez” diye bir tahta var.

Postoji tabla na kojoj piše „Ovde je zabranjeno pušenje“.

Na kraju treba predočiti i to da postoje primeri gde je gerund *diye*, uprkos promenama, zadržao svoje priloško značenje. Navodimo primere:

Kara gözlü güzelim bana gelir diye mum ışığında resimlere baka baka çok uzun bir süre sabırla bekledim.

(O. Pamuk BAK, s. 125)

Dugo sam, gledajući slike uz sveću, stpljivo čekaao, govoreći (misleći) da će mi doći moja crnooka lepotica.

Feride Hanım, sözlerimden belki şüphe edersiniz diye size Kâmrân Bey'in bir mektubunu getirdim.

(R. N. Güntekin Ç, s. 73)

Gospođo Feride, misleći da ćete možda posumnjati u moje reči, doneo sam za Vas jedno pismo od gospodina Kamrana.

Parası yok diye borçlarını ödemiyor.

Ne plaća svoje dugove praveći se da nema para.

Ovi primeri pokazuju gerund *diye* u svojoj osnovnoj funkciji, a to je priloška funkcija. Prevodi se najčešće glagolskim prilogom sadašnjim i to na više različitih načina, zavisno od sklopa rečenice u kojoj tu funkciju vrši. Prvi primer pokazuje da se ovaj gerund vrlo često može naći u rečenici koja iziskuje da istupi sa svojim osnovnim značenjem „govoreći“ glagola *demek* „reći, kazati“. Isto tako često, s druge strane, podleže promeni značenja, zadržavajući međutim istu prilošku funkciju.

⁶² Određena genitivna veza (*belirli isim tamlaması*) izražava pripadnost nekome ili nečemu. Prvi član genitivne veze je imenica ili zamenica u genitivu dok je drugi član imenica u nominatu sa prisvojnim sufiksom. Primer: *Handan'ın Cenneti* "Handanin raj".

Na kraju treba spomenuti i to da se gerund *diye*, poput nekih oblika na *-(y)a*, *-(y)e* pojavljuje se i u frazeološkim izrazima. Jedan od njih je *bom diye* „uz prasak”. Daćemo primer:

Gaz şişesi bom diye patladı.

Plinska boca je eksplodirala praćena praskom.

Ovaj primer upotrebe gerunda *diye* specifičan je po tome što se javlja zajedno sa onomatopejskim izrazom *bom* „bum“ koji imitira zvuk eksplozije. Gerund *diye* se stavlja iza velikog broja onomatopeja, jer kako je poznato onomatopeja je sama po sebi vrlo zastupljena u turskom književnom i govornom jeziku. Govoreći o onomatopeji, M. Teodosijević (2004: 153) napominje da „jednokomponentne onomatopeje“, kao što je slučaj sa ovim primerom, „prenose kao tuđa reč iza koje stoji gerund *diye* i osnovni glagol“. To znači da se ovakve rečenice neće prevoditi bukvalno u upravnom govoru već kao neupravni govor.

Još jedan od izraza koji se često upotrebljava je izraz *laf olsun diye* „reda radi“. Navodimo primer:

Üç gün sonra şirkete, laf olsun diye gittim.

(O. Kemal İ, Izbor iz..., s. 59)

Nakon tri dana sam otišao u firmu, reda radi. (tek da bi se reklo)

Tahtakurusu, hüüüp diye, dünyanın en büyük kralını yutuvermiş.

(A. Nesin MB, s. 114)

Stenica je „hop“ progutala najvećeg kralja na svetu.

U ovom, pak primeru, imamo onomatopeju kao navođenje zvuka sa gerandom *diye*, u formi upravnog govora. Osnovna funkcija ovako upotrebljenog gerunda *diye* je da i u bukvalnom smislu dočara način na koji se radnja odigrala i prenese zvuk koji je prati..

Uzevši u obzir sve do sada navedeno, jasno je da gerund *diye* ima veliku i nezamenljivu ulogu u turskom jeziku. Neosporna je činjenica da se radi o gerundu impozantnih semantičkih osobina i upotrebljivosti. U suštini se sve forme uvek mogu svesti na upravni govor.

5.1.1.1.c. Ostale ukalupljene forme

U uvodnom delu poglavlja o samostalno upotrebljenim gerundima na *-(y)a*, *-(y)e* pojašnjeno je da su to retki oblici koji su se u savremenom turskom jeziku zadržali i održali do danas. Pored navedenih varijanti, od velikog je značaja ukazati na još nekoliko oblika bez kojih se svakodnevna komunikacija ne bi mogla ni zamisliti.

U rom pogledu izdvajaju se dva gerunda: prvi je gerund *geçe*, od glagola *geçmek* „proći, prolaziti“, čiji bi doslovan prevod na srpski glasio „prolazeći“, a drugi je gerund *kala*, od glagola *kalmak* „ostati“, čiji bi doslovan prevod glasio „ostajući“.

Ova dva gerunda koriste se u službi kazivanja vremena u turkom jeziku. Njihovu tačnu ulogu u ovoj funkciji ukratko je objasnila M. Teodosijević (2004) rekavši „da se koriste uz brojeve koji izražavaju minute do isticanja vremena vršenja radnje ili za označavanje rastojanja (Teodosijević, 2004: 263). Na primer:

Saat beşi beş geçe buluşalım.

Nađimo se u pet i pet. (dosl. pet (minuta) prolazeći pet (sati)).

Saat beşe beş kala çıkalım.

Izađimo u pet do pet. (dosl. ostajući pet (minuta) do pet (sati)).

Kako se može videti, ovi oblici, u skladu sa prirodom glagola od kojih su postali, idu uz određene padeže. Naime, gerund *geçe* “prolazeći (određeni sat)” stoji uz akuzativ, dok gerund *kala* „ostajući (koliko minuta do) sledi iza dativa. Ipak, ono što je očigledno je to da prevodni ekvivalenti gerunda znatno odstupaju od doslovnog značenja.

Za razliku od gerunda *geçe* koji je se upotrebljava isključivo u ovu svrhu kazivanja vremena i samo na ovaj način, gerund *kala* ima još jednu ulogu, a to je kazivanje rastojanja. Na primer:

Okula birkaç metre kala en sevdiğimiz oyun alanı bulunuyor.

Na nekoliko metara od škole nalazi se naše omiljeno igralište. (dosl. ostajući nekoliko metara do škole)

Ono što se može zapaziti u ovom primeru je to da je gerund zadržao iste tvorbene karakteristike i semantičke osobine kao i u prethodnom primeru. Međutim, drugačiji kontekst uslovio je i u ovoj rečenici izvesne promene u značenju, pa je je tako umesto predloga „do” upotrebljen predlog „od”, ne uticajući na smisao rečenice.

Još jedan od retkih primera koji se u turkološkoj literaturi (Kurt 2006: 26; Lewis 2000: 175) spominje kao jedna od ukalupljenih formi samostalno upotrebljenog gerunda na *-(y)a*, *-(y)e* je gerund *ortaklaşa*. Na primer:

Ortaklaşa şirketi kurduk.

Osnovali smo zajedničku firmu.

Ovaj gerund nastao je od osnove glagola *ortaklaşmak* „udružiti se, uortačiti se“. Prevodi se pravim prilogom za način „zajednički, zajedno”.

Pored navedenih, različiti izvori (Koç 1996: 401; Kurt 2006: 26; Lewis 2000: 174) beleže i gerund *rasgele* koji je korisno spomenuti. U pitanju je gerund u čijoj osnovi je, za razliku od prethodnih primera, sastavljeni glagol *rast gelmek* “sresti, naleteti na” i nastavak za gerund. Prevodi se prilogom za način „nasumično“. Na primer:

Kahveden çıktılar ve rasgele yürüdüler.

(P. Safa FH, s. 101)

Izašli su iz kafića i nasumično prošetali.

Svi ovi primeri predstavljaju izuzetke koji, uprkos manjoj ili većoj zastupljenosti, imaju svoje mesto i svrhu u savremenom jeziku. Zbog toga je korisno ukazati na one najvažnije i prepoznati ih.

5.1.2. Gerund na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp*

Gerund na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp* spada u produktivnije gerunde savremenog turskog jezika. U pogledu oblika, karakteriše ga nastavak koji se, prema nekim lingvistima poput Ergina (2009: 340) smatra jednim od najstarijih nastavaka za građenje gerunda.

Prema rečima P. Kurt, nastavak *-ip* koga je Deni okarakterisao kao najsavršeniji veznik (*rabit siygasi*), jedan je od najproduktivnijih u svim razdobljima, počev od orhonskog turskog⁶³ (Kurt, 2006: 18).

⁶³ Najstariji period turskog jezika.

Prema zajedničkom poimanju lingvističke i naučne literature (Ergin 2009: 340; Emre 1945: 393 i drugih), ovaj nastavak prvobitno je imao oblik *-p*, da bi se kasnije razvio u dvovarijantni nastavak *-(y)up, -(y)üp*, a potom i *-(y)ip, -(y)ip*. Iako se ovaj nastavak u pogledu oblika nije mnogo menjao kroz istoriju turskog jezika, ipak nije zadržao svoj prvobitni oblik. Shodno zakonu vokalne harmonije, ovaj nastavak u savremenom turskom jeziku javlja se u sledećim oblicima: *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp*.

5.1.2.a. Tvorbene karakteristike

Po pitanju osnovnih pravila za izvođenje ovih gramatičkih parcija, gerund na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* se ne razlikuje mnogo od ostalih. Gradi se dodavanjem četvorovarijantnog nastavka na prostu ili proširenu glagolsku osnovu, podležući svim pravilima vokalne i konsonantske harmonije. Ovaj gerund, slično gerundu na *-(y)a, -(y)e*, javlja se u dve varijante:

- 1) samostalno upotrebljen
- 2) u udvojenoj upotrebi

Za razliku od gerunda na *-(y)a, -(y)e*, za koji je rečeno da se izdvaja udvojenom upotrebom, gerund na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* se prvenstveno i u široj meri koristi samostalno. Navešćemo primer:

Yüzünü bana çevirdiği sırada, bu yürük karısının henüz on sekiz yirmi yaşlarında bir kız olduğunu fark edip şaşım.

(S. Ali YD, s. 140)

Kada je okrenula lice ka meni shvatio sam i začudio se da je ova Nomadkinja devojka od samo dvadesetak godina.

Upotrebljen samostalno, ovaj naizgled jednostavan nastavak, izdvaja se jedinstvenom i važnom osobinom, a to je njegova sposobnost, inače veoma isticana kroz poglavlja različitih gramatika i naučnih radova (Gülsevin 2020:140; Ediskun 1999: 253; Lewis 2000: 177; Teodosijević 2004: 262 i drugi) da, zadržavajući svoj autentični oblik, u potpunosti zameni glagolsku formu kojoj prethodi. Korkmaz (2009: 999) ovu osobinu naziva osobinom zamene (“*ikame özelliği*”).

To znači da se gerund na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* prethodeći bilo kojoj glagolskoj strukturi koja podrazumeva sve finitne i infinitne glagolske forme u koje, kako je ranije navedeno, spadaju: glagolska vremena, glagolski načini, participi, proparticipi, infinitiv, skraćeni infinitiv, gerundi i druge, morfološki ponaša analogno njima. Na primer:

Bu çalışma akşam geç vakte kadar sürüyor, sonra kenardaki çadırlara çekilip yatıyorlar.

(S. Ali YD, s. 12)

Ovaj rad traje do kasno u noć, a onda se povlače i odlaze na spavanje u šatore sa strane.

Na osnovu primera može se videti da je reč na koju je dodat nastavak *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* (u pitanju je glagol pasivnog lika *çekilmek* „povlačiti se“) od kojeg je formiran gerund *çekilip* (povlače se) transparentna sa sadašnjim vremenom (*şimdiki zaman*) glagola *yatmak* „leći“ koji ga sledi, a čiji je oblik *yatıyorlar* „leže, odlaze na spavanje“. Samim tim nastavak *-ip* zamenjuje nastavak za sadašnje vreme *-yor* te gerund *çekilip* zamenjuje formu *çekiliyorlar*.

Sledeća rečenica ukazuje na način na koji gerund korelira sa nekim od neličnih glagolskih oblika poput skraćenog infinitiva:

Anneme, Hacı Budak'lara gidip Mıstık'ı görmemizi söyledim.

Rekao sam majci da idemo kod hadži Budakovih da vidimo Mistika.

Kao i u prethodnom primeru, nastavak *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* zadržava svoj strukturalni oblik i pripojivši se glagolu *gıtmek* „ići, otići” formira gerund *gidip* koji, u pogledu gramatičke forme, predstavlja ekvivalent obliku *gıtmemizi* „da idemo“ vodeći se skraćenim infinitivom glagola *görmek* „videti” prvog lica jednine u akuzativu (*görmemizi* „da vidimo“). Osim toga, ovaj primer pokazuje i to da se između gerunda i glagolske reči na koju se odnosi može naći i neka druga dopunska reč, poput reči *Mıstık'ı* „Mistika“ (u funkciji pravog objekta) u konkretnom primeru, pa čak i cela rečenica, koja ne utiče na sam gerund.

Ono što posebno privlači pažnju u vezi sa ovom efikasnom i vrlo upotrebljivom strukturom jesu primeri u kojima dolazi do poklapanja sa nekim drugim gerundom. Daćemo primer:

Geceyi yatak odasıyla salonun arasında gidip gelerek geçirmiştı Vali.

(A. Kulin K, s. 144)

Valija je proveo noć šetajući između spavaće i dnevne sobe. (dosl. odlazeći i dolazeći)

Jedini gerund koji u potpunosti može da zameni formu nekog drugog gerunda je gerund na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp*. Ovaj primer ima za cilj upravo da pokaže na koji način se ovaj gerund poistovećuje i slaže sa nekim drugim, a to je moguće uočiti kroz značenje koje preuzima i način na koji se u tom slučaju prevodi.

Ovaj gerund često se koristi i u kombinaciji sa veznikom “*-da/ -de*”. Tom prilikom se ovaj dvovarijantni veznik piše nakon i odvojeno od gerunda. Navodimo primer:

Mühendis neden gelip de gözleriyle görmüyor, işinin başında durmuyor?”

(A. Kulin K, s. 123)

A zašto inženjer ne dođe i ne vidi svojim očima, zašto nije na svom radnom mestu?

Iako se partikula *-da/ -de* piše odvojeno od gerunda, činjenica da se javlja u dve varijante ukazuje na to da podleže zakonu vokalne harmonije. Kako se može videti iz primera, ovaj takozvani veznik ne utiče na strukturu samog gerunda. Ono što više privlači pažnju je afirmativni oblik gerunda *gelip* dok iza njega sledi glagol u negaciji *görmüyor* „ne vidi”. To je zato što se negacija, kao i glagolske forme, prenosi na gerund. Nasuprot tome, negacija gerunda ne utiče na finitni glagol:

Bu akşam evde kalmayıp sinemaya gidelim.

Hajde da večeras ne ostajemo kod kuće već da odemo u bioskop.

U istaknutim primerima primetno je da, preuzimajući na sebe uloge različitih glagolskih formi, osim što podrazumeva isto vreme, ukazuje i na zajednički subjekat. Ono što se, takođe, može zaključiti jeste da konstrukcija sa gerundom na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* znatno skraćuje tursku rečenicu, jer se u potpunosti poklapa sa glagolskom formom koja ga prati i na taj način pojednostavljuje samu formu rečenice izbegavajući ponavljanja i istovremeno doprinoseći ekonomičnosti jezika.

Iako se ističe, pre svega, samostalnom upotrebom, ovaj gerund jedinstven je i po tome što se katkad, poput gerunda na *-(y)a, -(e)*, može naći i u udvojenom obliku, na šta ukazuju mnogi lingvisti (Korkmaz 2009: 1001; Hengirmen 2006: 255; Benhür 1993: 52; Koşucu 2007: 19 i drugi). U tom pogledu, prema isticanju Korkmaz (2009: 1001,1002), jedan za drugim mogu doći:

- a) dva ista gerunda:
- b) dva gerunda sličnog ili suprotnog značenja:

Posmatrajući sa aspekta tvorbe, postupak kreiranja ovih gerunda isti je kao i kod udvojenih oblika gerunda na *-(y)a*, *-(e)*, s tim što se koncept morfema u ovom slučaju razlikuje u pogledu gerundskog nastavka.

Udvojeni oblik dva ista gerunda, dakle, podrazumeva dupliranje inicijalnog gerunda zadržavajući potpuno istu formu koja, kao i kod samostalne upotrebe, podrazumeva glagolsku osnovu određenog glagola u kombinaciji sa jednom od četiri pomenute varijante gerundskog nastavka. Na primer:

Bir yandan da sebebini anlamamış gibi yalancı bir hayretle: “Yan gözle bakıp bakıp ne gülüyorsunuz. Allah aşkına... Gülecek ne var?” diye bana çattıyordu.

(R. N. Güntekin G, s. 112)

A s druge strane, zadirkivao me je nekim lažnim čuđenjem kao da nije razumeo razlog, govoreći: “Šta se sve vreme smežete gledajući krajičkom oka. Pobogu... Šta je tu smešno?” (dosl. gledate i gledate)

Ovaj primer pokazuje redupliciranu varijantu istog gerunda na *-(y)ıp*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp* izvedenog od glagola *bakmak* „gledati, pogledati“. Budući da se radi o dva ista gerunda, osnova glagola, kao i nastavak u potpunosti se poklapaju.

S druge strane, ukoliko se radi o reduplikaciji dva različita gerunda sličnog značenja, jasno je da se u njihovoj osnovi nalaze semantički bliski, ali tvorbeno različiti glagoli. Navodimo primer:

Hiç dur durak yok, ambarın içinde koşup oynayıp, atlayıp sıçrayıp duruyorlarmış.

(A. Nesin MB, s. 212)

Bez zaustavljanja, neprestano jurcaju i skaču tamo-amu po štali. (dosl. trče i igraju, skaču i poskakuju)

Navedeni primer dobar je pokazatelj ovakve reduplikacije s obzirom na to da sadrži, kako se može videti, čak dva udvajanja ove vrste. Prvi udvojeni par sastoji se od gerunda osnovnog oblika glagola *koşmak* „trčati“ i *oynamak* „igrati“, dok se u sastavu druge reduplikacije nalaze gerundi glagola *atlamak* „skakati“ i *sıçramak* „skakutati“. Iako se radi o dva gerunda sličnog značenja, jasno je da su u osnovi svakog od njih morfološki dva različita glagola.

Poslednji vid udvajanja podrazumeva gerunde dva potpuno različita glagola suprotnog značenja. Navodimo primer:

„Oh, eline koluna sağlık, kımalı kızım benim.“ diye gidip gelip okşasın, sevsin diye Hanımanne.

(M. Kutlu BY, Izbor iz..., s. 220)

Da te svekrva svakodnevno miluje i voli rečima “E, da si živa i zdrava moja kćeri sa kanom na dlanu”.

Tvorbenom analizom ovog gerunda uviđa se da su u osnovi njegove strukture, kako je nagovešteno, dva morfološki i značenjski potpuno različita glagola, a to su glagol *gitmek* „ići, otići“ i *gelmek* „doći“. Ova vrsta udvajanja uglavnom podrazumeva leksikalizovane forme. Osim toga, turkološka literatura beleži neke slične strukture poput: *gelip gidenler* „prolaznici“, *gelip gitmek* „posećivati“ i druge u kojima je prvi član gerund, a drugi član neka duga vrsta reči kao što je particip sadašnji u prvom i infinitiv u drugom primeru.

5.1.2.b. Funkcija i značenje

Gerund na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* se u turkološkoj literaturi uopšteno (Hengirmen 2006: 255; Banguoğlu 2011: 428; Bozkurt 2012: 259) naziva vezničkim gerundom te se prevashodno svrstava u gerunde sa funkcijom veznika. Ovo je samim tim njegova osnovna funkcija. Zbog toga ga neki lingvisti poput Benhura (*Benhür*), između ostalog, nazivaju i „koordinacionim gerundom“ (*Gerondif de coodination*) ili „prioritetnim gerundom“ (*Gerondif de prealable*) (Benhür 1993: 50).

Pomenuti gerund funkciju veznika ili koordinatora vrši tako što stvara vezu između dve nezavisne rečenice u sastavnom odnosu. Prema pojašnjenju I. Klajna (2005) „Rečenice u sastavnom (kopulativnom) odnosu označavaju radnje koje su po značenju podudarne, koje se odigravaju istovremeno ili se nadovezuju jedna na drugu. Mogu biti asidentske ili spojene veznicima *i, pa, te*, odnosno veznikom *niti (ni)* ako su odrične“ (237-238).

Od svih navedenih osobina koje u svojstvu kordinatora između dve rečenice može imati, gerund na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* najčešće zamenjuje i vrši funkciju pravog veznika *ve „i“*. Daćemo primere:

Annem dönüp eğiliyor. Yerden bu hala sıcak masum cesedi alıyor.

(Ö. Seyfettin K, s. 21)

Moja majka se okreće i saginje. Uzima sa zemlje ovo još uvek toplo nedužno telo.

Sonra mutfağa geçip firmi açtı..

(E. Şafak SS, s. 32)

Zatim je prešla u kuhinju i uključila rernu.

Upotreba gerunda na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* u značenju veznika *ve „i“* predstavlja semantičko obeležje koje u najvećoj meri definiše ovaj gerund u turkološkim krugovima, zbog čega se uzima za jedan od lakše usvojivih gramatičkih kategorija. Ova njegova uloga, međutim, sa sobom nosi jedno od važnijih obeležja koje se analizom datih primera mogu uočiti. Prvo je to da, uprkos tome što je semantička vrednost gerunda u oba primera ista, ipak se, fokusirajući se na vremenske okvire ova dva primera, uočava očigledna razlika u vremenu vršenja radnji između njih. Dok u prvom primeru gerund kazuje radnju koja se odvija istovremeno sa glavnom glagolskom radnjom: *dönüp eğiliyor* „okreće se i saginje“, gerund u drugom primeru označava radnju koja se desila pre neke druge radnje: *geçip firmi açtı* „prešla i uključila rernu“.

Ono što se može zaključiti je da pojam vremena zavisi od glagolskog vremena u glavnom glagolu, to jest da li on pokazuje svršenu ili nesvršenu glagolsku radnju.

U vezi sa tim treba istaći i to da se gerund na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* ukoliko se odnosi na radnju pre neke druge radnje, može imati i druga značenja, poput veznika „pa“ ili „te“. Daćemo primer:

Selam verip oracıktaki bir iskemleye çöken eski arkadaşının selamını isteksizce alan Hakkı Efendi, kağıt oynamakta olduğu adama, boş ver, demek isteyen bir işaret yaptı.

(O. Kemal ÇKK, s. 36)

Haki Efendija, koji je nevoljno prihvatio pozdrav od svog starog prijatelja koji ga je pozdravio pa se / te se smesta srušio na stolicu, dao je znak koji je značio „ma pusti“, čoveku s kojim se kartao.

Ova značenja određuju se, u zavisnosti od konteksta rečenice, što je ujedno i glavna karakteristika bogate semantike turskog jezika, uzevši u obzir da svaka reč, pa tako i svaki oblik gerunda ima više od jednog značenja, što je slučaj i sa gerundom na *-(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp*.

Još jedna od autentičnih crta ovog gerunda je ta da se, suprotno svemu navedenom, u prevodu često može potpuno izostaviti. Na taj način služi kao spona između asidentskih rečenica

koje, po definiciji I. Klajna, karakteriše upravo to da se “mogu nizati jedna uz drugu bez vidljivih spoljnih elemenata” (Klajn 2005: 237 i 238). Navodimo primer:

Gelip görüp gitti.

Došao je, video i otišao.

Kako se *dâ* primetiti upotrebljen je u cilju nabiranja pri čemu iskazuje glagolsko vreme u poslednjem glagolu.

S druge strane, njegova veznička značenja se mogu i pojačati. Za razliku od gerunda na *-(y)a*, *-(y)e* kod kojeg se pojačavanje značenja postiže reduplikacijom, ova pojava se kod gerunda na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp* prema, tumačenju nekih lingvista (Korkmaz 2009: 1004; Teodosijević, 2004: 262,263) ostvaruje pomoću takozvanog veznika *-da/ -de* koji se često koristi u kombinaciji sa ovim gerundom. S obzirom na to da nije u pitanju pravi veznik, ova pomoćna reč u vezničkoj funkciji može zameniti neke veznike i vezničke reči, te može imati različita značenja poput: *i*, *a*, *ali*, *već* i drugih, koji se prilagođavaju kontekstu i smislu rečenice. Na primer:

Askerliğini bitirip geldikten iki ay sonra öldü babası; otel başka ellere düşmesin diye onun dönüşünü bekleyip de ölmüşü sanki.

(Y. Atılgan AO, s. 14)

Otac mu je umro dva meseca nakon što je on odslužio vojsku; i kao da je sačekao njegov povratak kako hotel ne bi pao u tuđe ruke, pa umro.

Premda gerund na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp* sam po sebi može imati funkciju veznika: *bekleyip* „čekao, sačekao i” ili “sačekao pa”, u kombinaciji sa *-da/ -de* njegovo se značenje još više naglašava i ističe upotrebom različitih vezničkih reči. U skladu sa kontekstom konkretnog primera, jedno od prihvatljivih semantičkih rešenja je veznik „i“. Uloga ovog veznika je da naglasi radnju u gerundu, koja se, u navedenom primeru, semantički poklapa sa pluskvamperfektom *beklemişti* „(bio)sačekao“, uzevši u obzir ranije spomenutu osobinu da preuzima sve funkcije glagolske forme iza sebe, a to je u ovom slučaju pluskvamperfekat glagola *ölmek* „umreti”: *ölmüşü* „(bio) umro“.

Naredni primer pokazuje slaganje partikule *-da*, *-de* sa gerundom u negaciji:

Topu iki metreden havaya minare gibi dikmeyip de kaleye soksaydı, yüzlük şimdi sağlama cebindeydi.

(O. Kemal ÇKK, s. 14)

A da nije lansirao loptu preko dva metra u vazduh u visini minareta (vrlo visoko) već da ju je zakucao u gol, sada bi mu stotka sto posto bila u džepu. (dosl. da je zakucao, a da nije podigao)

Osim što u datoj rečenici gerund na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp* preuzima značenje uslovne modalnosti koja ukazuje na propuštenu šansu u prošlosti (*dikmeseydi* „da nije podigao”), primetna je i razlika u značenjskoj alternativni vezničke partikule *-da*, *-de*, a to je rastavni veznik „a“ koji je semantički pogodan za ovu formu.

Ukoliko se obrati pažnja na prethodne primere, uvideće se da je istinita tvrdnja koju iznosi Koşudzu (Koşucu 2007: 20), a to je da se ovim konstrukcijama koja podrazumevaju gerund na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp* i partikulu *-da*, *-de* izražava uzročno-posledična veza. Ova veza vidljiva je u sledu događaja, tačnije u tome da se drugi događaj koji je izražen glagolskom formom posle gerunda dogodio uslovljen na neki način radnjom iskazanom gerundom. U prvoj rečenici rezultat se dešava uslovljen radnjom koja se dogodila, budući da je gerund u afirmativnom obliku:

„...*bekleyip de ölmüşü*...”

“...*sačekao pa* umro...”

U drugom primeru se, međutim, radi o radnji koja bi se potencijalno dogodila uslovljena negativnim gerundom u funkciji uslovne modalnosti koji joj prethodi:

„...*dikmeyip de... yüzlük şimdi sağlama cebindeydi*”.

A da nije zakucao... sada bi mu stotka sto posto bila u džepu.

Oba ova primera pokazuju takođe da može doći do preklapanja obe ove semantičke pojave.

Još jedno od stavova je to da “upotreba veznika - *de* posle -*ip* označava prekid između radnji dve rečenice. Postoji “vremenska distanca” između realizacije dve akcije (Lewis, 1986: 177- 179). Uzećemo sledeći primer:

Gelip de ne yapar?

Šta će učiniti čak i da dođe?

Zahvaljujući vezniku -*da -de*, lako se može osetiti vremenska distanca između radnje u gerundu i radnje koja treba da se dogodi. To se najlakše može dokazati na istom primeru u kojem je ovaj takozvani veznik izostavljen:

Gelip ne yapar?

Dolazi i šta čini?

Kao što se analizom ove dve naizgled iste rečenice može primetiti, takozvani veznik -*da -de* u prvoj rečenici utiče na značenje rečenice naglašavajući pomenutu vremensku distancu. S druge strane, u drugoj rečenici se ta distanca ne oseća iako se radnje dešavaju jedna za drugom.

Pored pomenute vezničke funkcije i svih značenja koje ona obuhvata, nužno je reći da gerund na -(y)*ip*, -(y)*ip*, -(y)*up*, -(y)*üp* može imati i priloške osobine. Osim toga, cilj je da se prikaže i ova, manje poznata strana ovog gerunda, a to je izražavanje načina vršenja glagolske radnje. Navodimo primere:

Babana kızıp evi terk etme!

Ne napuštaj kuću ljuteći se na oca!

Mevlut kalkıp yeniden büfeye gitti, ama kapanmıştı.

(O. Pamuk KBT, s. 22)

Mevlut je, ustavši, ponovo otišao do bifea, ali se već bio zatvorio.

Specifično za priloški upotrebljen gerund na -(y)*ip*, -(y)*ip*, -(y)*up*, -(y)*üp* je to što u priloškoj funkciji gerund ne zadržava svoju osnovnu osobinu, a to je da zameni glagolsku formu iza sebe, već nezavisno od toga, preuzima nova priloška značenja. U tom smislu treba istaći da se najčešće prevodi glagolskim prilogom sadašnjim i glagolskim prilogom prošlim, kao što je slučaj u datim primerima. Iako se semantički posmatrano, podudara sa osnovnim značenjem gerunda na -(y)*a*, -(y)*e*, ne može smatrati njegovim pravim sinonimom.

M. Teodosijević upućuje na još jedan od načina na koji se ovim gerundom izražava način vršenja glagolske radnje a to je “ ukoliko je prva radnja izražena gerundom na -(y)*ip* negativna, a ona koja sledi afirmativna, gerund može da se prevodi negativnim oblikom glagolskog priloga prošlog „ne... vši“ ili veznikom konstrukcijom „, a da ne“ (Teodosijević, 2004: 263). Daćemo primere:

Birkaç gün uğramayıp tekrar görüldüğü zamanlar genç adamın ilk sözü: “Sizi merak ettim... Nasılsınız?” suali olurdu.

(S. Ali İŞ, s. 222)

Prve reči mladića kada bi se, ne javivši se nekoliko dana, ponovo pojavio bilo bi pitanje: „Zabrinuo sam se za Vas... Kako ste?“

Yetinmeyip etrafmdakilerin de tadını kaçıtır.

(E. Şafak SS, s. 25)

Nije se zadovoljila time, već je onima oko mene kvarila raspoloženje.

Posebna upotreba ovog gerunda je izražavanje neupravnog govora u formi upitne rečenice. Već smo rekli da gerund na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp* može doći ispred različitih formi pa tako i proparticipa preuzimajući njegovu ulogu. Međutim postoji specifična situacija kada se proparticip istog glagola u negaciji nađe iza gerunda u potvrdnom obliku. Izražava neupravni govor u značenju „da li“. Daćemo primer:

Gölünçlü onları uğurlarken, bir ara gece rahat uyuyup uyumadıklarını sormuştu.

(N. Cumali DH, s. 10)

Dok ih je ispraćao, Golunčlu je upitao da li su dobro prespavali noć. (dosl. spavali, nisu spavali)

U prethodnim poglavljima objašnjeno je da se u neupravnom govoru predikativi *var* „postoji“ i *yok* „ne postoji“ iskazuju glagolom *olmak* „postati-biti“. Isto pravilo važi i u ovom slučaju. Umesto *var* i *yok* koristiće se gerund glagola *olmak* u afirmativnom i proparticip glagola *olmak* u negativnom obliku. Daćemo primer:

Burada kimse olup olmadığını merak ediyorum.

Zanima me da li je neko ovde. (dosl. da li postoji, da li ne postoji)

Svi ovi primeri pokazuju semantičku isprepletenost i kompleksnost ovog gerunda, čije se osobine jednim delom poklapaju sa osobinama gerunda na *-(y)a*, *-(y)e*. Međutim, za razliku od gerunda na *-(y)a*, *-(y)e*, čijom se udvojenom upotrebom pojačava značenje gerunda, ponovljenim gerundom na *-(y)ip*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp* se, prema dostupnim izvorima (Korkmaz 2009: 1001; Benhür 1993: 52; i drugi) ukazuje na to radnja glavnog glagola traje, to jest da se ponavlja. Daćemo primer:

Bu zaman zarfında annenin durup durup ağlaması, son derece alingan ya da kızgın veya huzursuz olması, korkulara evhamlara kapılması, etrafındakilerle yerli yersiz tartışması, Baby Blues'in sık sık gözlemlenen belirtileri arasında.

(E. Şafak SS, s. 81)

To što majka tokom ovog perioda neprestano plače i što je izuzetno osetljiva, ljuta ili nespokojna, to što je obuzeta strahovima i nemirima, što se i kad treba i kad ne treba raspravlja sa svima u svom okruženju, su među često zapaženim simptomima Bejbi Bluza.

Gerund *durup durup*, u čijoj osnovi je glagol *durmak* „stajati“ predstavlja leksikalizovani par koji, kako se iz primera može videti, označava radnju koja se redovno ponavlja. Stoga će se može prevesti priložima poput „neprestano“, „povremeno“, „učestalo“ i slično.

Sledeći primer je malo drugačiji jer u osnovi sadrži dva glagola i to suprotnog značenja. Daćemo jednostavan primer:

Yatıp kalkıp seni düşünüyorum. (dosl. ležem, ustajem)

Neprestano mislim na tebe.

Gerund *yatıp kalkıp* takođe je jedna vrsta ukalupljene forme koja takođe nosi značenje priloga. Međutim, ovde u osnovi imamo dva antonimna glagola *yatmak* „leći, ležati“ i *kalkmak* „ustati, ustajati“. Kako i doslovan prevod spoja ova dva glagola suprotnog značenja nagoveštava, reč je o radnji koja traje, te se kao adekvatna značenjska alternativa mogu upotrebiti prilozi poput „neprestano“, „stalno“ i njima slični. Kao i kod prethodnih primera, prilikom izbora adekvatnog prevodilačkog rešenja uvek se treba voditi kontekstom rečenice.

Uzevši u obzir ove primere, moglo bi se reći da na neki način u oblicima sa ponavljanjem gerund na na *-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* nosi neki vid vidskog obeležja.

U vezi sa tim naročito je važno istaći da u kombinaciji sa određenim glagolima, ovaj gerund i doslovno ima funkciju izražavanja glagolskog vida, čineći drugu grupu ranije spomenutih (Đinđić 1975: 54) analitičkih formi glagola koju čini gerund na *-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* u kombinaciji sa određenim brojem pomoćnih glagola u koje spadaju glagoli poput: *durmak, gitmek* i *kalmak*.

Prvi član je gerund na *-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp*, a drugi član jedan od navedenih glagola. Kao i kod konstrukcija sa gerundom na *-(y)a, -(y)e*, i ovde je uloga nekog od navedenih glagola da gerundu, menjajući njegovo osnovno, dâ novo vidsko značenje. Prema različitim izvorima, to su sledeće konstrukcije:

a) *-(y)ıp durmak*:

Ovaj glagolski aspekt sastoji se od gerunda na *-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* iza kojeg sledi pomoćni glagol *durmak*. Glagol *durmak* menja svoju primarnu ulogu i u vidu opisnog pomoćnog glagola, koji prema turkološkim izvorima (Hengirmen 2006: 272; Emre 1945: 390; Kurt 2006: 21, Koşucu 2007: 21 i dr.) nosi osobinu trajanja (*süreklilik*) utiče na značenje glavnog glagola u gerundu. Na primer:

Kadın bir şeyler anlatıp duruyordu.

(A. Kulin GZ, s. 40)

Žena je neprestano nešto objašnjavala.

Glagol *durmak* u ovoj konstrukciji ima zadatak da ukaže na trajanje radnje glagola u gerundu, a to je u konkretnom primeru glagol *anlatmak* „objasniti“. U cilju što jasnijeg izraza njegovo značenje dopunjuje se nekim od adekvatnih priloga. U ovom slučaju to je prilog „neprestano“. Ovaj glagolski aspekt ujedno predstavlja ekvivalent konstrukciji sa gerundom na *-(y)a, -(y)e*. Prema navodima S. Đinđića (1975: 55) ova varijanta je produktivnija.

b) *-(y)ıp gitmek*:

Za razliku od konstrukcije gerunda na *-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* i glagola *durmak*, struktura koja umesto pomenutog glagola na mestu drugog člana uključuje glagol *gitmek* u prošlom vremenu nosi sasvim suprotno značenje. Na primer:

Kazandığım bütün paralar eriyip gitti.

Sav novac koji sam zaradio je nestao u trenu.

Ova vidska konstrukcija pokazuje da se radnja koju izražava dešava izuzetno brzo. Postoje, takođe primeri ukalupljenih formi ovog tipa. Daćemo primere:

Geçen günler biz fark etmeden uçup gitmiş.

Prethodni dani su proleteli, a da nismo ni приметili.

...Başpınar'da kimseler kalmamış, herkes çekip gitmişti...

(A. Kulin K, s. 86)

...U Başpınaru nije ostalo ljudi, svi su pobegli...

Analizirajući istaknute primere dolazi se do zaključka da se i ove konstrukcije, poput ranije navedene, odlikuju brzinom kojom se odvija radnja. Jedna od njih je forma *uçup gitmek* „brzo odleteti“, „proleteti“, a druga je *çekip gitmek* „brzo se povući“, „pobeći“.

-(y)ip *kalmak*:

Poslednja u nizu konstrukcija koja, prema ranije pomenutim autorima (Şahin 2002: 104; Öztürk 2002: 15; Hengirmen 2006: 272 i dr.), ukazuje na trajanje je gerund na -(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp sa glagolom *kalmak* „ostati“. Navodimo primer:

Bir çift gözün ve saçın nasıl bu kadar siyah ve parlak olabildiğine, çocuk yaşına rağmen şaşıp kaldığımı, bugün bile hatırlıyorum.

(A. Kulin BG, s. 69)

I danas se čak sećam toga da sam ostala začuđena, uprkos svojim dečjim godinama, kako jedan par očiju i kosa mogu biti toliko crni i sjajni.

Ova konstrukcija specifična je po tome što je glagol *kalmak* u participiju i to u akuzativu, zbog čega je preveden doslovno, što će uticati na to da radnja glagola u gerundu dobije trajni karakter.

Međutim, i u ovom slučaju postoje izuzeci koji nose drugačije značenje. Jedan od takvih primera je ukalupljena forma *şaşırp kalmak* u značenju „iznenaditi se, zaprepatiti se“. Daćemo primer:

Hizmetçim o gün izinliydi; birkaç saat evvel eve dönünce o da şaşırp kalmıştı.

(R. N. Güntekin G, s.21)

Moja pomoćnica je tog dana imala slobodan dan; kada se nekoliko sati ranije vratila kući i ona se iznenadila.

Ova konstrukcija koja se sastoji od glagola *şaşırmak* „iznenaditi se“ u gerundu i glagola *kalmak* ukazuje na iznenadnu radnju, koja se dešava trenutno, u brzini. To se dešava zbog toga što je osnovno značenje glagola *kalmak* s kojim je gerund povezan „ostati“, te bi ekvivalent ovog izraza u bukvalnom smislu mogao biti „ostati zatečen“.

Osim toga, postoji još ukalupljenih izraza sa gerundom na -(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp, koji se prevode pravim prilozima, ukazujući na slična značenja. Jedan od takvih izraza je *durup dururken* „najednom, iznenada“. Navodimo primer:

Durup dururken ne olmuştu ona böyle?

(E. Şafak A, s. 32)

Šta mu bi onako odjednom?

Durup dururken je frazeološki izraz koji se sastoji od gerunda na -(y)ip, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp glagola *durmak* „stajati“ u kombinaciji sa gerundom *iken*⁶⁴ istog glagola. Ima značenje priloga „odjednom, iznenada“.

⁶⁴ Gerund glagola imek „biti“

Još jedan frekventan izraz slične forme je *durup dinlenmeden* „neprekidno“. Daćemo primer:

Biz beraber durup dinlenmeden çalışsak, yollar kat etsek bile çok geçmeden evlenecek, çoluk çocuğa karişacaksınız. Onca senelik tedrisat boşa gidecek.

(E. Şafak A, s. 161)

Ako neprekidno zajedno radimo i ako čak pređemo veliki put, neće proći mnogo a ti ćeš se udati i imati decu. Toliike godine obrazovanja će propasti. (dosl. Ako ne stanemo i ne odmorimo se)

I u ovom izrazu prvi član je gerund na *-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* glagola *durmak* „stajati“ dok je drugi član gerund na *-madan, -meden*, o kome će kasnije biti reči, glagola *dinlenmek* „odmoriti“. Prevodi se prilogom „neprekidno“.

Specifično za ove izraze je to da je prvi član uvek gerund na *-(y)ıp, -(y)ip, -(y)up, -(y)üp* glagola *durmak* koji, kako se vidi iz primera, dobija novo značenje.

5.1.3. Gerund na *-(y)arak, -(y)erek*

Nastavak *-(y)arak* koji predstavlja osnovu ovog gerunda, prema navodma Z. Korkmaz (2009: 993), karakterističan je za grupu oguskih dijalekata (*Oğuz lehçeleri*)⁶⁵. Kako autorka navodi, „ovaj nastavak koji se u rukopisima anadolskog turskog (*Anadolu Türkçesi*), u periodu od XIII do XV veka tek ponegde mogao sresti, proširen je tek u osmanlijskom turskom (*Osmanlıca*), dok je u savremenom turskom (*Çağdaş Türkçesi*)⁶⁶ izrazito produktivan.

Ergin (2009: 341) za ovaj nastavak kaže da je jedan od najviše upotrebljivanih danas. Po njegovom tumačenju, nastao je tako što je „nastavak *-(y)a* u svom razvojnog procesu koji se pruža do perioda savremenog turskog jezika, proširen nastavkom za komparaciju prideva *-rak* u oblik *-arak*“. Najpre se nastavak za komparaciju, prema njegovim rečima, spajao sa nastavkom *-u, -ü, -ı, -i* da bi se u osmanlijskom počeo spajati sa nastavkom *-(y)a, -(y)e* i dobio konačan oblik *-(y)arak/-(y)erek*.

Zbog toga ga Ediskun (1999: 255) naziva „složeni nastavak“ (*bileşik eki*).

5.1.3.a. Tvorbene karakteristike

Prema većini autora (Korkmaz 2009: 994; Kasapoğlu 2012: 49; Ediskun 1999: 254; Lewis 2000: 177) gerund na *-(y)arak, -(y)erek* u savremenom turskom jeziku se javlja u dva osnovna oblika:

1. u svojoj osnovnoj formi
2. u proširenom obliku

Osnovna forma ovog gerunda sastoji se od glagolske osnove i dvovarijantnog nastavka *-(y)arak, -(y)erek*. Daćemo primer:

Mustafa koşarak geri döndü.

(S. F. Abasıyanık MMM, s. 171)

⁶⁵ Prvi period zapadnoturskog naziva se staroturski (*Eski Oğuz Türkçesi*) ili stari anadolski turski (*Eski Anadolu Türkçesi*). Ovo razdoblje počinje krajem XII veka, a završava se krajem XV veka. U XVI veku počinje period osmanlijskog turskog zapadnoturskog jezika (*Batı Türkçesinin Osmanlı Türkçesi*) (Turk Dili-I 2015: 40).

⁶⁶ Period savremenog turskog jezika počinje od osnivanja Republike Turske 1923. godine.

Mustafa se trčeci vratio.

Elindeki idare lambasıyla arada bir durarak Şinasi'nin yolunu aydanlatıyordu.

(P. Safa FH, s. 15)

Osvetljavao je Şinasijev put povremeno zastajkujući sa noćnom lampom u ruci.

Korisno je spomenuti i tvrdnju H. Ediskuna (Ediskun 1999: 254) da, „ukoliko se osnova na koju se dodaje nasavak završava na širok- ravan vokal /a/, /e/ onda se on, kada mu se doda nastavak -(y)arak, -(y)erek sužava i izgovara kao /ɨ/, /i/, dok u pisanoj formi ne podleže ovim promenama. Primer za to može biti sledeća rečenica:

Macide, evet makamında başını sallayarak yoluna devam etti.

(S. Ali İŞ, s. 85)

Madžide je nastavila svoj put potvrdno klimajući glavom.

U govoru bi ova rečenica mogla zvučati na sledeći način:

Macide, evet makamında başını sallıyarak yoluna devam etti.

(S. Ali İŞ, s. 85)

Madžide je nastavila svoj put potvrdno klimajući glavom.

U vezi sa ovim važno je napomenuti da nije u pitanju pravilo po kome se gerund na -(y)arak, -(y)erek podleže ovoj promeni u govoru, već pojava do koje može doći, s obzirom na to narodni jezik ne podleže striktno jezičkim normama. Podsećanja radi, sličan fonetski momenat zabeležen je i objašnjen ranije prilikom analize gerunda na -(y)a, -(y)e gde dolazi so promene vokala, ne u glagolskoj osnovi već u gerundskom nastavku.

Ovo nije jedina adaptacija savremenog jezika narodnom govoru. Kao što su neke reči iz narodnog govora uspele da se održe u savremenom jeziku, tako su, vremenom, i neke konstrukcije uspele da pronađu put od narodnog do standardnog jezika. Jedna od njih je konstrukcija -(y)araktan, -(y)erekten koja predstavlja proširenu varijantu ovog gerunda. Sastoji se od osnovnog nastavka za gerund -(y)arak, -(y)erek i nastavka za ablativ, koji shodno nastavcima ima dve varijante -tan i -ten. Prema tumačenjima Korkmaz (2009: 994) ova forma je u pisani jezik prešla je iz govornog jezika i dijalekta. Uzećemo za primer neke od stihova N. Hikmeta:

Yürümek;

yürekten

gülerekten

yürümek...

(N. Hikmet TŞ, s. 307)

Şetati;

od srca

smejući se

šetati...

Haykıraraktan

Benerci fırladu yataktan.

(N. Hikmet TŞ, s. 27)

Vrisnuvşi,

Benerdži iskoči iz kreveta.

Za razliku od osnovnog oblika, proširena forma nije zastupljena u tolikoj meri. Ipak, trebalo bi skrenuti pažnju na to da gerundi po prirodi ne primaju padežne nastavke, već je to odlika imenskih reči, a posebno je primetno to da u ovoj konkretnoj formi gerund ne gubi, već zadržava svoju prvobitnu ulogu.

5.1.3.b. Funkcija i značenje

Gerund na *-(y)arak* *-(y)erek* se, prema velikom broju lingvista, klasifikuje (Hengirmen 2006: 264; Ediskun 1999: 254; Bozkurt 2012: 259; Banguoğlu 2011: 430 i drugi) klasifikuje kao gerund za način (*durum ulacı*). Samim tim, njegova osnovna funkcija je kazivanje načina vršenja glagolske radnje. Na srpski jezik se najčešće prevodi glagolskim prilogom sadašnjim i prošlim. Navodimo primere:

Odanın döşemesini, yakın denizden su çekerek saatlerce sildi.

(S. F. Abasıyanık MMM, s. 50)

Satima je ribao pod sobe tegleći vodu iz obližnjeg mora.

Ali, kapıdan eğilerek içeri girdi.

(S. Ali IM1, s. 30)

Ali je, sagnuvši se, ušao kroz vrata.

Osnovna razlika između ova dva gerunda ogleda se u tome što gerund u prvoj rečenici *çekerek* „tegleći“ od osnove glagola *çekmek* „vući“ ukazuje na nesvršenu glagolsku radnju koja se dešava u sadašnjosti, dok gerund *eğilerek* „sagnuvši se“, od osnove glagola *eğilmek* „saviti se sagnuti se“ saopštava svršenu radnju u prošlom vremenu. Rečenični smisao određuje da li će se gerund u ovoj funkciji prevesti jednim ili drugim glagolskim prilogom.

U tom pogledu je naročito važno obratiti pažnju na vremensku distancu gerunda na *-(y)arak* *-(y)erek* u odnosu na drugu glagolsku radnju u rečenici. Većina lingvista (Z. Korkmaz 2009: 995; Ediskun 1999: 254, Teodosijević 2004: 264; Lewis 2000: 177 i drugi), naime upućuje na to da se ovim gerundom iskazuje anteriornost, odnosno radnja koja se dešava pre druge radnje. Na primer:

Babamı önce göremedi de lambayı daha da yukarı kaldırarak büyük odanın köşelerini aydınlatmaya çalıştı.

(O. Pamuk BAK, s. 103)

Najpre nije mogao da vidi mog oca ali je, podigavši lampu još više, pokušao da osvetli uglove velike sobe.

U ovoj rečenici gerund *kaldırarak* od kauzativne osnove glagola *kalkmak* „ustati,“ u značenju *kaldırmak* „podići“ upotrebljen je u značenju glagolskog priloga prošlog „podigavši“, što samim tim potvrđuje da se radnja iskazana gerundom desila malo pre radnje iskazane glavnim glagolom.

Isto tako, lingvisti (Z. Korkmaz 2009: 994; Tiken 1999: 289; Teodosijević 2004: 264; Lewis 2000: 177 i dr.) ističu da gerund na *-(y)arak* *-(y)erek* može ukazivati na istovremenu radnju. Navodimo sledeći primer:

Elleriyle sağı solu işaret ederek, oraya buraya bakarak tırmanıyorlardı.

(A. Kulin K, s. 50)

Peli su se pokazujući rukama levo-desno i gledajući tamo-vamo.

Data rečenica sadrži dva gerunda. To su gerund *işaret ederek* „pokazujući“ koji se sastoji od sastavljenog glagola u afirmativnom obliku *işaret etmek* „pokazati“ i gerundskog nastavka, kao i

gerunda *bakarak* „gledajući“, glagola *bakmak* „gledati“. Kao što se može videti, oba gerunda upotrebljena su u značenju glagolskog priloga sadašnjeg, suprotno prethodnom primeru što dovodi do toga da označavaju istovremenu glagolsku radnju.

U vezi sa ovim naročito treba napomenuti i to da se, prema nekim izvorima (Kasapoğlu 2012: 49; Ediskun 1999: 254 i mnogi drugi), ukoliko se gerundu na *-(y)arak*, *-(y)erek* sa radnjom koja iza njega sledi, želi dati preciznije značenje sinhronosti, koristi nastavak za ablativ *-tan*, *-ten*. Daćemo primer:

...sanki Vali iç sesini duyabilirmiş gibi, telaşla koştı merdivenlerden aşağı, tökezenerekten.
(A. Kulin K, s. 89)

Kao da je Vali mogao da čuje njegov unutarnji glas, sjurio se posrćući niz stepenice.

Kako se iz primera vidi, prošireni oblik služi kao neka vrsta potvrde koja, već, na prvi pogled daje informaciju o tome da se radi o istovremenoj radnji, što umnogome olakšava pristup prevođenju samim tim što sužava izbor mogućih semantičkih rešenja. U prilog tome govori i Luisova tvrdnja da ovaj oblik označava isključivo radnju koja se dešava istovremeno, nikada pre (Lewis 2000: 177).

Mada je glagolski prilog, što dokazuju i svi dosadašnji primeri, često najbolji izbor i najpribližniji semantički ekvivalent gerundu na *-(y)arak*, *-(y)erek*, ne mora se nužno uvek prevesti glagolskim prilogom. Zadržavajući priloške osobine, u nekim situacijama je potrebno pribeci drugim aspektima značenja koji u datom trenutku najviše odgovaraju prirodi srpskog jezika. Tom prilikom može se prevesti na nekoliko načina približnih semantičkih vrednosti. Jedan takav primer je sledeća rečenica:

Ama bunun doğru olmadığını kendi de bilir, bazan gülerek söylerdi.
(O. Pamuk MM, s. 367)

Mada je i sam znao da to nije ispravno, ponekad bi govorio kroz smeh. (dosl. smejući se)

Na osnovu datog primera evidentna je razlika u upotrebi gerund. Naime, da je ostavljen doslovni prevod gerunda *gülerek* „smejući se“, glagola *gülmek* „smejati se“, rečenica bi izgubila smisao. Zbog toga je umesto doslovnog prevoda upotrebljen priloški izraz „kroz smeh“ zahvaljujući kome je vernije dočaran način na koji se odvijala radnja.

Sledeći primer, opet, nudi drugačije rešenje:

Ben Tülsü'yü severek, sevdiğimi de herkese duyurarak var olabiliyorum bu dünyada.
(A. Nesin SMEYM, s. 28)

Ja na ovom svetu mogu da postojim tako što volim Tulsu i tako što činim da to što je volim čuju svi. (dosl. voleći; obelodaniti, iskazati, saopštiti)

Ova rečenica na još bolji način pokazuje u kojoj bi meri doslovan prevod poremetio njen sadržaj. Naime, drugi deo rečenice koji glasi: ...*var olabiliyorum bu dünyada* “Na ovom svetu mogu da postojim...”, treba dopuniti adekvatnim nastavkom iz prvog dela rečenice koji treba da odgovori na pitanje kako, to jest na koji način, u šta se doslovan prevod gerunda *severek* „voleći“ i gerunda *duyurarak* „saopštavajući“ kauzativnog glagola *duyurmak* „saopštiti, obelodaniti” ne uklapa.

Kao što se iz prikazanog može videti, gerund na *-(y)arak*, *-(y)erek* u potpunosti opravdava svoju funkciju kazivanja načina.

Pored toga, turkološka literatura (Ediskun 1999: 254; Teodosijević 2003: 264; Aykut: 2007: 34 i mnogi drugi) pruža informacije o upotrebi ovog gerunda u vidu postpozicije i priloških izraza.

Gerund *olarak* predstavlja ukalupljenu formu glagola *olmak* „postati“ koja je izuzetno zastupljena u savremenom turskom jeziku. Iako je po formi gerund, koristi se u funkciji postpozicije⁶⁷. U svojstvu postpozicije ide uz imenice u nominativu i zamenice u genitivu. Koristi se u značenju svojstva ili poređenja. Najčešće se prevodi sa „kao, u svojstvu“. Daćemo primere iz svakodnevnog života:

Sana dost olarak söylüyorum.

Govorim ti kao prijatelj.

Dost olarak geldim.

Došao sam u svojstvu prijatelja.

Razlika između ova dva primera ogleda se u izboru prevodnog ekvivalenta. Po pitanju toga, nužno je naglasiti da i kada se prevede poredbenom rečom *kao*, što je slučaj u prvom primeru, ona zadržava osobinu kvaliteta a ne kvantiteta, te se ne koristi u značenju *poput*, već *u svojstvu*. U drugoj rečenici je, međutim, upotrebljen izraz *u svojstvu* koji odgovara smislu rečenice.

I u svojstvu piloških izraza, može imati različita značenja. To najviše zavisi od reči uz koju stoji. Navodimo primer:

Son olarak geçen yıl gördüm, bir Akdeniz kentinin bir kıyı motelinde.

(A. Nesin SMEYM, s. 26)

Poslednji put sam je video prošle godine u jednom motelu na obali jednog mediteranskog grada.

Ovde imamo priloški izraz koji se sastoji od imenice *son* „kraj“ i gerunda *olarak*. Ukazuje na vreme vršenja glagolske radnje i može se prevesti izrazom „poslednji put“.

Sledeći primer pokazuje gerund *olarak* u funkciji priloškog izraza koji se na srpski prevodi pravim prilogom:

Resmi olarak çekti evine, yatıp dövdürdü bizi!

(F. Baykurt YÖ, s. 167)

Doslovno nas je odvukao kući, oborio i prebio.

Budući da u ovoj rečenici gerund *olarak* stoji uz pridev *resmi* „zvaničan“, prevešće se pravim prilogom u značenju „zvanično, doslovno“ ili tome slično.

K. Aykut (2007: 35), međutim ukazuje na to da postoje situacije u kojima se *olarak* u prevodu izostavlja, navodeći sledeći primer:

Bir zamanlar sizin tekdüzelik, başkalarınınsa mutululuk olarak adlandırdıkları her şey.

Sve ono što vi nekada nazivate monotonijom, a neko drugi srećom⁶⁸.

Prema rečima autorke, ovo zavisi od konteksta rečenice.

Pored gerunda *olarak*, postoji još nekoliko ukalupljenih formi ovog gerunda koje takođe karakteriše priloška funkcija. To su sledeći oblici:

Korkmaz (2009: 998) u svojoj gramatici izdvaja gerund *bakarak* od glagola *bakmak* „gledati“. Kao semantičke ekvivalente navodi *göre* „prema“ i *nazıran* „u poređenju sa, u skladu sa“. Na primer:

⁶⁷ Više o postpozicijama u turskom jeziku ima u knjizi K. Aykut „Turske postpozicije–Reči bez značenja“ (2007)

⁶⁸ Prev. K. Aykut

Dün gece kalanları fişe bakarak yazmaya başladı.

(Y. Atılğan AO, s. 32)

Počeo je da piše, u skladu sa priznanicom, sve što je ostalo od sinoć. (dosl. gledajući)

Ovaj gerund sastoji se od glagola *bakmak* „gledati” i nastavka za gerund *-arak*. Uzevši u obzir semantičku vrednost ovog gerunda, kao i činjenicu da ide uz nastavak za dativ, može se reći da asocira na postpoziciju *göre* „prema“.

Sledeći, takođe frekventan oblik je ukalupljena forma gerunda *giderek* glagola *gitmek* „ići“. Prema Korkmaz (2009: 998) i (Çifçi 2016: 271), ona ukazuje na završetak i trajanje u smislu postepenosti. Na primer:

Sabri giderek taşmaya başlıyordu.

(A. Kulin GZ, s. 30)

Njeno strpljenje je postepeno ključalo.

Sesim giderek daha tiz ve cırtlak, suratım daha çirkin bir hal alıyor, biliyorum.

(A. Kulin BG, s. 143)

Znam da mi glas polako postaje sve piskaviji i hrapaviji, a lice sve ružnije. (dosl. odlazeći)

Ovaj gerund, kako se iz primera uočava, upotrebljava se u vidu pravog priloga. U skladu sa kontekstom rečenica, a u cilju da se prikažu oba značenja, upotrebljeni su prilozima „postepeno” i „polako”.

Navedenim formama, Teodosijević (2004: 264) dodaje gerund *bilerek*, u značenju „svesno, namerno” glagola *bilmek* „znati“.

Dinleyiciler şaşırđımı anlamamışlar da, bilerek, isteyerek öyle yaptıđımı sanmışlar.

(A. Nesin ŞÇH, s. 58)

Slušaoci nisu shvatili da sam se zbulnio već su pomislili da sam to uradio svesno i namerno.

Ukoliko se osvrnemo na ranije objašnjene ukalupljene forme istog udvajanja gerunda na *-(y)a*, *-(y)e*, primetićemo da gerund *bilerek* u ovoj funkciji predstavlja semantički ekvivalent gerunda *bile bile* „svesno, namerno”.

Slično je i sa negativnom formom gerunda *istemeyerek* koji se može prevesti prilozima poput: „nevoljno, nehotice” i slično. Primer za to:

Kâhya istemeyerek odadan çıktı.

(N. Cumali DH, s. 26)

Ćehaja je nevoljno izašao iz sobe.

Ovaj oblik gerunda takođe je semantički podudaran sa gerundom *istemeye istemeye* istog značenja.

Međutim, da ovaj gerund može imati i vezničku funkciju, što vidimo iz različitih naučnih radova (Tiken 1999: 289; Çifçi 2016: 270; Gulsevin 2020: 140 i dr.). Pri tome se izdvajaju dva tipa tumačenja.

Jedno od njih je i tumačenje S. Çifçi (*Selcen Çifçi*) koja kaže da „nastavak *-(y)arak*, *-(y)erek*, kada se dodaje na glagole, stvara priloški i veznički gerund”. S tim u vezi napominje da „u vezničkoj funkciji saopštava radnju izvršenu neposredno pre radnje glagola na koji se dodaje” (Çifçi 2016: 270). Navodimo primer:

Arkasından Prag'a giderek Uluslararası Barış Ödülü aldı.

(N. Hikmet TŞ, s. 349)

Potom je otišao u Prag i dobio međunarodnu nagradu za mir. (dosl. došavši)

U rečenicama poput ove gerund *giderek* „otišavši“ upotrebljen je u funkciji pravog veznika u značenju „i“, te je na taj način uspešno zamenio isti gerund u svojoj osnovnoj funkciji, tačnije u funkciji glagolskog priloga i to prošlog s obzirom na to da izražava radnju pre druge radnje.

Gulsevin (2020: 140) daje primere u kojima je ovaj gerund, zauzevši mesto nastavcima za konjugaciju u predikatu, omogućio izbegavanje ponavljanja i ređajući rečenice ispunio funkciju veznika“. Navodimo sledeći primer:

Yine bağırarak ağlıyor bir süre.

(A. Kulin GZ, s. 27)

Opet vrišti i plače izvesno vreme. (dosl. vrišteći)

Kao što se iz primera vidi, gerund *bağırarak* „vrišteći“ od glagola *bağırmak* „vrištati, vikati“ upotrebljen je takođe u funkciji pravog veznika „i“ s tom razlikom što se ovog puta, ukazujući na istovremenost, koristi umesto funkcije glagolskog priloga sadašnjeg.

Jedna od manje poznatih uloga ovog gerunda, na koju ukazuje manji broj autora (Kasapoğlu 2012: 48; Ediskun 1999: 254 i drugi) je kazivanje uslova. Primer za to je:

Ancak çok çalışarak kazanabilirsin.

Možeš zaraditi samo ako puno radiš. (dosl. radeći)

U ovoj rečenici nastavak *-(y)arak*, *-(y)erek* na neki način vrši funkciju nastavka za kondicional *-sa*, *-se*, u značenju “ako”. Shodno ovome gerund *çalışarak* će se umesto glagolskim prilogom “radeći” prevesti sa “ako radiš” menjajući kondicionalnu varijantu *çalışsan* „ako radiš”

Tiken (Tiken 1999: 288), pak navodi odrični oblik sa glagolom u negaciji u istoj funkciji. Na primer:

Okumayarak öğrenmeyeceksin.

Nećeš naučiti ako ne učiš. (dosl. ne učeći)

Ukazujući na realan uslov da se radnja ne ostvari, gerund *okumayarak* (ne učeći) glagola *okumak* „čitati“, upotrebljen je u funkciji kondicionala u negaciji *okumasan* (ako ne učiš).č

Osim toga, Tiken (1999: 287, 288) takođe ističe da negativna upotreba ovog gerunda vrši funkciju priloga koji ukazuje na glagolsku radnju koja se ostvarila bez sopstvene akcije. Daćemo primer:

Bana öyle geliyor ki -elbet yine içeceğim, hep içeceğim ama-,şu an'daki sesin ve yüzün varoldukça, içerek içmeyerek dayanmak zorundayım. (dosl. pijujući, ne pijujući)

(A. Ağaoğlu BDG, s. 246)

Čini mi se tako- naravno da ću piti, uvek ću piti ali-, sve dok tvoje lice i glas postoje moram da izdržim da pijem, a da ne pijem.

Još jedna posebna upotreba ovog gerunda na koju Korkmaz (2009: 997) skreće pažnju je kazivanje uzroka. Navodimo primer:

İnanarak değil, usüldendir diye yapıyordum bu girişi: Çünkü hakiki yetenek ve hüner, altın ve ün sevgisiyle bile bozulmaz.

Ovaj uvod nisam pravio zbog toga što verujem već što je tako uobičajeno: Zato što se pravi dar i umeće ne pokvare čak ni ljubavlju prema slavi i zlatu. (dosl. verujući)

S obzirom na to da u savremenom turskom jeziku postoji mnogo aktuelnih i u jeziku zastupljenih načina da se iskaže uzrok ili razlog vršenja glagolske radnje, ova upotreba gerunda na -(y)arak, -(y)erek nije mnogo raširena. Uprkos tome, korisno je spomenuti i tu mogućnost, koja se, kao u slučaju navedenog primera, može katkad javiti.

Sveobuhvatna analiza ovog gerunda ima za cilj da koliko je moguće rasvetli i prikaže njegov tvorbeni i semantički potencijal. S tim u vezi, od velikog je značaja ukazati na još jednu upotrebu ovog gerunda, a to je u vidu perifrastične forme. Sledi primer iz svakodnevnog života:

Sen yine bakarak ol!

Ti budi onaj koji će ponovo pripaziti/ pogledati/ proveriti.

Perifrastična forma koja je uobičajena za participe može se javiti i kod gerunda, što potvrđuje više puta naglašenu činjenicu da je reč o vrlo specifičnim glagolskim oblicima. Za primer je uzet gerund *bakarak*, od glagola *bakmak* „gledati, paziti” u kombinaciji sa glagolom *olmak*.

5.1.4. Gerund na -(y)ınca, -(y)ince, (y)unca, -(y)ünce

U staroturskom je ovaj nastavak imao oblik *-gınca/ -gince*. Jasno je da je ova njegova struktura nastala spajanjem nastavka *-gın, -gin* sa nastavkom za jednakost *-ça, -çe*. U zapadnoturski je ovaj nastavak prešao u formi *-ınca/ -inçe* i kao takav se dugo zadržao u anadolskom turskom. Kasnije, u osmanlijskom turskom, ubacivanjem nastavka sa varijantom na *-c* i vezujući se za vokalnu harmoniju, nastali su oblici koji se danas koriste. (Ergin, 2009: 341, 342)

Korkmaz takođe navodi da je nastavak *-gınca* izgubivši fonemu /g/ tokom vremena dobio oblik *-(y)ınca* (Korkmaz 2009:1004).

5.1.4.a. Tvorbene karakteristike

S obzirom na to da ovaj nastavak podleže zakonu vokalne harmonije, u savremenom turskom jeziku javlja se u četiri varijante. To su: *-(y)ınca, -(y)ince, -(y)unca* i *-(y)ünce*. Može biti u:

1. osnovnoj
2. proširenoj formi

Osnovna forma ovog gerunda gradi se dodavanjem četvorovarijantnog nastavka : *-(y)ınca, -(y)ince, -(y)unca* i *-(y)ünce* na osnovu glagola. Navodimo primere:

İçeri girince, sedire yan yana oturdular.

(A. Kulin BG, s. 371)

Kada su ušli unutra, seli su na kauč jedno do drugog.

Midesi almayınca enjeksiyon yaptık.

(R. N. Güntekin G, s. 171)

Kada mu želudac nije vario dali smo mu injekciju.

Ama lüzumu olunca da konuşmalı.

(S. F. Abasıyanık AVBY, s. 56)

Ali on treba da govori upravo kada je to potrebno.

Karı onu orada görünce bir şaşırmış.

(S. Ali YD, s. 81)

Žena se baš začudila kada ga je videla tamo.

Na osnovu datih primera može se primetiti da se po načinu tvorbe ovaj gerund ne razlikuje od prethodno obrađenih gerunda, te podržava različite strukture glagolskih osnova, zadržavajući svoje osnovne tvorbene osobine, a to su izostanak ličnih nastavaka, deklinacije i konjugacije. Ovaj oblik gerunda veoma je prisutan i primenjen u savremenom jeziku.

Prošireni oblik ovog gerunda, s druge strane, podrazumeva neke “dodatke”, te pored podrazumevanih nastavaka, uključuje i jednu od vremenskih, to jest prostornih postpozicija *kadar*, *dek* i *değın*. Navodimo primere:

Gözden kayboluncaya kadar uçtu.

(S. F. Abasıyanık AVBY, s. 55)

Letela je sve dok se nije izgubila iz vida.

Son soluğunu verinceye dek konuşmuş, duygularını, öksürmelerini, inlemelerini, belki ağlamalarını, ahlarını, hepsini saptamış, son soluğuna dek...

(A. Nesin SMEYM, s. 13)

Pričao je sve do poslednjeg izdisaja, o svojim osećanjima, kašlju, svojim jaucima, možda plakanju, uzdasima i svemu tome, do poslednjeg daha... (dosl. dok nije izdahnuo)

Sve tri postpozicije se, u ovoj kombinaciji, koriste zajedno sa dvovarijantnim nastavkom za dativ *-(y)a*, *-(y)e* koji dolazi na osnovni nastavak za gerund i piše se spojeno sa njim. Premda se smatraju sinonimima, ipak nemaju istu upotrebnu vrednost. Naime, postpozicija *kadar* je u značajno frekventnija u odnosu na druge dve.

Ovaj oblik koristi se u istoj meri kao i osnovna forma. Osnovna razlika, međutim, između osnovne i proširene forme, uzevši u obzir navedene tvorbene karakteristike, je ta što osnovna forma predstavlja gerund u pravom smislu reči, dok se proširena forma može podvesti pod sastavljene gerunde. Uprkos ovom zaključku, razlog zbog kojeg se proširena forma ovog gerunda našla u okviru poglavlja o njenoj osnovnoj formi je potreba da se održi sistematizacija i logičko povezivanje ove dve bliske tvorbene varijante.

Ostale razlike, o kojima će kasnije biti reči, ogledaju se u značenju budući da čine drugu vrstu vremenske odredbe i način prevođenja na srpski jezik.

5.1.4.b. Funkcija i značenje

Većina lingvista (Koç 1998:412; Emre 1945: 395; Banguoğlu 2011: 433; Korkmaz 2009: 1005) ovaj gerund kategoriše kao vremenski.

Glavni zadatak ovog nastavka je formiranje gerunda koji kazuje vreme kada će radnja u glavnom glagolu biti izvršena (Kurt 2006: 31).

Ovaj gerund ima funkciju da poveže vreme ili trenutak realizacije radnje glavnog glagola u rečenici sa vremenom i trenutkom sopstvene realizacije. Ovako glavni glagol prati gerund u pogledu vremena i postaje mu podređen (Korkmaz 2009: 1005).

Njegova osnovna funkcija u rečenici je da saopšti kada je izvršena radnja u predikatu (Deniz, 2017: 27). S tim u vezi neophodno je napomenuti da su prilikom analize uočena dva osnovna vremenska okvira prisutna u ovom gerundu, to su anteriornost i istovremenost.

Veliki broj naučnih radova (Altuntaş 2020: 27; Yıldırım 2004: 124, Kurt: 2006: 31 i mnogi drugi) ističe to da se radnja u gerundu dešava pre radnje označene predikatom. S obzirom na to da se ovaj vremenski okvir zapaža u svim glagolskim vremenima, J. Öztürk pak ističe svoje zapažanje da je glagol koji sledi u tom slučaju, najčešće u prošlom vremenu (*belirli geçmiş zaman*), narativu⁶⁹ (*miş'li geçmiş zaman*) i sadašnjem vremenu (*şimdiki zaman*) (Öztürk 2002: 21). Primeri:

Ben askerdeydim, gelince öğrendim...

(S. Ali YD, s. 132)

Ja sam bio u vojsci, kada sam došao, saznao sam...

Kaymakam köşeden işaret edince Yusuf'un kolundan tutup dışarı atmışlar.

(S. Ali YD, s. 81)

Kada je sreski načelnik iz ćoška dao znak, uhvatili su Jusufa pod ruku i izbacili ga napolje.

Bunlardan bir şey çıkmadığını görünce bu defa da kendime kızmaya başlıyorum:

(R. N. Güntekin G, s. 270)

A ovog puta počinjem da se ljutim na sebe kad vidim da ništa nije proisteklo iz svega ovoga.

Karakteristično za sve gerunde, pa i za ovaj je to da se vreme iz predstojećeg glagola prenosi na sam gerund. Stoga, uzevši u obzir glagolska vremena zastupljena u navedenim primerima, jasno se uočava razlika u vremenskom okviru između glagola u gerundu i glagola koji sledi. Tako se može primetiti da se u prvoj rečenici radnja u gerundu (*ben*) *gelince* “kada sam došao“ desila pre glagolske radnje označene predikatom *öğrendim* “saznao sam” što će reći da je subjekat u prvom licu najpre *došao* a potom *saznao*.

Sledeći primer na identičan način pokazuje i potvrđuje ovu pojavu. Međutim, ono što se ovde zapaža je da iza gerunda *işaret edince* “kada je dao znak” slede dva glagola koja upućuju na dve radnje koje su se desile neposredno nakon radnje izražene gerundom. To su gerund na *-(y)ip* sastavljenog glagola *kolundan tutmak* “uhvatiti pod ruku” u funkciji veznika *i*: *kolundan tutup* “uhvatili su pod ruku i” i glagola *atmak* “baciti, izbaciti” narativa u trećem licu množine: *atmışlar* “izbacili su”. Premda su se obe glagolske radnje ostvarile neposredno posle radnje označene gerundom na *-(y)ınca*, treba napomenuti da se radnja u gerundu na *-(y)ip* dogodila nekoliko trenutaka pre finitne glagolske radnje.

U cilju što boljeg shvatanja, poslednji primer pokazuje da se gerund na *-(y)ınca* u istoj funkciji može upotrebiti u sadašnjem vremenu. Osnovni prevodni ekvivalent ovog gerunda je “kada”.

Uprkos ovim tvrdnjama, primećeno je da je anteriornost ovog gerunda u istoj meri prisutna i kod glagola koji upućuju na buduće događaje. Daćemo primer budućeg vremena:

Gelince anlatacağım.

Objasniću ti kad dođem.

Kao što se vidi, gerund na *-(y)ınca* ponaša se na isti način, zadržavajući svoju osnovnu vremensku osobinu koja se ogleda u tome da ih, prema rečima Banguoglua „glagol glavne rečenice prati u pogledu vremena“ (2011: 433). Ovo je razlog zbog kojeg pomenuti autor ovaj gerund svrstava u vremenske gerunde i to u grupu uzastopnih gerunda (*izleme zarffileri*).

Filiz Četintaş Jildirim (Yıldırım 2004: 341), upravo iz razloga što pokazuje da se radnja u zavisnoj rečenici dogodila pre radnje u glavnoj rečenici, ovaj gerund svrstava u grupu „*anteriornih gerunda*“ (*öncelik ulaçları*).

⁶⁹ Narativ ili neodređeno prošlo vreme (*miş'li geçmiş zaman*) je kategorija vremena koja u srpskom jeziku ne postoji. Koristi se najčešće u pripovedanju, prepričavanju događaja kojima nismo prisustvovali, za prenošenje tuđih reči i slično. Na srpski jezik se najčešće prevodi prošlim vremenom.

S tim u vezi od velikog je značaja obratiti pažnju na vezu između dve radnje. A. Kasapoglu (Kasapoğlu 2012: 53) napominje da između gerunda i glavnog glagola može postojati vremensko-uslovni odnos, to jest da je radnja u predikatu uslovljena radnjom u gerundu. Kako bi potkrepila ovu tvrdnju, autorka daje sledeći primer:

“Çocuk zil çalınca okuldan çıktı”.
Dete je izašlo iz škole kada je zazvonilo.

Na osnovu ovog primera može se uočiti upravo to da se radnja u glavnom glagolu ne bi mogla izvršiti ukoliko se pre toga ne realizuje radnja u gerundu. U konkretnom slučaju, tek „kada je zazvonilo“ (*zil çalınca*) “dete je izašlo iz škole” (*çocuk okuldan çıktı*).

Uzevši u obzir osnovnu funkciju ovog gerunda, a to je da pokaže vreme kada se radnja dogodila, neki lingvisti poput Korkmaz (2009: 1006) i Košudžu (Koşucu 2007: 57) ističu to da je „ove rečenice moguće formirati sa „*diği zaman, diğında*⁷⁰“. Međutim, iako su značenja ove dve forme ponekad podudarna, one se ne mogu u potpunosti smatrati sinonimima. Ono po čemu se gerund na *-(y)ınca* razlikuje u pogledu vremena je, prema isticanju Košudžu (Koşucu 2007: 57) i S. Đinđića (Đinđić 1989: 215), to da „pored hronološkog niza između predikata i glagola sa *-(y)ınca* neophodno i da nije prošlo mnogo vremena između dva glagola: razmak između glavne i radnje izražene glagolom je vrlo mali“. Zbog toga ga mnogi turkolozzi (Teodisijević, 2004: 269; Čaušević 1996: 388, Đinđić 215) opisuju kao gerund koji „izražava radnju koja se desila neposredno pre neke druge, ili istovremeno sa njom. Prema njihovim tvrdnjama “prevodi se vremenskom rečenicom sa veznicima „*çim*” i „*kad*”. Na primer:

Oda kapısı kapanınca dipsiz bir boşluğa kayıyor gibi duydu kendini.
(N. Cumali DH, s. 23)

Çim su se sobna vrata zatvorila, osetio se kao da klizi u duboku prazninu.

Na osnovu ovog primera može se naslutiti da se radnja u glagolu nakon gerunda: na *-(y)ınca: kayıyor* „klizi“, budući da je u sadašnjem vremenu, počela događati vrlo brzo, skoro istovremeno sa radnjom označenom gerundom *kapanınca* „*çim* su se zatvorila“. Upravo zbog minimalne vremenske razlike između ostvarenja radnje u gerundu i radnje u glavnom glagolu, može se dogoditi da se, pribegne alternativnom semantičkom rešenju u vidu veznika *çim*, s obzirom na to da ovaj veznik upućuje na brzinu i skoro istovremenost. To se dešava isključivo ukoliko se ne može prevesti sa „*kad*“, to jest kada je kontekstualno bolje uklopljivo rešenje. Međutim, to nije čest slučaj, jer u savremenom turskom jeziku postoje druga gramatička rešenja koja se u ovom značenju mnogo češće koriste. Pod istovremenošću se ovde podrazumeva vrlo mala vremenska razlika između dve radnje, koje dakle nisu u potpunosti sinhronizovane ali su približne tome.

Ovaj gerund, prema Ediskunu (1999: 260) i Korkmaz (2009: 1007) ima tu mogućnost da povremeno, „preuzme osobine glagolske forme „*diktan sonra*“ (čiji je prevodni ekvivalent u srpskom jeziku „nakon što“) i da u glavnom glagolu ispolji negativne posledice koje se za njega vezuju“. Uzećemo svakodnevni primer:

Sen böyle konuşunca başkalar ne diycekler ki?
Kad ti tako govoriš šta će (tek) drugi reći.

Iako nisu sasvim semantički podudarne, cilj ove upotrebe gerunda na *-(y)ınca, -(y)ince, -(y)unca, -(y)ünce* je, što se na osnovu datog primera može primetiti i zaključiti, da ukaže na uzročno-posledičnu vezu između radnje iskazane ovim gerundom i radnje finitnog glagola. Naime, zadržavajući svoje osnovno značenje, a to je „*kad*” gerund u ovoj rečenici opet upućuje na to da se

⁷⁰ *diği zaman, diğında* su propartipske forme kojima se saopštava vreme vršenja radnje. Prevode se sa „*kad*“

radnja u glavnom glagolu dešava nakon radnje u gerundu te se na osnovu nje može naslutiti da ni krajni ishod neće biti pozitivan. Sa ciljem da se ova veza naglasi u prevodu, ubačen je prilog „tek”.

U pogledu značenja, kako je više puta u tekstu naglašeno, nastavak za građenje ovog gerunda u savremenom turskom jeziku glagolu na koji se dodaje isključivo daje značenje „kad”. Međutim, važno je napomenuti da je prema turskim izvorima (Bayraktar 2004:187; Korkmaz 2009: 1008; Banguoğlu 2011: 433, Ergin 2009: 342) “ovaj gerund u prošlosti sam kazivao trajanje („dok, sve do“)⁷¹. Kada je gerund izgubio taj svoj izraz, da bi se on iskazao prema pomenutim gramatičarima, dodaje mu se nastavak za dativ i postpozicije *kadar*, *dek*, *değın*. Ovu proširenu formu gerunda na *-(y)ınca*, *-(y)ince*, *-(y)unca*, *-(y)ünce* Banguoglu (Banguoğlu 2011: 433) naziva *bitim zarfıileri*, dok Gendžan (Gencan 1971: 329) koristi termin *bitirme ulaçları*. Navodimo primer upotrebe ovog gerunda:

Yakalanıncaya kadar hayatım böyle geçti.

(A. Nesin MB, s. 157)

Život mi je prošao tako dok nisam uhvaćen.

Iako se pomenute postpozicije mogu koristiti i vremenski i prostorno, u kombinaciji sa osnovnim gerundom na *-(y)ınca*, *-(y)ince*, *-(y)unca*, *-(y)ünce* upotrebljavaju se isključivo u vremenskom značenju.

Pored pomenutog značenja, Čaušević (1996) napominje da “može imati i značenje “dok (ne)”. Prema rečima autora, “ovom se rečenicom izražava da radnja glavne rečenice traje sve do momenta kad počinje radnja zavisne rečenice” (Čaušević 1996: 389). Za to daje sledeći primer:

Eşim okuldan dönmeyince yemeği kim yapar?

Ko će spremati ručak dok mi se supruga ne vrati iz škole?

Ono što naročito privlači pažnju kod ove upotrebe je to da, u poređenju sa prethodnim primerom, takođe zadržava značenje postpozicije *kadar* u dativu, koja je ovde izostavljena, što dovodi do zaključka da je negativna forma gerunda na *-(y)ınca*, *-(y)ince*, *-(y)unca*, *-(y)ünce* u nekom domenu zadržala svoju funkciju kazivanja trajanja u svom osnovnom obliku, te se u negaciji postpozicija izostavlja.

Osim toga, gerund na *-(y)ınca*, *-(y)ince*, *-(y)unca*, *-(y)ünce* poseban je i po tome što u svojoj osnovnoj vremenskoj funkciji može obrazovati jedinstvene priloške izraze. Jedan od njih je priloški izraz *zamani gelince* “u dogledno vreme, pravovremeno, kad dođe vreme”(Acar 2014: 44). Izdvojićemo jedan opšti primer:

Çocuklar, zamani gelince evden ayrılacaktır.

Deca će, kad (za to) dođe vreme, otići od kuće.

Ovaj izraz sastoji se od imenice *zaman* „vreme“ sa prisvojnim sufiksom trećeg lica jednine *-(s)ı* i gerunda na *-(y)ünce* glagola *gelmek* „doći“. Ovim se izrazom ukazuje na konkretan vremenski momenat kada je glagolska radnja biti ostvarena u budućnosti.

Još jedan sličan izraz zabeležen kod Čauševića (1996) je izraz *sırası gelince* „kad je već došao red na to, kad je već reč o tome”⁷² (Čaušević 1996: 390). Daćemo primer:

Sırası gelince anlatmaya çalışacağım.

Kad je već došao red na to, pokušaću da objasnim.

⁷¹ U osmanskome jeziku gerund na *-(y)ınca* imao je limitativno značenje koje se do danas sačuvalo u poslovicama, npr. *Köprüyü geçince* (ili *geçmeyince*) *ayıya dayı der*. „Dok ne pređe most, i medvedu se obraća „Ujače“ (tj. Dok ne ostvari svoje namere...) (Čaušević 1996: 390).

⁷² Prev. Čaušević

Navedeni izraz se pak sastoji od imenice sira „trenutak, momenat“ takođe sa prisvojnim sufiksom za treće lice jednine *-(s)ı* i gerunda *gelinece* „kad dođe“. Za razliku od ranije objašnjenog izraza, ovaj izraz, s druge strane, označava konkretan trenutak u sadašnjosti kada će glagolska radnja biti ostvarena.

Iako je prevashodno vremenski gerund, na šta nam ukazuju svi dosadašnji primeri i tvrdnje, ni ovaj gerund nije izuzetak kada se radi o preuzimanju nekih drugih funkcija i uloga u rečenici. Prema rečima Košudžu (2007), gerund na *-(y)ınca*, *-(y)inca*, *(y)unca*, *-(y)ünce* takođe stvara uzročno-posledičnu vezu između predikata rečenice i glagola kojem je dodat (Koşucu 2007: 57). Samim tim, prema rečima ove turkološkinje, ali i mnogih drugih (Korkmaz 2009: 1007, Teodosijević, 2004: 269; Čaušević 1996: 388) upotrebljen u negativnom obliku, on umesto vremenske funkcije izražava uzrok. Tom prilikom se, kako ističu, prevodi uzročnim veznicima poput: „zbog“, „kad“, „jer“, „pošto“, „budući da“ i sličnih. Navodimo primere:

Çocuklar kızdıramayınca alaydan vazgeçtiler.

(A. Nesin ŞÇH, s. 136)

Deca su odustala od rujanja jer nisu uspela da (je) naljute. (dosl. kada nisu mogle da naljute)

O akşam gelmeyince fena halde korkmuştum, fakat ertesi gün ağlayarak ve gülererek çıktı geldi.

(H. E. Adıvar MSE, s. 58)

Pošto to veče nije došao, pretrnula sam od straha, međutim sutradan se pojavio plačući i smejući se. (dosl. kada nije došao)

Navedeni primeri pokazuju određenu fleksibilnost, odnosno sposobnost gerunda na *-(y)ınca*, *-(y)inca*, *(y)unca*, *-(y)ünce* da u trenutku promeni svoju ulogu u rečenici. U oba ova primera evidentno je uzročno značenje gerunda, na osnovu posledica ili rezultata iskazanih finitnim glagolom. Tako je u prvom primeru rezultat radnje *alaydan vazgeçtiler* „odustale su od rujanja“.

Da ovo nije jedini primer kada ovaj gerund menja svoju osnovnu funkciju potvrđuje i Z. Korkmaz (2009), koja ukazuje na još jednu atipičnu odliku ovog gerunda. Ova lingvistkinja napominje da se gerundom na *-(y)ınca*, *-(y)inca*, *(y)unca*, *-(y)ünce* iskazuje i uslov tako što se „između radnje koju prikazuje glavni glagol i gerunda javlja odnos uslova u rečenici“ (Korkmaz 2009: 1007). Navodimo jednostavan primer iz svakodnevnog života:

Ders çalışınca sınavı kazanacaksınız.

Položićeš ispit ako učiš. (dosl. kad učiš)

Ovakav tip rečenice pruža mogućnost da se primarno značenje gerunda, koje u konkretnom primeru glasi „kad učiš“, prema potrebi konteksta, preoblikuje u kondicionalno „ako učiš“. Ovako upotrebljen gerund označava radnju koja, premda ima realnu mogućnost da bude ispunjena, predstavlja uslov za ostvarenje glavne glagolske radnje.

Slična pojava uočena je i u negaciji. Ista autorka, naime, napominje da kada i gerund i glavni glagol u rečenici imaju sufiks za negaciju *-ma*, javlja se funkcija gerunda *-madan*, *-meden önce* (o kojoj će kasnije biti reči u posebnom poglavlju) i glagolske forme *-madığı sürece*⁷³ koje pokazuje da radnja u glavnom glagolu neće moći da se ostvari ukoliko se ne ostvari radnja u gerundu (Korkmaz 2009: 1007, 1008). Navodimo primere iz svakodnevnog života:

Öğrenciler öğrenmeyince sınav kazanmayacaklar.

Studenti neće položiti ispit ako ne uče/ bez učenja/ dok ne nauče. (dosl. kada ne uče)

⁷³ „Sufigirani proparticip sa imenicama müde i süre „period“ i sufiksom relativa-ekvativa -çe odnosno -ce izražava vremensku rečenicu sa značenjem „dok, sve dok“ (K. Aykut 2007: 68).

Kimseye söylemeyeceğini söz verince sırrını açıklamayacağım.

Neću ti otkriti tajnu ukoliko ne obećaš/ dok ne obećaš da nećeš nikom reći. (dosl. kada ne obećaš)

Čaušević (1996) kao prevodne ekvivalente ovih oblika kojim se izriče nagodba navodi sledeće: „ako ne, ukoliko ne“ Čaušević (1996: 389)

Negativni oblik ovog gerunda, osim što može uslovljavati radnju u glavnom glagolu, isto tako može biti indikator glagolske radnje u sledećem gerundu u nizu te tako, prema tvrdnjama mnogih autora (Korkmaz 2009: 1006; Deniz 2017: 28; Yıldırım 2004: 133, 134) „ako se pogleda nekoliko gerunda sastavljenih od nastavka *-mayınca* u istoj idejnoj strukturi, prvi od njih stvara razlog za radnju u gerundu koji sledi ili oni sledeći postaju rezultati radnje u prvom gerundu. Korkmaz (2009: 1009) daje sledeći primer:

Doğum çok olunca tarla yetmiyor. Tarla yetmeyince otlakiye kalmıyor. Otlakiye kalmayınca yağ olmuyor.

Kad je obilan prinos (jedna) njiva je nedovoljna, kada je njiva nedovoljna ne ostaje za ispašu, kad ne ostane za ispašu nema ni masti.

Pored navedenih funkcija, gerund na *-(y)ınca, -(y)ınca, (y)unca, -(y)ünce* ističe se još jednom posebnom ulogom u rečenici. Naime, dodajući se na glagol *gelmek* „doći“ stvara posebnu formu koja u potpunosti može izgubiti svoje osnovne osobine i ponašati se poput prave postpozicije. Tada se najčešće prevodi izrazima „što se tiče“ ili „po pitanju (toga)“ i sličnim. Daćemo primere:

Sana gelinece, sıkılmayasın diye bir dil kursuna filan yazılırdın.

(A. Kulin BG, s. 152)

Što se tebe tiče, ti bi upisao neki kurs jezika i slično da ti ne bi bilo dosadno.

Kırık Ali'ye gelinece...

(A. Nesin SMEYM, s. 98)

Što se tiče Kirika Alije...

Güzelliğe gelinece, Turgut'ta boy bos, kelle kulak yerindedir.

(R. N. Güntekin G, s. 65)

Po pitanju lepote, Turgut je kurpulentne građe.

Kao što se može primetiti, gerund *gelinece* u funkciji postpozicije koristi se isključivo sa dativom koji se dodaje na imenicu ili zamenicu koja mu prethodi i predstavlja ukalupljenu formu.

5.1.5. Gerund na *-(y)alı, -(y)eli*

U staroturskom je ovaj nastavak, prema velikom broju turskih lingvista (Okçu 2012: 42, Korkmaz 2009: 1009; Ediskun 1999: 262; Ergin 2006: 342 i drugi) imao oblik *-geli, -galı*. U zapadnoturski prešao je u vidu nastavka *-(y)alı, -(y)eli* koji je nastao gubljenjem konsonanta /g-/ u prednjem glasu sufiksa.

5.1.5.a. Tvorbene karakteristike

Gerund na *-(y)alı*, *-(y)eli* se u savremenom turskom jeziku, poput gerunda na *-(y)ınca*, *-(y)ince*, *-(y)unca*, *-(y)ünce* može sresti u vidu:

1. osnovne
2. proširene forme

Osnovna forma podrazumeva osnovni nastavak za građenje ovog gerunda, a to je dvovarijantni sufiks *-(y)alı*, *-(y)eli*, koji shodno svim pravilima tvorbe osnovnih gerunda, dolazi na različite vrste glagolskih osnova. Daćemo primere:

Şu demek : İstiklâl harbi başlayalı iki sene oldu.

(P. Safa GD, s. 43)

Znači sledeće: Prošle su dve godine otkako je počeo rat za nezavisnost.

Seninle görüşmeyeli çok zaman oldu.

Mnogo je vremena prošlo otkad se sa tobom nisam videla.

Izuzev osnovne varijante, kako je ranije naznačeno, turkološka lingvistička literatura (Korkmaz 2009: 1010; Gencan 1971: 328; Ediskun 1999: 261; Emre 1945: 403 i drugi) većinom ukazuje na još dve forme gerunda na *-(y)alı*, *-(y)eli* koje se mogu smatrati njegovim proširenim oblicima:

Jedna od njih gradi se dodavanjem ablativnog nastavka *-dan*, *-den* na osnovni gerund i postpozicije *beri*. Daćemo primer:

Adnan'a hocalık etmeye başlıyalıdan beri bu, üçüncü defa oluyordu.

(R. N. Güntekin GE, s. 20)

Ovo se dešavalo treći put otkako sam počeo da podučavam Adnana.

Kao što se na osnovu primera može videti ablativni nastavak piše se spojeno sa gerundom u vidu jedne reči, dok se postpozicija *beri* piše odvojeno. O osnovnim karakteristikama i značenjima ove postpozicije detaljne informacije pruža K. Aykut (2007) koja objašnjava da je postpozicija *beri* „nastala od priloga *beri* što znači „bliža strana nečega“. Uglavnom se koristi u vremenskom značenju i prevodi se kao „od, od pre, već“ (Aykut 2007: 74).

Nastavak za ablativ u ovoj konstrukciji, prema gore navedenim izvorima, može se izostaviti. Ova struktura se od prethodno navedene razlikuje isključivo po obliku. Navodimo primer iz svakodnevnog komunikacije:

Okuldan döneli beri hiç konuşmuyor.

Ne progovara otkako se vratila iz škole.

Neki lingvisti (Korkmaz, 2009: 2010; Aykut 2007: 75) ističu da se ove forme sa *beri* koriste pretežno u govornom jeziku, te da su nastale pod uticajem dijalekta.

Druga proširena forma na koju upućuje turska lingvistička literatura (Korkmaz 2009: 1010; Ediskun 1999: 261; Emre 1945: 403; Hengirmen 2006: 260 i drugi) sastoji se od gerunda na *-(y)alı*, *-(y)eli* i glagola u prošlom vremenu (*belirli geçmiş zaman*) koji mu prethodi. Navodimo sledeće primere preuzete iz udžbenika *Orhun*:

Bu eve taşındık taşınalı sorunlar bitmek bilmedi.

(TÖODK2, s. 154)

Problemi nisu prestali otkako smo se preselili u ovu kuću.

Türkmenistan'a gitti gideli aramadi.

(TÖODK2, s. 154)

Nije pozvao otkako je otišao u Turkmenistan.

Öğretmen oldum olalı bu okulda çalışıyorum.

(TÖODK2, s. 154)

Predajem u ovoj školi otkako sam postao nastavnik.

Karakteristično za ovu formu je to da se glagol u prošlom vremenu koji prethodi gerundu može koristiti u svim licima. Na osnovu ličnog nastavka upotrebljenog u ovom obliku, može se razaznati ko je subjekat u rečenici. Tako je u prvom primeru subjekat prvo lice množine: *taşındık taşınalı* „otkako smo saznali“, u drugoj rečenici treće lice jednine: *gitti gideli* „otkako je otišao“, a u trećoj prvo lice jednine: *oldum olalı* „otkako sam postao“. Isto tako, ono što najviše privlači pažnju kod ovih konstrukcija jeste da se za njihovo formiranje koriste isključivo osnove istog glagola i to u afirmativnom obliku, što se iz navedenih primera može i zapaziti. Prošireni oblik gerunda u prvom primeru sastoji se od osnove glagola *taşınmak* „preseliti se“, a u drugom od osnove glagola *gitmek* „otići“. Treća forma specifična je po tome što je u njenoj osnovi pomoćni glagol *olmak* „postati“, koju neki lingvisti (Ediskun 1999: 262; Čaušević, 1996: 387) svrstavaju u frazeologizam *oldum olalı* čiji bi prevodni ekvivalent u svim licima bio „oduvek“ i tome slično. Posebno je važno napomenuti da se ovom formom, kako će kasnije biti objašnjeno, značenje pojačava.

Postoji još jedna specifična tvorbena struktura koja potpada pod proširene forme ovog gerunda, na koju ukazuju Četinkaja i Aj (Çetinkaya ve Ay 2020: 362), a koja se znatno ređe može sresti u odnosu na prethodno navedene, a to je konstrukcija sa postpozicijom *bu yana*. Na primer:

Bu akşam eve geleliden bu yana albümü dinliyorum ve filmi seyreder gibi oluyorum.

Otkad sam došao kući večeras (do ovog momenta), slušam album i osećam se kao da gledam film.

Postpozicija *bu yana*, prema objašnjenju K. Aykut (2007) „sastavljena od pokazne zamenice *bu* i postpozicije *yana*, dobija vremensko značenje „od tada, naovamo“ (Aykut 2007: 75).

Iako morfološki drugačija, ova forma se takođe može uzeti za ekvivalent formi sa postpozicijom *beri*.

Ovaj gerund, jedinstven po svom nastavku i obliku, uprkos tome što ima približno ekvivalentne forme kojima bi se mogao zameniti, među koje spada i proparticip sa postpozicijom *beri*⁷⁴: *geldiğinden beri* „otkako je došao“, ističe se svojom izuzetnom upotrebnom vrednošću u savremenom jeziku.

5.1.5.b. Funkcija i značenje

Osnovna i jedina funkcija gerunda na *-(y)alı*, *-(y)eli* je vremenska. U okviru toga, kako je u turkološkim izvorima (Korkmaz 2009: 1009; Ediskun 1999: 262, Emre 1945: 403) istaknuto, njegova osnovna uloga je da ukaže na početak vršenja glagolske radnje glavne rečenice, zbog čega ga neki lingvisti (Banguoğlu 434; Emre 1945: 403 i drugi) nazivaju *başlangıç zarffülleri* ili *başlama ulaçları* (Gencan 1971: 328; Ediskun 1999: 261). Daćemo primer:

⁷⁴ Postpozicija *beri* ide uz ablativ i koristi se u vremenskom značenju „od“.

Bu temel kavgası çıkalı biz de birinci boy oluverdik!

(F. Baykurt YÖ, s. 151)

Otkako je izbila ova krucijalna svađa, i mi smo postali prvi odred.

Uzevši u obzir sve dosadašnje primere i tvorbene varijante koje na to upućuju, može se zaključiti da se gerund na *-(y)alı*, *-(y)eli* najčešće prevodi vremenskim prilozima “otkako” i “otkad”. Samim tim, jasno se može zapaziti trenutak početka glagolske radnje koji se ovim gerundom želi istaći. U navedenoj rečenici to je “od momenta izbijanja svađe” to jest “otkako je izbila svađa” (*kavga çıkalı*). Ovaj početak glagolske radnje, kako se može primetiti, započinje u prošlosti, bez obzira na to u kom je vremenu predikat rečenice. Navodimo primer iz svakodnevnog života:

Buraya geleli yakında üç sene olacak.

Uskoro će biti tri godine otkako sam došla ovamo.

Kao što se, na osnovu samih značenja („otkako“; „otkad“) može primetiti, gerund je uprkos finitnom glagolu u budućem vremenu, zadržao svojstvo prošlog vremena.

Takođe, ovaj gerund se može više puta u kontinuitetu javiti u rečenici, pa čak i u kombinaciji sa gerundom na *-(y)ıp*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp*. Daćemo primer:

Karataş Köy Kurulunun ikinci üyesi Haceli, yatağından kalkalı, ahıra girip çıkalı, elini yüzünü yıkayıp giyineli yarım saati geçiyor.

(F. Baykurt YÖ, s. 45)

Prošlo je pola sata otkako je Hadželi, drugi član seoskog odbora Karataş, ustao iz kreveta, skoknuo do štale, umio se i obukao.

U prvom delu rečenice javlja se primer gerunda *kalkalı* „otkako je ustao“ koji je upotrebljen u svom osnovnom obliku i značenju. U drugom delu rečenice upotrebljen je isti tip gerunda, međutim u kombinaciji sa gerundom na *-(y)ıp*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp*. Poznavajući sve karakteristike ovog gerunda, pažnju privlači prvi par glagola na koje je dodat nastavak za gerund *-(y)alı*, *-(y)eli*, koji čine dva glagola različite forme i suprotnog značenja koje potpadaju pod neku vrstu ukalupljenih izraza gerunda na *-(y)ıp*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp*. To je izraz: *girip çıkmak* od glagola *girmek* „ući“ i glagola *çıkmaq* „izaći“, koji se u skladu sa kontekstom date rečenice može prevesti sa „skoknuti“ (dosl. ući i izaći). Zbog toga se gerund na *-(y)alı*, *-(y)eli* neće posebno odnositi na oba glagola već na ovaj jedan izraz. Za razliku od ovog para, poslednji deo rečenice sadrži dva nezavisna glagola spojena gerundom na *-(y)ıp*, *-(y)ip*, *-(y)up*, *-(y)üp* u vidu pravog veznika, te u ovom slučaju gerund na *-(y)alı*, *-(y)eli* pojedinačno utiče na značenje ovih glagola, pa će njihov prevod glasiti “otkako se umio i obukao” (*yıkayıp giyineli*). Da bi se izbeglo ponavljanje u prevodu, prilog *otkako* upotrebljen je samo jednom i odnosi se na sve gerunde u rečenici.

Za razliku od osnovnog oblika, proširena forma sa postpozicijom *beri* u ablativu, prema isticanju K. Aykut (Aykut 2007: 75) “ima funkciju pojačavanja vremenskog značenja gerunda „otkad” i „otkako”. Navodimo primer:

Bundan başka dünya kurulalıdan beri halledilmemiş birtakım büyük davalar, muammalar vardı: Allah, din, ruh, cennet, cehennem ve saire dâvaları...

(R. N. Güntekin G, s. 11)

Osim toga, postojalo je nekoliko, otkako je svet stvoren nerešenih velikih pitanja i misterija: Bog, vera, duh, raj, pakao i drugi slučajevi...

Budući da je postpozicija *beri* sa ablativom već nosilac pomenutih značenja, kao i sam gerund na *-(y)alı*, *-(y)eli*, samim tim se i značenje gerunda duplira, tačnije naglašava.

Slično ovoj formi, i oblici sa određenim prošlim vremenom, prema navođenju Z. Korkmaz (2009: 1010) takođe imaju ulogu pojačavanja funkcije gerunda na *-(y)alı*, *-(y)eli*. Dajemo primer:

Bu kursa katıldım katılah tatile gidemedim.

(YHYİT2, s. 51)

Otkako sam se priključila ovom kursu nikako nisam mogla otići na odmor.

Pod pojačavanjem funkcije misli se na naglašavanje ovog nastavka i uopšteno njegovog značenja, jer se na neki način, iako dvama različitim gramatičkim formama, ponavlja radnja glagola: *katıldım katılah* „otkako sam se priključila (priključila sam se)“, „od momenta kad sam se priključila“.

5.1.6. Gerund na *-madan*, *-meden*

Nastavak *-madan -meden* jedan je od specifičnih nastavaka za formiranje gerunda o čijoj strukturi i poreklu se kroz turkološku lingvističku literaturu u velikoj meri govori.

Problem strukture nastavaka negativnih gerunda koji su suprotni gerundskim nastavcima, postao je problem koji je povremeno okupirao turkologe. Uprkos nekolicini radova urađenih na ovu temu, još uvek nema pouzdanog zaključka o ovom nastavku. Lingvisti okrenuti ovoj temi, koji razmatraju ove grupe nastavaka, usredsredili su se na tipove: *matı*, *-meti*, *-madı*, *-medi ve -matın*, *-metin*, *-madın*, *-medin*, najstarije oblike ovog nastavka (Aziz, 2016: 94, 95).

Prema Zejnep Korkmaz (1996: 259; 2009: 1011) ovaj gerundski nastavak, kada se pogledaju istorijska razdoblja, „oslanja se, u pogledu glasovnih promena u starom anadolskom turskom, na jedan stariji nastavak *-madın/ -medin*. U staroturkskom pored *-madın/ -medin* istovremeno se javlja i *-matın/ -metin*. (Korkmaz 1996: 260).

Današnja varijanta ovog nastavka glasi *-madan -meden* i prema tvrdnjama većine lingvista (Yüksek 2015: 26; Lewis 2000: 182; Gencan 1971: 330) pomenuti nastavak u osnovi se sastoji od sufiksa za negaciju *-ma*, *-me* i ablativnog nastavka *-dan*, *-den*.

5.1.6.a. Tvorbene karakteristike

Gerund na *-madan*, *-meden* je, kako je na samom početku pojašnjeno, gerund prepoznatljiv po svojoj negativnoj formi koja se kao takva javlja u nekoliko različitih varijanti koje bi se mogle svrstati u dve osnovne grupe. To su:

1. osnovna
2. proširena forma

Osnovni oblik ovog gerunda gradi se od afirmativne glagolske osnove i dvovarijantnog sufiksa *-madan*, *-meden*. Na primer:

Sinderela aceleden ayakkabısını almadan arabaya binip eve tam gece yarısı varmış.

(K, Bana Bir Masal'dan..., s. 14)

Pepeljuga se, ne uzevši u žurbi svoju cipelicu, popela u kočiju i stigla kući tačno u ponoć.

Kako se može zapaziti, a na šta upućuju i ranije pomenuti autori (Yüksek 2015: 26; Lewis 2000: 182; Gencan 1971: 330) ovaj nastavak se zbog sufiksa morfološki poklapa sa formom skraćenog infinitiva i ablativnog nastavka.

Međutim, prema pojašnjenju koje daje M. G. Jukse (2015) “po akcentu sloga se vidi da je reč o negativnom sufiksu. Pošto je u većini slučajeva u turkom jeziku akcenat na poslednjem slogu reči, glavni naglasak pada na slog koji prethodi nastavku *-madan*, a ne na završni slog reči *-dan*”, što ukazuje da je u pitanju sufiks za negaciju a ne skraćeni infinitiv (Yüksek 2015: 26).

Naglasak za skraćeni infinitiv je na ablativnom nastavku *-dan*, *-den*, *-tan*, *-ten*, dok je nastavak za negaciju na glagolskoj osnovi koja mu prethodi.

Primeri iz savremene književnosti, govora, kao i iz nekih gramatika, pokazuju da se ovaj nastavak nekada može sresti u vidu specifične forme *-mazdan*, *-mezden*. Na primer:

Adını sordum ama duymazdan geldi.

(E. Şafak A, s. 74)

Pitao sam ga za ime, ali se pravio gluv.

En yakın arkadaşlarının dahi durumdan haberdar olmayışı, meseleyi bilmezden gelmesini kolaylaştırmıştı.

(E. Şafak A, s. 45)

Činjenica da čak ni njegovi najbliži prijatelji nisu bili svesni situacije, olakšala mu je ignorisanje tog problema.

Ova forma sastoji se od sufiksa za negaciju aorista koji, poput sufiksa *-ma*, *-me* ima dve varijante: *-maz* i *-mez*. U cilju prikazivanja tvorbenih struktura ovog sufiksa, za primer su uzeta dva morfološki slična frazeološka glagola koja se javljaju u digitalnom *Aktuelnom turskom rečniku* (*Güncel Türkçe Sözlük*), u čijim osnovama su nastavci za gerund *-mazdan* i *-mezden*. U prvom primeru upotrebljena je fraza *duymazdan gelmek*, čiji sastav čine gerund na *-mazdan* glagola *duymak* „čuti“ i glagola *gelmek* „doći“ u značenju „praviti se gluv“. Drugi primer na sličan način pokazuje formu ovog nastavka. U pitanju je takođe frazeološka konstrukcija gerunda na *-mezden* glagola *bilmek* „znati“ i glagola *gelmek* „doći“ u značenju „ignorisati, glumiti neznanje“.

Korisno je spomenuti da je negativna osnova u ovim glagolskim formama u isto vreme i particip: „onaj koji ne čuje“; „onaj koji ne zna“.

Takođe, prošireni oblik ovog nastavka, pored pomenutih varijanti uključuje i ranije pojašnjene postpozicije *önce* i *evvel* koje se pišu odvojeno od nastavka. Na primer:

Sen gelmeden önce daha iyiydim.

Bila sam mnogo bolje dok ti nisi došao/ pre nego što si ti došao.

Sahneye çıkmadan önce burda prova yapalım.

(A. Nesin ŞÇH, s. 49)

Hajde da ovde probamo pre nego što izađemo na scenu.

Ruhdaşımı kendi gözlerimle görmezden evvel, göremediği insanlar onu nasıl değerlendiriyor anlamalıyım.

(E. Şafak A, s. 69)

Pre nego što svoju srodnu dušu pogledam svojim očima, moram da razumem kako je procenjuju ljudi koje ne može da vidi.

Dodavanje postpozicija *evvel* i *önce* moguće je i kod jednog i kod drugog tipa nastavka. Međutim, govoreći o ovim postpozicijama K. Aykut (2007) naglašava da je postpozicija *evvel*⁷⁵ sve manje zastupljena u savremenom jeziku.

⁷⁵ pozajmljenica iz arapskog jezika

S druge strane, proširena varijanta gerunda na *-madan, -meden (-mazdan, -mezden)* sa *önce*, neizostavan je i vrlo aktuelan deo savremenog turskog jezika. Ipak o zastupljenosti proširenih, ali i osnovnih oblika ovog gerunda, govori Dž. Luis (2000) prema čijim tvrdnjama su „forme sa *-mazdan, -mezden* mnogo ređe u pisanju od formi *-madan, -meden*“ (Lewis 2000: 181).

5.1.6.b. Funkcija i značenje

Gerund na *-madan, -meden* se, u zavisnosti od svog oblika, odlikuje kako načinskim tako i vremenskim osobinama. Prema većini gramatika i naučnih radova (Hengirmen 2006: 257; Yüksek 2015: 25; Ediskun 1999: 257, Bozkurt 2012: 259) ovaj gerund je svrstan u načinske gerunde (*durum zarffülleri*). Uzevši to u obzir, njegova primarna uloga je da saopšti način na koji se odigrala glagolska radnja. Može se prevesti na različite načine. M. Teodosijević (2004) navodi one najfrekventnije, a to su: “glagolskim prilogom vremena sadašnjeg, glagolskim prilogom vremena prošlog ili načinskom rečenicom sa složenim veznikom „a da ne“, „bez“, „bez da“, „bez toga da“ (Teodosijević 2004: 265). Na primer:

Hiçbir şey konusmadan bir saat kadar yürüdüük.

(S. Ali YD, s. 141)

Šetali smo oko sat vremena ne govoreći ništa.

Ben artık kimseye bakmadan aşağıya uçtum.

(H. E. Adıvar H, s. 135)

Poletela sam dole ne pogledavši više nikoga.

Sormadan alabilir.

Može uzeti bez pitanja/ a da ne pita/ bez da pita.

Ono što naročito treba naglasiti kod načinske funkcije gerunda na *-madan, -meden* jeste da se ona odnosi i isključivo javlja kod osnovne forme ovog gerunda, što dati primeri i pokazuju.

Na osnovu upotrebe gerunda *konusmadan* „ne govoreći“ od glagola *konusmak* „pričati, razgovarati“ u prvom primeru, zapaža se da je njime iskazana nesvršena glagolska radnja koja se odigrava istovremeno sa glavnom glagolskom radnjom. S druge strane, budući da je preveden glagolskim prilogom prošlim, gerund u drugom primeru *bakmadan* „ne pogledavši“ gerunda *bakmak* „pogledati, gledati“ upućuje na svršenu glagolsku radnju koja se takođe odvija istovremeno sa radnjom glavnog glagola. Međutim, osnovna semantička karakteristika ovog gerunda koja je prisutna i u datim primerima, jeste njegovo negativno značenje. Zbog pomenutih svojstava, E. Čaušević (1996) za ovaj gerund kaže da je „semantički ekvivalent negativnog oblika gerunda na *-(y)arak* te nema negativan oblik“ (Čaušević 1996: 385).

S obzirom na to da je i sam u negaciji, ne postoji mogućnost dodavanja još jednog negativnog sufiksa. Gerundom *sormadan*, iz poslednjeg primera, pružen je uvid i u ostale, ranije navedene, semantičke mogućnosti kontekstualno bliskih značenja „bez pitanja, a da ne pita, bez da pita“ i tome slično.

Turški turkolozi (Banguoğlu, 2011: 431; Korkmaz 2009: 1012) ističu i to da “ovi gerundi saopštavaju da se zavisna rečenica neće ostvariti, već samo glavna”. Ovo proističe upravo iz njegovog negativnog oblika koji ne ostavlja mogućnost za ostvarenje glagolske radnje koja se njime iskazuje, dok istovremeno obaveštava o ostvarenju glagolske radnje glavnog glagola, ukoliko je u afirmativnom obliku, što dokazuju sva tri primera.

Uprkos tome, na osnovu brojnih primera, zapaža se da finitni glagol ne mora uvek biti u afirmativnom obliku već može biti i u negativnom, što u potpunosti menja ulogu ovog gerunda. Naime, ukoliko je finitni glagol, poput gerunda, u negaciji, onda gerund istovremeno pokazuje da se radnja koju on izražava neće ostvariti, kao ni glavna. Tada, prema isticanju nekih turkologa (Aziz

2016: 95; Öztürk 2002: 26) gerund na *-madan, -meden* „može da stvori uslovnu vezu između gerunda i glavnog glagola i to tako da je uslov za njihovu realizaciju njegova sopstvena realizacija. Na primer:

Geçen hafta aldığı kitabı geri vermeden diğeri almazsın.

Ako ne vratiš knjigu koju si uzeo prošle nedelje, nećeš uzeti drugu.

Sasvim je jasno da se glavna glagolska radnja neće ostvariti pre nego što se ostvari radnja iskazana gerundom. Ovde je takođe bitno napomenuti da se uslov gerundom na *-madan, -meden* može iskazati samo njegovom osnovnom formom.

Osim u navedenim, ovaj gerund se u velikoj meri koristi i u vremenskoj funkciji, zbog čega ga neki turkolozi (Emre 1945: 398; Gencan 1971: 331, Banguoğlu 2011: 436) svrstavaju i u vremenske gerunde.

Z. Korkmaz (2009) jedna je od mnogih lingvista koja ukazuje na to da se radnja u glavnom glagolu dogodila pre radnje označene gerundom (Korkmaz 2009: 1011).

Zbog toga se u turkološkoj literaturi (Banguoğlu 2011: 432; Aziz, 2016: 95 i drugi) može naići na termin *öncelik zarffilleri* kojim se ukazuje na ovu funkciju koja je svojstvena kako osnovnim, tako i proširenim varijantama gerunda na *-madan, -meden*. Ipak i pored toga, mnogi eminentni turkolozi poput K. Aykut naglašavaju da se “postpozicijama *evvel* ili *önce* iza gerunda pojačava značenje” (Aykut 2007: 68).

S ciljem da se napravi paralela i uoči jasna razlika u značenju između osnovnog i proširenog gerunda na *-madan, -meden* u vremenskoj funkciji, navešćemo primere obe varijante u istom značenju:

Köprüye varmadan tek katlı bir eve girdiler.

(Y. Atılğan AO, s. 53)

Pre nego što su stigli do mosta, ušli su u jednu prizemnu kuću.

Köprüye varmadan önce ara.

Nazovi pre nego što stigneš do mosta.

Prvi primer je od velikog značaja jer pokazuje kako se funkcije i značenje ovog gerunda mogu promeniti. Sada je gerund na *-madan, -meden* upotrebljen u vremenskom značenju „pre nego što” koje se semantički potpuno poklapa sa značenjem proširene forme na *-madan, -meden önce/ evvel*. Ipak, uloga postpozicije u drugom primeru je upravo da naglasi to vreme u rečenici, samim tim što sama po sebi već nosi značenje „pre”. Ova razlika u značenju naročito je istaknuta u turskoj rečenici.

Između gerunda i postpozicije može stajati i neka vremenska odrednica (Korkmaz 2009: 1012; Teodosijević 2004: 266; Aykut 2007: 68). Na primer:

Sen gelmeden hemen önce bebek uyudu.

Beba je zaspala neposredno pre nego što si ti došao. (dosl. baš pre nego što si došao).

Prilog kao vremenska odrednica često se može naći između gerunda i postpozicije. U konkretnom primeru upotrebljen je prilog *hemen* „odmah”. Njegov zadatak je da bliže odredi pojam vremena, odnosno vremensku distancu između radnje u gerundu i radnje u finitnom glagolu. Ovaj prilog preveden je sa „*neposredno*” kako bi u skladu sa svojim osnovnim značenjem dočarao da se radi o momentu odmah pre ostvarenja glagolske radnje.

Još jedna važna karakteristika gerunda na *-madan -meden* je da ima svoje ustaljene oblike, takozvane ukalupljene forme, u kojima nosi značenje pravih priloga.

Jedna od njih na koju upućuju mnogi lingvisti (Aziz, 2016: 94; Emre: 1945: 399) je *çok geçmeden* u značenju vremenskog priloga „ubrzo, uskoro“ (dosl. a da ne prođe puno). Na primer:

Çok geçmeden uşak oğlanlar gelip müşterileri yerden topladı.

(E. Şafak A, s. 23)

Ubrzo su došli mladići i pokupili mušterije sa poda.

Ukalupljena forma *çok geçmeden* sastoji se od priloga *çok* „puno, mnogo“ i gerunda na *-madan -meden* od glagola *geçmek* „proći“. U skladu sa svojim značenjem ukazuje na radnju koja se desila u kratkom vremenskom roku.

Sledeći gerund na koji upućuje Kodžapinar (Kocapınar 2008: 173), a koji se koristi u vidu pravog priloga je *durmadan* „neprestano“. Na primer:

Sabahtan geceye kadar durmadan çalışıyor, üç kişi kadar iş çıkarıyordu.

(R. N. Güntekin YD, s. 16)

Neprestano je radio od jutra do večeri, obavljao je posao za troje ljudi.

U osnovi ovog gerunda je glagol *durmak* koji, kako je poznato od ranije, upućuje na trajanje, te samim tim saopštava dugotrajnu glagolsku radnju koja se ne završava.

Pored ova dva primera ukalupljenih formi, M. Teodosijević i E. Čaušević (Teodosijević 2004: 266; Čaušević 1996: 386) izdvajaju još nekoliko. Među njima je gerund *bilmeden* „nesvesno“ od glagola *bilmek* „znati“. Na primer:

Çok özür dilerim, sırrını bilmeden açıkladım.

Mnogo mi je žao, nesvesno sam otkrila tvoju tajnu.

Ova forma koja se koristi u funkciji pravog priloga za način, saopštava način na koji se radnja ostvarila. Semantički se podudara sa negativnim oblikom gerunda na *-(y)a, -(y)e: istemeye istemeye* u istom značenju.

Još jedan od ukalupljenih oblika gerunda koje izdvajaju pomenuti autori je gerund na *-madan, -meden* sastavljenog glagola *nefes almak* „udahnuti“, a glasi *nefes almadan*. Ovaj gerund koristi se u značenju priloške fraze „u jednom dahu“. Navodimo primer:

Bana tavsiye ettiğin kitabı nefes almadan okudum.

U jednom dahu sam pročitala knjigu koju si mi preporučila. (dosl. ne uzimajući dah)

Ova priloška fraza, kako se iz primera može videti, saopštava radnju koja se odigrala u brzom vremenskom periodu, noseći sa sobom pozitivni karakter iskaza.

5.1.7. Gerund na *-ken*

Gerund na *-ken* predstavlja poseban tip osnovnih gerunda prepoznatljiv po svojim jedinstvenim i za gerunde neuobičajenim morfološkim i ujedno semantičkim svojstvima. Uzevši u obzir sveukupne karakteristike ovog gerunda neosporno se može pravim izuzetkom od pravila, što će biti prikazano kroz dalju analizu. Zahvaljujući brojnim odstupanjima i bogatim tvorbenim i semantičkim vrednostima, često je posebna tema u okviru gramatika turskog jezika i literature koja obuhvata istraživanja na temu gerunda.

5.1.7.a. Tvorbene karakteristike

Gerund na *-ken* u savremenom turskom jeziku ima dve varijante, o čemu svedoče i gramatike (Ergin 346-347; Korkmaz 2009: 1014; Ediskun 1999: 256 i drugi), a to su: *iken* i *-ken*. Ovde je naročito važno napraviti razliku između gerunda *iken* koji je već formiran gerund od osnove glagola *imek* „biti“ i nastavka za gerund *-ken* koji dolazi na ostale glagole.

Sama činjenica da forma *iken* u svom sastavu već ima i glagolsku osnovu i nastavak za gerund, mogla bi se uzeti za jednu od osnovnih i krajnje specifičnih tvorbenih osobina ovog gerunda.

Gerund *iken* može se pisati odvojeno od reči na koju se odnosi ili spojeno sa njom. Ukoliko se piše odvojeno, njegova struktura ostaje nepromenjena i glasi *iken*. Na primer:

Ben iki yaşımda iken babam ve kardeşim on ay içinde öldü.

(A. Nesin ŞÇH, s. 2)

Moj otac i mlađi brat su umrli u roku od deset meseci u periodu kad sam ja imao dve godine. (dosl. dok)

S druge strane, ukoliko se piše spojeno, u zavisnosti od prirode poslednje foneme u reči na koju se dodaje, javlja se u varijanti *-(y)ken*. Samim tim, ako reč završava vokalom, osnova glagola *imek* (*i-*) prelazi u konsonant */y/*. Na primer:

Padişah avdayken nasıl yağmur yağarmış?

(A. Nesin MB, s. 176)

Kako (to) pada kiša dok je sultan u lovu?

Što se tiče samog nastavka, naročito je važno istaći to da, suprotno svim ranije navedenim pravilima o gerundima, ali i opštim normama turskog jezika, ovaj nastavak ne podleže zakonu vokalne harmonije, što ga svrstava u malobrojne izuzetke od ovog pravila. Dati primer upravo to i dokazuje, budući da je poslednji vokal u reči na koju se dodaje */a/*: *avdayken* „dok je u lovu“.

Prema tvrdnjama M. Ergina, međutim, „on danas podleže vokalnoj harmoniji samo u nekim dijalektima“ (Ergin 2009: 347). Na primer:

Buradaykan güzel davran.

Lepo se ponašaj dok si ovde.

Ovakve jezičke pojave, iako nisu uobičajene za standardni jezik, ponekad se mogu javiti kao deo govornog jezika.

Ako se pak, reč završava na konsonant, osnova glagola *imek* (*i-*) se gubi i ostaje nastavak *-ken*. Navodimo primer:

Sessiz, sakin bir adamken ne geveze olmuştü.

(S. F. Abasıyanık MMM, s. 157)

Kakav je brbljivac postao od tihog i mirnog čoveka. (dosl. dok je čovek)

Uzevši u obzir navedene primere gerunda *iken* u kombinaciji sa imenskim rečima i napomenu da nastavak *-ken* formira gerunde od drugih glagola, dolazi se do zaključka, na koji upućuje i turkolološka literatura (Ergin 346-347; Korkmaz 2009: 1014; Ediskun 1999: 256, 257; Čaušević 1996: 390) a to je da se gerund na *-ken* može formirati na dva načina:

1. od imenskih i
2. od glagolskih reči

5.1.7.a.1. Gerund na *-(i)ken* od imenskih reči

Jedna od osnovnih tvorbenih karakteristika osnovnih gerunda, pa i gerunda uopšte je ta da se formiraju od glagolskih osnova. Kod gerunda na *-ken* od glagola *imek* se, međutim, javlja potpuno nova tvorbeno osobina, po kojoj je ovaj gerund i prepoznatljiv. Naime, ono što turkološka, pre svega gramatička literatura (Korkmaz 2009: 1014; Lewis 2000: 190; Ergin 2009: 346; Sözer 1996: 24 i drugi) ističe, jeste da se gerund na *-ken* glagola *imek* može tvoriti od različitih vrsta imenskih reči. Na osnovu primera koje pomenuta literatura beleži, ali i primera iz književnosti i svakodnevnog govora, može se zaključiti da su to sledeće vrste reči: imenice, pridevi, zamenice, prilozi, brojevi, neke postpozicije ili imenski predikati. Navodimo primere:

Çocukken saçlarım bu renk değildi.

(A. Kulin BG, s. 56)

Moja kosa nije bila ove boje dok sam bila dete.

Son basamaktayken bahçede yıkılan bir duvarın gürültüsünü duyduk.

(H. E. Adıvar MSE, s. 45)

U trenutku kad smo bili na poslednjem stepeniku, začuli smo buku zida koji se ruši. (dosl. dok smo bili na stepeniku)

Ova dva primera morfološki se razlikuju po formi imenice od koje je formiran gerund na *-ken*. Naime, za razliku od prvog primera u kojem je gerund formiran od imenice u nominativu, gerund *basamaktayken* „dosl. dok je na stepeniku“ sastoji se od imenice *basamak* „stepenik, stepenište“, nastavka za lokativ u bezvučnoj varijanti *-ta* „y, na“ i nastavka *-ken* gerunda *iken*, što upućuje na to da se osim od imenice u nominativu gerund na *-iken* može tvoriti i od imenice u lokativu.

Osim sa imenicama, gerund na *-ken* glagola *imek* se veoma često može sresti i konstrukciji sa pridevima, što dokazuje sledeća rečenica:

"Zelha'nın çiftliğindeki kızları hep küçükkken evlendiriyorlar, bilmiyor musun baba?"

(A. Kulin BG, s.59)

Zar ne znaš, tata, da devojčice sa Zelhinog imanja uvek udaju dok su male?

Morfologija ovog gerunda od prideva, identična je ranije spomenutoj konstrukciji gerunda od pravih imenica u nominativu. Ova dva tipa formiranja gerunda spadaju u najzastupljenije forme ovog gerunda u savremenom jeziku koje ujedno služe kao osnovni primeri građenja ovog gerunda u prvim fazama učenja turskog jezika.

Ova dva tipa imenskih reči, međutim nisu jedini primeri građenja ovog gerunda. Ponekad se u sklopu gerunda mogu naći i lične zamenice u genitivu. Na primer:

Bu ev bizimken daha güzeldi.

Ova kuća je lepša bila dok je bila naša.

Gerund na *-ken* od glagola *imek* u formi *bizimken* se, u navedenoj rečenici, sastoji od lične zamenice prvog lica množine *biz* „mi“, i nastavka za genitiv *im* „im“, kojim se izražava pripadnost, i nastavka *-ken*.

Rečeno je da se ovaj gerund može formirati i od priloga. Primer za to su sledeće dve rečenice:

Tek başına iken nasıl hissediyorsun?

Kako se osećaš dok si sama?

Bu durum böyleyken beklemekten başka çaremiz yok.
Dok je situacija ovakva, nemamo drugog izbora sem da čekamo.

To mogu biti različite vrste priloga, među kojima i sastavljeni poput priloga *tek başına* „sam“ koji se sastoji od priloga *tek* „sam“ i imenice *baş* „glava“ sa prisvojnim sufiksom trećeg lica jednine *-(s)ı* i gerunda na *-ken* glagola imek.

U drugoj rečenici imamo pravi prilog *böyle* „ovakva“ od pokazne zamenice *bu* „ovaj, ova, ovo“. Ovi primeri još jedan su pokazatelj velike upotrebne vrednosti ovog oblika gerunda na *-iken*, kao i njegovog tvorbenog potencijala.

Posebnu pažnju, međutim, privlači konstrukcija koja uključuje brojeve. Sledi nekoliko primera:

Son dakikada birinci iken ikinci oldu.

U poslednjem trenutku je sa prvog spao na drugo mesto. (dosl. dok je bio prvi postao je drugi)

Neden, demiş hep dörtken bu gün üçüz?

(CKFVK, Bana Bir Masal'dan..., s. 241)

Zašto nas je, reče, danas troje, a uvek nas je četvoro? (dosl. dok je uvek četiri)

Cilj ovih primera je da pokažu da se ovaj gerund može formirati od osnovnih, ali i rednih brojeva. U zavisnosti od smisla rečenice, može i najčešće da ukazuje na trenutnu promenu postojećeg broja u smislu da je broj, u vreme kada je još uvek aktuelan, zamenjen nekim drugim. Ovu situaciju najbolje opisuje doslovni prevod. Ipak, kao takav nije prikladan za praktičnu primenu. Morfološke razlike između gerunda u prvoj i gerunda u drugoj rečenici ogledaju se upravo u vrsti brojeva i odabiru strukture gerunda, dok je sa semantičkog aspekta evidentna razlika u značenju.

Što se tiče postpozicija, primeri iz književnosti pružaju uvid u gerunde formirane sa ovom vrstom reči. Ova upotreba još jednom pokazuje specifičnosti i tvorbeno potencijale ovog gerunda. Na primer:

Toros dağlarının eteğinde, tam o koskoca sirta tırmanmak üzereyken acı bir çığlık işittik ve kamyonu durdurduk.

(H. E. Adıvar MSE, s. 89)

U podnožju planine Toros, baš kada je trebalo da se popnemo na to ogromno uzvišenje, začuli smo bolan vrisak i zaustavili kamion.

U konkretnom primeru je u svojstvu pokazatelja ove upotrebe upotrebljena postpozicija *üzere* koja, prema pojašnjenju K. Aykut „najčešće prati glagolsku imenicu u formi infinitiva glagola i tada formira priloške izraze namere, cilja u značenju „da, da bi, kako bi, radi“ (Aykut 2007: 46).

Ova konstrukcija u formi gerunda na *-ken* ukazuje na konkretan momenat baš pre nego što bi radnja trebalo da se ostvari: *üzereyken* „kada je trebalo da“.

S obzirom na to da u imenske reči spadaju i imenski predikati, oni takođe mogu biti deo gerunda na *-iken*, te neki turkolozi (Sözer 1996: 24) ističu da i reči „*var*, *yok* i *değil* imaju visok stepen upotrebe“. Daćemo primere:

-Neden onlarda hiç bi şey yokken her bi şey var da, bizde her bi şey varken hiç bi şey yok...

(A. Nesin SMEYM, s. 146)

-Zašto kod njih i kad ničeg nema svega ima, a kod nas i kad ima svega, ničeg nema... (dosl. dok ništa ne postoji; dok sve postoji)

Hiç yeri değilken kalorifer yakıcının ayılığını arttırmayı düşündü.

(Y. Atılğan AA, s. 53)

Iz čista mira je pomislio da poveća mesečnu ratu centralnog grejanja.

U nekom od prvih poglavlja objašnjeno je da je gerund *varken* gerund glagola *var olmak* „postojati, biti“, dok je gerund *yokken* od glagola *yok olmak* „ne postojati“. Kao što se može videti, ovi gerundi se koriste za povezivanje imenskih rečenica. O njihovim semantičkim aspektima biće više reči u poglavlju o toj funkciji.

Gerund *değilken*, upotrebljen u poslednjem primeru, sastoji se od imenske odrične reče *değil* “nije” i nastavka *-ken*. Za primer je uzeta fraza *hiç yeri değilken* u značenju „iz čista mira“, premda može biti upotrebljen i nezavisno, u doslovnom značenju „dok (kad) mu/ joj nije vreme“. Korisno je spomenuti da je i reč *değil*, poput nastavka *-ken* ne podleže vokalnoj harmoniji.

5.1.7.b.1. Funkcija i značenje gerunda na *-(i)ken* sa imenskim rečima

Glavna odlika gerunda na *-(i)ken*, uopšteno, prema turkološkoj literaturi (Emre 1945:401; Korkmaz 2009: 1014; (Teodosijević 2004: 265; Čaušević 1996: 390) je ta da označava radnju koja se odvija istovremeno sa nekom drugom radnjom.

Ovaj gerund u kombinaciji sa imenskim rečima može da se upotrebi i upotrebljava se na različite načine u zavisnosti od same imenske reči na koju se dodaje, ali i od konteksta celokupne rečenice koju povezuje. Ukratko o tome Sozer (1996) kaže da se “u upotrebi sa imenskim rečima, gerund na *-(i)ken* za glavnu rečenicu vezuje odnosom vremena, suprotnosti i uzroka” (Sozer 1996: 24).

Uzevši u obzir ove tri funkcije i analizirajući različite gramatike i naučne radove (Okçu 2012: 43; Korkmaz 2009: 1014; Emre 1945:401; Čaušević: 1996: 390) dolazi se do zaključka da se gerundom na *-(i)ken* u najvećoj meri saopštava vreme. Na primer:

Biz yemekhanedeyken süvariler geldi.

(A. Nesin SMEYM, s. 60)

Dok smo mi bili u kantini, konjanici su stigli.

Çok mutluyduk çocuklarken.

Bili smo mnogo srećni dok smo bili deca.

Osnovni prevodni ekvivalent ovog gerunda u vremenskoj funkciji je „dok“. Veznikom „dok“ se na jasan i nedvosmislen način saopštava da se glagolska radnja odvija u vreme ili za vreme radnje iskazane gerundom, pa čak i kada je su pitanju imenske rečenice, poput navedene.

Međutim, kao i ostali gerundi, i ovaj gerund ima sposobnost da, zadržavajući istu funkciju u rečenici, u ovom slučaju vremensku, ponese drugačije značenje od uobičajenog. Na primer:

Her yerde aynı sefalet varken âlemi gezmenin mânâsı ne?

(E. Şafak A, s. 22)

Koja je svrha obilaziti svet kad je svuda ista beda? (dosl. dok je)

Kızlar o yokken bir yolunu bulur, kuleye çıkar, onun esrarengiz odasını incelerlerdi.

(A. Kulin AA, s. 34)

Devojke bi, u njenom odsustvu, pronalazile put, pele se do kule i pretraživale njenu misterioznu sobu. (dosl. dok nje nema)

Upotreba gerunda *varken* i *yokken* može poslužiti kao dobar pokazatelj ove promene koja se može dogoditi. *Glagol var olmak* i *yok olmak* u gerundu na *-(i)ken* pokazuju svoju sposobnost

transformacije i na taj način nude nova alternativna značenja. Naime, ukoliko se zna da je osnovno značenje glagola *var olmak* „postojati; biti” logično je da značenje gerunda *varken* bude i ostane “dok je”. Međutim, upotrebom u datoj rečenici, ono je promenjeno u „kad”.

S druge strane, gerund *yokken* od glagola *yok olmak* „ne postojati”, „nestati” ponekad, takođe može podleći promeni doslovnog značenja, ali ne menjajući kontekst i smisao, kojma se ukazuje na nedostatak ili odsustvo nečeg ili nekog u određenom vremenskom periodu.

Na sledeće značenje koje je izdvojeno u uvodu, značenje suprotnosti, pored pomenutog autora, ukazuje i F. Z. Košudžu (2007: 47). Analizirajući različite primere, dolazi se do zaključka da se ono može iskazati na više načina kada je imenska upotreba gerunda na *-(i)ken* u pitanju, što podrazumeva da to može biti gerund sa bilo kojom imenskom reči u svom sastavu. Jedan od primera je sledeći:

Sen bu kadar akkılyken nasıl buna inanyorsun?

Kako ti tako pametna, veruješ u ovo? (dosl. dok si tako pametna)

U ovoj rečenici upotrebljen je gerund konstruisan sa pridevom *akllı* „pametna”. Značenje suprotnosti ogleda se u tome što je situacija u gerundu istovremeno u kontrastu sa radnjom izraženom glavnim glagolom. Ova dva stanja su međusobno suprotstavljena. U ovom primeru stanje koje izražava gerund *akkılyken* “dok/ kad si tako pametna” kontradiktorno je sa stanjem koje saopštava glagol *inanmak* u sadašnjem vremenu: *inanyorsun* „veruješ”.

Treća po redu je uzročna veza koju gerund na *-(i)ken* može stvoriti između sebe i glagola. Tada se, takođe, može ispoljiti na više načina u zavisnosti od toga koja forma gerunda je u pitanju. Za primer ćemo uzeti sledeću rečenicu:

Sen böyle iken konuşmak istemiyorum.

Ne želim da razgovaram kad si takav. (dosl. dok si takav)

Za primer ove specifične upotrebe uzet je gerund *böyleyken* ili *böyle iken*, od zamenice *böyle* “takav, takva” koji zapravo saopštava uzrok u smislu „zbog toga/ zato što si takav”. Iz ovog primera se jasno uočava ta suptilna promena koja dovodi do potpuno drugačijeg konteksta i funkcije od dosadašnjih.

Pored navedenih, turkološka literatura (Korkmaz 2009: 1018; Teodosijević 2004: 265) beleži još jednu funkciju ovog gerunda, a to je „mogućnost izražavanja dopusnih odnosa za poređenje u značenju „iako”, „mada”, „premda” kojima se pojačava značenje”. Na primer:

Eskiden çok nazikken şimdi gayet kaba.

Iako je ranije bio vrlo ljubazan, sada je prilično drzak. (dosl. dok je ljubazan)

Radnja gerunda pojačava se veznicima *da*, *de* i *bile* (Korkmaz 2009: 1019). Na primer:

Ben vatanım için hastayken de ölüürüm, sağken de.

(O. Balcıgil NTOKAJ, s. 17)

Ja bih za svoju domovinu umro i zdrav pa čak i bolestan. (dosl. dok (sam) bolestan, dok (sam) zdrav).

5.1.7.a.2. Gerund na *-ken* od glagolskih reči

Za razliku od forme *iken* koja se dodaje na imenske reči, nastavak *-ken* dolazi na različite vrste glagolskih reči. Ovaj oblik gerunda koji uključuje tvorbu od glagolskih formi veoma je bogat morfološkim varijantama i mogućnostima. Uzevši u obzir svu dostupnu literaturu (Sözer 1996: 3; Ediskun 1999: 256; Korkmaz 2009: 1014; Göksel i Kerslake 2005: 407; Ergin 2009: 347; Banguoğlu 2011: 431; Teodosijević 2004: 265; Đinđić 1989: 216 i druge) i gerund na *-ken* se u savremenom turskom jeziku može tvoriti od osnova glagolskih vremena. Navodimo primere:

"*Burada kalacak. Çıkarken alırsınız.*"

(A. Kulin BG, s. 12)

Ostaće ovde. Dobićete ga prilikom izlaska. (dosl. dok izlazite)

Eğitim görüyorken babası ve annesi ölmüştü.

(Ö. Seyfettin K, s. 48)

Roditelji su mu umrli dok je sudirao.

Bir gece yatmışken kalktı, bitişik odaya girdi, ışığı yaktı.

(Y. Atılğan AO, s. 16)

Ležeći jedne večeri ustao je, otišao u susednu sobu i upalio svetlo. (dosl. dok je već ležao)

Tam çevirecekken döndü.

(Y. Atılğan AA, s. 46)

Taman kad je hteo da ga okrene, vratio se.

Dati primeri pružaju uvid u to koja glagolska vremena, to jest njihove osnove mogu biti deo strukture gerunda na *-ken*. Na osnovu toga, zapaža se da se ovaj gerund može formirati od osnova aorista (*geniş zaman*), budućeg (*gelecek zaman*), sadašnjeg (*şimdiki zaman*), trajnog sadašnjeg vremena⁷⁶ i narativa (*miş'li geçmiş zaman*). Iako su u primerima zastupljeni afirmativni oblici osnova pomenutih glagolskih vremena, one mogu biti i u negaciji. Na primer:

Kimseyi dinlemezken beni mi dinleyeceksin?

Ne slušaš nikog, a mene ćeš poslušati? (dosl. dok ne slušaš)

Prema isticanju Dž. Luisa, ovaj nastavak „može doći na osnove svih glagolskih vremena, pozitivne ili negativne, sem na osnovu prošlog vremena na *-di*, a najzastupljeniji je sa aoristom” (Lewis 2000: 190). To još jednom pokazuje kolika je zastupljenost i koje su tvorbene mogućnosti ovog gerunda.

Prema nekim izvorima (Korkmaz 2009: 1014; Kurt 2006: 35; Özmen 2014: 40; Teodosijević 2004:265 i drugi) ovaj gerund se može graditi i od glagolskih načina kao što je necesitativ (*gereklilik kipi*). Daćemo primer:

Çocuklar ebeveynleri dinlemeliyken ebeveynler çocuklarını dinliyorlar.

Umesto da deca slušaju svoje roditelje, roditelji slušaju svoju decu. (dok treba da slušaju)

Necesitativ je glagolski način u turkom jeziku kojim se iskazuje potreba ili nužnost da se glagolska radnja ostvari: *dinlemeli* “treba da sluša”. Osnova ovog glagolskog načina se gradi od dvovarijantnog sufiksa *-mali*, *-meli* na koji, tokom formiranja gerunda, dolazi gerundski nastavak ili se, kao i u dosadašnjim primerima u formi *iken* može pisati odvojeno od njega, sledeći ga.

⁷⁶ Trajno sadašnje vreme je glagolsko vreme koje ukazuje na radnju koja je počela pre izvesnog vremena i još uvek traje. Na primer: *Doktora tezimi yazmaktayım. „Pišem doktorsku tezu“* (dosl. U procesu sam pisanja).

Međutim, neki turkolozi poput Ozmena (2014) ukazuju na to da se „umesto oblika na *-malıyken* u praksi češće može sresti oblik na *-ması gerekirken*“ (Özmen 2014: 40). Na primer:

Çocuklar ebeveynleri dinlemesi gerekirken ebeveynler çocuklarını dinliyorlar.
Umesto da deca slušaaju svoje roditelje, roditelji slušaaju svoju decu. (dok treba da slušaaju)

Ova konstrukcija sastoji se od skraćenog infinitiva i ukalupljenog gerunda na *-ken* koji se sastoji od afirmativne osnove aorista glagola *gerekirmek* “biti potreban, biti neophodan” i nastavaka *-ken* s kojim se piše sastavljeno, dok se glagol u formi skraćenog infinitiva koji mu prethodi piše odvojeno od njega. Osim u morfološkom pogledu, sa semantičkih aspekata između ove dve varijante nema nikakvih razlika. Jedina razlika pored one u strukturi ogleđa se u stepenu upotrebe.

5.1.7.b.2. Funkcija i značenje gerunda na *-ken* sa glagolskim rečima

Imajući u vidu široki spektar značenja koje u okviru svake morfološke strukture može da ponudi, potrebno je obratiti pažnju jer, kako upozorava Z. Korkmaz (2009) „uprkos vremenskoj jednakosti između radnje glavnog glagola i radnje u gerundu, u zavisnosti od morfologije i upotrebe glagola sa kojim je *-ken* kombinovan, gerund može imati različita značenja i funkcije (Korkmaz 2009: 1017).

Uzevši u obzir ranije spomenutu tvrdnju da većina lingvista (Okçu 2012: 43; Korkmaz 2009: 1014; Emre 1945:401; Čaušević: 1996: 390) ovaj gerund svrstava u vremenske, i u ovoj vrsti upotrebe se najviše ističe vremenskom funkcijom.

S tim u vezi još jednom treba ponoviti da gerund na *-ken*, prema rečima M. Teodosijević i E. Čauševića (Teodosijević 2004: 265; Čaušević 1996: 390) „označava radnju koja se odigrava istovremeno sa nekom drugom radnjom. U vremenskim rečenicama prevodi se veznicima „dok, kad, za vreme, u vreme“ ili prilogom vremena sadašnjeg na *-cı*“. Daćemo primere:

Annem bunları düzeltirken başımı yukarı kaldırıyorum.

(Ö. Seyfettin K, s. 19)

Podižem glavu dok moja majka ispravlja sve ovo.

Buraya geliyorken onunla karşılaştı.

Srela se sa njim dok je dolazila/ dolazeći ovamo.

Ben seni beklemekteyken hayatım yanımdan geçti.

Život mi je prošao dok sam ja čekala tebe/ čekajući tebe.

Gerund u sva tri primera pokazuje sinhronost u odnosu na predikat. Osnovna razlika između gerunda se, međutim, prvenstveno ogleda u njihovom morfološkom sastavu koji pored nastavka za gerund uključuje: u prvom primeru- osnovu aorista (*düzeltilir-*, od glagola u kauzativu *düzeltilmek* „ispraviti, popraviti”), u drugom- osnovu sadašnjeg vremena (*geliyor-*, od glagola *gelmek* „doći, dolaziti“ i u trećem- osnovu sadašnjeg trajnog vremena (*beklemekte-* od glagola *beklemek* „čekati“), pri čemu sva tri oblika iskazuju nesvršenu, trajnu radnju. Ovo je, pre svega, karakteristika sadašnjih vremena jer, kako ističe Z. Korkmaz „gerundi na *-iyorken* i *-maktayken* ukazuju na trajanje u skladu sa funkcionalnom odlikom ovih nastavaka“ (Korkmaz 2009: 1017).

Kako se može primetiti, posmatrano iz ugla semantike sve tri forme se mogu koristiti u istom značenju s tom razlikom što se, uzevši u obzir date primere, u prvoj rečenici javljaju dva subjekta (annem „moja majka“ i drugi subjekat ben „ja“ izražen predikatom (*ben*) *kaldırıyorum* „(ja) podižem“) te nije moguća prevodilačka alternativa u vidu glagolskog priloga sadašnjeg.

Premda se semantički apsolutno poklapaju, između upotrebe gerunda sa osnovom sadašnjeg vremena i aorista postoje izvesne razlike koje je Zeki Sozer (1996) opisao na sledeći način:

“Sadašnje vreme radnju čini živahnijom, opipljivijom, aktivnijom; odnosno pokret se lako može vizualizovati kod govornika i slušaoca. S druge strane, aorist pruža pokretu-radnji stabilnije, neizvesnije i šire značenje” (Sözer 1996; 18, 19).

Osim navedene, gerund na *-(i)ken* sa glagolskim rečima, isto kao i sa imenskim, može imati i mnoge druge funkcije:

Analizom korpusa (Korkmaz 2009: 1018; Göksel ve Kerslake 2005: 407; Ediskun 1999: 257 i drugo), utvrđeno je da gerund na *-ken* sa osnovom budućeg vremena ukazuje na nameru, potrebu i slično. Na primer:

Tam işini söyleyecekken susturdum onu.

(Y. Atılgan AA, s. 89)

I baš kada je hteo da kaže za posao, prekinula sam ga.

Posmatrajući navedeni primer, pažnju privlači to da u okviru vremenskog okvira koji podrazumeva momenat pre nego što će se radnja u gerundu ostvariti: *söyleyecekken* kada je trebalo/ kada je nameravao da kaže, od glagola *söylemek* „kazati, reći“, radnja u predikatu iskazana prošlim vremenom kauzativa glagola *susmak* čutati- *susturmak*, u značenju „učutkati“ je i doslovno prekinuta (*susturdum onu* „prekinula sam ga“, što pokazuje da se namera ili potreba iskazana gerundom nije ostvarila).

Još jedna specifična upotreba u okviru vremenske funkcije ovog gerunda tiče se njegovog pripajanja osnovi narativa. Naime, prema jednoj od definicija ove upotrebe „radnja u gerundima formiranim od nastavka *-ken* i osnova prošlih vremena na *-miş /-muş* povezana je sa glavnim glagolom konotativnim vremenskim odnosom u stanju imaginacije koje još nije ostvareno. Ili je, istovremeno, povezan sa konotativnim načinskim odnosom koji ukazuje na dobijanje odgovarajuće prilike (Korkmaz 2009: 1017, 1018). Na primer:

Türkiye'ye gitmişken bazı kitapları da aldım.

Kad sam već otišla u Tursku, kupila sam i neke knjige.

Suprotno od prethodnog primera gde se radnja u gerundu, iako je planirana, nije ostvarila, gerund u ovoj rečenici *gitmişken* “kad sam već otišla” (subjekat se razaznaje iz glavnog glagola i u pitanju je prvo lice jednine prošlog vremena *aldım* „kupila sam“) saopštava da je radnja već ostvarena i ne samo to, već je njenom realizacijom podstaknuta i realizacija radnje glavnog glagola, a to je, kako je ranije pojašnjeno, *aldım* „kupila sam“. Predikat rečenice ne mora biti nužno u prošlom, već može i u bilo kom drugom glagolskom vremenu ili načinu.

Na samom početku ovog poglavlja rečeno je da se gerund na *-ken* u vremenskoj rečenici, između ostalog, može prevesti i glagolskim prilogom sadašnjim. Zbog toga što se ovo značenje može upotrebiti i za saopštavanje načina, gerund na *-(i)ken* se često upotrebljava i kao gerund za način i prema mnogim lingvistima (Gencan 1971: 325; Banguoğlu 2011: 431; Teodosijević 2004: 265) se kao takav i klasifikuje. Na primer:

Bunu söylerken gülüyordum.

(R. N. Güntekin G, s. 351)

Smejao sam se govoreći to. (dosl. dok sam to govorio)

U nekim od prethodnih poglavlja objašnjeno je da se glagolskim prilogom saopštava način vršenja glagolske radnje koja se dešava paralelno sa nekom drugom radnjom. Tako je i u ovom slučaju. Gerund *söylerken* „govoreći“ saopštava način na koji se dešava radnja iskazana predikatom u određenom imperfektu prvog lica jednine- *gülüyordum* „smejao sam se“.

Osim vremenskom i načinskom funkcijom, gerund na *-ken* izdvaja se i nekim manje zastupljenim oblicima upotrebe. Jedna od njih, na koju ukazuje manji broj autora (Korkmaz 2009: 1017; Sözer 1996: 27) je saopštavanje uslova i to tvorbenom varijantom sa osnovom narativa.

Prema pojašnjenju jednog od autora, „radnja u gerundu nastalom od nastavka *-ken* spojenog sa nastavkom *-miş*, za glavni glagol vezuje se širim vremenskim odnosom koji kazuje zamišljeni uslov još uvek neostvaren“ (Korkmaz 2009: 1017). Na primer:

Böyle bir fırsati kaçırışken büyük hata yapacaksın.
Mnogo ćeš pogrešiti ako/ ukoliko propustiš ovakvu priliku.

Gerund *kaçırışken* „ako/ ukoliko propustiš“ koji se sastoji od osnove narativa glagola *kaçırmak* „propustiti“ ima za cilj da ukaže na pozitivne, ili u ovom slučaju negativne posledice koje će uslediti ukoliko se radnja njime iskazana ostvari. Ove posledice izražene su glavnim glagolom, a budući da tek treba da se obistine, glavni glagol je u formi budućeg vremena sastavljenog glagola *hata yapmak* „pogrešiti“ (*hata yaparsın* „pogrešićes“).

Govoreći o manje zastupljenim funkcijama ovog gerunda, malopre pomenuti autor Z. Sozer (1996: 33) jedan je od retkih koji navodi kazivanje uzroka kao jednu od funkcija ovog gerunda. Uzrok se gerundom na *ken* sa glagolskim rečima može iskazati na sledeći način:

Sen bu şekilde davranıyorken ben gidiyorum.
Kad se tako ponašaš, ja odlazim.

Kao što se može primetiti sa stanovišta semantike, gerund na *-ken* zadržava iste osobine i značenja kao i u ranije objašnjenoj upotrebi sa imenskim rečima u ovoj funkciji. U skladu sa ulogom koju ovde ima, odgovarajući prevodni ekvivalenti, pored navedenog, bili bi uzročni veznici: „zbog“, „jer“, „zato što“ i slični.

Suprotnost se u gerundu na *-ken* sa glagolskim rečima, na osnovu tvrdnji većeg broja autora (Ediskun 1999: 256, 257; Koşucu 2007: 45; Göksel i Kerslake 2005: 409) izražava konstrukcijom sa osnovom aorista, tako što, kako navode „iskazuju radnju koja je suprotna sledećoj“. Na primer:

Her gece gezmeye çıkarken bu gece evde kalmaya karar verdim.
Dok svake večeri odlazim u šetnju, večeras sam odlučila da ostanem kod kuće.

Bir sene evvel lokantanın küçük sahnesine sığmazken şimdi üç kişiye inmiş olan orkestra, başgarsonun bir işareti üzerine çalmaya başladı.

(R. N. Güntekin G, s. 284)

Dok pre godinu dana nije mogao da stane na malu binu restorana, orkestar sada sveden na tri osobe, počeo je da svira na znak glavnog konobara.

Bilo da je tvorbeno struktura gerunda takva da sadrži afirmativnu ili negativnu glagolsku osnovu, suprotnost se u oba primera ogleda u dve kontrastne situacije. Prva podrazumeva radnju koja se redovno ponavljala (her gece çıkarken „dok svako veče izlazi“) a druga radnju koja je potpuno u suprotnosti (*bir sene evvel sığmazken* „dok pre godinu dana nije mogao da stane“) sa radnjom iskazanom glavnim glagolom sve do sadašnjeg momenta.

Takođe, u delu koji se odnosi na gerund sa imenskim rečima, naglašeno je da se, prema nekim izvorima (Korkmaz 2009: 1018; Teodosijević 2004: 265) ovim gerundom mogu izraziti dopusni odnosi kojima se pojačava značenje. Ovo se odnosi i na oblike sa glagolskim rečima. Na primer:

Çalıştığı şirketten ayrılacakken niyetinden vazgeçti.
İako je planirao da napusti firmu u kojoj je radio, odustao je od svoje namere.

Govoreći o glagolskim formama koje mogu ući u sastav ovog gerunda, napomenuto je da, prema nekim izvorima (Korkmaz 2009: 1014; Kurt 2006: 35; Özmen 2014: 40; Teodosijević 2004:265 i drugi) to može biti i glagolski način necesitativ, odnosno forma *-ması gerekirken* kojom se on zamenjuje. Obe varijante služe za kazivanje potrebe ili nužnosti. Na primer:

Ders çalışması gerekirken bilgisayar oyunları oynuyor.

Umesto da uči igra igrice na kompjuteru.(dosl. dok treba da uči).

Gerund u ovoj formi usmeren je na radnju iskazanu glagolom u skraćenom infinitivu koja mu prethodi (*dinlemesi gerekirken* „umesto da sluša“), koja bi trebalo da se dešava, a zamenjena je glavnom glagolskom radnjom (*konusuyor* „govori“). Prevodni ekvivalent ovih oblika gerunda bio bi predlog „umesto“.

Još jedna karakteristika ovih konstrukcija gerunda na *-ken* od glagolskih reči je da može formirati i neke frazeologizme. Najpoznatiji među njima, koji se javlja u velikom broju izvora je *derken* (Korkmaz 2009: 1019; Ediskun 1999: 257, Emre 1945: 402). Na primer:

Derken annemi hatırladım.

U tom trenutku sam se setila svoje majke.

Ovaj nepromenljivi oblik gerunda koji se koristi u formi frazeologizma sastoji se od glagola *demek* „reći, kazati“ i nastavka za gerund *-ken*. “Gerund *derken*, kako ističe M. Teodosijević (2004) prevodi se “kad smo već kod toga”, “u tom trenutku” (Teodosijević 2004: 265).

Međutim, postoje i primeri u kojima može imati i neka druga značenja. Na primer:

Eğlenelim derken?

Na šta misliš kad kažeš - „Da se zabavimo“?

U ovom primeru u formi upravnog govora, gerund *derken* ima upitni karakter u smislu potrebe za konkretnijim pojašnjenjem sadržaja koji mu prethodi.

Takođe, jedan od primera iz književnosti pokazuje sasvim novo značenje koje upućuje na to da je proleto vreme do momenta realizacije glagolske radnje. Na primer:

Derken yine seçim zamanı gelmiş.

(A. Nesin MB, s. 83)

Tako brzo, ponovo je došlo vreme izbora.

U ovom kontekstu bi možda adekvatni prevodni ekvivalenti u duhu srpskog jezika, pored navedenog, bili i izrazi „dok trepneš“ ili „dok kažeš keks“.

5.1.8. Gerund na *-dikça, -dikçe, -dukça, dükkçe; -tikça, -tikçe, -tukça, -tükkçe*

Ovaj osmovarijantni gerund specifičan je po svojoj strukturi, zbog čega je u većini turskih gramatika i naučnih radova (Korkmaz 2009: 1023; Ergin 2009: 347; Gülsevin 2000: 130 i drugi) svrstavan u sastavljene gerunde, odnosno kvazigerunde, što je opravdano uzimajući u obzir to da se sastoji od nastavka za proparticip *-dik, -dik, -duk, -dük; -tik, -tik, -tuk, -tükk* i nastavka *-ca, -ce, -ça, -çe*, koji se još naziva sufiksom relativa-ekvativa⁷⁷. Uprkos tome, ovaj zapravo složeni nastavak je u

⁷⁷Ovim se padežom uspostavlja relacija između dva pojma koji se porede, odnosno ekvivalencija po sadržaju kriterijuma poređenja (Čaušević 1996: 102).

beogradskoj turkologiji usvojen kao jedinstveni sufiks za građenje gerunda zbog čega se u ovom radu našao u grupi osnovnih gerunda.

5.1.8.a. Tvorbene karakteristike

Budući da podleže kako zakonu vokalne tako i konsonantske harmonije, ovaj nastavak se u savremenom turskom jeziku javlja u osam varijanti. To su: *-dikça, -dikçe, -dukça, -dükçe; -tikça, -tikçe, -tukça, -tükçe*. Poput većine gerunda, dodaje se na različite vrste glagolskih osnova i na taj način formira gerund. Na primer:

Motorlu tren gittikçe ondan uzaklaşıyordu. Uzaklaştıkça da tren küçülmekteydi. Küçüldükçe de çoban köpeği keyifleniyordu: - Nasıl da küçültüyorum.

(A. Nesin MB, s. 117)

Motorni voz se postepeno udaljavo od njega. Ali kako se udaljavo, bivao je sve manji. A što se više smanjivao, to je ovčarski pas sve više likovao: - Kako ga samo smanjujem.

Data rečenica izdvojena je kao dobar primer prikaza različitih tvorbenih struktura gerunda na *-dikça, -dikçe, -tikça, -tikçe* kojima su obuhvaćene obe varijante nastavaka, oni koji podležu vokalnoj harmoniji: *küçüldükçe* (gerund glagola *küçülmek* „smanjiti se) i oni koji istovremeno podležu i konsonantskoj harmoniji: *gittikçe* „postepeno“ (gerund glagola *gitmek*) i *uzaklaştıkça* „kako se udaljavo“ (gerund glagola *uzaklaşmak* „udaljiti se, udaljavati se“). Posebno u kontekstu morfologije treba izdvojiti gerund *gittikçe* koji predstavlja primer ukalupljene forme gerunda, o čemu će kasnije biti reči.

5.1.8.b. Funkcija i značenje

Većina lingvista i turkologa (Ediskun 1999: 262; Emre 1945: 400; Gencan 1971: 330; Banguoğlu 2011: 433; Teodosijević 2004: 268; Đinđić 1989: 280 i drugi) stava je da je ovo vremenski gerund.

Uzevši u obzir pomenutu literaturu, može se reći da su ujednačena mišljenja po pitanju ovog gerunda i njegovih uloga u rečenici. Oslanjajući se na to, izdvojićemo tumačenje H. Ediskuna (1999) koje obuhvata one najvažnije. U okviru vremenske funkcije, autor izdvaja tri osnovne karakteristike ovog gerunda. Prema njegovim rečima, ovaj gerund saopštava u koje vreme je radnja realizovana ili u koje vreme će biti realizovana; saopštava da će se sledeća radnja nastaviti za vreme njegovog trajanja ili ponekad ukazuje na to da će ovo trajanje nastupiti sa povećavanjem ili smanjenjem (Ediskun 1999: 262). Navodimo jedan od primera:

Hasan, yediği tokat aklına geldikçe ağlamaya başlar, zar zor susardı.

(Ö. Seyfettin K, s. 8)

Kad god bi se Hasan prisetio šamara koji je dobio, počeo bi da plače i jedva bi učtao.

Kroz ovaj prvi primer prikazana je prva navedena osobina ovog gerunda, a to je da saopšti vreme realizacije glagolske radnje koja ga prati i to tako što se, prema zapažanju T. Banguoğlu (2011) „glavni glagol podvrgava svom ponavljanju i trajanju u vremenu“ (Banguoğlu 2011: 433).

U skladu sa svojom funkcijom u ovoj rečenici, gerund *aklına geldikçe* od složenog glagola *aklına gelmek* „setiti se, prisetiti se“, nosi značenje „kad god bi se prisetio“. Na ovaj način saopštava da se glavna glagolska radnja ponavlja zajedno sa radnjom u gerundu i da pri svakom ponavljanju traje.

Sledeća upotreba nadovezuje se na ranije navedene tako što, prema pojašnjenju Z. Korkmaz (2009) „ovaj sufiks uglavnom obrazuje gerunde koji izjednačavaju trajanje radnje glavnog glagola

sa sopstvenom radnjom i pokazuju nastavak u vremenu, kontinuitet u vremenu, ali i učestalu pojavu koja je u pogledu značenja jednaka sa oblikom *-diği sürece*⁷⁸ (Korkmaz 2009: 1023). Na primer:

Kolumuzda kuvvet kaldıkça, kafamızda o deli ışık yandıkça bir şeyden korkmam, Allah'tan başka!

(S.F. Abasıyanık MMM, s. 71)

Sve dok nam ostaje snage u rukama i sve dok to ludo svetlo gori u našim glavama, ne bojim se ničeg sem Boga!

Budući da se može smatrati semantičkim ekvivalentom sufigirane forme proparticipa koja glasi *diği sürece* gerund na *-dikça, -dikçe, -tikça, -tikçe* upotrebljen u ovom kontekstu imaće isto značenje "dok, sve dok". Stoga će se gerundi *kaldıkça*, glagola kalmak „ostati“ i *yandıkça*, glagola *yanmak* „goreti, izgoreti“ u ovom kontekstu prevoditi sa „sve dok ostaje“ i „sve dok gori“ pokazujući da radnja traje i da je jednaka sa trajanjem radnje u glagolu koji je u ovoj rečenici izražen kroz negaciju aorista prvog lica jednine glagola kormak „bojati se“: *korkmam* „ne bojim se“.

Sledeća karakteristika ovog gerunda ukazuje na intenzitet vršenja glagolske radnje. Na primer:

Çocuklar büyüdüğe sorumluluklar artıyor.

Kako deca rastu, (tako se) obaveze povećavaju.

Ovde je akcenat na postupnom vršenju glagolske radnje u odnosu na gerund. T. Banguoğlu (2011) objašnjava da je "radnja glavnog glagola srazmerna radnji u gerundu" Banguoğlu 2011: 434).

Ovaj vremenski odnos između gerunda i glavnog glagola jasno je prikazan u primeru. Radnja glavnog glagola *artmak* „povećati se“ iskazana u sadašnjem vremenu trećeg lica jednine: *artıyor* „(tako se) povećavaju“ srazmerna je radnji iskazanoj u gerundu *büyüdüğe* „kako rastu“, glagola *büyümek* „rasti“.

Nasuprot tome, kako je ranije spomenuto, intenzitet glagolske radnje se može pojačati. Na primer:

"İmdat!" diye bağırdıkça bastırıyor.

(A. Nesin SMEYM, s. 117)

Što više vičem „Upomoć!“ to on više pritiska.

Kako je već istaknuto, glagolska radnja se ponavlja zajedno sa gerundom uslovljena njegovim ponavljanjem. Međutim, prema pojašnjenju T. N. Gendžana (1971) "kako se radnja u gerundu odvija, to se radnja u glagolu koji sledi sve više ponavlja i radnje se zajedno dešavaju" (Gencan 1971:330).

U konkretnom primeru imamo gerund *bağırdıkça* „što više viče(m)“ od glagola *bağırmaq* „vikati, povikati“ koji uslovljava ponovljeno i pojačano značenje glavnog glagola, u ovom slučaju *bastırmak* „pritisnuti, pritiskati“: *bastıyor* „to (on) više pritiska“. Značenje glagola pojačano je umetanjem reči „to više“.

U vezi sa ovim, Z. Korkmaz (2009) i H. Ediskun (1999) ukazuju na sledeće: „Kada se gerund na *-dikça, -dikçe, -tikça, -tikçe* i glagol formiran od iste glagolske osnove ponavljaju jedan za drugim u rečenici, onda se vremenski kontinuitet, a naročito njegove načinske osobine pojačavaju“ (Korkmaz 2009: 1024, 1025), odnosno i dobijaju „značenje preterivanja“ (Ediskun 1999: 263). Na primer:

⁷⁸ Sufigirani proparticip sa imenicama *müddet* i *süre* „period“ i sufiksom relativa-ekvativa *-çe*, odnosno *-ce*, takođe izražava vremensku rečenicu sa značenjem „dok, sve dok“ (Aykut 2007:68)

Kargalar beslene beslene büyüdükçe büyümiş, yağlandıka yağlanmış.

(A. Nesin MB, s. 83)

Vrane su, hraneći se, postajale sve veće i veće i sve deblje i deblje.

Ovaj primer je važan zbog toga što pojačavanjem značenja u potpunosti menja svoju funkciju i značenje u odnosu na prethodni primer.

Svi ovi primeri pokazuju i dokazuju pomenute karakteristike ovog gerunda, kao i tvrdnju M. Teodosijević (2004) da u rečenici „ima značenje priloške odredbe za vreme kojom se kazuje postupno ili intenzivno vršenje radnje. Ovim gerundom se izražava poređenje po kvantitetu i vremenu“ (Teodosijević 2004:268).

Još jedna od osobina koja se pominje u gramatikama turskog jezika (Korkmaz 2009: 1025; Gencan 1971: 330; Banguoglu 2011: 434) je da gerund na *-dikça, -dikçe, -tikça, -tikçe* osim pomenutih značenja, „sa nastavkom za negaciju *-ma, -me*, može imati i značenje uslova, to jest saopštava da se radnja u glavnom glagolu neće ostvariti pre radnje u gerundu“. Naredni primer to dokazuje:

Bütün bir sosyal bünye değişmedikçe, yeni pedagoji, fikirlerine tatbik sahası bulamaz.

(P. Safa Y, s. 14)

Ukoliko se ne promeni/ sve dok se ne promeni čitava socijalna struktura, nova pedagogija neće moći da pronade prostora za sprovođenje svojih ideja.

Ovaj gerund ukazuje na mogućnost da se njegovom sopstvenom nerealizacijom (*değişmedikçe* „ukoliko se ne promeni“), s obzirom na to da je gerund u negativnom obliku, neće ostvariti ni glavna glagolska radnja. U skladu sa ovom upotrebom, adekvatni prevodni ekvivalent bi bio jedan od uslovnih veznika, poput: „ukoliko“, „ako“ i drugi.

I ovaj gerund spada u one koji se, u formi ukalupljenih izraza, mogu koristiti u značenju pravih priloga. Dva najpoznatija gerunda ove vrste zastupljena u većini gramatika (Korkmaz 2009: 1026; Teodosijević 2004: 268; Ediskun 1999: 263) su *gittikçe* i *oldukça*. Na primer:

Sancılar gittikçe sıklaşıyor ve artıyor.

(A. Nesin SMEYM, s. 15)

Bolovi postepeno postaju sve češći i jači.

Etrafım oldukça aydınlanmıştı.

(S. F. Abasıyanık MMM, s. 77)

Moje okruženje je bilo prilično osvetljeno.

Gerund *gittikçe* obrazuje se od glagola gitmek i nastavka za gerund. Koristi se u funkciji pravog priloga za način i nosi značenje „postepeno, sve više“ i slično.

Za razliku od njega, gerund *oldukça*, koji se sastoji od glagola olmak i nastavka za gerund, koristi se u funkciji priloga za količinu u značenju „prilično“. Obe ove ukalupljene forme imaju veoma raširenu upotrebu u savremenom turskom jeziku.

5.2. Sastavljeni gerundi

Pojam *sastavljeni gerundi* (*birleşik zarfiiler*) samo je jedan od izraza kojim gramatičari i turkolozi nazivaju različite glagolske forme u funkciji gerunda, stoga se ne radi o ustaljenom i gramatički utvrđenom terminu za ovu vrstu reči. Neujednačenost u terminologiji se odrazila i na ovu kategoriju, što se najbolje može zapaziti u poglavlju o klasifikacijama, ali i mnogim drugim

podelama gde se uočava postojanje različitih gramatičkih rešenja kojim bi se okarakterisale pomenute konstrukcije.

Većina turskih lingvista poput M. Ozkana i V. Sevinçli (2009: 77-80) ili Korkmaz (2009: 1020-1038) u nedostatku odgovarajućeg termina kojim bi obuhvatili sve ove oblike, imenuju ih na osnovu vrste nastavaka ili glagolske forme od kojih su nastali. Jedno od rešenja koje daje Z. Korkmaz (2009) glasi „gerundi koji se sastoje od glagolskih imenica i (pro)participa“ (*ad-fiil ve sıfat-fiil kurulan zarf-filler*).

Na sličan način to čini i M. Ergin (2009: 347) koji ih, budući da u njih ubraja samo neke od participa, naziva „participima u funkciji gerunda“.

Kao što se može zapaziti, u sastavljene gerunde ubrajaju se različiti oblici čije strukture su izgrađene od različitih nastavaka, poput nastavka za particip i proparticip, infinitiv, različite postpozicije i slično, što dovodi do još jednog nerešenog pitanja, a to je tačan broj i vrste oblika koji bi se mogli podvesti pod ovu kategoriju.

Ipak, važno je naglasiti da ova neujednačenost u terminologiji i podelama sastavljenih gerunda nije prisutna samo u okvirima turske turkologije već i šire. Dž. Luisa (2000: 186) pored termina *gerund* upotrebljava i termin *gerundski ekvivalenti* (*gerund equivalents*), takođe ukazujući na različite forme i oblike.

U turkologiji srpsko-hrvatskog govornog područja, pak, isto tako nailazimo na više ponuđenih rešenja. M. Teodosijević (2004: 261) ove oblike naziva „formama bliskim osnovnim gerundima“, dok Čaušević (1996: 394) koristi termin *kvazigerundi*, sa istom neujednačenošću po pitanju izbora nastavaka.

Jedan od retkih lingvista koji upotrebljava termin *sastavljeni gerundi* (*birleşik zarffiler*), G. Gulsevin, u istoimenom radu daje sledeću definiciju ovih konstrukcija: „Strukture u kojima se neki nastavci, koji prvobitno nisu stvoreni kao gerundski i sufiksi i/ili predlozi koji kombinovanjem na pravilan i utvrđen način, dolazeći na glagole, formiraju privremene priloge (*geçici zarf*), nazivaju se kvazigerundima (sastavljenim gerundima)“ (Gülsevin 2000: 127).

Za ovaj termin smo se opredelili smatrajući ga najadekvatnijim jer ukratko opisuje i objedinjuje sve forme koje bi se strukturalno ili značenjski mogle podvesti pod neku vrstu gerunda. Uzevši u obzir dostupnu građu i korpuse, izdvajamo one koji svojim karakteristikama najviše podsećaju ili vrše funkciju gerunda. To su sledeći oblici:

1. sastavljeni gerund na *-asıya, -esiye*
2. sastavljeni gerund na *-ana kadar, ene kadar* (*değın/ dek*)
3. sastavljeni gerund na *-makla, -mekle*
4. sastavljeni gerund na *-maktansa, -mektense*
5. sastavljeni gerund na *-maksızın, -meksızın*
6. sastavljeni gerund na *-macasına, -mecesine*
7. sastavljeni gerund na *-r... -maz, -r... -mez*
8. sastavljeni gerund na *-dikta, -dikte*
9. sastavljeni gerund na *-diktan sonra, -dikten sonra*
10. sastavljeni gerund na *-acağına, -eceğine*
11. sastavljeni gerund na *-diğince*

5.2.1. Sastavljeni gerund na *-(y)asıya*, *-(y)esiye*

Osnovna forma ovog sastavljenog gerunda sastoji se od dvovarijantnog nastavka *-(y)ası*, *-(y)esi*⁷⁹ koji se dodaje na glagolsku osnovu i nastavka za dativ *-(y)a*, *-(y)e*⁸⁰ koji se piše zajedno sa njim u formi: *-(y)asıya*, *-(y)esiye*⁸¹.

Ono što je karakteristično za ovu formu, na šta ukazuje različita literatura (Lewis 2000: 180; Čaušević 1996: 371), kada je savremeni jezik u pitanju, je to „da se u ovoj kombinaciji javlja u izvesnom broju frazeologizama poput: *öldüresiye dövmek* „(is)tući nasmrt“, *çıldırısiya sevmek* „voleti do ludila“, *bayılasıya gülmek* „smejati se do besvesti“ i drugih.⁸²”. Navodimo primere:

Gazeteye göre dün gece semtimizde biri öldüresiye dövülmüş.

Prema pisanju novina, sinoć je u našem naselju neko pretučen nasmrt. (dosl. do ubijanja/ dok ne ubije)

Hatırlıyor musun? Onu çıldırısiya sevdin. (dosl. dok ne poludi)

Sećaš li se? Volela si ga do ludila.

Çok eğlenceliydi, bayılasıya gülüyordük. (dosl. do gubljenja svesti/ dok se ne onesvesti)

Bilo je prezabavno, smejali smo se do besvesti.

Za primere su uzeti različiti strukturalni oblici kroz koje je prikazana praktična primena ovog oblika sastavljenog gerunda u svakodnevnoj komunikaciji:

Frazeološki izraz *öldüresiye dövmek* „(is)tući nasmrt“ sastoji se od gerunda *öldüresiye* čiju strukturu čini afirmativna osnova kauzativnog glagola *öldürmek* „ubiti“ i sastavljeni nastavak za gerund, koji u skladu sa vokalnom harmonijom prethodnog sloga glasi *-(y)esiye*. Drugi član ove fraze je glagol *dövmek* „tući, pretući“ koji se u navedenom primeru javlja u pasivnom liku *dövülmek* „biti pretučen“.

Sledeći izraz *çıldırısiya sevmek* „voleti do ludila“ sastavljen je od gerunda *çıldırısiya*, od afirmativne osnove kauzativnog glagola *çıldırmaq* „poludeti“ i morfološki odgovarajućeg nastavka *-asıya* i glagola *sevmek* „voleti“, koji je u datoj rečenici u formi prošlog vremena. Gerund zastupljen u ovom izrazu može se prevesti i pravim prilogom u značenju „ludo“.

Fraza iz poslednje rečenice *bayılasıya gülmek* „smejati se do besvesti“ odlikuje se gerundom glagola *bayılmak* „onesvestiti se“ i glagola *gülmek* „smejati se“.

Na osnovu datih primera, može se zaključiti da se osnovna forma ovog sastavljenog gerunda, i to u afirmativnom obliku, u savremenom turskom gerundu javlja isključivo u određenim tvorbenim strukturama koje imaju svoja ustaljena frazeološka značenja.

Nasuprot ovome, neki autori, poput T. N. Gendžana (1971) napominju da „nastavak *-(y)asıya*, *-(y)esiye*, u zavisnosti od vokalne harmonije, dolazi na negaciju skraćenog infinitiva“ (Gencan 1971: 329). U vezi sa tim on daje sledeći primer:

İyi süvari, cambaz marifetleri göstermez ama, iki sıçrayıştan birinde de bir daha kalkmamasıya düşmez.

⁷⁹ U staroosmanskim i (ređe) osmanskim tekstovima susreće se glagolska imenica futurskog značenja na *-(y)ası*, *-(y)esi*, koja je pokrivala gotovo sve funkcije forme na *-(y)acak* (u predikatnoj funkciji) i upotrebljavala se dosta retko i sporadično (Čaušević 1996: 371).

⁸⁰ Nastavak *-ası* koji je produktivan participski nastavak (*sifat-fül eki*) starog anadolskog turskog, prešao je u savremeni turski kao sada izgubljeni produžetak tog perioda i kao redak oblik prenet u pisani jezik sa anadolskih dijalekata putem seoskih romana. Ovaj gerund nastao je proširenjem u vidu dodavanja nastavka za dativ sufiksu budućeg vremena *-ası* (Korkmaz 2009: 1034-1035).

⁸¹ Dativ participa futura II (Lewis 2000: 180).

⁸² Prev. E. Čaušević

Dobar konjanik ne pokazuje akrobatske podvige, ali jednom u dva skoka neće pasti tako da više ne ustane.

Afirmativni oblik sastavljenog gerunda na *-(y)asıya, -(y)esiye* ima i svoju proširenu varijantu koja se mnogo češće koristi. U pitanju je konstrukcija u čiji sastav, pored pomenutog nastavka, ulazi i postpozicija *kadar*. Na primer:

Gayrı ölesiye kadar gene böyle tarlada bağda çalışacağız ha!

(S. Ali YD, s. 124)

Opet ćemo ovako raditi na njivi i u vinogradu dok ne umremo.

Za razliku od osnovnog oblika, prošireni oblik može se formirati od glagolske osnove bilo kog glagola, što znači da ima i mnogo širi spektar mogućnosti po pitanju stvaranja gerunda, a samim tim i širu upotrebu.

5.2.1.a. Funkcija i značenje

Sastavljeni gerund na *-(y)asıya, -(y)esiye*, u zavisnosti od svog oblika, može imati različite funkcije. Osnovni oblik ovog gerunda koristi se, kako je ranije naglašeno, u vidu ustaljenih formi. Ove forme u rečenici vrše funkciju pravih priloga ili priloških izraza za način. Na primer:

Ama ölesiye ciddiler ikisi de.

(E. Şafak SS, s. 33)

Ali oboje su smrtno ozbiljni. (dosl. do umiranja/ dok ne umre)

Bu duygular içinde kardeşinin gençliğini doyasıya yaşadığı bu yazı ona zehir etmek istemedi.

(A. Kulin AA, s. 52)

Nije želela da, obuzeta ovim osećanjima, kvari ovo leto u kom njena sestra svoju mladost živi punim plućima. (dosl. do zasićenja/ dok se ne zasiti)

Sastavljeni gerund *ölesiye* gradi se od glagola *ölmek* „umreti“ u potvrđnom obliku i sastavljenog nastavka *-esiye*. Nosi priloško značenje „smrtno“.

U sledećoj rečenici prisutan je sastavljeni gerund na *-(y)asıya, -(y)esiye* glagola *doymak* „zasititi se, najesti se“. Gerund *doyasıya* samostalno upotrebljen može imati priloško značenje „obilno“, dok u kombinaciji sa nekim drugim glagolima može imati značenje nekih priloških izraza. Primer za to je izraz *doyasıya yaşamak* upotrebljen u rečenici koji bi se mogao prevesti u smislu „živeti punim plućima“.

Shodno tome, neki turkolozi (Banguğlu 2011: 440; Teodosijević 2004: 270) svrstavaju ga u gerunde za izražavanje poređenja (*karşılaştırma zarffileri*).

Ukoliko se obrati pažnja na doslovan prevod, može se zapaziti da ovaj gerund, prema isticanju Z. Korkmaz „saopštava vremensku granicu radnje glavnog glagola“ (Korkmaz 2009: 1035).

S druge strane, negativan oblik ovog gerunda, T. N. Gendžan (1971: 329) svrstava u grupu *bitirme ulaçları* „gerundi koji ukazuju na završetak radnje“. Njihova osnovna funkcija je, prema njegovim rečima, „da predikatu odredi stanje ili završetak (*bitirim*)“ (Gencan 1971: 330). Na primer:

Böyle davranmamasıya çaba göster.

Potrudu se da se ovako (više) ne ponašаш.

U ovim oblicima primetno je da je akcenat na krajnjem ishodu glagolske radnje.

Ovaj nastavak može se sresti u turcizmima. Primer za to je turcizam *veresiye* „veresija” od glagola *vermek* „dati”. Primer njegove upotrebe zabeležen je u stihovima narodne pesme *Çadırının Üstüne* „Na moje skrovište“ koji glase:

„*Veresiye vere vere kalmadı, kalmadı...*”
„Nema više davanja na veresiju, nema više...”

Kao što se može videti, u ovoj upotrebi došlo je do supstantiviranja pri čemu je ova glagolska forma u potpunosti preuzela funkciju i značenje prave imenice.

Nasuprot ovoj specifičnoj upotrebi, prošireni oblik (Teodosijević 2004: 267; Banguoğlu 2011: 436) ima vremensku funkciju. Veliki broj lingvista (Ediskun 1999: 261; Lewis 2000: 181) prošireni oblik ovog sastavljenog gerunda smatra semantičkim ekvivalentom gerunda na *-inceye kadar*. Na primer:

Sonra Sadık Ağa, "Kızlara seslenin de bize murraları hazırlasınlar, getirsinler içeri. Onları içesiye kadar bir şey gelir aklımıza elbet," dedi.

(A. Kulin BG, s. 330)

Zatim je Sadik aga rekao: „Recite devojkama neka nam pripreme kafe sa kardamonom i neka nam ih donesu unutra. Sigurno ćemo se nečeg dosetiti dok ih ne popijemo“.

Poput gerunda na *-inceye kadar*, sastavljeni gerund *-asıya*, *-esiye kadar* naglašava vremenski period između radnje izražene gerundom i radnje glavnog glagola saopštavajući da će radnja biti, ili se već ostvarila pre radnje u gerundu.

5.2.2. Sastavljeni gerund na *-ana (kadar)*, *-ene (kadar/ değin/ dek)*

Sastavljeni gerund na *-ana*, *-ene* gradi se dodavanjem ovog dvovarijantnog složenog nastavka na glagolsku osnovu. Strukturu ovog nastavka čine sufiks za građenje sadašnjeg participa *-an*, *-en*⁸³ i nastavka za dativ *-a*, *-e*. Ovaj gerund se u savremenom jeziku može sresti u različitim varijantama koje obuhvataju veliki broj glagola. Jedan od najzastupljenijih primera, naročito u svakodnevnom govoru je izraz *gelen gelene* (dosl. koji dolaze jedan za drugim). Na primer:

Bugün dükkân çok kalabalık gelen gelene.

Danas je u prodavnici gužva, (ljudi) dolaze jedan za drugim.

Za glagolske forme ovog tipa, sa aspekta tvorbe, specifično je što su nastale udvajanjem sadašnjeg participa i to dva potpuno ista glagola. Razlika između ova dva člana je u nastavku za dativ koji dolazi samo na drugi član. Za primer je uzet udvojeni oblik participa sadašnjeg glagola *gelmek* „doći“ koji se u ovoj formi nalazi u funkciji gerunda, s obzirom na to da saopštava način na koji se vrši radnja (dolaze jedan za drugim). Kako se može videti, ovaj sastavljeni gerund nalazi se na potpuno atipičnoj poziciji u rečenici, a to je mesto predikata.

Postoji još dosta primera upotrebe ove konstrukcije. Veliki broj njih javlja se i u naslovima mnogih pesama. Na primer:

„*Vuran Vurana*“

⁸³ Participom prezenta prevode se odnosne rečenice u sadašnjem i prošlom vremenu. Najčešći prevodni ekvivalent ovih formi na srpski je “onaj koji”: *çalışan* „onaj koji radi“, mada se mogu koristiti i u vidu pravih imenica poput: *bakan-ministar* i slično.

„Udarac za udarcem“ (dosl. oni koji zadaju udarce jedan za drugim)

„*Giden Gidene*“

„Odlaze jedan po jedan“ (dosl. oni koji jedan za drugim odlaze)

„*Soran Sorana*“

„Nižu se pitanja“ (dosl. oni koji pitaju jedan za drugim)

U navedenim primerima upotrebljen je slobodan prevod, budući da su u pitanju naslovi pesama. S tim u vezi treba napomenuti da u ovim kombinacijama sa dativom, u zavisnosti od konteksta, mogu imati i značenja poput „toliko da se ne zna ko koga bije“ u primeru sa gerundom *vuran vurana* od glagola *vurmak* čije je osnovno značenje „udariti“. Ipak, ono što se htelo pokazati ovim konstrukcijama je mogućnost njihove tvorbe od velikog broja glagola.

Ova glagolska forma, međutim, ima i svoj prošireni oblik koji se, takođe, koristi u velikoj meri i nudi veliki broj tvorbenih mogućnosti. Gradi se od participa sadašnjeg vremena u dativu i postpozicije *kadar* (*değin/ dek*) koja se piše iza osnovnog oblika i odvojeno od njega. Na primer:

Bu vaziyette gidiyoruz, ta ki kocaman bir ağacın altında durana kadar.

(E. Şafak SS, s. 50)

Idemo tako sve dok se ne zaustavimo ispod jednog ogromnog drveta.

Zeytinli'ye gelene kadar yan yana yürümüşler; az konuşmuşlar, çok bakışmışlar; ama ikisinin de gönlü birbirini sevmiş.

(S. Ali YD, s. 148)

Koračali su jedno pored drugog sve dok nisu stigli do Zejtinlija; malo su pričali, puno su se gledali; ali su se njihova srca volela.

Sabaha doğru Kasımpaşa'nın kuytuluklarından deniz askerlerinin borazan sesleri gelene değin.

(D. Özlü BBD, s.28)

Sve dok, pred jutro, zvuci trube marinaca nisu doprli sa usamljenih mesta Kasimpaše.

Taa ki yaz gelip, Aziz ve Nilüfer istanbul'a dönmeye hazır olana kadar.

(A. Kulin AA, s. 58)

Sve dok ne dođe leto i Aziz i Nilufer ne budu spremni da se vrata u Istanbul.

Iz datih primera uočava se da je osnovni član ovog gerunda zapravo sadašnji particip koji podleže svim morfološkim pravilima građenja participa, što znači da može biti u afirmativnoj i negativnoj formi, ali i u svim glagolskim likovima.

5.2.2.a. Funkcija i značenje

Jedan od malog broja lingvista koji je ukazao na funkciju i značenje sastavljenog gerunda na *-ana -ene* u savremenom turskom jeziku je Gendžan (1971) koji napominje da „gerund *-ana -ene* služi da saopšti da se radnja glagola odvija neprekidno i da više lica učestvuje u njenoj realizaciji. I još više, to je predikat čiji je dodatni ili pomoćni glagol ispušten“ (Gencan 1971: 334). On ukazuje na način vršenja radnje. O zastupljenosti ove vrste gerunda u svakodnevnom govoru, govori i činjenica da je upravo jedan ovakav primer uzet kao najava na sajtu *Milliyet* „Narod“ za različite emisije na različitim turskim kanalima u kojima će se polemisati o najrazličitijim temama različitih oblasti. Naslov ove najave glasi:

„*Konuşan konuşana*”
„Razgovori bez prestanka”

Ovom najavom saopštava se da će u istom trenutku na više različitih TV kanala biti emitovan veliki broj različitih magazina u kojima će se pričati na različite teme iz svih životnih svera. Upravo na ovo ukazuje i sam naslov, odnosno sam gerund *konuşan konuşana* od glagola *konuşmak* „pričati, govoriti“. Uzevši u obzir da je u pitanju naslov, umesto doslovnog upotrebljen je slobodan prevod koji dočarava trenutnu situaciju, u konkretnom slučaju programske šeme koja uključuje bogat program takozvanih razgovornih emisija.

Za razliku od ove forme, prošireni oblika na *-ana*, *-ene kadar* saopštava vreme vršenja glagolske radnje. Prema rečima Benhura (1993) „saopštava da se glavna radnja odvija ili će se odvijati do početka realizacije pomoćne radnje“ (Benhür 1993: 101). Na primer:

Vahdetten gayrisi kalmayana dek dönmeye durduk.

(E. Şafak A, s. 181)

Vrteli smo se sve dok nije ostalo ništa sem jedinstva.

Gerund na *-ana*, *-ene* zajedno sa postpozicijom menja svoje osnovno i dobija potpuno novo vremensko značenje koje se može smatrati pravim ekvivalentom sastavljenog gerunda na *-(y)asıya*, *-(y)esiye kadar* (*değın/ dek*). Zbog svoje vremenske funkcije kojom ukazuje na završetak, u turskoj literaturi zauzima mesto među gerundima koji se nazivaju *bitim zarffüileri* (Koşucu 2007: 51; Banguoğlu 2011: 435), ili *bitirme ulaçları* (Gencan 1971: 329).

5.2.3. Sastavljeni gerund na *-makla*, *-mekle*

Glagolska forma na *-makla*, *-mekle* predstavlja nelični glagolski oblik koji morfološki odgovara gerundima. Sastoji se od glagolske osnove i dvovarijantnog nastavka *-makla*, *-mekle*. Ovaj nastavak sadrži sufiks za infinitiv *-mak*, *-mek* i postpoziciju *ile*⁸⁴. Na primer:

Bazen içimden diyorum ki, acaba Helin iyi mi ediyor böyle yapmakla.

(A. Kulin BG, s. 249)

Ponekad se pitam u sebi čini li Helin dobro možda radeći ovako.

Bu yüzden Mümtaz'ın günleri iki oda ile bir holün arasında tek başına beklemekle geçiyordu.

(A. H. Tanpınar H, s. 246)

Zbog toga su Mumtazini dani prolazili tako što je sama čekala između dve sobe i jednog hodnika.

S obzirom na to da predstavlja deo nastavka, te da je napisana u vidu jedne reči, spojeno sa infinitivom, postpozicija *ile*, gubi vokal /i/ i prilagođava se infinitivu po pitanju vokalne harmonije, što je prikazano kroz oba primera: u prvom imamo sastavljeni gerund glagola *yapmak* “činiti, raditi” čija infinitivna osnova završava na *-mak* te će gerund glasiti *yapmakla*, dok je u drugom primeru infinitive glagola *beklemek*, zbog čega forma gerund glasi *beklemekle*. Morfološki posmatrano, ovaj nastavak koji je u neličnom i nesufigiranom obliku, može se uvrstiti u vrstu gerundskog nastavka.

⁸⁴ . Postpozicija *ile* spada u postpozicije koje stoje iza imenice u nominativu ili zamenice u genitivu. Može imati značenje veznika „i” ili predloga „sa”.

Pored osnovnog, gerund na *-makla*, *-mekle* ima i prošireni oblik koji glasi: *-makla*, *-mekle beraber/ birlikte*. Na primer:

Böyle olmakla beraber evimdeki yalnızlık da elliden sonra bana ağır basmaya başlamıştı.

(R. N. Güntekin G, s. 42)

Ali ipak je i usamljenost u mojoj kući posle pedesete počela teško da me pritiska.

Uzun süreli bir tıbbi tedavi gerektirmemekle beraber, uğraştırıp bezdiriyor.

(E. Şafak SS, s. 81)

Iako ne iziskuje dugotrajno bolničko lečenje, zadaje muku i gnjavi.

Fransızların Araplara etkisi siyasal amaca dayanmakla birlikte, kurduğu okullara bağlıydı.

(H. E. Adıvar MSE, s. 91)

Iako je uticaj Francuza na Arape bio zasnovan na političkom cilju, bio je vezan i za škole koje su osnovali.

Reči *beraber* i *birlikte* koje čine deo ove konstrukcije sinonimnog su karaktera i nose značenje "zajedno". Osim što su morfološki dva različita izraza, razlikuju se i po poreklu. Reč *beraber* je arapska, dok je *birlikte* turska reč. Međutim, dodavanje ovih reči u potpunosti menja funkciju i značenje ovog gerunda.

5.2.3.a. Funkcija i značenje

Jedna od funkcija ovog gerunda u svom osnovnom obliku na *-makla*, *-mekle* je, prema nekim lingvistima (H. Ediskun 1999: 270; Teodosijević 2004: 270), izražavanje uzroka. Kako navode Goksel i Kerslake (2005) to može biti radnja čijom je realizacijom došlo do određenih rezultata namerno ili nenamerno (Göksel i Kerslake 2005: 413). Na primer:

Ben ki babamın oğlu olmakla gurur duyardım, şimdi artık bir başkasının çocuğu olmadığımı yanyorum.

(E. Şafak A, s. 179)

Ja koji bih se ponosio zbog toga što sam sin mog tate, sada već žalim što nisam dete nekog drugog. (dosl. (time)što sam)

Postpozicija *ile*, budući da u kombinaciji sa imenicama i zamenicama može imati značenje pravog veznika „i“ ili „sa“, u ovoj kombinaciji sa infinitivom u funkciji gerunda, do izražaja dolazi njeno, takozvano, instrumentalno značenje „sa“. To se jasno može uočiti u doslovnom prevodu, koji je upravo od krucijalne važnosti da bi se razumela određena forma. U ovom slučaju doslovni prevod gerunda *olmakla* bi glasio „time što je“. Međutim, prilagodivši se smislu rečenice, značenje gerunda dobija uzročni karakter te će prevod glasiti „zbog toga što je“.

Upravo upoređivanjem doslovnog i izabranog prevoda može se zaključiti da je jedva primetna granica između uzročnog značenja i kazivanja načina. Samim tim, neki turkolozi (Korkmaz 2009: 1022; Teodosijević 2004: 270) ističu upravo ovu načinsku funkciju koja je, zapravo i uočljivija. Na primer:

Bir işçi daha çalıştırmamakla hata ettin.

Pogrešio si ne zaposlivši još jednog radnika. (dosl. time što nisi zaposlio).

Kako se može primetiti, kao i kod prethodnog primera, i u ovoj upotrebi dominira malopre pomenuto značenje postpozicije, a to je „sa“. U konkretnom primeru, za ekvivalent je uzet glagolski

prilog prošli, s tim što bi vrlo lako to mogao biti i neki uzročni veznik, kada se uzme u obzir da je rezultat radnje proistekao nerealizacijom radnje u gerundu.

S druge strane, pak, prošireni oblik sa *birlikte/ beraber* ima dopusno značenje „a da ne, iako, premda“ (Lewis 2000: 187; Teodosijević 2004: 270). Takođe, njime se pojačava radnja (Korkmaz 2009: 1022). Navodimo primere:

Turgut'u çok sevmekle beraber ikimizi iki gün bir odaya kapasalar muhakkak çıldırıldım.

(R. N. Güntekin, G, s. 76)

Iako mnogo volim Turguta, sigurno bih poludeo da su nas obojicu zatvorili u jednu sobu dva dana.

Hiçbir iş yapamayacağını bilmekle beraber, bir şeyler yapmağa çalışır, sonunda kapının önünde tıpkı ilk günde olduğu gibi sabırsızlıkla beklerdi.

(A. H. Tanpınar H, s. 129)

Iako je znao da neće moći ništa da učini, pokušavao bi da uradi nešto, a na kraju bi čekao pred vratima, baš kao što i prvog dana.

Samim tim što nosi dopusno značenje, ova glagolska forma ukazuje na to da će se glavna glagolska radnja realizovati bez obzira na nepovoljne okolnosti na koje gerund ukazuje. Pojačano značenje gerunda izraženo je upravo kroz dopusni veznik.

5.2.4. Sastavljeni gerund na *-maktansa, -mektense*

Ovaj sastavljeni gerund gradi se dodavanjem dvovarijantnog nastavka *-maktansa, -mektense* na glagolsku osnovu. Ovaj nastavak sastoji se od sufiksa za građenje infinitiva *-mak, -mek*, sufiksa za ablativ *-dan, -den, -tan, -ten* i kondicionalnog sufiksa *-sa, -se*. Na primer:

Küçük Hasan eve eli boş dönmektense akşam trenine kadar beklemeye karar verdi.

(S. Ali YD, s. 42)

Mali Hasan je odlučio da sačeka sve do večernjeg voza umesto/radije nego da se vrati kući praznih ruku.

Olduğu yerde kalmaktansa çekip gitti.

Pobegao je umesto/radije nego da ostane tu gde je.

Budući da se infinitivni sufiks uvek završava na suglasnik /k/, ablativni nastavak u sklopu sufiksa će uvek biti *-tan* ili *-ten*. S druge strane, iako se ovaj sastavljeni nastavak uglavnom piše u spojenoj varijanti, mogu se sresti primeri u kojima se kondicionalni sufiks piše odvojeno od ostatka reči, u vidu nepromenjive forme *ise*. Na primer:

Görevlerini yapmaktan ise eğlenmeyi tercih etti.

Radije se zabavlja umesto / nego da obavlja svoja zaduženja.

Za razliku od ranije spomenutih sastavljenih oblika gerunda, ovaj gerund specifičan je po tome što nema svoju proširenu formu.

5.2.4.a. Funkcija i značenje

Uzevši u obzir turkološku literaturu u koju smo imali uvid, moglo bi se zaključiti da su stavovi po pitanju funkcije i značenja ovog sastavljenog gerunda prilično ujednačeni. Naime, po pisanju različitih gramatika i drugih izvora (Göksel ve Kerslake 2005: 413; Kurt 2006: 31; Altuntaş 2020:120; Ediskun 1999: 268 i mnogi drugi) priloške kontrastne rečenice sa *-maktansa*, *-mektense* u značenju „umesto“ koriste se u rečenicama koje saopštavaju dominantnost, ili drugim rečima, realizaciju radnje glagola koji sledi u prednosti je u odnosu na glagol s kojim je povezan. Zbog toga ga većina autora (Ediskun1999: 265; Teodosijević 2004: 266) svrstava u grupu gerunda kojima se izražava poređenje (*kıyaslama ulaçları*), a H. Ediskun (1999: 268) ih još naziva i *üstünsemeyle kıyaslama ulaçları* (gerundi za izražavanje dominantnog poređenja). Na primer:

Doğru söylemektense bana yalan söyledi.
Slagao me je umesto/radije nego da kaže istinu.

Hiç denememekten ise deneyip başarmamak daha iyi.
Bolje je pokušati i ne uspeti, nego uopšte ne pokušati.

Osnovna karakteristika ovog gerunda ogleda se u tome da istovremeno, pored kontrastnih nosi i komparativne osobine, po čemu se razlikuje od ostalih kontrastnih gerunda. Ove komparativne osobine, iako vidljive i u prvom, u potpunosti dolaze do izražaja u drugom primeru, kao i ablativni nastavak kojim se u turskom jeziku može, između ostalog, izraziti komparacija. Struktura ovog gerunda upravo pokazuje koliki uticaj sufiksi u strukturi nastavka mogu imati na značenje gerunda.

5.2.5. Sastavljeni gerund na *-maksızın*, *-meksizin*

Sastavljeni gerund na *-maksızın*, *-meksizin* predstavlja jedinstveni oblik gerunda koji se gradi dodavanjem dvovarijantnog nastavka *-maksızın*, *-meksizin* na glagolsku osnovu. Struktura ovog nastavka opisana je u različitim izvorima koji ga svstavaju među posebne gerundske nastavke. Prema nekima od njih (Korkmaz 2009: 1021; Okçu 2012: 44) u pitanju je “vrsta složenog nastavka koji je nastao spajanjem sufikasa za infinitiv *-mak*, nastavka za odsustvo (nečega) *-sız* „bez“ i sufiksa za instrumental *-in*⁸⁵“. Na primer:

Çünkü yanlısamları yaşamaksızın geçirilen bir yaşam, daha da, tatsızdı.
(D. Özlü BBD, 63)

Zato što je život koji je proveden a da se ne prožive iluzije još neprijatniji. (dosl. ne doživljavajući)

Yazılarıma baktım -hiçbir sözcük eklemeksizin, ardından da içimi dolduran boşluk içinde hareketsiz kaldım koltuğun üzerinde.

(D. Özlü BBD, s. 44)

Pogledao sam svoje rukopise, ne dodavši ni jednu reč, a potom sam ostao nepomičan u fotelji, u praznini koja me je ispunjavala.

⁸⁵ Prema pojašnjenju Z. Korkmaz “sufiks na *-in*, *-un* je arhaični sufiks za instrumental koji je izgubio tu svoju funkciju, dok je postpozicija *ile* u potpunosti preuzela ulogu instrumentala u savremenom turskom jeziku. Danas se sufiks *-in*, *-un* javlja u ukalupljenoj formi u vidu reči koje se danas koriste kao prilozi u savremenom turskom: *yazın* „leti“, *kışın* „zimi“...i slično” (Korkmaz 1992: 165).

Kod ove forme je važno naglasiti da prisustvo sufiksa *-siz* isključuje mogućnost tvorbe od negativne osnove, jer sam po sebi ukazuje na negativno značenje.

5.2.5.a. Funkcija i značenje

Veliki uticaj na funkciju i značenje ovih gerunda izvršio je sufiks *-siz* (bez) koji je u njihovoj osnovi. Neki autori poput Z. Korkmaz (2009: 1021) i M. Okču (2012: 44) opisali su to na sledeći način: „Pod uticajem nastavka za odsustvo *-siz* izgubili su funkciju saopštavanja vremena koja se ogleda u drugim gerundima građenim sufiksom za instrumental i postali gerund koji kazuje način. Ovom osobinom zamenjuje gerunde na *-madan* i *-mayarak*. Naglasak nastavka je na slogu *-mak*, pre sufiksa *-sizin*“. Navodimo primere iz književnosti i govornog jezika:

Benim param olmaksizin da, lüks içinde yaşayabilecek parası var.

(A. Kulin AA, s. 152)

Čak i bez mog novca ima dovoljno para da može živeti u luksuzu.

Yanıma selam vermeksizin bile geçti.

Prošao je pored mene, a da me nije čak ni pozdravio.

Etrafına bakmaksizin yürüyordü.

Hodala je ne osvrćući se oko sebe.

Dati primeri dokaz su semantičke sličnosti sa navedenim oblicima pomenutih gerunda. S tim u vezi, prevode se priloškim izrazom „a da ne“, što je semantički ekvivalent jednog od osnovnih značenja gerunda na *-madan*, *-meden* kojim se iskazuje način vršenja radnje. Drugi primer, međutim, pokazuje još jedno od mogućih značenja ovog gerunda, kao i sličnost sa negativnim oblikom gerunda na *-(y)arak*, *-(y)erek*. Stoga, u datoj rečenici nosi značenje glagolskog priloga sadašnjeg u negaciji: *bakmaksizin* „ne osvrćući se“, takođe saopštavajući način. M. Teodosijević (2004) takođe upućuje na to da se “prevodi glagolskim prilogom sadašnjim i glagolskim prilogom prošlim u negaciji” (Teodosijević 2004: 266).

Sledeći primer ukazuje na to da se ovaj gerund javlja i u vidu pravog priloga. Na primer:

İki ihtiyarın tek kelime söylemeden, buruşuk yanaklarına durmaksizin yaşlar akıyordu..

(H. E. Adıvar MSE, s. 60)

Suze su neprestano tekle niz naborane obraze dvojice staraca, bez reči... (dosl. bez prekida)

Konstrukcija gerunda od glagola *durmak* kao ukalupljena forma može se prevesti pravim prilogom u značenju „neprestano“. Ovo je još jedan pokazatelj semantičke sličnosti gerundom na *-madan*, *-meden* koji se u formi *durmadan* koristi u istom značenju.

5.2.6. Sastavljeni gerund na *-casına*, *-cesine*

Većina turkoloških izvora, pre svega gramatika i udžbenika turskog jezika (Ediskun 1999: 268; Banguoğlu 2011: 11; Teodosijević 2004: 271; Đinđić 1989: 282) ukazuje na to se sastavljeni gerund na *-casına*, *-cesine* gradi dodavanjem četvorovarijantnog nastavka *-casına*, *-cesine*, *-çasına*, *-çesine* na glagolske forme. Ovaj nastavak sastoji se od četvorovarijantnog sufiksa *-ca*, *-ce*, *-ça*, *-çe*, prisvojnog sufiksa za treće lice jednine *-(s)i/i/u/ü*, pronominalnog */n/* koje se umeće između prisvojnog sufiksa i padežnog nastavka i dvovarijantnog sufiksa za dativ *-(y)a*, *-(y)e*.

Navedena literatura u najvećoj meri pruža primere u kojima se ovaj nastavak dodaje na osnovu nekih glagolskih vremena kao što su: aorist (*geniş zaman*), narativ (*miş'li geçmiş zaman*), sadašnje (*şimdiki zaman*) i buduće vreme (*gelecek zaman*). Navodimo primere:

O, herkese canını verircesine iyilik etmeğe çalıştığı halde talih onu önüne gelene çığnetiyor.
(R. N. Güntekin G, s. 221)

Iako se on trudi da svima čini dobro kao da život daje, sudbina pušta da ga gazi svako na koga naiđe.

Deminden beri hiç konuşmayan Pratik Akıl Hanım aklımdan geçenleri anlamışçasına selpak kutusuna yaslanmayı bırakıp, bana dönüyor.
(E. Şafak SS, s. 34)

Gospođa „Praktična” koja nije progovorila još od malopre, prestaje da se oslanja na kutiju Selpak papirnih maramica i okreće se ka meni, kao da je shvatila o čemu razmišljam.

Başını sallayarak hatırlıyorcasına söylediklerimi doğruluyor.
Klimajući glavom kao da se seća, potvrđuje ono što govorim.

Dönmeyecekçesine konuşuyor.
Govori kao da se neće vratiti.

Po ovim morfološkim specifičnostima koje nisu uobičajene za gerunde uopšteno, sastavljeni oblik na *-casına*, *-cesine* podseća na gerund na *-ken*. Međutim, za razliku od gerunda na *-ken* od osnova glagolskih vremena, koji se može dodavati kako na afirmativne tako i negativne osnove, kod tvorbe ovog oblika, turkolozi (Ediskun 1999: 268; Çakmak 2013: 18) napominju „da se izuzev oblik na *-rcesine*, sve ostale forme, mogu koristiti u negaciji”.

Ovaj sastavljeni oblik gerunda, međutim, poznat je po još nekim specifičnim tvorbenim karakteristikama. Naime, lingvisti poput T. Banguoglua (Banguoğlu 2011: 11) i H. Ediskuna (Ediskun 1999: 268) navode primere u kojima su osnove glagolskih vremena na koje dolazi nastavak za gerund, proširene narativnim nastavkom - *miş*, *-miş*, *-muş*, *-müş*. Na primer:

Annem çok doğal bir şey yapıyormuşçasına, "Benim bugün bu taraflarda işim vardı. Gel şurada bir yerde oturalım, bir kahve içelim," demişti.
(A. Aylin BG, s. 217)

Moja majka je rekla, kao da čini nešto najprirodnije “Ja sam danas imala posla na ovoj strani. Dođi da sednemo ovde negde i popijemo jednu kafu”. (dosl. kao da navodno čini)

Az önce akmadığından şikâyetçi olduğum zaman, benimle alay edermişçesine, koşmaya başlıyor, birdenbire.
(A. Kulin BG, s. 27)

Kada sam se požalio da (vreme) ne prolazi, odjednom je počeo da trči kao da se poigrava sa mnom. (dosl. kao da se pravi da se poigrava).

Posmatrano strukturalno, dati primeri se od pređašnjih razlikuju po sufiksu za narativ *-miş*, *-miş*, *-muş*, *-müş*, umetnutom između glagolskog vremena i nastavka za gerund. Ovi oblici jednako su zastupljeni kao i prethodni.

Mimo navedenih, u turskoj literaturi (Ediskun 1999: 268; Çakmak 2013: 18) nailazimo na još jedan vid upotrebe ovog gerunda od glagolskih reči. U pitanju je varijanta sa skraćanim infinitivom. Na primer:

Çok konuşur, elleri daima harekette, gözleri her tarafa durmamacasına bakar, söylediklerine karşılık istemezdi.

(H. E. Adıvar MSK, s. 17)

Puno bi pričao, ruke bi mu stalno bile u pokretu, a njegove oči bi neprestano gledale na sve strane, i nije zahtevao povratnu reakciju na ono što govori.

Na osnovu urađenog istraživanja može se zaključiti da se nastavak *-casına, -cesine, -çasına, -çesine* u velikoj meri vezuje za upotrebu sa glagolskim rečima, među kojima se izdvajaju nabrojani glagolski oblici. Na osnovu primera, može se zaključiti da su sve ove varijante u većoj ili manjoj meri prisutne i aktuelne u savremenom jeziku.

Ipak, kada je reč o mogućnostima kombinovanja ovog nastavka sa imenskim rečima, o tome gotovo da nema informacija. Jedan od retkih koji se dotakao ove teme je E. Čaušević (1997) koji je o ovoj vrsti tvorbe rekao da se “finitni predikat glavne imenske rečenice preoblikuje u inflnitni tako što se na predikatno ime pre kvazigerunda *-casına* doda perfekt *imiş* (time se poređenje pomera ka sferi irealnog)” (Čaušević 1997: 35). Daćemo primer iz književnosti:

Aylin olağanüstü bir durum yokmuş gibi, her şey sıradanmışçasına Rahibe'ye doğru yürüyüp, elini omuzuna koyuyor.

(A. Kulin AA, s. 178)

Kao da nije bilo ničeg izuzetnog i kao da je sve bilo uobičajeno, Ajlin hoda pravo ka monahinji i stavlja joj ruku na rame. (dosl. činilo se kao)

Međutim, ono što naročito privlači pažnju kod ovog nastavka je to da je u izvorima iz književnosti primetna njegova upotreba i sa imenskim rečima kao što su imenice i pridevi, pri čemu je nastavak dodat direktno na imensku reč. Na primer:

*Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
ve bir orman gibi kardeşçesine,
bu hasret bizim..*

(N. Hikmet TŞ, s. 81)

Živet je jedinstven i slobodan kao drvo
i bratski poput jedne šume, (dosl. kao brat, poput brata)
to je naša čežnja...

Tam sırasıymış gibi, çiselemekte olan yağmur delicesine bastırđı.

(Y. Kemal İM1, s. 50)

Baš kao da je u pravi čas, kiša koja je rominjala počela je ludački da pljušti. (dosl. kao luda)

U ovoj upotrebi dolazi do delimičnog poklapanja nastavka *-casına, -cesine* sa sufiksom *-ca, -ce, -ça, -çe*⁸⁶, ako se uzmu u obzir značenja i funkcije oba sufiksa. Navedeni primeri dovode do zaključka da je formiranje sastavljenog gerunda na *casına, -cesine* moguće i od imenskih reči i to bez umetanja nastavka za narativ.

Od posebnog je značaja naglasiti da je u turkološkoj literaturi ova upotreba sa imenskim rečima zapostavljena, a upravo je ona jedan od najvećih pokazatelja kompleksnosti turske gramatike, a naročito gerunda.

⁸⁶ „Sufiks *ca, -ce, -ça, -çe* sa imenicama, ličnim zamenicama i povratnom zamenicom gradi priloge koji iskazuju jedan vid poređenja, odnosno svojstvo onog što se poredi „poput, kao“: *dostça* „kao prijatelj“, „prijateljski i sl“ (Đindić 1989: 162).

5.2.6.a. Funkcija i značenje

Turkološka literatura (Ediskun 1999: 268; Banguoğlu 2011: 438; Kurt 2006: 27; Teodosijević 2004: 271 i drugi) oblik sastavljenog gerunda na *-casına, -cesine, -çasına, -çesine* svrstava u gerunde poređenja.

Prema pojašnjenju Z. Korkmaz (2009) ovaj gerund „ukazuje na način vršenja glagolske radnje za koju se vezuje, na radnju koja se zasniva na poređenju ili hipotetičkom poređenju, a koja se odvija istovremeno sa glavnim glagolom“ (Korkmaz 2009: 1027). Na primer:

Gözlerinin en içine, ruhunu görmek istercesine ısrarla bakıyor.

(A. Kulin AA, s. 183)

Uporno gleda dunoko u njene oči kao da želi da vidi njenu dušu.

Topraktan, evden barktan, dosttan, sevgiliden, her şeyden bütün bağlarını koparmışçasına uzaktır.

(Y. Kemal İM1, s. 117)

Tako je daleko kao da je pokidao sve veze sa zemljom, domom i kućom, prijateljima, voljenima, sa svime.

Hösük, köye girdiğinde, önüne gelene, ehemmiyetli bir sır biliyor da söylemiyormuşçasına gülüyordu.

(Y. Kemal İM1, s. 21)

Kada je ušao u selo, Hosuk se smejao onima koji su mu išli u susret kao da zna, a (tobože) ne otkriva neku važnu tajnu.

U pogledu značenja, P. Kurt (2006) ukratko navodi da „gerund na *-casına, -cesine, -çasına, -çesine* ima značenje postpozicije *gibi*“ (2006: 27).

Postpozicija *gibi* koristi se uz imenice u nominativu i zamenice u genitivu. Odnosi se na poređenje po kvantitetu i prevodi se sa „kao“. Shodno tome, možemo se složiti da je postpozicija *gibi* ekvivalentna ovom gerundu.

Uprkos tome što se ovo odnosi na sve navedene oblike, ipak, neophodno je međutim ukazati na razliku koja je prisutna između upotrebe sa osnovama glagolskih vremena i sa upotrebom gde je prisutan i narativni sufiks *-miş, -miş, -muş, -müş*.

S obzirom na to da, kako je poznato, glagolsko vreme narativ u srpskom jeziku ne postoji, ponekad je teško iskazati ga u prevodu, te se često tom prilikom izostavlja. Međutim, važno je znati i razumeti na šta se odnosi i kako se tumači. Naime, u konstrukcijama sa drugim glagolskim vremenima, njegovo značenje moglo bi se tumačiti u smislu „nesvesno vršenje radnje“, u kontekstu „praviti se“, „navodno“ i tome slično.

Takođe, važno je spomenuti još jedno značenje ovog gerunda, koje proističe iz konstrukcije sa skraćenim infinitivom.

Kako napominju neki turski lingvisti (Ediskun 1999: 267; Korkmaz 2009: 1029) u kombinaciji sa skraćenim infinitivom gerund na *-casına, -cesine, -çasına, -çesine* dobija značenje glagolskih formi *-mek süretiyle* „tako što“, *-mek şartıyla* „pod uslovom da“, odnosno *-memek süretiyle* „tako što ne“, *-memek şartıyla* „pod uslovom da ne“. Na primer:

Kemal Dayı'nın hastalığı ve durmamacasına konuşulan borç ve para sıkıntısı konusu âdeta unutulmuştu.

(H. E. Adıvar MSE, s. 31)

Bolest ujaka Kemala i tema duga i novčanih problema o kojima se neprestano govorilo skoro da su bili zaboravljeni. (dosl. tako što ne prestaje)

Ove glagolske forme, koje se češće mogu sresti kao negativni oblik skraćenog infinitiva, ukazuju na način vršenja glagolske radnje. S tim u vezi, korisno je spomenuti da je, ukoliko smisao rečenice i iskaza to dozvoljava, ove forme moguće prevesti i pravim priložima.

Forme sa imenskim rečima, kako se iz zapaža na osnovu primera, takođe mogu biti u funkciji i značenju pravog priloga. Na primer:

İsteksizcesine, - Elbet, buyrun... dedim.

(A. Nesin SMEYM, s. 22)

Bezvoljno sam rekao: „Naravno, izvolite...“.

Za primer upotrebe sa imenskim rečima uzet je gerund od prideva *isteksiz* „bezvoljan“ koji je, dobivši nastavak za gerund *-cesine*, dobio značenje priloga „bezvoljno“.

5.2.7. Sastavljeni gerund na *-r... -maz, -r... -mez*

Ovaj gerund odlikuje se, pre svega, svojom jedinstvenom tvorbenom strukturom koja podrazumeva reduplikaciju aorista⁸⁷. Prvi član reduplikacije je aorist u afirmativnom obliku, dok je drugi član aorist u negaciji. Koriste se isključivo u 3. licu jednine. Na primer:

Bunu söyler söylemez sesi eski maden sertliğini yine aldı.

(H. E. Adıvar MSE, s. 94)

Çim je to izgovorio, njegov glas je povratio staru čeličnu grubost.

Sofradan kalkar kalkmaz odama koştum.

(P. Safa Y, s. 144)

Çim sam ustao sa stola otrčao sam u svoju sobu.

Yürüdü, kapının topuzunu çevirdi, kanadı araladı, içerinin aydınlık olduğunu görür görmez girdi ve şaşırđı.

(P. Safa Y, s. 153)

Zakoračio je, okrenuo bravu na vratima, otvorio ih i çim je video da je unutrašnjost osvetljena, ušao je i začudio se.

Buyur edildiğim salon, sükûneti, korunaklılığı ve düzenli liğıyle görür görmez çarpıyor beni.

(E. Ş. SS, s. 11)

Salon u koji sam dočekana me, çim ga pogledam, oduševljava svojim mirom, utočištem i urednošću.

Gelir gelmez yalnız kalmasını da istemiyordu.

(A. Kulin AA, s. 91)

Nije hteo ni da, çim stigne, ostane sam.

⁸⁷ Aorist se gradi tako što se na glagolsku osnovu doda, u zavisnosti od toga da li se radi o jednosložnoj, dvosložnoj, osnovi koja završava na vokal ili konsonant, jedan od sledećih sufikasa: *-r; -ar, -er; -ır, -ir,- ur, -ür*. Negativni oblik gradi se dodavanjem dvovarijantnog sufiksa za negaciju aorista *-maz, -mez* na glagolsku osnovu.

Ovaj gerund se može formirati od bilo kog glagola. Prvi član gerunda u prvoj rečenici je afirmativni oblik aorista koji se sastoji od glagolske osnove glagola *söylemek* „reći“: *söyle-* i nastavka za aorist *-r* koji dolazi na vokal. Drugi član formiran je od iste glagolske osnove i nastavka za negaciju aorista *-mez*, u skladu sa vokalnom harmonijom. Na isti način formirani su i gerundi iz ostalih primera.

Ono zbog čega se ovaj gerund, strukturalno posmatrajući, može podvesti pod gerunde jeste to što je uvek u neličnoj formi, to jest ne menja se po licima, već uvek ostaje u formi trećeg lica jednine, čak i kada je vršilac radnje neko drugo lice, što se vidi iz drugog navedenog primera: *Sofradan kalkar kalkmaz odama koştum*. „Čim sam ustao sa stola, otrčao sam u svoju sobu“. Ovaj primer pokazuje da je gerund ostao u trećem licu jednine (*kalkar kalkmaz* „čim je ustao“), uprkos tome što je vršilac radnje prvo lice, što se vidi iz predikata (*koştum* „otrčao sam“).

5.2.7.a. Funkcija i značenje

Osnovna funkcija ovog gerunda, prema različitim izvorima (Korkmaz 2009: 1036; Benhür 1993: 80) je ta da „ukazuje da će se glavna radnja izvršiti odmah nakon što se izvrši ili nakon što bude izvršena glavna radnja, pritom ukazujući na brzinu“. Na primer:

Tren, tünelden çıkar çıkmaz, bu yoldan tepenin önünden geçip gidiyodu.

(A. Nesin MB, s. 115)

Čim je izašao iz tunela, voz je proleteo ovim putem, ispred brda.

Ono što je važno naglasiti je to da ovaj sastavljeni gerund, koji Ediskun (1999: 260) svrstava u *artçıl ulaçları* „posteriorni gerund“, prema isticanju mnogih lingvista (Ediskun 1999: 260; Korkmaz 2009: 1036) ima jače značenje od gerunda na *-(y)unca*, *-(y)ince*, *-(y)unca*, *-(y)ünce*.

Pored ove osnovne, a to je, vremenska funkcija, ovaj gerund kroz neke posebne oblike ili izraze može doneti sasvim nove funkcije i značenja.

Jedan od ustaljenih oblika gerunda koji se spominje kroz razne izvore i literaturu (Benhür 1993: 81; Lewis 2000: 182; Deniz 2017: 66) je gerund *ister istemez* (dosl. čim poželi“ koji se, prema rečima autora, koristi u značenjima „hteo ne hteo/ neizbežno/ uprkos“ saopštavajući da se radnja glavnog glagola ostvarila ili će se ostvariti uprkos volji subjekta. Na primer:

Bildiğimiz gibi, Peyami Safa, "Sanatkâr ister istemez bir içtimaî(sosyal) görüşün temsilcisidir".

(P. Safa Y, s. 1)

Kao što znamo, Pejami Safa (je rekao): “Umetnik je neizbežno predstavnik jednog društvenog (socijalnog) pogleda”. (dosl. bilo da želi ili ne)

Ovaj oblik gerunda od glagola *istemek* „želeti“, upotrebljen u priloškoj funkciji saoptava da je izvršenje glagolske radnje neminovno, te da se ne može izbeći. Ovaj gerund takođe se može koristiti u svom osnovnom vremenskom značenju.

Korisno je spomenuti da je ponekad teško napraviti distinkciju između ovih formi i participa koji se u morfološkom smislu u potpunosti mogu poklopiti. Na primer:

Olur olmaz işlerle uğraşiyor.

Bavi se nepotrebnim poslovima.

Za primer je uzet particip aorista glagola *olmak* koji u obliku *olur olmaz* nosi pridevsko značenje „bespotrebno, nepotrebno“. Upravo je značenje ono po čemu se ove dve forme razlikuju. Za razliku od gerunda koji prebashodno ima priloško značenje, particip se prevodi pridevom.

5.2.8. Sastavljeni gerund na *-dikta, -dikte, -dukta, -dükte*

Osnovu ove glagolske konstrukcije čini proparticipski sufiks *-dik, -dik, -duk, -diik; -tik, -tik, -tuk, -tüik* i sufiks za lokativ *-da, -de, -ta, -te* koji, dodajući se na prostu ili proširenu glagolsku osnovu u vidu nastavka, formira neku vrstu sastavljenog gerunda. Glagolska forma na *-dikta, -dikte, -dukta, -dükte* je u okvirima turske lingvistike (Korkmaz 2009: 1032; Emre 1945: 404; Ediskun 263; Lewis 2000: 183; Teodosijević 2004: 268; Čaušević 1996: 396 i mnogi drugi) ali i nekim drugim izvorima predstavljena kao gerund. Navodimo primere iz svakodnevnice komunikacije:

Daha iyi düşünmekte çok zaman oldu.

Kad bolje razmislim, prošlo je mnogo vremena.

O bunu söyledikte hepimiz gülmeye başladık.

Kada je to izgovorila svi smo počeli da se smejemo.

Glavni razlog zbog kojeg bi se ova arhaična forma, u srpskoj turkologiji takođe poznata i kao nesufigirani proparticip⁸⁸, mogla svrstati u gerunde je taj što je, kako se vidi iz datih primera, nelična i nesufigirana.

Ova glagolska forma može biti i sufigirana, tačnije može primati prisvojne sufikse. Kao takvu je mnogi turski lingvisti (Korkmaz 2009: 1032; Kurt 2006: 41; Emre 1945: 404; Koşucu 2007: 55) svrstavaju u vremenske gerunde. Na primer:

Nice sonra gözlerimi açtuğunda büyük bir sürpriz bekliyordu beni.

(E. Şafak SS, s. 7)

Kada sam, mnogo kasnije, otvorila oči, čekalo me je jedno veliko iznenađenje.

Aylin eskiden yaptığı gibi geceleri gelmediğinde neredede olduğunu sormuyor [..]

(A. Kulin AA, s. 53)

Kada Ajlin, kao što je to nekada činila, noćima ne dolazi kući, ne pita je gde je bila [..]

Razlika između sufigiranih i nesufigiranih formi je u tome što nesufigirani oblici više odgovaraju gerundima po formi, ako uzmemo u obzir ranije naglašenu činjenicu da gerundi ne primaju prisvojne sufikse. Zbog toga turkolozi srpsko-hrvatskog govornog područja sufigirani oblik ne smatraju gerundom već proparticipom.

5.2.8.a. Funkcija i značenje

Gerund na *-dikta, -dikte, -dukta, -dükte* ima jednu jedinu funkciju, a to je, prema ujednačenom mišljenju lingvista i turskologa (Emre 1945: 404; Ediskun 1999: 263, Teodosijević 2004: 268 i drugi) vremenska funkcija. Na primer:

Eve geldikte annesine telefon etmiş.

Kada je došla kući, pozvala je majku.

Kao što se iz primera vidi, ova konstrukcija saopštava vreme realizacije radnje. U tom smislu, kako H. Ediskun (1999) naglašava „ovaj gerund podrazumeva kratko ili trenutno trajanje“ (Ediskun 1999: 263). Primer za to je sledeća rečenica:

Bu haberi duydukta çok mutlu oldum.

⁸⁸ Nesufigirani proparticip je proparticip koji ne prima prisvojne sufikse.

Mnogo sam se obradovala kad sam čula tu vest.

Iz navedenog primera jasno se uočava kratkotrajna vremenska radnja koja se odvija u trenutku i odnosi se isključivo na konkretan momenat.

5.2.9. Sastavljeni gerund na *-dıktan sonra*, *-dikten sonra*

Sastavljeni gerund na *-dıktan sonra*, *-dikten sonra* sastoji se od nesufigiranog oblika participa na *-dik*, *-dik*, *-duk*, *-diik*; *-tik*, *-tik*, *-tuk*, *-tiik* sa ablativnim nastavkom *-dan*, *-den*, *-tan*, *-ten* koji se dodaje na glagolsku osnovu i postpozicije *sonra* koja se piše odvojeno. Na primer:

Bunca zaman akla dayandıktan sonra zihnimizin sınırlı olabileceğini kabullenmeye başladık.

(E. Şafak A, s. 98)

Nakon što smo se toliko vremena *oslanjali* na razum, počeli smo da prihvatamo to da naš um može biti ograničen.

Faiz Bey masanın üstünü düzelttikten sonra lâmbasını aldı, karşıdaki yatak odasına geçti [...]

(P. Safa FH, S. 17)

Nakon što je gospodin Faiz ispravio stolnjak, uzeo je lampu i prešao u sobu preko puta [...]

Hanımefendi öldükten sonra bir siz kaldınız.

(P. Safa FH, S. 22)

Nakon što je gospođa umrla, samo ste vi ostali.

Postpozicija *sonra* koja ide uz ablativ koristi se u značenju „posle“ i „nakon“. Ovaj glagolski oblik koristi se isključivo u nesufigiranoj formi i kao takav može se klasifikovati u sastavljene gerunde.

5.2.9.a. Funkcija i značenje

Ovaj sastavljeni gerund većina turkologa (Ediskun 1999: 264; Emre 1945: 404; Koşucu 2007: 26) svrstava u grupu vremenskih gerunda.

Ukazuju na to da će se radnja koja sledi dogoditi ili se dogodila nakog radnje iskazane gerandom. Zbog toga neki lingvisti (Ediskun 1999: 264, 265; Gencan 1971: 332) ističu da je ovaj gerund suprotan gerundu na *-meden* i *-mezden (önce)*. Na primer:

Nasıl olsa işiniz, çocuklarınız gittikten sonra bile, orada sizi bekliyor olacaktır.

(C. Dündar KB s 17)

U svakom slučaju, vaš posao će vas čekati čak i nakon što vam deca odu.

Za razliku od gerunda na *-madan*, *meden (önce)* koji saopštavaju da će se radnja u glavnom glagolu dogoditi *pre* njegove sopstvene radnje, sastavljeni gerund na *-dıktan sonra*, *-dikten sonra* poručuje sasvim suprotno, da će se radnja odigrati *posle*. Iz ovoga zaključujemo da je uloga postpozicije *sonra* u ovoj konstrukciji ključna.

Nasuprot tome, negativni oblik gerunda na *-dıktan sonra*, prema isticanju Ediskuna (1999) „koristi se umesto veznika *mademki* „pošto, budući da“ (Ediskun 1999: 265). Na primer:

Burada bizim için hiç bir şey kalmadıktan sonra hayatımızı başka bir yerde başlatmaya karar verdik.

Pošto ovde nije ostalo ništa više za nas, odlučili smo da započnemo život na nekom drugom mestu. (dosl. nakon što nije ostalo ništa)

Sastavljeni gerund u ovoj upotrebi saopštava uzrok realizacije glagolske radnje, odnosno ukazuje na to šta je doprinelo njenom ostvarenju.

Ono što je posebno važno naglasiti, jeste da u savremenom turskom jeziku postoji još formi koje imaju istu analogiju tvorbe, poput oblika na *-dıktan başka*, *-dikten başka* i drugih, ali je sastavljeni gerund na *dıktan sonra*, *-dikten sonra* uzet kao primer ovih konstrukcija.

5.2.11. Sastavljeni gerund na *-(y)acağına*, *-(y)eceğine*

Ova glagolska forma sastoji se od glagolske osnove i dvovarijantnog složenog nastavka *-(y)acağına*, *-(y)eceğine* koji se na nju dodaje. Strukturu nastavka *-(y)acağına*, *-(y)eceğine* čine sledeći elementi. To su: dvovarijanti sufiks za građenje proparticipa kojim se ukazuje na buduće vreme *-(y)acak-* *-(y)ecek*, prisvojni sufiks za treće lice jednine *-(s)ı*, *-i*, *-u*, *-ü*, pri čemu dolazi do promene u sufiksu *-(y)acak-* *-(y)ecek* kada konsonant /k/ pod uticajem vokala prelazi u /ğ/, i sufiksa za dativ *-(y)a*, *-(y)e*. Na primer:

Kalk! Sersem gibi burada uyuyacağına.

(Y. Kemal Y, Izbor iz... s. 135)

Ustaj! Umesto da spavaš ovde kao omamljen.

İnsan hayvana benzeyeceğine makineye benzesin daha iyi değil mi?

(E. Şafak SS, s. 23)

Zar nije bolje da čovek liči na mašinu umesto da liči na životinju?

Na osnovu datih primera uočava se morfološko preklapanje sa istim oblikom sufigiranog proparticipa na *-(y)acak-* *-(y)ecek* što dovodi do glavne dileme u vezi sa ovom konstrukcijom, a to je da li je u pitanju proparticip ili sastavljeni gerund. Ova dilema, aktuelna i danas, prisutna je kako kod turskih lingvista tako i u okvirima srpske turkologije. U prilog tome govore oprečni stavovi dva najeminentija turkologa beogradskog univerziteta. Naime, K. Aykut (2007: 75) ovaj oblik svrstava u proparticipe, dok ga M. Teodosijević (2004: 266) klasifikuje kao gerund. Razlog zbog kojeg ga K. Aykut kategoriše kao proparticip je taj što prima sve sufikse pripadnosti i tako iskazuje vršioča radnje, što nije odlika gerunda.

5.2.11.a. Funkcija i značenje

Ova glagolska forma ukazuje na način vršenja radnje tako što saopštava potrebu da se radnja koju iskazuje zameni radnjom glavnog glagola (Ediskun 1999: 269; Göksel i Kerslake 2005: 415). Predstavlja ekvivalent postpoziciji *yerine* „umesto“. Na primer:

Dilenci gibi boş yere sızlanacağına sen de talihini bir tercübe et...

(R. N. Güntekin YD, s. 6)

Umesto da uzaludno kukaš poput prosjaka, okušaj i ti svoju sreću...

Kao što se na osnovu prevoda vidi, ovde je takođe zastupljen prisvojni sufiks zbog čega se vodi polemika oko ovog pitanja.

5.2.12. Sastavljeni gerund na *-diğınca, -diğince, -duğunca, -düğünce*

Ova glagolska forma koja je uzeta za jedan od sastavljenih oblika gerunda, prema isticanju nekih lingvista, poput Gendžana (1971), smatra se „starim oblikom gerunda na *-dikça -dikçe, -dukça, -dükçe*“ (Gencan 1971: 330).

Razlika između ove dve forme ogleda se u tome što je nastavak za proparticip u gerundu na *-dikça -dikçe, -dukça, -dükçe* nesufigiran, dok se u ovoj konstrukciji javlja u sufigiranom obliku. Stoga se sastavljeni gerund na *-diğınca, -diğince, -duğunca, -düğünce* sastoji od sufigiranog proparticipa na *-dik*, odnosno osmovarijantnog sufiksa za proparticip i četvorovarijantnog prisvojnog sufiksa za treće lice jednine koji se na proparticip, budući da se uvek završava konsonantom, dodaje u varijantama *ı, -i, -u, -ü*, i sufiksa *-ca, -ce*. U zavisnosti od toga kojom se fonemom završava glagolska osnova na koju se dodaje, ovaj sastavljeni nastavak se može javiti u osam varijanti. To su: *diğınca, -diğince, -duğunca, -düğünce, -tığınca, -tığince, -tuğunca, -tüğünce*. Na primer:

Roman kahramanlarıyla bol bol konuştuğum halde gerçek hayattaki insanlarla olabildiğince az iletişim kurdum.

(E. Şafak SS, s. 53)

Iako sam sa junacima romana pričao puno, sa ljudima iz stvarnog života uspostavljao sam kontakt što je moguće manje.

Ey aman din kardeşleri, kazık giriyor!.. diye sesleri çıkıtığınca haykırmaya başladılar.

(A. Nesin MB, s. 39)

Počeli su da viču što su više mogli: “Hej, pobogu, braćo vernici, ulazi prevarant!...”

Beni güldürdüğünce güldürdü.

Nasmejao me je koliko je mogao. (dosl. sve više)

Iako se nastavak *-dikça -dikçe, -dukça, -dükçe* smatra savremenim nastavkom za građenje gerunda, ne sme se zanemariti činjenica da se i oblik na *-diğınca, -diğince, -duğunca, -düğünce* takođe koristi u savremenom pisanom i govornom jeziku.

5.2.12.a. Funkcija i značenje

Osnovna funkcija ovog gerunda koji se, prema turskim lingvistima (Ediskun 1999: 269; Gencan 1971: 331) najčešće klasifikuje kao gerund kojim se izražava poređenje (*kıyaslama ulaçları*) jeste da ukáže na razliku u količini. Na primer:

Sevmek düşündüğünce zor değil.

Voleti nije (toliko) teško koliko ti mislis.

Sonra da pilisini pirtısını toplayıp kaçtı ondan ve yuvasından, kaçabildiğince uzağa...

(E. Şafak SS, s. 27)

A potom je spakovala kofer i pobegla od njega i svog doma daleko što je dalje mogla (pobeći). (dosl. koliko je mogla dalje)

Navedeni primeri pokazuju da i sufigirani oblik gerunda na *-dikça -dikçe, -dukça, -dükçe*, na identičan način saopštava intenzitet i stepen do koje seže glagolska radnja. U tom smislu uočava se razlika između prvog i drugog primera. U prvoj rečenici količina ili stepen glavne glagolske radnje srazmeran je stepenu glagolske radnje izražene gerundom, dok gerund u sledećem primeru iskazuje maksimalan raspon u odnosu na glagolsku radnju.

Ne treba se zanemariti ni činjenica da se iz sufigiranog oblika može saznati subjekat rečenice, što se takođe odražava na samo značenje gerunda. Budući da se ovde ponovo pojavljuje sufiks pripadnosti, neohodno je još jednom podsetiti da je odlika pravih gerunda odsustvo ovog sufiksa, zbog čega ga turkolozi srpsko-hrvatskog govornog područja ne svrstavaju u gerunde.

6. ZAKLJUČAK

Na osnovu izvršenog istraživanja i celokupne analize može se zaključiti da gerundi predstavljaju kompleksnu celinu turske gramatike koja u njoj zauzima značajno mesto i iznova pruža nove mogućnosti istraživanja. To, pre svega, proističe iz njene izuzetne upotrebne vrednosti koja je u ovom radu prikazana kroz praktične primere iz svakodnevnog života i različitih književnih dela.

Osim toga, utvrđeno je da u turskoj gramatičkoj literaturi postoji mnogo nerešenih pitanja, poput terminologije gerunda, njihove klasifikacije i kategorizacije. Kao posledica toga, javlja se neujednačenost po pitanju morfologije, značenja i funkcija gerunda.

Osnovni cilj ovog rada je pokušaj da se, uz konsultovanje adekvatne lingvističke literature koja podrazumeva turske gramatike, stručne naučne radove i rečnike, nađu optimalna rešenja i da se, pritom, rasvetle svi aspekti i manje poznate činjenice o gerundima. Stoga su rezultati do kojih se došlo sledeći:

Termin koji najbolje opisuje gerunde i kome je u ovom radu data prednost je *zarf-fiil* (dosl. prilog-glagol). Na samom početku rada pojašnjeno je da je to zbog toga što gerundski nastavak, u najvećoj meri, glagolu za koji se vezuje dodaje priloške osobine. Iz ovoga proizlaze još dva važna zaključka. Prvi je taj da se gerundi najčešće formiraju od glagola i to u najvećoj meri od glagolske osnove, a drugi da u rečenici najčešće vrše prilošku funkciju.

Međutim, rezultati ovog istraživanja takođe pokazuju da postoje gerundi koji ne samo da se mogu formirati od glagolske osnove, nego i od osnova glagolskih vremena, nekih glagolskih glagolskih načina i slično, kao i od imenskih reči. Samim tim oni mogu biti deo glagolske, ali i deo imenske rečenice.

Tvorbena analiza gerunda pokazala je kompleksnost i raznovrsnost sufiksa i nastavaka koji čine deo njihove strukture. Uzevši u obzir svu dostupnu literaturu, dolazi se do zaključka da postoje dva osnovna tipa nastavaka. Prvi tip su sufiksi čija je osnovna i jedina svrha građenje gerunda. Gerundi formirani od tih sufikasa nazivaju se osnovnim. Drugu vrstu sufiksa čine sastavljeni nastavci koji su nastali spajanjem dva ili više različitih sufiksa, koji imaju i druge uloge i funkcije u rečenici. To su najčešće postpozicije, padežni sufiksi, sufiksi za građenje participa i proparticipa i drugi. Gerundi nastali od ovih sufiksa su sastavljeni gerundi. Još jedan od zaključaka koji je proistekao tokom ove analize, jeste da i jedni i drugi mogu imati svoje proširene forme. Proširene forme sadrže više od jednog nastavka, te samim tim morfološki pripadaju sastavljenim gerundima. Uprkos tome, u ovoj tezi naznačene su kao proširene stoga što čine nadograđene nastavke već postojećih osnovnih ili sastavljenih gerunda.

Tokom vremena svi ovi nastavci bili su podložni promenama i različitim spoljnim uticajima, zbog čega su neki poput *-anda -ende* potpuno iščezli iz upotrebe, dok su drugi pak modifikovani ili prošireni, te se u takvom obliku koriste danas. Neki od njih su: *-ana, -ene* koji je proširen postpozicijom *kadar, asiya, esiye kadar* i slično. Veliki broj gerunda koristi se u vidu ukalupljenih formi kao na primer *geçe, kala, diye* i mnogi drugi. Arhaične varijante koje su ostale do danas su: *diğince*, stariji oblik gerunda na *-dikça* i gerund na *-(y)i* koji se koristi za izražavanje glagolskog vida. Svi gerundi obrađeni u ovom radu aktivno se koriste i danas. Svakako, najzastupljeniji među njima su osnovni gerundi.

Rezultati semantičke analize pokazali su veliku moć transformacije gerunda u pogledu menjanja funkcija i značenja, u zavisnosti od mesta i načina upotrebe. Zahvaljujući tome, oni čine glavnu sponu između različitih vrsta zavisnih rečenica, poput: vremenskih, načinskih, uzročnih, poredbenih i drugih. Zbog svih navedenih karakteristika, predstavljaju važnu gramatičku oblast koja uvek pruža nove mogućnosti za istraživanja.

LITERATURA

1. Acar, Faruk, Ahmet. (2014). *Discovering The Discourse Role of Converbs in Turkish Discourse*. Ankara: Middle East Technical University
2. Altuntaş, Serdar. (2020). *Türkiye Türkçesinde İç İçe Fiilimsi Grubu*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı (neobjavljena magistarska teza)
3. Altuntaş, Serdar. (2020). *Türkiye Türkçesinde İç İçe Fiilimsi Grubu*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı (neobjavljeni master rad)
4. Aykut, Ksenija. (2007). *Proparticipi- Ključ turske sintakse*. Beograd: Zadužbina Andrejević
5. Aykut, Ksenija. (2007). *Turske postpozicije- reči bez značenja*. Beograd: Zadužbina Andrejević
6. Aykut, Ksenija. (2011). *Kontrastiranje turskog i srpskog jezika*. Lapovo: Kolor Pres
7. Aziz, Huda, Hüseyin. (2016). *Türkçe'de -madan, -meden Ulaş Ekinin Yazılışı ve kullanılışı*. Journal of the College of Languages issue (33)
8. Bajraktarević, Fehim. (1962). *Osnovi turske gramatike*. Beograd: Naučna knjiga.
9. Banguoğlu, Tahsin. (2011). *Türkçenin Grameri*. 9. baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
10. Bayraktar, Nesrin. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
11. Bayram Çetinkaya, Özgür Ay. (2020). *Türkiye Türkçesinde “-(y)AlI” Ekiyle Kurulu Zarf-Fiiller Üzerine Derleme Dayalı Bir İnceleme*. VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı I. Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
12. Belić, Aleksandar. (1998). *Opšta lingvistika, O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku. Izabrana dela Aleksandra Belića, tom I*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
13. Benhür, Mahmet, Hadi. (1993). *Türkiye Türkçesinde Sıfat-fiil ve Zarf-fiil Eklerinin fonksiyonları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (neobjavljeni master rad)
14. Bican Gülşat, Sinan Ahmet Turan. (2018). *Türkçe Öğretiminde Kullanılan Terim Sözlüklerinin Karşılaştırılması*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi. Cilt 7. Sayı 2. 759-770
15. Boris Hlebec. (2010). *Enciklopedijski rečnik srpsko-engleski. Comprehensive Dictionary Serbian-English*. Beograd: Zavod za udžbenike
16. Bozkurt, Fuat. (2012). *Türklerin Dili*. 5. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi
17. Çakmak, Cihan. (2013). *Birleşik Zarf-Fiil Kavramı ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümleri*. Dede Korkut Türk Dili Ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Cilt 3. Sayı 6. 13-30
18. Čaušević, Ekrem. (1996). *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
19. Čaušević, Ekrem. (1997). *Adverbijalizacija u turskome jeziku*. Prilozi za orijentalnu filologiju. Broj 46. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu. 13-37
20. Çelik, Yağmur. (2019). *Ankara Ağzlarında Zarf-fiil Cümleleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı (neobjavljena magistarska teza)
21. Çifçi, Selcen. (2016). *Kalıplaşmış Bir Zarf-Fiil: “Giderek”*. The Journal of Academic Social Science Studies. Number: 45, 267-277
22. Dautović, Maida. (2019). *Veznik diye i njegovi ekvivalenti u bosanskom jeziku u romanu Derviş ve Ölüm (Derviş i smrt)*. Društvene i humanističke studije (DHS). Godina IV. Broj 3 (9). Tuzla: Filozofski fakultet. 177-186
23. Dejvid, Kristal. (1995). *Kembrička Enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit
24. Deniz, Koşçu, Gülsüm. (2017). *Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Fiilimsilerin İncelenmesi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

- Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Bilim Dalı (neobjavljena magistarska teza)
25. *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. (1949). Türk Dil Kurumu. online rečník
 26. Dinar, Talat. (2015). *Zarf-Fiil Eki + Edatlı Kuruluşlar ve Anadolu Ağzlarındaki „ -Ip Bille’ Yapısı. X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. 64-72.
 27. Đinđić, Slavoljub. (1975). *Glagolski vid u savremenom turskom jeziku. Linguistika. XV. 1. Ljubljana*. 51-61
 28. Đinđić, Slavoljub. (1989). *Udžbenik turskog jezika*. Treće izmenjeno izdanje. Beograd: Naučna knjiga
 29. Dizdaroğlu, Hikmet. (1976). *Tümcebilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
 30. Dragičević, Rajna. (2010). *Leksikologija srpskog jezika*. Drugo izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike
 31. Ediskun, Haydar. (1999). *Türk Dilbilgisi- Sesbilgisi-Biçimbilgisi Cümlebilgisi*. 6 baskı. İstanbul: Remzi kitap evi
 32. Emre, Cevat, Ahmet. (1945). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası
 33. Ergin, Muharrem. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım
 34. Gencan, Tahir, Nejat. (1971). *Dilbilgisi*. 2. baskı. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları
 35. Göksel, Aslı. Kerslake, Celia. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London And New York: Routledge
 36. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. (2003). Türk Dil Kurumu. online rečník
 37. Gülsevin, Gürer. (2000). *Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf- fiiler*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 5. 122-143
 38. Gülsevin, Selma. (2020). *Zarf-fiil Eklerinin Cümle Sıralama İşlevi ve Bunun Söz Dizimindeki Yeri Üzerine. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, Issue 69. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 135-146
 39. *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. online rečník
 40. Gündoğdu, Hilal, Yıldırım. (2017). *The structure of DİYE clauses in Turkish*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim Anabilim Dalı. (neobjavljena magistarska teza).
 41. Gürsoy, Naskali, Emine. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
 42. Hatiboğlu, Vecihe. (1972). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
 43. Hatiboğlu, Vecihe. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Genişleşmiş ikinci baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
 44. Hengirmen, Mehmet. (2006). *Türkçe Temel Dilbilgisi*. 5. baskı. Ankara: Engin Yayınevi
 45. Jovanović Radomir. (2006). *Veliki leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Alnari
 46. Karahan, Leylâ. (2014). *Türkçede Söz Dizimi*. 20. baskı. Ankara: Akçağ Yayınları
 47. Kasapoğlu, Ayşe. (2012). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler İçin Ulaçların (Zarf-Fiilerin) Öğretimine Yönelik Materyal Geliştirme*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı (neobjavljena magistarska teza)
 48. Klajn Ivan, Milan Šipka. (2006). *Veliki Rečník Stranih Reči i izraza*. Knjiga 1. Novi Sad: Prometej
 49. Klajn, Ivan. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
 50. Koç, Nurettin. (1998). *Yeni Dil Bilgisi*. 3. baskı. İstanbul: İnkilap
 51. Kocapınar, Pelin. (2008). *Cümle Yapısında Yüklem Anlamını Sınırlayan Zarf Tümceleri ve Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (neobjavljene master rad)
 52. Korkmaz, Zeynep. (1966). *Türkçede -Madan, -Meden, -Madın, -Medin Zarf -Fiil Ekinin Yapısı Üzerine Türkoloji Dergisi*, Cilt 2. Ankara
 53. Korkmaz, Zeynep. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

54. Korkmaz, Zeynep. (2002). *Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*. Cilt 50. Sayı 1. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 40-59.
55. Korkmaz, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi*. 3. baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
56. Koşucu, Fatma, Zeynep. (2007). *Türkçenin Yabancılara Öğretiminde Ulaçların Düzeylere Göre İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Bilim Dalı (neobjavljen magistarska teza)
57. Kurt, Pınar. (2006). *Zarf-fiillerin anlam farklılıklarının kavratılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (neobjavljeni master rad)
58. Lewis, Geoffrey. (2000). *Turkish Grammar*. Second Edition. New York: Oxford University Press.
59. Okçu, Meriç (2012). *Türkçede Fiiler ve Fiil Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme*. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi FEN Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü (neobjavljeni master rad)
60. Özkan Mustafa, Sevinçli Veysi. (2009). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar
61. Özköse, Sercan. (2017). *Karşılaştırmalı Dil Bilimi ve Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (neobjavljen master teza)
62. Öztürk, Jale. (2002). *Memduh Şevket Esendal'ın İlk Sekiz Hikaye Kitabında Yer Alan Hikayelerdeki Zarf-fiiler ve Zarf-fiil Grupları*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (neobjavljen doktorska teza)
63. Şahin, Hatice. (2002). *Türkiye Türkçesinde -ip Ulaçlı Fiillerin Durumuna Bir Bakış*. Sosyal Bilimler Dergisi. Yıl 3. Sayı 3. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi. 99-105
64. Šipka, Danko. (2016). *Srpski gramatički rečnik*. Novi Sad: Prometej
65. Sözer, Zeki. (1996). *Türkçe Cümlelerde Zaman, Nasıllık ve Neden İlişkileri Açısından „İken“ Biçimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Dil Olarak Türkçe Lisans Programı (neobjavljeni master rad)
66. Stanojčić Živojin, Popović Ljubomir. (1992). *Gramatika srpskoga jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
67. Taşçı, Yasemin. (2003). *Anadolu Ağzlarında Zarf-fiil Ekleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı. (neobjavljeni master rad)
68. Teodosijević, Mirjana. (1995). *Jezik Fazila Husnija Daglardže s osvrtom na pokret jezičkog purizma u Turskoj. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Dili – Türkçede Özleştirme Akımına Bir Bakış*. Monografije Filološkog fakulteta Beogradskog univerziteta, knj. LXIX. Beograd: Filološki Fakultet Univerziteta u Beogradu.
69. Teodosijević, Mirjana. (2004). *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji*. Beograd: Čigoja štampa
70. Tiken Kamil. (1999). *Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf-fiillerin İfade ve İşlevleri*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. Volume 47. Ankara: Turk Dil Kurumu Yayınları. 281-364
71. *Türk Dili I*. (2018). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
72. Uysal, İdris, Nebi. (2012). *Çıkagel- Fiili Üzerine*. Turk Dili Cilt 2. Sayı 725. Türk Dil Kurumu Yayınları. 346-355
73. Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. 1. baskı. İstanbul: Multilingual
74. *Vrijeme je za turski. Şimdi Türkçe Zamanı*. (2011). İstanbul: Fono Yayınları
75. Vujaklija, Milan. (2011). *Leksikon stranih reči i izraza*. Jedanaesto dopunjeno i redigovano izdanje. Beograd: Štampar Makarije; Podgorica: Oktoih

76. Yıldırım, Çetintaş, Filiz. (2004). *The syntactic and semantic analysis of turkish temporal converbs*. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (neobjavljeni master rad)
77. Yüksek, Gračanin, Martina. (2015). *A Note on –mAdAn (önce)*. Dilbilim Araştırmaları Dergisi, 2015/1. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. 25-42

IZVORI

1. Teodosijević, M. (1997). *Izbor iz savremene turske proze*. Beograd: Foto Futura
2. Safa, P. (2010). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi
3. Güntekin, N. R. (2009). *Yaprak Dökümü*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi
4. (2008). *Bana Bir Masal Anlat*. İstanbul: Martı Yayıncılık
5. (2003). *Türkçe Öğreniyoruz Orhun Ders Kitabı 2*. Ankara: TİKA
6. (2010). *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı 2*. Ankara: Ankara Üniversitesi TÖMER

Izvori sa interneta:

- https://ahmetandicenmtal.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/22/256625/dosyalar/2022_12/30144556_Halide-Edib-Adivar-Mor-Salkimli-Ev.pdf
- <https://blog.milliyet.com.tr/issiz-adam-filminin-muzik-albumunu-dinliyorum/Blog/?BlogNo=147783>
- <https://esenler.bel.tr/wp-content/uploads/2021/04/Omer-Seyfettin-Secme-Hikayeler-icler.pdf>
- https://orhanabaliogluteml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/20/01/973320/dosyalar/2021_04/27190358_Handan_-_Halide_Edib_AdYvar__PDFDrive.com__1.pdf
- https://static.destekdukkan.com/files/urun_urunler/file/66/nefesi-tutku-olan-kadin-afife-jale.pdf
- <https://turuz.com/book/title/Vuquat+Var-Orxan+Kemal-367s>
- <https://turuz.com/book/title/Yalan-Tehsin+Yucel-2011-503s>
- https://turuz.com/storage/h-edebiyat-2020-2/2705-Adi_Aylin-Ayshe_Kulin-264s.pdf
- https://turuz.com/storage/her_konu-2018/4411-Bir_Beyoghlu_Dushu-Demir_Ozlu-2000-67s.pdf
- https://turuz.com/storage/her_konu-2019-7/6714-Gun_Doghuyor-Peyami_Safa-1938-96s.pdf
- https://turuz.com/storage/her_konu-2019-7/7741-Yalniziz-Peyami_Safa-1981-158s.pdf
- https://turuz.com/storage/her_konu-2019-7/7776-Gokyuzu-Reshad_Nuri_Guntekin_-1985-371s.pdf
- <https://www.kitapindi.com/genel/ayse-kulin-genis-zamanlar-2/>
- <https://www.milliyet.com.tr/the-others/konusan-konusana-5280271>
- <https://www.pdfdrive.com/alemdağda-var-bir-yılan-sait-faik-abasıyanık-e117505333.html>
- <https://www.pdfdrive.com/anayurt-oteli-yusuf-atılğan-e117503107.html>
- <https://www.pdfdrive.com/aylak-adam-yusuf-atılğan-e117503072.html>
- <https://www.pdfdrive.com/ayşe-kulın-kÖprÜ-vivo-bookcom-e18524389.html>
- <https://www.pdfdrive.com/benim-adim-kirmizi-cagdas-turkce-edebiyat-e156658286.html>
- <https://www.pdfdrive.com/bir-düğün-gecesi-adalet-ağaoğlu-e117488127.html>
- <https://www.pdfdrive.com/bir-gün-ayşe-kulin-e118317354.html>
- <https://www.pdfdrive.com/ÇalikuŞu-e193168375.html>
- <https://www.pdfdrive.com/Çamaşircının-kızı-küçücük-orhan-kemal-e117500671.html>
- <https://www.pdfdrive.com/dila-hanım-necati-cumalı-e118318026.html>
- <https://www.pdfdrive.com/elif-Şafak-aŞk-Önsöz-e7172031.html>
- <https://www.pdfdrive.com/elif-safak-siyah-sut-e53921484.html>
- <https://www.pdfdrive.com/gizli-el-reşat-nuri-güntekin-e118316591.html>
- <https://www.pdfdrive.com/hikayeler-Ömer-seyfettin-e117511003.html>
- <https://www.pdfdrive.com/huzur-ahmet-hamdi-tanpınar-e39957398.html>
- <https://www.pdfdrive.com/İçimizdeki-Şeytan-sabahattin-ali-e117499831.html>
- <https://www.pdfdrive.com/kafamda-bir-tuhafılık-orhan-pamuk-e117490850.html>
- <https://www.pdfdrive.com/kaşağı-Ömer-seyfettin-e117511010.html>

<https://www.pdfdrive.com/kirmızı-bisiklet-can-dünder-e117493804.html>
<https://www.pdfdrive.com/kirmızı-saçlı-kadın-e200357606.html>
<https://www.pdfdrive.com/masumiyet-muzesi-e40062223.html>
<https://www.pdfdrive.com/medarı-maişet-motoru-sait-faik-abasıyanık-e117505340.html>
<https://www.pdfdrive.com/memleketın-birinde-aziz-nesin-e118318922.html>
<https://www.pdfdrive.com/nazım-hikmet-tüm-Şiirleri-e18528822.html>
<https://www.pdfdrive.com/otuz-beş-yaş-cahit-sıtkı-tarancı-e117466014.html>
<https://www.pdfdrive.com/Şimdiki-Çocuklar-harika-aziz-nesin-e118318943.html>
<https://www.pdfdrive.com/sizin-memlekette-eşek-yok-mu-aziz-nesin-e117516078.html>
https://www.pdfdrive.com/yaşar-kemal-_-İnce-memed-1-e62474893.html
<https://www.pdfdrive.com/yazının-sınırları-e188730137.html>
<https://www.pdfdrive.com/yeni-dünya-sabahattin-ali-e117499817.html>
<https://www.pdfdrive.com/yılanların-Öcü-fakir-baykurt-e117516813.html>
<https://www.pdfdrive.com/yüz-ve-söz-tahsin-yücel-e117499362.html>

Spisak skraćenica:

A	: Aşk (E. Şafak)
A	: Ayran (S. Ali)
AA	: Adı Aylın (A. Kulin)
AA	: Aylak Adam (Y. Atılğan)
AO	: Anayurt Oteli (Y. Atılğan)
AVBY	: Alemdağ'da Var Bir Yılan (S. F. Abasıyanık)
BAK	: Benim Adım Kırmızı O. Pamuk
BBD	: Bir Beyoğlu Düşü D. Özlu
BBMA	: Bana Bir Masal Anlat
BDG	: Bir Düşün Gecesi (A. Ağaoğlu)
BG	: Bir Gün (A. Kulin)
BK	: Beyaz Kale (O. Pamuk)
BTY	: Bir Tren Yolculuğu (A. H. Tanpınar)
BY	: Bahımın Yıldızı (M. Kutlu)
C	: CEMİLE'den (O. Kemal)
CKFVK	: Ceylan, Kaplumbağa, Fare ve Karga
Ç	: Çalıkuşu (R. N. Güntekin)
ÇKK	: Çamaşırıcının Kızı Küçükük O. Kemal
DD	: Dağlarda Doğuracağım (F. Baykurt)
DH	: Dila Hanım N. Cumali
EİR	: Erkek İade Reyonu (N. Eray)
G	: Gökyüzü (R. N. Güntekin)
GD	: Gün Doğuyor (P. Safa)
GE	: Gizli El (R. N. Güntekin)
GZ	: Geniş Zamanlar (A. Kulin)
H	: Huzur (A. H. Tanpınar)
H	: Handan (H. E. Adıvar)
H	: Hikayeler (Ö. Seyfettin)
İM1	: İnce Memet 1 (Y. Kemal)
İ	: İş (O. Kemal)
İŞ	: İçimizdeki Şeytan (S. Ali)
K	: Köprü (A. Kulin)
K	: Kaşığı (Ö. Seyfettin)
K	: (Külkedisi)
KB	: Kırmızı Bisiklet (C. DüNDAR)
KBT	: Kafamda Bir Tuhaflık (O. Pamuk)
KSK	: Kırmızı Saçlı Kadın (O. Pamuk)
MB	: Memleketin Birinde (A. Nesin)
MM	: Masumiyet Müzesi (O. Pamuk)
MMM	: Medarı Maişet Motoru (S. F. Abasıyanık)
MSE	: Mor Salkımlı Ev (H. E. Adıvar)
NTOKAJ	: Nefesi Tutku Olan Kadın Afife Jale (O. Balcıgil)
OBY	: Otuz Beş Yaş (S. T. Tarancı)
ÖÖ	: Ölen Ölür (T. Yücel)
PY	: Parasız Yatılı (Füruzan)
SH	: Seçme Hikayeler (O. Seyfettin)
SMEYM	: Sizin Memlekette Eşek Yok Mu (A. Nesin)
SN	: Senin Yanında (Z. Ö. Defne)
SS	: Siyah Sut (E. Şafak)

- ŞÇH** : Şimdiki Çocuklar Harika (A. Nesin)
TÖODK2 : Türkçe Öğreniyoruz Orhun Ders Kitabı 2
TPRBZ : Turske postpozicije. Reči bez značenja (K. Aykut)
TŞ : Tüm Şiirler (N. Hikmet)
TTGŞB : Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi (Z. Korkmaz)
TTSD : Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (M. Özkan; V. Sevinçli)
VV : Vukuat Var (O. Kemal)
Y : Yalan (T. Yücel)
Y : Yalnızız (P. Safa)
Y : Yatak (Y. Kemal)
YBO : Yeniden Bahar Olsa (S. Çokum)
YD : Yaprak Dökümü (R. N. Güntekin)
YD : Yeni Dünya (S. Ali)
YHYİT2 : Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 2
YÖ : Yılanların Öcü (F. Baykurt)
YS : Yazının Sınırları (T. Yücel)
YVS : Yüz ve Söz (T. Yücel)

Tabela br. 1
Klasifikacija gerunda prema G. Gulsevinu

SASTAVLJENI GERUNDI			
sufiks +sufiks(i)	sufiks(i) + postpozicija		
(pro)particip+ sufiks	padežni	sufiks(i)+ BAŞKA	sufiks(i)+ MI
- dık+ça - miş+ça - (y)ası+ya - (y)an+da		- (y)cak+ prisv. suf.+ dan başka - dık+ prisv. suf.+ dan başka	- dı+ lice+ mı - miyor (+lice) mı (+lice) - maz+ lice+ mı
		sufiks(i)+ BERİ	
		- (y)alı beri - (y)alıdan beri - dık+ prisv. suf. + beri	sufiks(i)+MÜDDETÇE (süreçe) -dık+ prisv. suf.+ müddetçe (süreçe)
(pro)particip+ sufiks+ padežni	prisvojni sufiks	sufiks(i)+ İLE BİRLİKTE (beraber)	sufiks(i)+ ÖNCE
- dık+prisv. suf. +ca - dık+ prisv. suf. +a - dık+ prisv. suf. +da - dık+ prisv.suf. +dan - (y)acak+ prisv. suf. +a - (y)acak+ prisv. suf. + dan		- ma+ prisv. suf.+ (i)la birlikte - mak+ (i)ls birlikte	- madan önce - maz+ dan önce
		sufiks(i)+ DOLAYI(sıyla) (ötürü)	sufiks(i)+ RAĞMEN (karşın)
		- (y)acak+ prisv. suf.+ dan dolayı (ötürü)	- ma+ prisv. suf.+ A rağmen
		- dık+ prisv. suf.+ dan dolayı (ötürü)	sufiks(i)+ SEBEBİYLE -ma+ prisv. suf.+ sebebiyle
		- ma+ prisv. suf.+ dan dolayı - ma+ prisv. suf.+ dolayısıyla	sufiks(i)+ SIRADA (esnada)
(pro)particip+ sufiks	casına	sufiks(i)+ FAZLA (çok)	- (y)acak+ prisv. suf. +sırada (esnada) - dık+ prisv. suf.+ sırada (esnada)
- (y)acak+ çasına - miş+ çasına - (ı)yor+ casına - (V)r+ casına - maz+ casına - (y)acakmış+ çasına - (ı)yormuş+ çasına - (V)rmış+ çasına - mazmış+ çasına		- (y)acak+ prisv. suf.+ dan fazla (çok) - dık+ prisv. suf. + dan fazla (çok)	sufiks(i)+ SONRA - dık+ tan sonra
		sufiks(i)+ GİBİ	sufiks(i)+ TAKDİRDE - dık+ prisv. suf.+ takdirde
		- (y)acak gibi - miş gibi - (V)r gibi - (I)yor gibi - (y)acak+ prisv. suf.+ gibi - dık+ prisv. suf.+ gibi - (y)acakmış (+lice) gibi - (V)rmış + gibi - (I)yormuş (+lice) gibi	sufiks(i)+TARZDA (biçimde) - (y)acak+ prisv. suf.+tarzda (biçimde) - dık+ prisv. suf.+ tarzda (biçimde)
			sufiks(i)+ ÜZERİNE - ma+ prisv. suf.+ üzerine - ma+ prisv. suf.+ ın üzerine
glagolska imenica+ sufiks	sızın	sufiks(i)+ GÖRE	sufiks(i)+ ÜZRE - dık+ prisv. suf.+ üzre
glagolska imenica+ sufiks	sına	- (y)acak+ prisv. suf.+A göre - dık+ prisv. suf.+ A göre	- mak üzere
glagolska imenica+ sufiks	casına		
sa glagola	ponavljanjem istog glagola	sufiks(i)+ HALDE	

- (V)r ... -maz - dı+ lice... - (y)alı	dık+ prisv. suf.+ halde	sufiks(i)+ YERDE
	sufiks(i)+ İÇİN	- (y)acak+ prisv. suf.+ yerde
	- (y)acak+ prisv. suf.+ için - dık+ prisv. suf.+ için - ma+ prisv. suf. + için	sufiks(i)+ YERİNE
		-mak yerine
		sufiks(i)+ ZAMAN (an/ gün/ ay/ yıl)
	sufiks(i)+ İLE	- (y)acak+ prisv. suf.+ zaman
	- ma+ sı (i)la - mak (i)la	- (y)acak+ prisv. suf.+ an - (y)acak+ prisv. suf.+ gün
	sufiks(i)+ İSE	- dık+prisv. suf.+ zaman
	-mak+ tan (i)se	- dık+ prisv. suf.+ an
	sufiks(i)+KADAR(ıyla) (dek/değın)	- dık+ prisv. suf.+ gün - dık+ prisv. suf.+ yıl
- (y)acak kadar - (y)acak+ prisv. suf.+ kadar - (y)an+ a kadar (dek/ değın) - (y)ası+ ya kadar - dık+ prisv. suf.+ kadar - dık+ prisv.suf.+ kadarıyla - (y)ınca+ ya kadar - mış kadar		

BIOGRAFIJA

Milena Ranđelović rođena je 1989. godine u Beogradu. Osnovno i srednje obrazovanje stekla je u Aleksincu. Nakon završene Aleksinačke gimnazije, 2008. godine, upisala je osnovne akademske studije na Filološkom fakultetu u Beogradu. Godine 2012. diplomirala je na katedri za turski jezik i književnost.

Godine 2011. dobila je dvomesečnu stipendiju Vlade Republike Turske za letnji kurs Centra za učenje turskog jezika TÖMER u Izmiru. Sledeće, 2012. godine, kao stipendista turskog kulturnog centra „Yunus Emre“ boravila je u Ankari, Istanbulu i Erzurumu.

Master akademske studije završila je 2013. godine i iste godine upisala doktorske akademske studije na Filološkom Fakultetu u Beogradu (modul: jezik). Sledeće tri godine bila je angažovana kao saradnik u nastavi (demonstrator).

Učestvovala je na simpozijumu Devedeset godina orijentalistike, sa temom *Turska prezimena građena od glagolskih osnova*.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Милена Ранђеловић

Број досијеа 13112д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Творбена и семантичка анализа герунда у савременом турском језику

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 22.03.2024.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милена Ранђеловић

Број досијеа 13112д

Студијски програм Језик, књижевност, култура

Наслов рада Творбена и семантичка анализа герунда у савременом турском језику

Ментор Проф. др Мирјана Теодосијевић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 22.03.2024.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Творбена и семантичка анализа герунда у савременом турском језику

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 22.03.2024.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све-остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.